

ВИБРАНЕ

ІЗ СТАТТЕЙ,
ПРОПОВІДЕЙ
І ДОПОВІДЕЙ

Протопресвітера
Степана Ярмуся

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

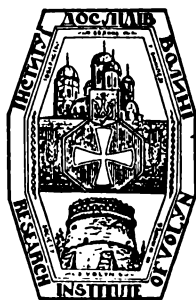
No. 67

SELECTED WORKS

ESSAYS, SERMONS AND ADDRESSES

by

Protopresbyter Stephan Jarmus

ISBN 1-895 360-04-8

Published by Society of Volyn

WINNIPEG

—

1991

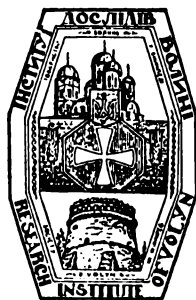
—

CANADA

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ
Ч. 67

ВИБРАНЕ
ІЗ СТАТТЕЙ, ПРОПОВІДЕЙ
І ДОПОВІДЕЙ

Протопресвітера Степана Ярмуса

ISBN 1-895 360-04-8

Накладом Товариства „Волинь”

ВІННІПЕГ

— 1991 —

КАНАДА

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
ТВОРЦЯМ
НОВОГО ВІДРОДЖЕННЯ
УКРАЇНИ

Обкладинка Марійки Онуфрійчук-Сокульської

Іконографні ілюстрації — із збірника: **Orthodox Clip Art**
by John Matusiak. Light and Life Publishing Company,
Minneapolis, Minnesota, 1987.

diasporiana.org.ua

З М І С Т

Від Редакційної Колегії	9
Від мене належить вдячність	11

Розділ перший

В ОБЛИЧЧІ ПРОТИРЕЛІГІЙНИХ І БЕЗРЕЛІГІЙНИХ ТЕЧІЙ

До перспектив християнського душпастирства	15
Доба скептицизму в світі і серед нас	16
Ознаки нашого часу — різні релігійні шукання	17
Православне Пастирство	19
(а) Пастирство в ситуації сучасного світу	19
(б) Душпастирство в Богослуженні та в проповіді	21
Пастир — місіонер на кожному кроці	23
Душпастир — то провідник	24

Розділ другий

ЧАС РІЗДВА І БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЬОГО

Універсальне трислів'я	29
Святкові думки, поздоровлення та побажання	31
Христос рождається!	34
Під відгомоном ангельського славня	37
Щоб не залишитись без мети, без цілі	39
Чи знайдеться в нас хвилинка часу?	42
Роздумування з приводу Нового року	49
До свята Хрещення Господнього	53
Пророцтво Праведного Симеона	59

Розділ третій

ЧАС ВЕЛИКОГО ПОСТУ І СТРАСНОГО ТИЖНЯ

Людина в ситуації духового опорожнення	65
Що в нас діється, що діється з нами?	73
Що сталося з гріхом?	82
До проблеми пізнання ознак часу	87
Людина - то велика сила	94
Християнин — то людина нова	102
Покаяння — це постійне оздоровлення людини	108
До пізнання істоти покаяння	115
У світ подій Страсного Тижня	119

Розділ четвертий

ЧАС ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПАСХИ І П'ЯТИДЕСЯТНИЦІ

Христос Воскрес, — нехай воскресне людина	133
„Воскресіння Христове бачивши...”	136
Роздумування з нагоди Пасхи	139
Християнська П'ятидесятниця	143
Національне в Церкві освячене Духом Божим	147

Розділ п'ятий

МАТЕРИНСТВО І ЙОГО ПРОБЛЕМИ

Загрожений Матері	155
Традиції, як спадщина, обов'язують	158
Проблема абортів і Православна Церква	161
Моральний виклик християнам Канади	165

Розділ шостий

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДІМ І ЗНАЧЕННЯ ЙОГО

Християнський дім — основа організаційної структури Церкви	171
Організм родини і його значення для розвитку	173

Розділ сьомий

ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ І ХРИСТИЯНІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ

Постулат виховання — до проблеми навчання дітей	183
(а) Виховання почуттєвого світу дитини	184
(б) Ширший ідеал виховання	187
1. Релігійний світогляд дитини	187
2. Проблема виховання волі людини	188
3. Життєва мудрість, розважність та мужність	190
4. Почуття обов'язку і дисципліни	191
5. Почуття патріотизму	192
Дещо про потребу місії	195
1. Місія християнська	195
2. Справа дисциплінування самого себе	197
Духова бесіда — про істоту Християнства	199
Таланти людини та її суб'єктивне надбання	209
Людина і парадокс її свободи	209
Дар добродійної творчості	211
Божественна воля відносно народів	212
Значення ознак і перестороги	214
Проблема конкретного самовизнання	216
Загроза психологічної дезорієнтації	217

Розділ восьмий

СПРАВА КАТЕГОРІЇ СВЯТОСТІ: ДЛЯ КОГО ВОНА?

На Різдво Пресвятої Богородиці	221
Покров Пресвятої Богородиці	224
Введення в Храм Отроковиці Марії	228
Слово на Благовіщення	231
До Успіння Пресвятої Богородиці	233
Дещо про можливість святого життя	237
Про боротьбу сил духового світу	241

Розділ дев'ятий

ДЕЩО СТОСОВНО ПРАКТИЧНОЇ ІСТОТИ ПРАВОСЛАВІЯ

Православ'є — це своєрідне духове життя	247
1. Проскомідія	250
2. Літургія оголошених	252
3. Літургія Вірних	252
Людина і Богопочитання	259
1. Феномен Богопочитання	260
2. Природа Богопочитання	262
3. Богопочитання в українській традиції	265
Церква — це організм живий	267
Питання Церковного Календаря	270

Розділ десятий

ДЕЩО З ЦАРИНИ ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ

Релігії світу, культура і християнське православ'є	275
1. Людина і походження релігії	275
Важливіші релігії світу:	
1. Гіндуїзм	276
2. Буддизм	277
3. Конфуціанізм (і Таоїзм)	277
4. Зороастріянізм	277
5. Шінто	278
6. Магометанізм	278
7. Юдейство	278
Взаємовідношення між Богом і людиною	
1. Людина як шукач Бога	279
2. Бог як шукач людини	280
3. Зустріч Бога з людиною	281
Культура людини й християнське православ'є	
1. Рідний край	283
2. Народ чи нація	284
3. Історична доля народу	284
4. Національна вдача	285
(а) Мова	285
(б) Звичай і духові традиції	285
(в) Тасмниця музи	286
Християнське Православ'є	286
Бог, всесвіт і людина	289
Людина і закони творчости	293
До проблеми поняття про конфлікт	301
Людина у світогляді й ідеології Митрополита Іларіона	308
1. Призначення людини на землі	310
2. Есхатологічна доля людини	311
3. Служити народові — то служити Богові	313
Кінцеві завваги	315

Поняття про щастя на основі філософії Сковороди	318
Вступ	318
Елемент щастя в дивізії „пізнай самого себе”	319
Щастя людини — в її „сродності”	321
Щастя — в царині необхідного	323
Щастя в чистоті внутрішнього світу людини	325
Дружба, як категорія щастя	329
Висновки	331
Кордоцентризм — підстава української духовості й філософії	334
1. Поняття кордоцентризму	334
(а) Структура кордоцентризму	335
(б) Природа кордоцентризму	335
2. Духовість народу й розуміння духовості	336
(а) Роль духовості в витворенні первісного світогляду	339
(б) Духовість — життєва філософія народу	341
3. Духовість українців: її структура й альтруїзм	343
(а) Альтруїзм в українській духовості й філософії	344
(б) Значення кордоцентризму для української духовості ...	345
4. Українська філософія й українські мислителі	346
5. Моє пов'язання з теоретичним кордоцентризмом	350

Розділ одинадцятий

У КАЛЕЙДОСКОПІ УПАДКУ МАРКСИЗМУ Й КОМУНІЗМУ

На грані змарнованого століття	353
Демократизація комунізму? Чи християнізація марксизму?	356
Йшла дегуманізація людини, індивідуалізована лібералізація її	359
Слово про те, що мусіло статися!	362
Дійсний стан сучасної України	365

Розділ дванадцятий

ІНШЕ ІЗ СЬОГОДЕННЯ НАШОГО ЧАСУ

Сила книжки — віковична	371
Був ювілей, — що було святковане?	376
Людина і церковні рухи	379
Сила нашої духової культури	384
З ниви нашого життя в Канаді	390
Поведінка з Священиком перед Богослуженням	394
До питання „позбалення сану”	397
До встановлення сопричастя УПЦК з Всел. Патріархією	400
Післяслово Редакційної Колегії	403
A note from the Board of Editors	406
Список важливіших праць прот. С. Ярмуса	409

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Видавнича спадщина волинян, згуртованих в Т-во „Волинь” й Інститут Дослідів Волині в Вінніпезі, Канада, за біля сорок років видавничої діяльності — це біля 70 назв книжок на бібліотечних полицях різної тематики, хоч перевагою в нас користувалися праці на теми волинознавства, або праці, які є інтелектуальним продуктом синів і дочок Волинської Землі. Таким є автор пропонованої збірки статей духового змісту — Всечесний о. Протопресвітер д-р Степан Ярмусь. А втім, він є довголітнім співпрацівником наших організацій та контрибутором у нашу видавничу працю.

Всечесний о. С. Ярмусь походить із села Лідихова біля Почаєва на Волині. Коли йому сповнилося 17 років, 1942 року, доля вирвала його із затишку рідного села і кинула в непривітні обставини Німеччини й Західної Європи, а згодом завела його в Англію, остаточно в Канаду.

Після короткого пастирського вишколу в Лондоні, Англія, восени 1956 року Митрополит УАПЦ, Ніканор, рукоположив його в сан диякона і в сан священника й призначив на священничу працю в Лондонській Парафії Св. Миколая. Отець Степан працював у цій парафії до 1960 року, коли то він отримав відпустку на богословські студії, в Колегії Св. Андрея в Вінніпезі, Канада. Закінчивши ці студії, о. С. Ярмусь в травні 1962 року повернувся до Англії. Але там ситуація склалася так, що в листопаді того ж року — силою непередбачених обставин — він виїхав до Канади на сталий побут.

В Канаді, о. Степан Ярмусь став до праці в Канцелярії Консисторії, а з 1963 року був помічником редактора „Вісника” й „Рідної Ниви”. 1969 року він був призначений на становище відповідального редактора цих видань і скоро виробився на доброго редактора, а то й оригінального мислителя. 1969-70 академічного року він був запрошений на становище викладача на Богословському Факультеті Колегії Св. Андрея в Вінніпезі. В той же час о. С. Ярмусь продовжував свої академічні студії, в результаті яких 1974 року (від Манітобського університету) здобув ступінь бакалавра гуманістики (В.А.), а від Колегії

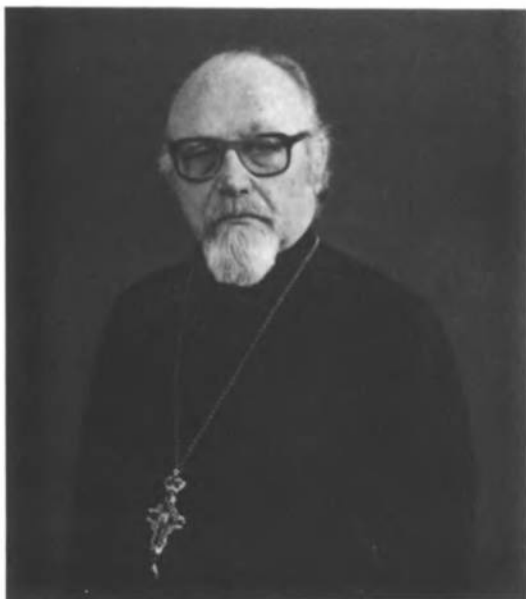
Св. Андрея — магістра православної теології (M.Div.); 1977 магістра священної теології (STM) здобув від Міжконфесійного Пасторального Інституту; докторат душпастирства (D.Min.) від Семінарії Сан Франціско здобув 1981 року. Зацікавленням о. С. Ярмуся є теологія, філософія, психологія, геронтологія, а зокрема пасторальна антропологія (він є автором концепту пасторальної антропології, що є заключенням його докторської дисертації).

Розміри інтелектуальних зацікавлень автора самі собою вказують на обсяг його праці: о. д-р С. Ярмуся є надзвичайно працьовитою людиною, а втім продуктивно творчою. З-під його пера вийшло біля 25 публікацій, причому його головніші праці досі не опубліковані. Однією з них є велика англійська праця з ділянки літургійної (богослужбової) духовості. Пропонована Шановним Читачам книжка під заголовком *„Вибране — Із статей, проповідей і доповідей”* — це збірка його вибраних редакційних статей, місійних проповідей та доповідей, переважно пасторально-філософського змісту, що появлялися друком у різних виданнях, а декотрі з них друкуються тут уперше.

„Вибране — Із статей, проповідей і доповідей”, Всечесного о. д-ра С. Ярмуся — це читанка для духового збагачення людей, — зокрема ж спраглих на духову поживу братів і сестер наших в Україні, що якраз тепер звільняються з оков безбожного марксизму-ленінізму й виходять на широкі простори шукань Бога й глибинних стремлінь до Нього. То, властиво, з уваги на цих людей ми постановили видати цю духову читанку й запропонувати їм її, як вияв наших співзвучних почувань з ними та нашої традиційної української добродушности.

***Редакційна Колегія І.Д.В. і
Т-ва „Волинь” у Вінніпезі.***

ВІД МЕНЕ НАЛЕЖИТЬ ВДЯЧНІСТЬ

**Протопресвітер
СТЕПАН ЯРМУСЬ**

Волиняни організацій Товариства „Волинь” та Інституту Дослідів Волині в Вінніпезі вже не раз виявляли свою добродушність до мене та до моєї праці. Це волиняни з кругів Т-ва „Волинь” й Інституту Дослідів Волині допомогли 1983 року опублікувати мою „Духовість Українського Народу”, а в жовтні 1986 року навіть влаштували мені „Авторський вечір”. Я глибоко вдячний усім моїм землякам-волинянам за вияви мені признання та добродушності; це, по суті, психологічна потреба кожної людини, а тим більше людини-автора, який повинен знати, як його праця сприймається в народі. Зариси цієї перспективи бачимо навіть у Божественному творінні світу: після кожного творчого акту-дня, в біблійному оповіданні ніби

робиться підсумок: „І був вечір, і був день... і бачив Бог, що добре воно”, — Його творіння. Це дуже важливе в творчості людини: чи добрим є те, що хто творить?

Я був дуже мило вражений, коли в листопаді 1990 року, Інженер Ілля Онуфрійчук — рушійний фактор всієї праці волинян у Вінніпезі, запитав мене, чи в мене є щось готове до друку? Я відповів, що — так, і запропонував дві праці: одну англомовну, а другу — оцю збірку, яку згодом Редакційна Колегія апробувала й уповноважила мене здати її до друку.

Я глибоко вдячний за це, а зокрема дякую Редакторові Михайлові Подворняку, який виявив готовість технічно допомогти при виданні цієї збірки — справді, читанки духового змісту. Нехай вихід її друком поблагословить Господь.

Протопресвітер Степан Ярмусь

Грудень, 1990 р.,
Вінніпег, Канада.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

**В ОБЛИЧЧІ
ПРОТИРЕЛІГІЙНИХ
І
БЕЗРЕЛІГІЙНИХ ТЕЧІЙ**

.

.

ДО ПЕРСПЕКТИВ ХРИСТИЯНСЬКОГО ДУШПАСТИРСТВА

Вступні завваги

Історія релігії майже не знає такого часу, коли б духовий розвиток та досвід людини не зазнав натиску на нього з боку протилежних сил — зовнішніх, або й внутрішніх. При існуванні двох космічних сил — Доброї і Злої, цей спротив є неминучий, а являється він уже віковичною долею релігійної істоти. А тяготіння до Добра і Зла — це вже її природний конфлікт . . . перейнятий нею з космосу. Проте, не цей конфлікт є предметом нашої дискусії; ми ставимо собі завдання продискутувати *сучасні* протирелігійні течії, що зароджуються й розвиваються в площині людського життя, та які є безпосередньою відповідальністю сучасного пастиря.

Наші життєві, так би сказати екзистенціальні й практичні протирелігійні течії є різні. До них треба віднести атеїзм — войовничий та рівнодушний, матеріялізм — теоретичний і практичний, філософічний і практичний скептицизм та звичайну релігійну рівнодушність, отже байдужість. І нашим найближчим противником, на мою думку, є саме скептицизм і релігійна рівнодушність, то значить — звичайне ліниве занедбання віри й утрата її без будь-яких мотивів та аргументів.

Щодо атеїзму, матеріялізму та релігійного скептицизму, що покриваються маркою безбожжя, — то про них сучасні мислителі кажуть, що ті табори людей, які себе даним світоглядом характеризують, повно атеїстичними не є (бо, справді, абсолютного атеїста не може бути); вони тільки живуть і заспокоюють себе популярним тепер атеїстичним припущенням. Бо у випадкові якоїсь кризи атеїсти, матеріялісти і скептики дуже часто вдаються до Бога і в Ньому знаходять рятунок, а згодом повноту життя і святий спокій.

Людина — це релігійна істота з природи; вона всіми своїми душевними силами тяготить до Великого Ідеалу

добра, краси й життєвого спокою — до Бога, і тому вона може тільки вдавати із себе атеїста, може припускати, що вона атеїст, але завершеним атеїстом людина ніколи не стане, — просто тому, що вона людина. Тому найчастіше людина тільки релігійний скептик, а не повний атеїст.

Доба скептицизму в світі і серед нас

Модерний скептицизм, тобто — релігійні сумніви й охолодження віри, — розвивався довгими роками. Його початків треба шукати далеко — в першому успішному виступі людини проти авторитету. Скептицизм має свій зародок в Ренесансі — в успішному виступі людини проти авторитету Церкви й церковної власті. Пізніше він був підсилений реформаційним виступом Лютера проти авторитету папи, проти духовенства, але реформаторство все таки ще залишало авторитет Св. Письма. Згодом і авторитетові Св. Письма поставлено виклик. Пізніше, упадок авторитету Церкви і Св. Письма довів до того, що людина почала квестіонувати авторитет Самого Бога.

Так згасала в людині віра, а зароджувався дух безбожжя чи тільки скептицизму. Носії т.зв. Відродження й протесту потрудилися багато для ослаблення авторитету Церкви та духовенства; а Французька революція і такі мислителі 19 ст. як Фейєрбах, Карл Маркс, а після них психоаналітик Фройд потрудилися стільки, що їхні послідовники перші й теперішні почали говорити про християнську добу, як про щось уже минуле. І цей процес секуляризму чи розцерковлення людини набрав універсального масштабу і завершується на наших очах. Тепер філософічний атеїзм, матеріалізм і широко поширений скептицизм опорожнюють людину з віри і Духа Божого прискореним темпом, і самі ми є свідками цього. І все це діється навіть почерез наші школи, університети, почерез середники масової комунікації, — бо цьому вже сприяє рівень сучасної культури й цивілізації та весь уклад модерного життя. А це в неабиякій мірі торкається і нас — нашого суспільства, а особливо пастирів церковних, отже — нас, бо в цьому процесі наша роля дуже важлива і ми можемо зробити велику роботу, — ми ж бо таки провідники народу і з тим ще багато людей числиться.

Ознаки нашого часу — різні релігійні шукання

І так, однією з основних ознак модерної людини є її релігійний скептицизм, ота рівнодушна, а то й лінива втрата віри і, на мою думку, цей стан є гірший і більш загрозливий, ніж воюючий атеїзм чи матеріалізм. Бо воюючий атеїзм — це акція, яка неодмінно викликає релігійну реакцію. А лінивий скептицизм та релігійна рівнодушність невідмінно ведуть людину до духового знидіння, отже й упадку. Це витворює таку категорію людей, яка не має ніякого смаку. — вона ні тепла, ні зимна. і через те Сам Господь „випльовує” таких людей геть, як сказано в Об’явленні до Ангела Лаодикійської Церкви (Об’явлення 3:16). Це та категорія людей, яка від Церкви відпадає.

Процес, яким намагалися дехристиянізувати людину був довгий і навіть великі представники людського роду змагали до його завершення, — змагалися за це довго й зусильно. І багато людей досягнули безрелігійну свободу і почали жити, як говориться „без попа і без Бога”. Людина звільнилася від Бога, від Його Закону, вона вийшла поза релігійні обмеження, поза межі старої релігійної структури, вийшла ніби то на волю — так, як риба із води. Це - сталося, але враз із тим людина затратила щось важливе, — самий сенс життя! А ось тепер про неї вже починають говорити, як про таку, що вона стає розпучливим шукачем за якимсь життєвим сенсом, за сенсом релігійним. І цього факту свідками є ми.

Тепер уже часто стверджується, що сучасна людина стала розпучливим шукачем за релігійним сенсом життя. Процес цього шукання стає дуже енергійним і швидким, а до того також різnorodним і мінливим. Тільки за останніх 15-20 років у тому шуканні відбувалися великі процеси, які зроджувалися на релігійному ґрунті, хоч декотрі з них на релігійні зовсім не подібні. Таким визнають феномен гіппізму, звичайну наркоманію, розгнуданий сексуалізм, дух бунту й протесту, а навіть новітній сатанізм. Усе те — це крик людини в її душевному опорожненні, в душевній задусі, — крик людського духу, що втратив, а тепер наново шукає сенсу життя — релігійного сенсу, хоч він того може й не знати. Це в тому стані свого духа людина

заговорила була про смерть та похорон Самого Бога і ми слухали про це впродовж недавніх 4-5 років.

Але ми чували, і тепер чуємо і про дещо інше; чуємо про релігійні розрухи, зокрема в колах сучасної молоді. Сюди входить академічне зацікавлення релігією, перейняття деякими колами східнім містицизмом, зацікавлення теперішньою й есхатологічною долею людини, постання молодечих гуртків т.зв. „Христового народу”, швидкий розріст до недавня непомітних євангелістських груп, а в тім мормонів та єговістів і, як останнє явище, — розвиток т.зв. харизматичного руху. Це останнє явище ніби нове, але новим у ньому є тільки сам термін „харизматизм”. Бо цей новітній „харизматизм” — це ніщо інше, як намагання повернути нормальне, тобто — правдиве відношення до Бога, до Церкви і взагалі до релігії. Отже сучасний харизматизм — це шукання правдивого сенсу життя, шукання Бога людьми церковними і нецерковними. Його треба трактувати обережно, але легковажити ним не можна

Усе вищесказане — це дуже часті теми на устах сучасної людини, а також на сторінках сучасної преси. Цими темами починають цікавитися поважно і глибоко. Їх студіюють. Проте, той табір людства, який довго старався розрахуватися з Богом, з вірою та з релігією, — коли сам він уже починає не витримувати ним витвореної безрелігійної порожнечі і починає цікавитися релігією наново, — до старих форм релігії він вертатися не хоче. І то не хоче вертатися тому, що носії тих форм не раз бували не такими, як годилося бути; вони часом одне проповідували, а робили друге. Це релігії не допомагало. І так, сучасна людина починає нову добу своєї історії — добу туги за насиченням свого духа, добу чисто релігійних шукань. І та душевна туга та шукання проявляються навіть серед тих, які вдають, що їхній скептицизм та релігійна рівнодушність дає їм щастя і душевний спокій. Але ті, що мають до діла з умовим, нервовим та психічним хворінням людей починають доказувати інакше: вони твердять, що люди, хоч і назверх ніби щасливі й контентні, — дуже часто хворіють ментально, нервово й душевно тільки через те, що стали над безоднею душевної порожнечі, затратили священний сенс життя і не можуть своєї порожнечі переносити. Це — трагедія, але християнський

пастир, як невтомний душпастир, може дивитися на неї навіть позитивно, бо це поле для його великої й святої душпастирської праці. Добрий бо робітник завжди радий нагодою великих жнив. Душевне хворіння — це турботи для пастиря, і сучасний пастир повинен бути свідомий, що це його природне поле діяльності і він не повинен відпускати свого місця психіатрам чи комусь іншому.

ПРАВОСЛАВНЕ ПАСТИРСТВО:

(а) Пастирство в ситуації сучасного світу

Усі протирелігійні течії, а навіть деякі по-модерному релігійні, — це неабиякий виклик пастиреві. Це виклик і проблема зокрема тоді, коли пастир не здає собі справи з того, що саме ці течії собою представляють. А сучасний пастир повинен бути добре зорієнтований в обличчі нових подій, запитів та рухів в релігійному світі. Це його сфера діяння і тут він повинен бути фахівцем. Коли ж він ним не є, але являється душпастирем глибокої віри, любови до Бога і людей та є пастирем із щирого серця, — то й такий пастир може безбоязно братися за душпастирське діло. Його життя та християнська поведінка може часто промовляти глибше від мудрого слова. Бо слово науки може цікавити глибоко, але світло особистого прикладу та життя промовляє сильніше. Тому, проти сучасних негативних релігійних рухів може стати кожний душпастир — так інтелектуально сильний, як і слабший, — коли б тільки він був пастирем щирої віри, а особливо повний любови до своєї пастви.

Це зокрема стосується нас, з проблемами нашими. Ми ще менше виставлені на те, що б нам треба було протиставитися атеїзмові чи скептицизмові на академічному рівні. І з філософічним матеріалізмом нам не так часто доводиться мати діло. Але ось життєвий скептицизм, релігійна рівнодушність, легкодушне відношення до Слова Божого, до Церкви та до всього святого, — це вже такі явища, які й нас — українських пастирів — переслідують на кожному кроці. А давати собі раду з цими проблемами — це вже відповідальність виключно наша. Факт, що ці проблеми в нас є і що вони поширені далеко, — то вже й самі люди говорять нам про це, — говорять навіть під час Сповіді. В усьому тому тільки треба орієнтуватися.

До того, саме теперішнє життя може нести нові проблеми, нові виклики, що вимагають від пастиря скорої орієнтації і правильного суду. І хто, як хто, а сучасний пастир повинен уміти „пізнавати духів” і давати собі з ними раду. Добра освіта та широка ерудиція допоможе пастиреві справлятися з такими проблемами, як сучасний науковий атеїзм, скептицизм і кожний пастир повинен озброюватися проти таких течій безнастанно. Добра освіта допоможе пастиреві пізнавати ці течії, якими вони по суті є, а добра богословська підготовка — дасть на них відповідь. Але в кожному випадкові пастиреві дуже і дуже багато допоможе світло його життя — його глибока віра, любов до Бога і людей та свята пастирська поведінка. Це найбільша сила пастиря! Бо коли він зможе боротися проти негативних сил образом свого життя, — такий пастир буде завжди переможцем. Христові противники дуже часто німіли перед Ним тільки через те, що Він закликав їх докорити Йому за гріх. Таку силу пастиреві дає сам спосіб його християнського життя та поступовання

Це один з найкращих засобів боротьби проти будь-яких протирелігійних течій, навіть модерних. Бо коли проти сильних і грізних негативних впливів пастир стає сміливо і мужньо, то він їх перемагає, бо його справа така, що й сили адові на подолають її, — як сказав Сам Ісус Христос. Отже святу перемогу в боротьбі зо злом запевідає Сам Христос. І справді, покажи суворому атеїстові усмішку упевненої віри і він проти тебе довго встояти не зможе; поясни і покажи безрадісному скептикові релігійний сенс життя, — то й ти збагатієш його щастям. А скільки блаженніший ти, коли зумієш спасально використовувати позитивні релігійні прояви, такі як ось зростаючий харизматизм, евангелізм і ін.

Так, отже, проти атеїзму та всякого скептицизму виступаємо з непохитною вірою, з повним християнським упевненням та з мужністю, і проти такої міцної лави ніякі протирелігійні течії не встоять. Але з нашого боку треба справжньої апостольської свідомости, мужности, любови до людей та твердої віри.

* * *

Тут зроблено спробу показати, а то й на основі нових даних доказати, — що як атеїзм, так і матеріалізм та скептицизм, — осягнувши безрелігійну свободу — порожнечу, яка їх довго вабила, — розбиваються в ніщо. А камінь твердої віри буде стояти вічно.

Тепер звернемося до тих справ, з якими пастир має діло найчастіше, і за посередництвом яких може мати велику силу впливу на людей, незважаючи на те, яким є дух даного часу.

(б) Душпастирство в Богослуженні та в проповіді

Велику силу впливу на людей має душпастир, що служить біля церковного престолу та проповідує Слово Боже з церковного амвону. Це — так, але вплив з того місця може бути так позитивний як і негативний. Бо не мало рівнодушного відношення до Церкви й релігії спричиняють такі самі пастирі, — ті, які відносяться до свого священного діла легковажно й рівнодушно. І треба признати, що не мало релігійного скептицизму починається таки в самому священному місці . . . в церкві.

Мало хто з людей скаже нам, що він серцезнавець. Але ось у церкві душу пастиря люди пізнають і бачуть наскрізь. Недарма й наш Шевченко сказав, що й невчене око може вглянути в душу глибоко, і це стосується також пастиря в церкві. Трапляються бо пастирі, які відчитують у церкві молитви і відслужують Богослуження ось так собі просто, щоб виконати обряд. А не можна забувати, що то священник у церкві надає духового тону всім своїм вірним. І якщо він душевно притуплений, то такими будуть і його вірні. А душевно живий пастир відразу запричащує живим духом усю свою паству. Тут священник — чи то він служить, чи читає молитву, чи проповідує, — він мусить бути живим, або по-теперішньому — харизматичним. Він перший витворює в церкві живу й святую атмосферу. А як він того не зробить, чи не дбає про те, — від того буде терпіти вся його паства. Треба добре з'ясувати, що то пастирі завдають духовий тон своїм вірним!

Далі, велику роль в ділі християнізації людей, або й у доведенні їх до легкодушного відношення до релігії відіграє церковна проповідь. І є такі проповідники, яких люди

слухають охоче і багато від них навчаються, але є й такі, що люди їх уникають. Усі ми про це дуже добре знаємо.

Не кожний священик може бути золотоустим, але кожний може бути добрим проповідником, — коли б він і без особливого дару слова проповідував до ладу. Але буває так, що й досі проповідники проповідують невдало — бо не говорять того, що треба, що люди хотіли б слухати.

Коли говорити про вподобу людям проповіді, то найкраще людям слухається та проповідь, яка буває витримана в рамках теми та настрою даної Неділі чи Свята. Треба знати, що люди, ідучи до церкви, ще вдома входять у настрій даного святкового дня, і того настрою проповідник не повинен порушувати, — хіба тільки з якихось особливих причин. Але ті причини повинні бути слухачам відомі, тоді порушення даного святкового настрою може бути прийнятним. Інакше, люди будуть розчаровані. Наприклад, пасхальна проповідь на Різдво, а різдвяна на Зелені Свята людей тільки розчарує. Це, правда, крайні приклади, але ми глибоко помилилися б, якщо б припустили, що люди в таких речах не розбираються.

Усе це може виглядати дрібничковим, неважним. Але зберіть більше маленьких дрібниць і киньте їх у душу слабковитої людини, то дуже легко заженете її в єговізм чи кудись інде, або взагалі відженете її від релігії. Таке буває.

Взагалі, коли говорити про амвон, — на амвон несемо тільки Слово Боже, Його правду і кожний її аспект у свій час, і нічого іншого на амвон не несемо. Лише живим і влучним словом можна поборювати релігійну легкодушність. Далі, все те, що говориться на амвоні, — обов'язково мусить відповідати проголошенню, що воно буде сказане від Імені Отця, і Сина, і Святого Духа, бо тільки так сказане може бути завершене словом „Амін”.

Кожна проповідь повинна бути жива. Її виголошується в Ім'я Живого Бога, і коли її виголошує живий пастир, — то, певно, що така проповідь буде словом життя. А від живої проповіді — буде жива громада. Тупе чи мертве слово пастиря доводить до того, що в громаді справді може прорости зневірення, а то й повний скептицизм.

Пастир — місіонер на кожному кроці

Нам не треба доказувати того, що священник — душпастир не тільки в неділю, але й у будень. Священник — душпастир, — душпастир безнастанний. У будень він все таки завжди з людьми, і що він робить — все те на людей сильно впливає. Вплив пастиря на людей буде добрий, якщо його ніколи не буде покидати пастирська совість і сама свідомість, що те, що він буде в церкві — в невідповідній поведінці з людьми може бути дуже легко зруйноване. А ось використувуй свою зустріч з людьми в будень на підсилення того, що проповідуєш-будуєш у церкві — то твоя будівля буде міцна.

Кожне розумне, справді пастирське ходження священника в народ має велике значення. І велике значення має його священна мова з людьми. Але на практиці буває і так, що темою розмови священника з вірними стає виключно щось буденне, а про Боже говориться тільки в церкві... Такий стан речей ненормальний і його треба старатися виправляти. Правда, в розмові на теми релігійні треба також знати міру.

У нас, а тим більше в обличчі сучасного стану речей, повинно бути інакше. Нас, правда, і так не покидають турботи про те, що наші громади не ростуть, а маліють, що силою наших людей зростають інші церкви та віроісповідання, або й збільшуються ряди нерелігійних людей. А чому б так не говорити про те з нашими вірними при кожній нагоді? Чому б не входити в розмови з ними навіть про щось таке, як оті процеси, що їх згадано вище? У порушувану релігійну тему люди часом дуже глибоко входять і бувають вдячні священникові, що дає їм нагоду поговорити на теми релігійні. І такі розмови, певно, згодом доведуть до того, що скептиків у громаді буде менше.

Але, правда, на те треба доброго пастиря, щоб він постійно й при кожній нагоді умів людей християнізувати, наставляти їх увагу на євангельський шлях. Таких пастирів у нас є чимало, але такими можуть бути всі, — коли б тільки було палке хотіння. А це найкраща боротьба проти зневіри і взагалі проти релігійного упадку.

У нас конечно треба виробляти спасальну пастирську любов до людей, пастирське щире вболівання за їхню

вічну долю; з таким наставленням пастирська праця піде краще і вона буде успішна.

Пастир також повинен виробляти в собі християнську мужність і тверду надію на перемогу. Це не вигадки, що такі явища як атеїзм, матеріялізм та скептицизм починають тратити ґрунт під собою, а натомість виробляється добрий ґрунт для віри. Цей стан конче треба використувати! І вже саме те явище повинно виробляти в пастиря насагу душпастирювати сильніше, душпастирювати краще. Такого пастиря нашій Українській Церкві конечно треба, бо інакше вона довго встоятись не зможе. Без доброго пастирства атеїзм, матеріялізм, скептицизм та невірство буде розвиватися далі. А добре пастирство може стати проти цих негативів сміливо і переможно. Не можна забувати, що євангельську перемогу заповідає своїм послідовникам Сам Господь Ісус Христос. Отож і проти численних протирелігійних течій можна ставати мужньо!

Душпастир — то й провідник

Православний душпастир — це й провідник своєї громади. Образ пастиря-провідника накреслив Сам Пастирєначальник Господь Ісус Христос в десятім розділі Євангелії від Івана. Той образ ставить перед нами доброго пастиря як того, що трудиться в проводі своєї пастви повсякчасно. Між ним і його паствою зберігається живий зв'язок однодушності й любови. Він має провідний авторитетний голос; паства цей голос знає, і йде туди, куди пастир її поведе. Паства шанує такого пастиря, любить і слухає його. Це святий принцип авторитету пастиря-провідника, що повністю відповідає психологічним принципам доброго пастирства та взагалі провідництва.

Психологія знає цілу низку характеристик доброго провідництва, але в основі кожного типу доброго провідника добачується вміння володіти словом. Цією рисою мусить визначатися провідник, якщо він хоче мати успіх. Це дуже важливе й у душпастирстві. Тому-то впарі з умінням входити в положення людини чи й громади людей, з умінням жити почуттями й прагненнями своєї пастви, — добрий пастир повинен мати також дар слова, безнастанно його виробляти, удосконалювати, плекати. А

це й допоможе йому стати на рівень доброго провідника громади. Коли ж до того додати дар зворушувати почування людей та володіти тими почуваннями, — такий пастир неодмінно буде втішатися авторитетом й успіхом. Це пастир живий, пастир добрий.

У дійсності, добрий пастир-провідник не потребує якихось надзвичайних інтелектуальних обдарувань. Успіх має той пастир, що живе почуваннями своєї пастви, що боліє її болями, радується з нею її радощами, мріє її мріями, думає її думками. Такий пастир завжди поведе своїх вірних за собою. Проте він мусить бути в проводі, завжди йти попереду — повно не зливаючись з нею, ані не випереджуючи її надто. Священик є завжди з своїми вірними, але до будь-якого панібратства не допускається. Паства повинна пізнавати свого пастиря як одного із своїх, але священик мусить зберігати святу міру пастирства-провідництва: він стоїть відповідно вище за свою громаду й він завжди є попереду. Надмірне вивищення чи віддалення пастиря від своїх овечок перериває між ними живий взаємнодіючий зв'язок, і так між ними настає відчуження, духовий голод. У такому випадкові творчий елемент душпастирства-провідництва зникає, а настає духовне зубоження як пастви, так і самого пастиря. Тому-то спасальний рівень і спасальну віддаль між священиком і вірними треба відчувати й зберігати, — тоді в душпастирстві труднощів не буде. До того, коли як коли, а в наш час треба мати на увазі заповіт Ісуса Христа, а саме — треба завжди мати зміїну мудрість й голубину лагідність (Мт. 10:16).

Це так, загально, про принципи душпастирського провідництва. І треба знати, що саме ці принципи залишаються чи не найбільш відповідними на наш час, коли пастир мусить працювати в атмосфері вищеобговорених рухів та течій.

Як було завжди, так воно є й сьогодні, що найважливішою силою пастиря є його апостольська щирість, глибока любов до Бога та до людей. Це та свята динамічність, яка людей оживляє, убагороднює, підносить, а противні сили перемагає, бо вони не можуть встоятися перед нею. З цією силою пастир може повести за собою великі громади людей. Люди за правдою і добром, за щирістю й ідей-

ністю завжди підуть, бо це їхнє природне добро. Пастиря в цій силі не злякають ніякі противні течії, а навпаки: вони будуть викликати в ньому запал і насагу до євангельської праці, бо добрий пастир завжди радіє багатством жнив (Ів. 4:35-38). Треба визнати, що наш час і сучасна людина доброго, розсудливого й мужнього пастирства дуже потребують. А щодо протирелігійних течій, то вони доброго пастиря тільки гартують.

Основні джерела: Franklin L. Baumer, *Religion and the Rise of Scepticism*, Harcourt, Brace & World Inc., New York 1960.

Lecture notes, course — *Contemporary Atheism and Belief in God*, given at University of Manitoba by Dr. A. M. Watts.

Floyd L. Rush & Philip G. Zimbardo, *Psychology and Life*, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London 1967.

Передрук з книжки: *Причинки до мислі про сучасне душпастирство*, Видання Науково-Богословського Т-ва ім. Митрополита Іларіона, Вінніпег 1975. Далі це видання подаємо скорочено: „Сучасне Душпастирство”.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

**ЧАС РІЗДВА
І
БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЬОГО**

.

.

УНІВЕРСАЛЬНЕ ТРИСЛІВ'Я

Слава, спокій, благовоління

У першу Різдвяну Ніч, як тільки народився Христос. Ангели Божі сповістили про це землю піснею: „Слава Богу в небі, і на землі спокій, в людях благовоління”.

Цією піснею Ангели прославили Бога, сповістили землю про спокій, а людям пророкували благовоління.

Цю Ангельську пісню почули вбогі пастухи в полі.

Народження Сина Божого, як Боголюдини, — це така подія, яка зовсім змінила дотогочасний характер релігійного світу. Але все це відбулось скромно, тихо — і першими з-поміж людей, що почули про це, були лиш убогі пастухи. Вони, кому могли, розповіли про все, що чули й бачили в ту першу Різдвяну Ніч, і їм, тим незамітним людям — пастухам, повірили, — і сьогодні цю Ангельську Пісню переспівують усі християни в Богослуженнях, в колядках.

Слава, Спокій і Благовоління стали змістом Свята Різдва Христового.

Коли ж у це Ангельське трислів'я вдуматися глибше, то не можна не відчутти, що це трислів'я — це не тільки гарна різдвяна пісня; це переживання людини: вбогої й багатой, вченої і невченої, великої й малої, вбогого пастуха й мудреця-філософа. І воно є переживанням не лише хвилимовим, а постійним: минулим, сучасним і майбутнім. У першу Різдвяну Ніч його відчули вбогі пастухи; це духове переживання відчувають люди й тепер, і йому не буде кінця. І це блаженне переживання — це не тільки хвилимовий зміст Різдва Христового; це ж бо універсальна повня Християнства! Його не можна відзначити лиш споминами, ані обмежити датами. Тому й Різдва Христового не святкується так, що воно відбулось колись, а ми тепер лиш згадуємо про це; бо ж різдвяна радість — це постійна життєва дійсність. Якщо механічність сучасного життя змушує людину бути менш чутливою на цю релігійну правду, то Різдвяні свята є, між іншим, нате, щоб цю людську чутливість відсвіжувати, оживляти. Увесь зміст

різдвяних богослужбових пісень, різдвяних проповідей, різдвяних послань — це засоби Церкви, в яких зосереджується вся її благовісницька сила на те, щоб допомогти вірним зрозуміти саму суть Різдва Христового, і щоб нести їм добру різдвяну новину, — ущасливлювати їх не тільки на мент Різдвяних Свят, але й на все їхнє життя.

Шкода, якщо вірним не звертається уваги на те, що святкування Різдва Христового, Християнство, особиста християнізація людей — це переживання Божественного на землі. А це те, про що заспівали Ангели в першу Різдвяну Ніч. Без цього ледве чи можна говорити про Християнство, про християнізацію людей, про християнські Свята з Різдрвом включно.

Слава, Спокій і Благовоління — це зміст святкування Різдва Христового. А людина — це така „таємна істота”, яка є Людиною лиш тоді, коли вона насолоджується прославленням Бога, шукає спокою для своєї душі, а між людьми сіє благовоління. У цьому й повнота людини.

Аж дивно, що ця велика Правда була передана лиш почерез убогих пастухів, — простою пастушою мовою. Але в цьому її сила. Усе Божественне передається людям не гучними, а тихими покірними словами, прикладом чого є вищезгадане Ангельське трислів'я: Слава, Спокій, Благовоління. Що спільного може мати людина з Християнством, а зокрема — з Різдрвом Христовим, якщо вона не присмирніє до тієї міри, щоб це трислів'я стало прикметами і змістом її власного життя? Це трислів'я містить у собі таку правду, без якої християнство буде без християн, Християнські Свята стануть лиш „празниками” (безділлям), а проповідництво — лиш „празними” (порожніми) словами.

Слава, Спокій, Благовоління — це наше блаженне переживання в Бозі; це те, що Христос приніс людям Своім народженням, як Богочоловік; це те що перемінює людину, — в Людину, а „празники” — у Свята. На це ж бо й народився Христос. Прославляймо Його!

(„Вісник” 1 січня, 1965)

СВЯТКОВІ ДУМКИ, ПОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ПОБАЖАННЯ

Христос Рождається!

З нагоди Свят Різдва Христового й Нового Року, висловлюємо сердечні поздоровлення і побажання всього життєво необхідного, приємного і взагалі всього найкращого, — Первоієрархові нашої Церкви, Єпископатові, Духовенству і Вірним Української Православної Церкви, що живуть та трудяться по всіх країнах світу, та всім українцям у світі бажаємо веселих Свят Різдва Христового, а з тим надземної радості, спокою, і всім бажаємо щасливого Нового Року, — щасливого в межах життя особистого, щасливого й успішного в межах праці для Святої Православної Церкви, для добра Українського Народу.

Усім проголошуємо торжественний різдвяний заклик: Христос народжується — славте! Христос з небес — зустрічайте! Христос на землі — величайтеся! Співай Господеві вся земля, і весело заспівайте люди, Він бо прославився!

У відчуттях святої радості Різдва Христового, з таким привітанням і з такими побажаннями звертаємося до всіх синів і дочок великого Українського Народу. А особливо щирі поздоровлення і глибокі побажання спокою і всякого добра звертаємо до основної й найбільшої частини Українського Народу, уярмленої в холодній системі політичного аду, що зветься ССРСР. Там проживаючим селянам, робітникам, народнім працівникам, діячам і творцям чистої української літератури й культури, — усім їм висловлюємо різдвяні й новорічні поздоровлення побажання спокою та всякого добра. При цьому визнаємо, що нам відома їхня дійсність, відомі їхні переживання, їхні наставлення, їхні прагнення та спроби. Ми глибоко подивляємо їхню витривалість та мужність у переборюваннях неймовірних обмежень, у винаходах шляхів та засобів для того, щоб виявляти свою живучість, свою незломність і голосним показувати свій голос в обороні історичних прав свого народу, у відстоюванні тих його прав, які там можливі.

З цієї святкової нагоди і цим шляхом висловлюємо пошану, подив та признання кращим синам та дочкам Українського Народу за виявлення національної свідомості та подиву гідної мужности в теперішній політичній ситуації на Батьківщині. Одночасно визнаємо, що нас глибоко вражають вістки про часті арешти патріотичних діячів нашого народу в підсоветській Україні. Такі вістки нас турбують і обов'язують до вияву солідарности з переслідуваними, до виявлення перед усім світом нашого спротиву марксистській системі, яка їх гнобить, уярмлює та переслідує.

Отож, у цей Різдвяний і Новорічний Час підносимо голос солідарности з нашими братами і сестрами в Україні; підносимо голос у відстоюванні свободи та людських прав усіх наших земляків розігнаних по широких просторах ССРСР, домагаємось для них справедливости й правди, а велику советську кривду супроти наших братів і сестер та супроти всіх людей і народів рішучо осуджуємо перед усім світом. Доволі! І нехай буде ганьба советській силі, яка своїх „мироносців” з прапором миру й справедливости розсилає по всьому світі, а в межах свого безбожного царства творить пекло для мільйонів. Там поневолюють не тільки фізично, — там намагаються в'язати саму душу людську, поминаючи вже давлення всяких творчих поривів людського духа.

З нагоди святих родинних святкувань Різдва й Богоявлення Господнього, усіх кличемо до святкувань святих, чистосердечних. Одночасно кличемо українців, розкиданих по всіх країнах світу, стати до глибокої духової солідарности з усім Українським Народом і перед цілим світом заявити, що переслідування релігійні і переслідування українців лише за виявлення своєї національної свідомости й історичної тотожности з духом своїх предків, арешти, ув'язнення та масова висилка українців поза межі України, — це така велика неправда, кривда і такий суцільний біль, пляново й систематично завдаваний українській істоті, що його однаково переживають усі діти Українського Народу — ті, що живуть в Україні, і ті, що розійшлися по всьому світі.

Зимові Свята — Різдво Христове, традиційний Новий Рік та Богоявлення Господнє, — це Свята універсальні,

всехристиянські. Проте, це також родинні свята у вузькій царині роду, а також свята великої й священної традиції Українського Народу. Святкуймо ж ці Свята по-християнському і так, як велить наша традиція.

А в суспільній царині, — всі радощі й турботи наші — поділяймо солідарно; всякі недотягнення й прогріхи — прощаймо; пробуймо вбачати один в одному більше доброго наставлення та добра; огріваймо один одного благоволінням та духом любови — то й Свята наші будуть святими, і Новий Рік стане Роком Божим, приємним. Так велить дух Різдва Христового. Тож ще раз кличемо:

Христос Рождається, — прославляймо Його в усіх проявах життя нашого!

(„Вісник” 1 січня, 1973).

Різдвяні картки видання
Т-ва „Волинь” у Вінніпезі.

ХРИСТОС РОЖДАЄТЬСЯ!

„Христос Рождається!”, тобто, — Христос Народжується! — це традиційний православний різдвяний привіт, притому привіт повний динамічного сповіщення про віковичну подію, яку об’явлено світові в Ніч Народження Ісуса Христа, як Людини. Від тієї Ночі почалося літочислення Нової Доби в історії людства. Тепер, коли настає святкування того моменту — Різдва Христового, то нам проголошується про це саме тим традиційним сповіщенням „Христос Народжується!” Звертається увагу на те, що це сповіщення-привіт не висловлюється словами „Христос Народився”, а таки говориться — „Христос НАРОДЖУЄТЬСЯ!” (або „Рождається”). Так і співається в першій пісні Різдвяного Канону: „Христос НАРОДЖУЄТЬСЯ — славете! Христос з небес — зустрічайте!”, і т.д.

Отже, в час Різдва Христового нам урочисто пригадується правду про віковичне народжування Сина Божого — нашого Спасителя Ісуса Христа, від Божественного Джерела — Великого Бога Отця. І те віковичне народжування Сина Божого з Божественних Надр — це догматична істина. Причому вона говорить про народжування Сина Божого не як про один момент (момент народження Сина Божого у Вифлеємську Ніч), а говорить про це, як про подію й незабгнений нами віковичний процес, що діється в невідомій тайні Божественної Істоти.

Так само діється ісходження Духа Божого з Божественної Істоти, тому й ми ісповідуємо Бога в Тройці — Одноістотній і Неподільній.

Такою є свята Таємничість Божественної Істоти. Її сприймається тільки вірою.

Хоч правда віковичного народжування Сина Божого належить до справи віронавчання та до богопізнання наскільки воно нам можливе й доступне, то все таки й таке — об’єктивне — богопізнання дає людині задоволення й щастя, і воно ублагороднює її. Сам Господь сказав, що пізнання правди визволяє людину (Ів. 8:32), тобто ущасливорює її. Проте виявлення правди віковичного процесу, народжування Сина Божого має для нас також віковичне,

тобто, — спасальне значення, що може реалізуватися тільки суб'єктивно — у випадкові кожної людини особисто.

Віковічне народжування Сина Божого з Божественних Надр — це правда, яка належить скоріш до богослов'я. Ближчим до розуміння і життя пересічної людини є Боговтілення — Народження Сина Божого в образі Людини, що сталося в Різдвяну Ніч біля дві тисячі років тому. Це зниження Бога і повний вхід Його в природу і долю людини, що має спасальне значення для всіх людей, — радість для всіх віруючих в Бога, а зокрема в Христову спасальну Місію на землі. Тут можна сказати, що якщо віковічне народжування Сина Божого має більш богословське, богопізнавальне значення, — то значення народження Сина Божого в природі Людини більш екзистенціально-спасальне. Він бо, повторяємо, народившись на землі, вступив у нашу долю і не покидає нас, як Сам заповів, що сиротами нас не покине (Ів. 14:18), бо Його Місія спасіння людей — місія повсякчасна.

Тому-то, якщо Син Божий по Своїй Божественній природі — це віковічне народжування з лона Бога Отця, віковічний Божественний Рух, Подія, вічний Процес, — то таким же Він повинен бути в нашому житті, в нашій особистій природі, щоб діяти на нас спасально.

Якщо б ми обмежували своє відношення до Ісуса Христа тільки згадками про Нього й уявляли Його собі в якомусь моменті від Його народження у Вифлеємі і вознесення на Небо, то Він справді був би для нас — як висловився був німецький мислитель Фейєрбах — лише об'єктом археологічного зацікавлення. Дуже багато людей тільки таким відношенням до Христа й обмежується. Але саме історичне відношення до Нього спасальним не є. Щоб діяти на нас спасально — Христос повинен бути Рухом, Подією і Процесом усього життя нашого, тобто — Він повинен **НАРОДЖУВАТИСЯ** і в нас безнастанно. Це пригадує нам Його мову про необхідність **ПЕРЕБУВАННЯ** Його — в нас, а нашого у Ньому (Ів. 15:4-7), інакше в нас живого — **ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО** — духового народжування-пульсування не буде.

Боговтілення, тобто — вхід Бога Сина в природу людини та в її долю, — це також догматична істина, що з

особливим підкресленням буває святкована в час Різдва Христового. І коли нам вчувається різдвяний привіт „Христос Народжується!” то в нашій свідомості перше стає історичний образ Народження Господнього. Але, в світлі вищесказаного треба сказати, що такий образ неповний, бо хоч він нас милує, веселить та тішить, то все таки він ще не діє на нас спасально: не перероджує нас, не стає постійною подією-процесом життя нашого. Те може зробити тільки Христове перебування у нас, а наше — в Ньому, і то перебування постійне та дійсне. Треба знати, що вся наша релігія, вся система вірувань — це не збірник оповідань про священні події, не каталог законів та норм життя, а живий рух духа, процес та досвід, при тому процес бажаний та вільний.

Такі наші думки на великі свята Різдва Христового, — Його Народження й Оселення в природі людській.

З думками цими висловлюємо глибокі побажання, щоб зі Святом Різдва Христового настало корінне переродження у великій родині Українського народу; щоб усі ми народжувалися в Нове Життя повне Духа Господнього; щоб перероджувалися в царині відношення один до одного, групи до групи, однієї Церкви до іншої. Бажаємо, щоб з цими великими Святами Відродження усього роду людського й освячення світу настало велике й корінне переродження усіх нас — на Батьківщині й на чужині перебуваючих українців, щоб ми стали батьками нового життя в царині великого Народу Українського й окрасою нашої частини світу.

Такими побажаннями-думками поздоровляємо з Різдрвом Христовим і з Новим Роком усіх і всім радісно сповіщаємо, —

ХРИСТОС РОЖДАЄТЬСЯ!

(„Вісник” 1 січня, 1974).

ПІД ВІДГОМОНОМ АНГЕЛЬСЬКОГО СЛАВНЯ

Ангельський різдвяний славень... Його чули убогі пастухи в першу Різдвяну Ніч, коли то Ангельські Хори проспівали його ось так:

„Слава Богу на висоті, на землі спокій, між людьми благовоління”.

Не уявляємо собі, що ті убогі пастухи знали, чи розуміли силу цього ангельського славня, яким Господь уводив людину в нові часи, й нові стосунки з небесним світом. Більш певно, що ті вбогі пастухи не розуміли всієї сили цієї вістки, ані не могли вмістити її в межах свого розуміння. Проте вони сприймали новину цього славня своєю істотою і зраділи радістю, яка пливе віками й опромінює людей до нашого часу, а особливо в Святу Різдвяну Ніч. І це повторюється й переживається щороку, — ось вже майже дві тисячі років.

Тоді убогі пастухи всього не розуміли. Але ж і ми не знаємо і не розуміємо всієї сили цього Святого Славня, як слід. Проте ми пізнавали її не раз своїми глибинними відчуттями та переживаннями, бо в не одну Різдвяну Ніч вона ущаслилювала нас безкраю. Хоч і далі всієї суті цього Святого Славня людині не збагнути, не зміряти, ані не пізнати.

„Слава Богу на висоті, на землі спокій, між людьми блавоління”. І скільки разів ми цей Славень чули, скільки самі співали його, то все таки кожний раз очікуємо його наново, очікуємо сильно, бо він завжди ущаслилює нас в особливий спосіб. Так і цього року? Так. Але саме цього року нам треба буде вслухуватись у відгомін цього Святого Славня також в особливий спосіб.

Застановімося й подумаймо, скільки благодатної радості й святих переживань зазнали ми й пересвідчилися в них з приводу Народження Спасителя, з нагоди святкувань Різдва Христового... Тепер вся сила й різдвяна стихія стелиться й розвивається перед нами і цього року. Але чи зможемо ми — православні українці взагалі — піти назустріч цій стихії й сприйняти, як слід? Чи зможемо ми зробити це, „відложивши всякі життєві турботи”? Чи

зможемо ми на мить забути святі пориви й душевні злети православних українців в Україні сущих, які змагають до святого визволення, але на свіжі й ніжні почування яких лиха Північ зводить тінь церковного прокляття? Та це ж якраз така доля тільки що навістила великого духом Іоана, Архієпископа Української Автокефальної Православної Церкви в Україні та все його Священство!

Не відложити нам цієї турботи навіть з нагоди святкувань Різдва Христового і не забути її, бо нам не можна!

Далі, хіба можна переочити і ніби не бачити того, як українець брат братові відбирає душевний спокій маривом заперечування свобідного вибору форми й способу церковного життя? А то саме те мариво насувається на наш народ, переважно в Західній Україні. І цього марива не можна недобачувати й переочувати, бо воно торкається також і нас.

Це — так. Але в обличчі цього у нас поки що немає нічого кращого, як закінчити оці спостереження й замітки щирою молитвою, що її співають українці одного і другого ісповідання під кінець раннього богочитання:

„Утверди, Боже, Святу Православу Віру і православних християн по вік-віки!”

А з нагоди Свят, усім нашим Шановним Читачам та всьому українському народові бажаємо радісного святкування Різдва Христового та щасливого Нового Року!

(„Вісник”, січень 1990).

ЩОБ НЕ ЗАЛИШИТИСЬ БЕЗ МЕТИ, БЕЗ ЦІЛІ

ХРИСТОС РОЖДАЄТЬСЯ!

Роки останньої декади відсвяткованого нами Тисячоріччя — роки неповторні, отже особливі, під яким би кутом зору на них не дивитися. Вони були часом сповнення того Тисячоріччя, часом неабиякого духового оживлення, навіть зворушення і не було людини, яка б залишалася, чи ставилася до цього всього рівнодушно.

Навіть у самому нашому православному середовищі виявлено чимало візії, багато творчих плянувань, проєктів, жертвенности та праці. Скрізь був рух, скрізь було піднесення, були досягнення, — бо перед людьми стояла чиста мета і були ясно окреслені цілі. Так ми відзначували наше Тисячоріччя. Тут буде зовсім доречно зазначити, що у відзначення нашого Тисячоріччя була заангажована Канада; бо, скажемо, завдяки похідній виставі „Сезони Святкувань” діти навіть з атлантичних провінцій зверталися до нашої канцелярії по матеріяли для есеїв, що вони мали писати про нашу Церкву в державних школах. А кінцевим актом Канади було видання на відзначення Тисячоріччя Хрещення України гарних поштових марок. Це сталося під впливом наших підготовлень, наших відзначень Тисячоріччя.

Тепер все це відходить в історію, а ми вступаємо в друге Тисячоріччя християнської України та її Православної Церкви. Але з якою візією ми це робимо, з якими ідеями, а, конкретніше, які цілі поставимо собі на це нове тисячоріччя?

Ми — Церква і церковні люди. А безнастанним ділом Церкви, треба знати, є місія, тобто, християнізація людини і світу, тому, очевидна річ, що християнізація — це також наша місія. Бо, ніде правди діти, нам треба християнізуватися на кожному кроці. Це велика місія, а втім і велика ціль на кожний час. Кожному з нас треба християнізувати перш за все самого, чи саму себе; нам треба християнізувати людину; нам треба християнізувати родину; нам

треба християнізувати громаду і весь народ, бо християнізація — то місія, а місія — це діло Церкви, — місія безнастанна. Крім того, в нашій теперішній ситуації внутрішня місія — це, мабуть, наше одиноке спасіння.

Наша місія не мусить набирати якихось радикальних форм. Вона може бути проста; особисту, або домашню місію можна почати від трохи щирішого й совіснішого відношення до справ своєї віри, до своєї Церкви, до Її науки, до Її Богослужб та до християнського життя взагалі.

А з вірою і віруванням дуже тісно в'яжеться молитва, молитовне життя, молитовна практика. Кожна віруюча людина виробляє свою особисту молитовну практику, але її варто перевірити і, як треба, доповнювати, виробляти на краще. І це належить до особистої місії.

Дуже важливою формою християнського життя є участь у церковних Богослуженнях. В Богослуженнях не тільки треба брати участь своєю присутністю; Богослуження треба вивчати, пізнавати і розуміти їхнє призначення, їхню ціль, а особливо їхнє значення для духового життя віруючої людини. І це завдання повинно належати до особистої місії.

Християнин живе в громаді, в ширшому суспільстві, в країні, в яких він має певні права, привілеї, а також точно окреслені обов'язки. Тому кожен християнин повинен знати свої права, привілеї і свої обов'язки — зокрема свої християнські обов'язки, інакше він може жити беззаконно. Отож і в цій ділянці життя він чи вона потребує доброго ознайомлення, відповідної орієнтації, отже — відповідної особистої місії.

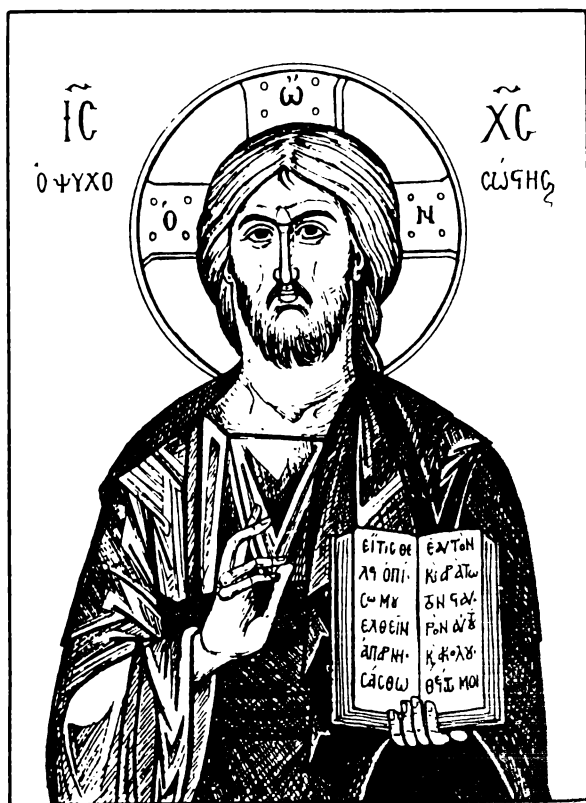
Отож чи не гарно було б, якщо б ми почали наше нове тисячоріччя з усердним усвідомленням всього того, про що говориться вище? Ось настає винятково пригожа нагода на це — криг зворушливих Свят Різдва Христового, Нового Року та Богоявлення Господнього, що вістять нам божественний спокій і благовоління. Під впливом духа цих Свят, що так мило впливає на душевний, родинний та вселюдський спокій, можна започаткувати дальшу, глибшу, більш тривалу місію особистої й загальної християнізації; бо то єдино вона може стати

відповіддю на наші біди, турботи й тривоги всякого масштабу.

А християнізація людського життя — то виповнення його благодаттю Того, Хто, перемігши все лихо, проголосив людям спокій. Бо то саме на те Він навістив світ, народився і досі народжується в серці того, хто з вірою й любов'ю приймає Його. То Він, Новонароджений, є наша єдина путь, наша єдина ціль, і саме наше життя. Нехай Він прославляється навіки!

(„Вісник” 1-15 січня, 1989).

ЧИ ЗНАЙДЕТЬСЯ В НАС ХВИЛИНКА ЧАСУ?...

(Для роздумувань у новоріччя)

Про наш час загалом говориться, що він дивовижним темпом жене людину до якоїсь невиразної мети, — жене людину так, що вона хоч живе навіть бездільно, то все таки жаліється, що ніколи „не має часу”. І коли тепер відчувається, що людина справді часу не має, то того часу не стає якраз для речей найвищого значення — для речей ідеальних, духовних, релігійних.

З уваги на такий стан, а зокрема в такий час, як ось новоріччя, — людину треба кликати, щоб вона хоч на хвилинку припинила гін свого життя, щоб стала і подумала, як вона живе, до чого стремить чи й спішить, та чим цей її поспіх може закінчитися?

У новоріччя треба багато-чого передумати.

Деякі справи, що вимагають нашої загально-церковної застанови згадаємо тільки мимохідно, бо на краще продискутування їх буде час пізніше. Тепер вважаємо потрібним торкнутися тих проблем та питань, про які можна сказати, що вони є постійного — так універсального, як і негайного характеру. Це питання, які стосуються проблем і потреб людської душі.

Так, справді, наш час є таким, що його визнається часом неймовірних технічних досягнень, а паралельно до того — неймовірного духового занепаду й розкладу. І ото центром нашої уваги повинна стати ця друга реальність — духовий занепад модерної людини.

Як і в чім цей занепад проявляється?

У коротенькій відповіді на це питання можна сказати, що згаданий духовий занепад проявляється у великім опорожненні сучасної людини — в її небувалім духовнім опорожненні, а з другого боку — в прерізних шуканнях душевного заспокоєння, часто в шуканнях негайного (інстантного) насичення душі, виразнішого релігійного виявлення, тощо. Ці ознаки щораз сильніше проявляються серед сучасної молоді — дітей духово опорожнених бать-

ків. А ті шукання завдають світові стільки потіхи, як і тривожних турбот. Це не діється десь поза нами, збоку, бо ми є не тільки свідками цього процесу, але й учасниками його.

Ось уже тепер застановімся на хвилину і сміливо погляньмо на людину (ні, на самих себе!), пізнаймо та зважмо її душевний стан. Тут не треба ніякої психологічної аналізи, нічого надзвичайного, а просто: треба відкрити очі, і на основі того, хто що знає про душевне й релігійне життя, про його норми й вимоги нехай кожний передумає й посудить людину, або краще — нехай кожний знайде мужність перевірити та посудити самого себе. Кажемо, що коли б ми це зробили і то — коли б зробили це чесно, — то світ наш не виглядав би таким рівнодушно-вигідним, яким він видається, а на місце нашої рівнодушної душевної тиші нас може огорнути духовна тривога, або принаймні тупий душевний сум та неспокій.

Коли б ми тільки добре придивилися до себе . . .

Так-то, самих нас кличеться до критичного самоосуду, що найкраще починати від себе, від свого дому, а тоді можна процесом цієї самокритики вийти в світ людей, а врешті поставити себе так перед Самим Богом. Здібностей психоаналітика, правда, тут не конче потрібно.

Так, отже, починаймо приглядатись та думати про себе самих:

Я — православний християнин, член Української Православної Церкви. Я найперше тому член Церкви, що вірую в Бога . . .

Зупинімся на хвилинку: чи я справді вірую в Бога живою вірою? Чи знаю я, чи виконую Його Волю, шаную Його Заповіді? Люблю я Бога понад усе, а кожного брата свого — як самого себе? Чи справді я це все роблю? А якщо не роблю, то хто я: пересічна рівнодушна людина, чи, може, свідомий лицемір . . .

Тут уже може початися відчуття сили самоосуду, докору сумління, але вдумуймося в себе далі:

Я — християнин, тому приймаю певні приписи християнського життя — щоденного (буденно-християнського) і святкового (церковно-християнського, богослужбо-

вого). Так, отже, щодо щоденного християнського життя: чи, наприклад, вставши вранці від нічного відпочинку, стаю на хвилинку-дві, щоб подякувати Богові за нічний спокій, щоб попросити в Нього помочі на день, що Він благоволить мені його бачити? Чи приступаю я і відходжу від стола бодай поклавши на себе знак Хреста? Чи живу я, працюю, ходжу по світі в свідомості Божої присутності біля мене? Чи в кожній людині я готовий добачувати Бога? Чи вмію я радіти radoщами любих і нелюбих мені людей, вболівати з ними в їхньому нещасті?

Якщо ця аналіза стає кому докучливою, то все таки потерпіть — це раз у рік — і підімо далі:

Я навчений покликатися на Бога: чи свідомий я потреби дякувати Йому за те, що Він дає мені нагоду втішатися світлом сонця, здоров'ям, свободою жити так як мені бажається, — навіть дає мені свободу поводитися з Ним законно, або й ні? Чи дякую я Богові за прожитий день, за усмішку свого життєвого друга (жінки, або чоловіка), за любовну пестливість дітей, за їхнє здоров'я? Якщо я все це роблю, то чи можу вбачати в цьому свій особливий привілей та щастя? — Ми ж бо навчені про те, що кожний Божественний привілей та обов'язок дається нам не на наше обмеження, не на шкоду, а на добро і справжнє щастя!

Чи думаємо ми про це і своїх дітей навчаємо всьому цьому?

До того, коли б ми чесно застановилися над собою і перевірили та посудили себе, то, мабуть, не одному виступив би піт на чоло. Коли б ми були чесні із собою... (Якщо хто думає, що ці рядки пишуться без зворушення та докорів сумління, то він або не знає людини, або просто помиляється).

Але підімо далі, і погляньмо на себе серед людей у Церкві, в громаді, бо то там людина проявляє своє церковне життя й обличчя:

Я — член Православної Церкви, а вужче — даної церковної громади; вона має певний порядок богослужбового життя: чи буваю я там завжди? Коли я буваю в церкві, чи я свідомий того, що тільки моя жива-активна присутність на Богослуженнях реалізує мене, як члена Церкви?

Таїнства моєї Церкви — це Таїнства для основи нового життя, — чи свідомий я того, що не живучи в Таїнствах, зокрема не користуючись благодаттю Таїнств Сповіді й Причастя, я не мав би права називати себе християнином? Врешті, якщо я не розумію церковного життя, то чи пробую пізнати його?

Досить цього? Нехай ці питання видаються тільки наївною катехизацією, нехай вони викличуть у когось легку усмішку, — нехай, . . .але кожний повинен знати, що віра наша та дійсне християнське життя залежить від позитивної відповіді саме на ці питання, і що ніякого іншого виходу з цієї ситуації немає. Цій правді також треба присвячувати трохи свого часу, і нікому не пошкодить зробити це в роціччя.

У новоріччя кожний повинен думати про себе та про свої обов'язки — які б вони там не були, і про свою відповідальність: Архиєрей робить це по-архиєрейському, Священик — по-священничому, батько-матір — по-своєму, і так всі, бо кожний — яку б там хто функцію не виконував, — має свої обов'язки, за які обов'язаний дати відповідь: перед своїм сумлінням, перед Церквою, а врешті — перед Самим Богом. Знову, кожний може приймати тут навітлену ситуацію по-своєму, але змінити її, чи інакше пристосувати — допасувати до своїх вимог — ніяк не можна, — бо вона тільки така: незмінна, що завжди тягне за собою незмінні наслідки — позитивні для нас чи негативні. Це особливо відноситься до Закону Божого, Євангельської моралі, Заповідей Святих, яких якість переінтерпретувати й змінити не можна. Вони незмінні. Середньої лінії тут не буває. Про те також варто думати в новоріччя. При цьому варто мати на увазі, що на всі релігійні запити може бути тільки двояка відповідь: Так! або Ні! Іншого виходу немає.

Релігійні запити взагалі нелегкі — навіть коли вони ведуть до позитивних відповідей. Ось, наприклад, такий широко проповідуваний і всіми бажаний стан, як Царство Боже, — згідно з твердженням Самого Господа Ісуса Христа, — добувається затяжним зусиллям і тільки ті, що змагаються за нього — ті осягають його (Мт. 11:12). А звичайний шлях до Царства Божого — це досвід віри, терпеливість, змагання, покайний процес, постійне врос-

тання в його Божественну атмосферу, бо негайного, або чогось чудесного й безпринципового тут сподіватися не дається. На це є докази: гонитель християн Савло, коли навернувся до Христа, зустрівшись з явленням Господнім, потребував три роки часу, поки міг стати на апостольські ноги . . .

Це — дуже важливе, і його треба мати на увазі в обличчі проявлень негайних релігійних наслідків, що про них чуємо з-поміж відомих тепер харизматичних середовищ тощо. У наш час і в теперішній духовій ситуації треба мати неабиякий духовий досвід, щоб могли розрізняти духів, — як каже Апостол Іван (1 Ів. 4:1), — чи від Бога вони, бо бувають ситуації, коли й сам Сатана може прикидатися Ангелом Світла, — каже Апостол Павло (2 Кор. 11:14). У час душевних шукань, у час великого опорожнення людини — в чому завинили не так люди, як недбалі проводи Церков — в обличчі розпучливих душевних шукань можливі різні піднесення, дивні прояви негайних благодатних обдарувань, яких у досьогочасному досвіді Церкви, в Св. Отців, в Традиції не було; колись, натомість, коли святість між людьми проявлялася, то вона завжди йшла впарі з почуттям негідности, з великим смиренням. На ці приклади святости треба взоруватися й сьогодні, бо сучасні виявлення того, що подібне на благодатні обдарування не раз ідуть впарі з проявами безцільного й дрібничкового значення, отже вони такі, що викликають сумніви, а то й підозріння.

Так, поки що, вбачаються — правильно чи неправильно — прояви харизматизму, який розвивається серед християн на Заході, як наслідок душевних шукань у ситуації духового опорожнення людини. Православний світ з природи харизматичний! Тому, в обличчі релігійного занепаду на Сході завважується поворот до фундаментального евангелізму, що сам собою приверне й харизматичний характер членам Церкви, віруючим людям. Над цим також варто застановитися й передумати все. При тому треба мати на увазі той факт, що так харизматизм як і фундаментальний евангелізм (дійсна християнізація людини) зароджуються й розвиваються тільки на пригожому ґрунті — там, де душевне опорожнення набрало ознак хронічної недуги. Це ж справа очевидна,

що до джерельних потоків стремить тільки той, хто переживає спрагу, а не інакше . . .

Майже те саме можна сказати і по відношенні до занотованих проявлень демонічної сили, випадків демонічної одержимости, проявлень сатанізму тощо. Ці явища також відносяться до сфери духа, а базою для них є та сама духовна порожнеча, що її згадано вище.

Тепер, якщо хто справді знайде хвилинку часу й задумається над духовим станом світу і над своїм власним душевним станом, і якщо хто бажав би мати собі якийсь приклад до наслідування, — то таким радиться взоруватися на досвід Церкви та святих людей. Але й тепер є добрі, багато ближчі нам приклади. Це чистий образ християнина, що живе вірою в Христа і Самим Христом у царстві Антихриста — в комуністичнім світі. Про життя християн в СРСР пишеться не мало. Це життя катакомбне. До того, автор цих рядків чув двоє свідчень очевидців, що були на тайних моліннях підсоветських християн. Це зворушливі свідчення православного студента, українця, і молодого американського пастора-місіонера, євангелика. Їхні оповідання відносяться до всіх християн: православних, протестантів і католиків. Всі вони там являються представниками християнства, яке зазнає постійних переслідувань. Але вони живуть живою вірою в Ісуса Христа, вірою простою, очевидною, святою. Обидва мої співбесідники однаково оповідали про свої переживання між тими християнами. Виявлена підсоветськими християнами віра й надія на Бога, їхня неймовірна християнська життєрадісність дуже глибоко зворушують і просто соромлять західну людину. Повторяю, що це оповідають очевидці православний українець і американський євангелик. Молодий американець, пастор-місіонер, із сльозами на очах розказував:

„Побуваючи між християнами в комуністичному світі, я ввесь час відчував сором, — за свою штивність, за своє отовстіння, що не допускало мене до переживань тієї радості та душевного щастя, якими вони насолоджувалися так очевидно”.

З того виходить, що коли для християн в ситуації переслідувань, в обличчі постійної загрози ув'язненням за

віру — віра в Христа стає єдиним і то крайнім рятунковим засобом (самою сутністю життя!) і справді стає в них світлом для світу, — то в ситуації свободи — дійсного душевного отовстіння — зберігання віри та приналежність до Церкви стає ніби привичним стилем життя, який у великій мірі дійсно християнського сенсу вже позбавлений. Бо якщо б ця ситуація представлялася інакше, то про нові релігійні шукання та експерименти, що про них чуємо тепер так часто, — чуток не було б. Але вони є, займають собі місце і даються відчувати.

Думаємо, що цього вистачить для збудження застави й поважних передумувань, — якщо хто добачить потребу таким передумуванням віддатись. Хто ж стане роздумувати — може прийде до певних висновків. І можна припускати, що здорові висновки зведуться до такого кінцевого заключення, що в обличчі існуючої ситуації найкращим ліком може бути поворот до фундаментальних основ євангельської науки та норм християнського життя — хоч би такого, яким на весь світ світяться ісповідники в СРСР. Вони живуть Ісусом Христом і так в затажній боротьбі з безбожжям та з ідеологією Антихриста набираються сили й великого духового досвіду. Так їх гартує марксизм та матеріалізм богоборних режимів комуністичного світу. Їхній образ життя не обіцяє нічого негайного чи дешевого, а навпаки: вірним та терпеливим слугам Божим запевняє тільки кінець вічної слави, як про це сказано від Бога і написано в Священнім Писанні.

Оце все, що поручаємо нашому роздумуванню в це новоріччя. Але, чи знайдеться в нас хвилинка часу на це?

З нагоди Новоріччя побажаймо цього один одному від щирого серця!

(„Вісник” 15 січня, 1975).

РОЗДУМИ З ПРИВОДУ НОВОГО РОКУ

Новий 1991 рік. . . Перший рік останньої декади двадцятого століття. Це дуже і дуже важлива декада, яка буде вимагати від нас багато чистих прозрінь, виrozumіння, терпеливості, означених рішень. А всі ці потреби й вимоги нашого часу, з другого боку, будуть вимагати розуміння суті цілої низки наростаючих речей, зрілості, здорової й всесторонньої орієнтації. Все це повинно проявитися в усій сукупності нашого народу, інакше бо з викликами нового часу ми собі ради не дамо. Нам треба багато рости, багато вчитися.

Двадцяте століття. . . Ось вже й остання декада його. Для України, для української Православної Церкви, взагалі для нас, українців, двадцяте століття — це час нагод вирішального значення з точки зору державного будівництва й здобуття належного нашій Церкві місця в системі Вселенського Православ'я. Досі нагоди ці використаними не були. Ось, скажімо, була нагода відновити державність України за Визвольних змагань, але нам бракувало політичної зрілості звести всі звужені переконання й державнобудівничі ідеї в одну могутню силу. І так, тодішня велика політична нагода стала для нас змарнованою, бо ми не були готові використати її, ми скоріше творили політичні помилки, навіть, міжусобиці.

Українське церковне відновлення в двадцятому столітті відкрило нам ряд можливостей щодо відродження й усамостійнення Української Православної Церкви, а, перш за все, — звільнення її від поневолення Церквою Московською. Під час Визвольних змагань і в час існування Української Народної Республіки в цьому напрямі були пороблені дипломатичні й еклезіологічні заходи, але з упадком УНР й поневоленням України силами комуністичної півночі, справа відновлення й усамостійнення Української Православної Церкви закінчилися тим, що в жовтні 1921 року ця Церква несподівано була зреформована до неабиякої міри.

Це факт; промовчуючи його, — ми поступали з нашими людьми безвідповідально, навіть, нечесно. В цей

же час, наш церковний загал приймав усі дії 1921 року патріотично й великодушно; він у богословські та еkleзіологічні тонкощі не міг входити й не входив, бо це відповідальність церковної Ієрархії, спеціалістів, богословів. А через невияснення цієї справи й ситуації в нас виникало багато непорозумінь, запідозрень, неспокою. І ледве, чи цей стан можна змінити сьогодні, — в час, коли церковні речі в нас далі двигаются на хвилях патріотичних почувань та збуджень, наспіх сформованих заключень, тощо.

Це один бік дуже чутливого для нас моменту. А другий — це те, що через поширене церковне незнання і дезорієнтацію, необізнаних людей використовується для всяких вузьких уподобань та цілей. Це — царина наших нових міжцерковних стосунків, яка також вимагає максимуму чутливості, терпеливості й уваги. І це якраз такою буде наша данина останній декаді двадцятого століття; вона, ця данина наша, формується на наших очах, і то безповоротньо.

Тут треба ствердити ще й такий факт: якщо наш український народ переживає цілий ряд полярно порізних церковно-духових, а втім, і віроісповідних процесів, — жоден з них несподіваним не є; кожен з них міг бути передбаченим, і кожного треба вважати нормальною реакцією на той стан, який був створений пляномірністю вже збанкрутованої системи марксизму-комунізму й церковною політикою Московської Патріярхії, що була вірним служителем цієї системи. Тепер вже й ця Патріярхія зазнає очевидного упадку, особливо в Україні, яку вона, згідно із заключенням дослідників Кестон Коледж, — фактично, втратила. Чому це сталося? — Тому, що Московська Патріярхія більше служила русифікаційним інтересам Москви, а про душевні потреби людей, зокрема, українців, — зовсім не дбала.

А про що ж дбала ця Патріярхія? — Не про потреби вірних. Ось приклад. Згідно з твердженням Патріяршого Екзарха України, Митрополита Філарета, даного ним кореспондентові „Вістей з України” в червні 1989 року, Український Екзархат, не зважаючи на потреби самого Екзархату та на жалюгідно вбогий стан віруючого народу, щороку видавав на т.зв. „фонд миру” — 5 мільйонів карбованців. А це ж, наголошуємо, гроші з українських

парафій, від українських жертводавців. І можна здогадуватися, на які потреби „миру” ці гроші йшли, коли мир у світі був порушуваний якраз комуністичними революціями!

Хто ж тепер буде дивуватися, що від Московської Патріархії українські парафії втікають, то до УАПЦ, то до відновленої Уніятської Церкви?

Далі, хто може дивуватися, чому в Україні так швидко поширюється рух УАПЦ, або чому ця найновіша формація УАПЦ так успішно проголосила свій власний Патріархат й інтронізувала першого Патріярха Київського і всієї України, в особі ветхого днями — Митрополита Мстислава? Все це речі й події, з якими засиджені в своїх старих позиціях Церкви й Патріархії не можуть дати ради; вони не розуміють цих нових речей та рухів.

Це такі старі курйози, з якими маємо діло сьогодні. З новим роком нам варто було б звернути увагу також на інші курйози нашого часу. Ось дивовижний курйоз політичний: затроєна своїм власним духом нежиття велика марксистсько-комуністична імперія — СРСР, зазнавши всестороннього банкрутства, почала валитися, а її проводирі почали шукати гонорового виходу з цієї ситуації й пішли на деякі політичні уступки. Михайла Горбачова на Заході нагородили за це Нобелівською премією, — навіть не запитавши, чому він не відкриває своїх тюрем і не випускає на волю мільйони в'язнів, які караються по тих тюрмах та психушках по сьогоднішній день?

Про це не було кому подумати. Та не все гаразд і в нас, бо й тут трапляються курйози. Понад 70 років провідні люди серед православних українців в Україні (з УАПЦ нової формації включно) та провідні православні українці Діаспори намагалися вивести Українську Православну Церкву на форум Вселенського Православ'я. Ці намагання справді були наполегливі і зтяжні, але вони були безуспішні. Коли ж 1 квітня 1990 року Українська Православна Церква в Канаді завершила ці зусилля тим, що представництво Митрополита Василя зайняло своє місце біля Євхаристійного Престолу в соборі Св. Георгія в Царгороді (напряма цей був апробований Зборами Консистоїї та Надзвичайним Собором, а згодом ратифікований XVIII Собором), — то й після цього знаходяться люди, які

запитують: „Чи правда, що наша Консисторія віддала нашу Церкву грекам?”

З нагоди наступаючого Нового 1991 року доводиться ще раз заявити, що з моментом встановлення Причасного єднання між Українською Православною Церквою в Канаді і Вселенською Патріархією, наша Церква грекам не підкорилася; вона стала разом з греками, як рівна з рівними; вона цим шляхом вийшла на ширший форум Православ'я, з якого вже говорить за себе, а, тим більше, за Церкву православних українців в Україні, і то там, де ці розмови мають реальне значення.

Є чимало людей, які це досягнення розуміють, і вони радіють з цього приводу; ті, які цього ще не розуміють, повинні перш за все пізнати свою Православну Церкву, вимоги тих правил та засад, на яких вона, як Церква Православна, мусить стояти, — то й вони знайдуть свій спокій. Для розполітованих демагогів особливої ради не маємо.

У даній новорічній статті ведеться мову про вимоги нашого часу. Тут також треба додати, що в нашій канадській ситуації є цілий ряд своєрідних вимог. А найперша, дуже пекуча, вимога — це наполеглива місійна праця над нашими людьми, над розбудовою наших громад. В нас мусять знайтися методи, щоб цю працю виконати якнайкраще! В нас мусять знайтися люди й засоби для забезпечення своєї Церкви відповідним священством, інакше ми можемо опинитися в дуже не вигідному стані. Отже, з новорічним духовим оживленням нам треба починати дещо глибше думати й роздумувати, а, одночасно, й молитися Господу Богу хоч би ось цими словами:

„Утверди, Боже, Святу Православну Віру і православних християн повік-віки!”

Віримо, що після цієї та інших молитов, прошене й потрібне буде дане нам, а може й дещо більше додасться, як ось встановлення дійсного суверенітету для України. Але й тут треба відповідного розуму й зрілості; до такого духовного рівня треба змагати, і за це треба молитися Богу.

(„Вісник”, січень 1991).

ДО СВЯТА ХРЕЩЕННЯ ГОСПОДНЬОГО

Ще в V столітті до народження Господа нашого Ісуса Христа, Господь Бог, устами Пророка Малахії, промовив до Сина Свого: „Ось перед обличчя Твоє посилаю Ангела Мого і Він приготує дорогу Твою перед Тобою” (Мал. 3:1).

Так і сталося. Перед виступом Господа нашого Ісуса Христа з Своєю Божественною Проповіддю, покаєння на відпущення гріхів проповідував Святий Пророк Предтеча і Хреститель Господній Іван. Він проповідував в Галилейській пустині, на берегах ріки Йордан, а коли люди приходили до нього, то він їм говорив: „Покайтеся, бо наблизилося Царство Небесне” (Мт. 3:2).

Тут може виникнути питання: чому щойно тепер наблизилося Царство Небесне, а що було до того часу? Ми ж знаємо багато великих праведників Старого Заповіту, — яка була їх доля до наступлення Царства Небесного?

Доля старозавітних праведників була сумна помимо їх праведности, бо від гріхопадіння Адама до Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа із мертвих, люди Царства Небесного не знали і доступу до нього не мали. Вони одержали були обітницю про нього і своєю вірою в ту Обітницю заслуговували оправдання, але саме оправдання вони отримали в Новому Завіті (читай Євр. 11:39-40). Тоді, душі померших людей, хоч і були достойні блаженства, держались в приділах аду, бо з гріхом Адама над душею його і над душами всіх його поколінь панував духовий упадок. Бо тільки Кров Христова, пролята на Хресті, змиває з людей провину гріха і визволяє з духової неволі. Але те визволення відноситься тільки до тих, хто охрестився в Христа і вірує в Нього.

Далі, з оповідань Святого Письма знаємо, що з моментом перемоги над смертю, через свої страждання, смерть і Воскресіння, Христос воскресив померших усіх віків; але знову, — воскресив тільки тих, хто прийняв був Обітницю про Нього, як тоді ще грядущого. Отже Царство небесне для роду людського відкрилося з моментом зруйнування Ісусом Христом аду. Тому Іван Хреститель,

бувши тим Ангелом Божим, що йшов перед обличчям Ісуса Христа і готував людські серця до прийняття його проповідував: „Покайтеся, бо наблизилось Царство Небесне”, — і тих, хто каюся і визнавав свої гріхи в надії на прощення їх, Іван хрестив водою в річці Йордан.

У той час Ісусові Христові сповнилося 30 років. Це був вік, якого тоді вимагалось від кожного, хто міг віддатися обов'язкові науки і проповіді. Коли ж Ісус Христос дожив до віку зрілості і був готовий виступити з Своєю Божественною Наукою, — Він також прийшов до Івана, щоб від нього охреститися. Хрещення Івана Хрестителя було на покаяння і відпущення гріхів. Ісус Христос, не маючи на Собі жодного гріха, — не мав й потреби хреститися; але починаючи діло відродження роду людського, та щоб показати людям приклад покори і послуху у всьому, Христос підкорився і тій вимозі й охрестився.

Євангелисти оповідають, що зараз-же по Хрещенні, коли Ісус виходив з води, відкрилося небо і Дух Божий у вигляді голуба зійшов на Нього, а з неба почувся Голос: „Ти Син Мій улюблений, в Тобі Моє благовоління” (Лк. 3:21-22). Той момент при Хрещенні Господа нашого Ісуса Христа вважаємо завершенням Божественного Об'явлення, бо тоді перший раз в історії людства Господь Бог об'явив Себе світові у всій Своїй повноті Лиць.

До того часу люди знали Бога, як Одного — Одноособового. Правда, були натяки в Біблії про якийсь множинне представлення Імені Божого. Наприклад, Пророк Мойсей оповідає, що Господь Бог перед сотворенням чоловіка сказав: „Сотворімо чоловіка по Образу ` Н а ш о м у і по подобі Н а ш і й (Бут. 1:26); після гріхопадіння Адама Господь сказав: „Адам став, як Один з Н а с ” (Бут. 3:22); під час будови Вавилонської вежі, щоб затримати нерозумне діло людей, Господь Бог сказав: „ З і й д і м о , з м і ш а є м о мову їх” (Бут. 11:7).

З цих наведень бачимо, що Господь Бог говорив у відношенні до свого Імені в множинному числі. Але поки Господь не об'явив Себе світові у всій Своїй повноті, — люди не могли й збагнути, в чому саме полягало множинне відношення до Імені Божого. Аж щойно при Хрещенні Ісуса Христа в річці Йордані, Господь Бог об'явив Себе

світові у всій Своїй повноті — в Святій Тройці: в образі Отця — промовляючого з Неба; Сина — хрещеного в Йордані, і Духа Святого сходящого з Неба у вигляді голуба. Тому власне Церква Христова День Хрещення Його називає ще й Святим Богоявленням.

З проповіді Св. Івана Предтечі, як і з Святої Євангелії взагалі, довідуємося, що передумовою до Царства Небесного є покаяння і Хрещення. Хрещення Івана Хрестителя було тільки ознакою покаяння і той, хто хрестився тим Хрещенням, робив це в надії на прощення гріхів. Сам Іван Хреститель говорив: „Я хрещу вас водою на покаяння, але Той, що йде по мені сильніший від мене; я не гідний обув'я понести Йому. Він хреститиме вас Святим Духом і огнем” (Мт. 3:11).

Тут Іван Хреститель говорив про Хрещення Христове, котрим, почавши від першої П'ятидесятниці, хрестились і сьогодні хрестяться християни. В цьому Хрещенні звершується духове **п е р е р о д ж е н н я** людини, без якого ніхто не може ввійти в Царство Боже. Сам Христос в розмові з Никодимом сказав: „Коли хто з води й Духа не родиться, той не може ввійти в Царство Боже” (Іоан 3:5).

Отже Хрещення, яким хрестимося сьогодні і ми — це, — за словами Апостола Павла, — вмирання для життя гріховного, а народження від води і Духа Святого для життя духового, святого (Кол. 2:12; Фил. 3:10; Рим. 6:4). Дякуючи турботам і опіці наших батьків і Святій Церкві — ми є охрещені. Охрестившись в дитинстві, ми вмерли для гріха первородного (коли охрещуються дорослий, то він звільняється від всіх заподіяних ним гріхів), котрий передається нам від самого Адама (охрестившись ми вмираємо і для тих гріхів, котрі ще будемо творити, не встоявши в праведності дарованій нам в Хрещенні, але в котрих будемо щиро каятися). Бо Адам, згрішивши, ослабив гріхом свою природу і від тієї надвередженої гріхом природи Адама, всі люди, як його нащадки, також народжуються з попсутою гріхом природою, — тому й перебувають в оковах аду. Благодатне Хрещення, дане нам Спасителем-Христом, є тим святим Чином, який преображує нашу попсугу природу, визволяє нас з оков аду, а відкриває двері до Царства Небесного. І все це внаслідок великої

любоби і Божого милосердя до впавшої, порочної людської природи.

Господь Бог — це абсолютна Чистота, абсолютна Правда й абсолютне Добро. А все, що є порочне не може мати жодного життєвого відношення до Нього. Так і чоловік, надвередивши гріхом свою природу, — відчужив і віддалив себе від Бога, а тим самим увів себе в стан прокляття, з якого сам не може вийти. Але людина — творіння Боже; Бог її любить, любить, як батько свою дитину. Дитина в своєму нерозумі чи в непослуці може набити багато лиха; батько, з своєї сторони, може таку дитину тяжко покарати, — але його батьківська любов до своєї дитини не переривається, він її завжди любить, як своє творіння, вболіває над нею і старається нахилити до добра. Так і Господь Бог любить Своїх людей, — так і Він вболіває над їх нерозумом й упадком. Він так полюбив їх, що й Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожний, хто вірує в Нього не загинув, а мав вічне життя (Іоан 3:16). І Той Син Божий, прийшовши на світ, зодягнувся в нашу природу — душу і тіло, — переродив її, очистив і повернув до стану невинності, в якій вона була сотворена в Адамі.

Народившись від Діви Марії, Христос одягнувся в нашу природу; Він в ній народився і зріс, як Чоловік, — Він тією природою охрестився від Івана, Він тією людською природою добровільно пройшов тяжку годину випробування в пустині (Мт. 4:11; Мк. 1:12-13; Лк. 4:10-13), а після трьох і пів-річної проповіді Євангелії, — тією ж людською природою був розп'ятий, умер, був похований, але на третій день воскрес із мертвих силою Свого Божества. Так, будши без гріха, Христос вмирав за гріхи наші, Він гріхи наші змив з нас Своєю Святою Кров'ю, як каже Святий Апостол Петро: „Не вчинив Він гріха і не було знайдено в устах Його підступу . . . Він гріхи наші Сам підніс в тілі Своім на дерево, щоб ми, вмерши для гріхів, для праведности жили; Його раною ви цілилися” (1 Пет. 2:22-24).

Так подвигом Своїх страждань і Своім Воскресінням, Христос відкрив для нас двері до Царства Небесного, а нас самих обдарував можливістю благодатного відродження в заповідженому Ним Хрещенні. Отже, ми сьогодні користуємось з того відродження через Таїнство Святого

Хрещення; це вмирання для життя гріховного, а народження від води і Духа Святого для життя нового-святого. Тому й Христос сказав: „Хто з води і Духа не родиться, той не може увійти в Царство Боже” (Іван 3:5).

Згідно з наукою Св. Кирила, Патріярха Ієрусалимського, вода при хрещенні є для нас „гробом і матір'ю”. Бо коли в хрещенні людина погружається в воду (чи й обливається нею), то вона символічно вмирає з Христом і погребается з Ним для гріха. Але Христос Воскрес із мертвих, . . . тому й людина виринаючи з води, воскресає з Ним, тобто — народжується від води і Духа Святого для життя святого.

Так в Таїнстві Святого Хрещення ми сподобляємось благодатного відродження. Але на цьому ще не кінець. Перший гріх хоч і змивається в чині Хрещення, все ж залишає свої сліди в природі людини. Це — її нахил грішити. Через первородний гріх диявол здобув деяке право над людьми так, що й після нашого відродження, він нас мучить різними спокусами, перед якими, заламуючись, ми й далі грішимо. І тепер єдиним спасінням для людини остається подвиг постійного покаяння, як остання можливість на путі до Царства Небесного.

Найбільшим проповідником покаяння, перед Ісусом Христом, був власне Св. Іван Предтеча. В Святому Письмі його названо „голосом вопіючого в пустині”. Цей термін в жидівській мові означав вістун, попередника, або підготовника, який приготував дорогу для когось, чи чогось великого й важливого. Св. Іван Хреститель рівняв дорогу Ісусові Христові до людських душ, а людські душі — приготував до прийняття Його. Його кличем були слова: „Покайтеся, бо наблизилося Царство Небесне” та: „чиніть гідний плід покаяння” (Мт. 3:2-8).

Той клич Івана є таким же самим живим і правосильним для людей і сьогодні. Він є сильним і діючим голосом для Царства Небесного. Сьогодні той клич належить Церкві Христовій. Вона й сьогодні, воюючи зі злом за відродження кожної людини, вкладає цей вічно діючий клич в уста своїх пастирів. А ті на протязі ось уже 20-ох віків, повторюючи його, кличуть людей до покаяння та добрих діл.

Воююче зло всіх часів, що сьогодні оформилось в істоту безбожного комунізму та матеріалізму вживає всіх можливих зусиль, щоб цей клич до духового відродження здушити та заглушити, особливо в совісті окремої людини. І оця війна зла проти життя людей не обходиться без наслідків. Вона вже духово вбила і продовжує вбивати багатьох. Ми ж, живлячись Вірою, що „Слово Боже острє, як обосічний меч, — і немає створіння, щоб сховалося воно перед Ним” (Євр. 4:12-13), живимось також і Надією, що той вічно проповідуваний клич, те „Слово Життя”, скоро добереться й відродить духово ще недобитих, а вбитих — воскресить і всіх оживить Дарами Духа Святого, які надаються кожному в Хрещенні (Дії 2:38)!

(Англія, 1958).

Автор цієї збірки з дружиною Константою і сином Андрієм (тепер — диякон), Різдво, 1986 року.

ПРОРОЦТВО ПРАВЕДНОГО СИМЕОНА

(До свята Стрітєння Господнього)

Ще й досі між християнами існує побожний переказ, як в III столітті до Христа, перекладаючи книги Старого Заповіту з старогєбрейської мови на грецьку, один із 72-ох перекладачів на ім'я Симєон, перекладаючи книгу пророка Ісайї, дійшовши до місця, де сказано, що „ось Дїва в утробі зачне і народить Сина, і дадуть Йому ім'я Еммануїл” (Іс. 7:14), посумнівав в правдивості слова „Дїва”, і в своєму перекладі, замість оригінального „Дїва”, написав слово „жона”. Бувши чоловіком праведним і богобоязливим (Лк. 2:25), своїм чутливим сумлінням Симєон не міг погодитися з тим, що Той, Хто „буде відкидати лихе, а вибирати добре” (Іс. 7:15), народиться від дїви. Його обмежений людський розум не був в стані оправдати такого народження від дїви, тому Симєон заспокоїв себе словом „жона”. Але тут являється йому Ангел і за його сумнів сповістив йому присуд Божий в словах: „не умреш, доки не побачиш здійснення пророцтва”.

Час здійснення цього пророцтва наступив аж понад 250 років пізніше. Шістнадцятилітня Пренепорочна Дїва Марія народжує Сина, восьмого дня по народженні, в послусі Закону, обрізують Його і по слові Ангела дають Йому ім'я Ісус; а на сороковий день „очищення” Дїви Марії, через уцерковлення, єднають Його з Богом Отцем і дарують за Нього, як Первенця, жертву з двох молодих голубенят.

Очікуючи утіхи Нового Завіту, праведний Симєон дожив до глибокої старости. Врешті, в день уцерковлення Немовлятка Ісуса, Дух Святий скеровує Його до Єрусалимського Храму і там на руках вбогої Дїви, Симєон дійсно знайшов цю утіху-Ісуса, бере Його на свої старечі руки і радісно промовляє: „Нині відпускаєш раба Твого, Владико, по слові Твоєму в спокої, бо побачили очі мої Спасіння Твоє, що Ти приготував перед лицем всіх людей Світло на просвіту невірним і славу народу Твого Ізраїля” (Лк. 2:29-32).

Після цих слів вдячності Богові, Симеон, поблагословивши їх, звернувся до Пресвятої Діви Марії і прорік: „Ось призначений Цей багатьом на падіння і вставання в Ізраїлі, і на знак сперечання, — і меч душу прошиє самій же Тобі” (Лк. 2:34-35).

Ці пророчі слова Симеона почали здійснюватися ще за земного життя Господа нашого Ісуса Христа.

Приходу Месії-Христа Ізраїль очікував довгими віками; про Нього було багато пророчих предсказань; законники і дослідники жидівських писань прийшли до переконання, що час приходу Месії наспів, — але, коли Ісус Христос народився і коли пізніше відкрито об’явив Себе Тим, Кого очікували народи (Ів. 10:25), то Його вбога і смиренна особистість ніяк не відповідала уяві гордих, честолубивих фарисеїв та інших представників жидівського народу. Вони уявляли Месію-Христа хоробрим і войовничим провідником, який, згідно з їхніми міркуваннями, мав би прогнати з їхньої батьківщини чужинців — римлян, і збудувати їм царство на землі.

Час приходу Месії настав, — Христос народився. Але яка тут протилежність, в Його особистості, гордїй уяві жидів? . . . Який, для них розчаровуючий контраст?... Очікуваний Месія зарисовувався на їхній уяві героєм, вождем народу! . . . А тут виступає вбогий Назарянин, об’являє Себе Христом (Ів. 4:26; 10:25), але й зазначає: „Я тихий і серцем смиренний” (Мт. 11:29); признає Себе царем Юдейським, але й заявляє: „Царство Моє не від світу цього” (Ів. 18:36); не кличе до повстання проти ворогів ізраїльського народу, а закликає всіх до взаємної любови і наказує: „А Я кажу вам: любіть ворогів своїх” (Мт. 5:44); Лк. 6:27-28).

Пророцтво старця Симеона почало скоро здійснюватися. Такого, Яким об’явив Себе Христос, жиди не могли Його прийняти. Він їм самим першим став „каменем спотикання і скелею спокуси” (І Пет. 2:8). Пише Апостол Павло: „Вони бо, не розуміючи праведности Божої і силкуючись поставити власну праведність, не покорились праведности Божій” (Рим. 10:3); вони на особистості Христа і на Його науці самі перші спотикнулися, самі перші впали. І на тому не закінчилося. Спотикання на науці Христа продовжується ще й досі. На ній спотикаються і ті, котрі прийняли Христа і Його науку, але котрим вказаний

нею шлях видається надто трудним до наслідування, котрим вказані нею методи видаються перестарілими. Такі християни спотикаються і шукають „власної праведности”; вони стараються оминати „перешкоджаюче” на шляху Христа різними бічними придоріжками.

Шукання „власної праведности” привело до того, що сьогодні християни не можуть творити собою Єдиної Соборної і Апостольської Церкви Христової на землі. Незадоволені переданою нам наукою християни, в пошукуванні „кращого”, розбилися на число різних сект і деякі з них ввели себе в стан самообману. Пророцтво старця Симеона здійснюється й сьогодні.

Свобода людини повела її ще далі. Сьогодні людина спотикнулася і впала до таких низин, що стала заперечувати Христа взагалі. Їй здається, що вона вже те своє „краще”, ту „власну праведність” знайшла і проповідує її в різних хибних теоріях. Вона знехтувала моральний закон, — в неї Христос, часто тільки „міт”, а релігія опієм . . . Це вже хіба остання стадія падіння, що не є наслідком спотикання через неправдиве розуміння науки Христа, а є воно падінням в сваволі безбожжя.

Усвідомлення цієї дійсности повинно дати поштовх до пробудження і піднесення підупалого людського духа. Воно повинно розбудити в нас духа чутливости, духа розуміння, духа прагнення спокою й утіхи — але не якоїсь нової, людським розумом придуманої, а тієї правдивої, вічної Утіхи-Христа, яка спонукала старця Симеона з його старечих грудей вознести пісню: „Нині відпускаєш раба Твого, Владико, по слові Твоєму в спокої . . .”

(Англія, 1958)

Стефан Коцький КОММЕНТ

Стефан Коцький КОММЕНТ

У 100-ЛІТТЯ ПОСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ В КАНАДІ CENTENNIAL OF UKRAINIAN SETTLEMENT IN CANADA

**Поштівка й поштова марка, видана Т-вом „Волинь”
на відзначення 100-річчя поселення українців у Канаді.**

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

**ЧАС ВЕЛИКОГО ПОСТУ
І
СТРАСНОГО ТИЖНЯ**

ЛЮДИНА В СИТУАЦІЇ ДУХОВОГО ОПОРОЖНЕННЯ

Душевне опорожнення — це хронічна недуга великої частини сучасного людства, а то й недуга універсальна.

Кожна порожнеча, а втім порожнеча духова й затяжна — це дуже неприємна недуга. Задовжена душевна порожнеча — це також неприємне явище. Тепер вона набрала таких розмірів, що її почали студіювати. Проте душевне опорожнення було відоме і в давнину. Його знав цар Соломон і заговорив був про нього. Але він бачив більше наслідки душевного опорожнення і проспівав йому своєрідний гімн, який і по сьогоднішній день служить людям понурою приповідкою. Соломон сказав:

„Наймарніша марнота, наймарніша суєта, все пустота. Яка користь людині в усім її труді, який вона виконує під сонцем? ... Я бачив усі діла, що чинились під сонцем: та ось усе це пустота та ловлення вітру” (Перший розділ Екклезіяста).

Це стогін опорожненої душі, певна душевна резигнація, яка дружить людству впродовж всієї історії. Раз проявляючись сильніше, раз слабше, — вона не покидала людини ніколи. Змореній життєвим безділлям душі рятунковий вихід запропонував Ісус Христос, але не всі трактують Його поважно, і душевним опорожненням одиниці турбуються по сьогоднішній день, — турбуються по-різному. Англійський єпископ Ирл, що жив у 17 столітті, звернув був увагу на цю порожнечу і його занотовано, але він не сказав і того, що сказав Соломон у Старому Заповіті. Єпископ Ирл завважив: „Голова без розуму, дотепність без розсудку, серце без чесности та гаманець без грошей”.

Це судження оминає безодню опорожнення душевного, а звертає увагу на все те суєтне, що досадно оспівав був цар Соломон. Це нічого не давало і не дає. Душевне опорожнення шириться далі, розкладає людину, нищить її, руйнуючи, в'їдається в її істоту все глибше і глибше. На наших очах воно вже стало всесвітньою епідемією. Під

охоронним плащиком різного модернізму, воно шириться по всьому світі і його нищівну дію можна бачити щоденно в телевізійних програмах та в інших середниках масової комунікації. Скрізь тверезій людині вчувається болісний крик душевно хворої людини, і він вчувається щоденно, але мало хто звертає на цей крик увагу. А втім, душевне опорожнення згубно в'їдається навіть у наше життя: родинне, громадське й церковне, і ми не звертаємо на це належної уваги. Та це ж бо, мовляв, дух часу... В той же час душевне опорожнення, у формі життєвої безцільності, продовжує робити своє: родинне життя руйнується далі утечею одне від одного, розводами; батьки втікають від дітей, діти від батьків; старші й дорослі втікають від обов'язків, молодь від науки; багато втікають чи тільки уникають Церкви, поширюється різнорodne ледарство, розвал принципів християнської моралі, відступи від норм етики, розгнuzданий сексуалізм і така ж психологія модерної людини в усіх проявах її творчості й життя; скрізь поширюється наркоманія, алкоголізм, — часто також шукання негайної розв'язки на всякі запити з релігійними включно.

Усе це взявши разом — це універсальний крик людської душі в муках її душевної задухи, духового опорожнення.

Так представляється життєвий образ того творіння, що колись було Людиною, а тепер; і то на наших очах стає нечутливою твариною з величезними претенсіями, з твердим відстоюванням своєї безоглядної рації на кожному кроці. Правда, ця тварина ще таки не забула потреб релігійних; вона їх часто відчуває і розуміє, але через те, що наша змеханізована культура майже все подає нам у готовому стані, все в нас сьогодні на кінці пальця — негайне, і ми привчилися до нього так, що були б вдячні коли б так хтось придумав і подав якусь „інстантну релігію”, як нам подобається багато чого іншого. Ну й справді ж бо, мовляв, коли скрізь вигоди, чому не мати вигод релігійних?

Помимо різного медичного й технологічного посиблення, сучасна людина — це недужа істота, і в основі цього лежить душевне опорожнення, брак здорового сенсу життя, повна безцільність. А життя людини мусить мати ціль!

Бо раз людина з ціллю свого життя розминається, вона неодмінно стає на шлях суєтний, коли то все стає порожнім, безвартісним і сама вона хилиться до розкладу й до упадку. Не один розв'язує цю проблему крайніми мірами — самогубством, або стає жертвою недуг психічних. Перша ознака, що людина стає на цей шлях така: людина починає обмежуватися в своїх стосунках з іншими людьми, уникає людей і проявів громадського життя, а замикається сама в собі, або в рамцях собі подібного товариства. Іноді вона знаходить і приваблюється до даної суєти, яка ніби й вдовольняє її, але в кінці доводить до крайнього осамітнення, а то й повної катастрофи.

Чи справді справа представляється аж так? Чи є на це будь-які докази, якісь наочні приклади? А якщо так, — чи є якісь ліки на це модерне захворювання людини?

Думаємо, що так, і то саме це питання стало темою даних розважань. Але тут не можна обійтися без наглядного типу опорожненої людини, бо без нього тяжче орієнтуватися в тім, про що тут ідеться. Отож, найбільш підходящим прикладом того типу, — крім того такого, що його дуже часто можна бачити навіть у нашому змодернізованому оточенні, — буде євангельська Самарянка, з якою одного разу при криниці зустрівся був Ісус Христос. Та жінка стала жертвою повного душевного опорожнення, тільки, правда, вона мала щастя, що з нею зустрівся Ісус Христос.

Проте, поки йти далі, варто зробити маленьке відхилення для відмічення того, що навіть на основі заключень видатніших психіатрів стверджується, що найсильнішим стимулом до життя є якась основна ідеальна ціль і що ця ціль перемагає всі інші цілі та потреби людини. Ця ціль — це знайдення й виразне прозріння сенсу свого життя. Бо раз людина збагне ціль свого життя — в неї знаходяться неймовірні життєдайні сили; раз людина збагне чому вона живе, для чого вона живе, — вона знайде силу перемагати всякі перепони, що можуть стояти на перешкоді до досягнення прозрілої цілі. Бо, крім того, що людина може бути духово зовсім розбита, — вона все таки залишається людиною і . . . великою потенційною силою. Тверда ціль життя робить людину стійкою, неймовірно сильною й твердою. Дослідники стверджують, що тверда ціль життя

продовжує вік людини. І так, наприклад, німецький поет Гете пережив свої біологічні межі життя на 7 років. Він працював над своїм твором „Фавст”, далеко переживаючи межі фізіологічної життєздатності, і як тільки закінчив другу частину свого твору, — скоро помер. А як помітно підупадають фізично ті люди, які відходять у стан відпочинку — на це можна зібрати багато доказів і серед нас. Їх не раз викінчує проста безцільність життя, і проти цієї недуги суспільство пробує боротися все більше і більше. Проте, коли для людини знаходяться якісь другорядні цілі, розвагово-життєві, — вони не становлять повної відповіді на життєві вимоги людини, а належать до тієї царини, яку цар Соломон назвав суєтною. Таку ціль життя мала згадана євангельська Самарянка, як то дипломатично викрив Ісус Христос. (В той час вона жила з 6-им чоловіком . . .)

Звичайна народня філософія каже, що раз людина упаде на дусі, — вона неодмінно нидіє, підупадає, а то й таки пропадає. І бувають випадки — а їх бувало багато в ситуації гітлерівських та советських концентраційних таборів, що ті одиниці, які прозріли й стремлять до певної цілі життя, — вони переживають величезні труднощі, а ті люди, які падають духом, стають безнадійними, а життєва ціль перед ними гасне, — вони скоро підупадають фізично і гинуть.

Тепер повернемося до свого предмету — до Самарянки. Вона — це євангельський приклад опорожненої людини. Вона мала певну рутину життя, але вищої цілі — релігійної — не знала. Проте, коли до неї підійшов Ісус Христос і доторкнувся її опорожненої душі Своім живим словом — вона негайно спалахнула жадобою живого духа, зворушливо заговорила про заспокоєння своєї душевної спраги і сказала:

„Дай мені тієї води, щоб я не прагла й не мусіла ходити сюди!” Хоч вона може й не повно розуміла, що говорила, але в її словах виявляється природна реакція на слово, в якому відчувається життєва повнота, — ціль життя. Тільки від самого того слова той прообраз сучасної людини пережив корінну перемену і Самарянка пізнала в чому сенс життя й навіщо вона живе. Збагнувши це — вонавилікувалася від свого духового опорожнення, своєрідного психічного нещастя.

За нашого часу чимало людей хворіє на всякі нервові та психічні недуги. І коли вмілим психіатрам вдається вломитися в душевні тайники хворої людини, то дуже часто виявляється, що причиною її недуги є якраз душевне опорожнення, суха рутинна модерного життя, розгублення щодо життєвих вартостей та цілей. Крім того стверджується, що великий відсоток теперішнього фізичного хворіння має свій корінь у хворінні душевному, і раз такий недужий виліковується з недуги душевної, — він стає здоровим фізично.

Таких випадків було багато за часу земного життя Ісуса Христа, коли Він виліковував людей тільки словами: „Прощаються тобі гріхи твої”. Те саме тепер стверджують психіатри і вони кажуть, що фізично хворих людей можна вилікувати самим словом потіхи й надії.

Але нам треба мати на увазі прототип модерної людини — Самарянку. В її випадкові дуже наглядним є те, що вона, розминувшись з основною ціллю життя, знайшла собі іншу. І, виходить, що це мало далекосяжні наслідки. Перш за все, вона переживала затаєну нудьгу з приводу свого душевного опорожнення і через те в неї не було життєвого ладу з іншими людьми. Вона і тут відчувала певне осамітнення, безцільність, людей оминала, бо й до криниці вийшла не як звичайно вранці, а о півдні, коли туди ніхто не приходив. Самарянка могла бути тільки в собі подібнім оточенні, а інших людей оминала. А це вже, правда, ознаки певної хворобливості.

Отже факт, що Самарянка не була такою, якою повинна б була бути, довів її до сенсу духового опорожнення, а також до певного відчуження від людей. Це проблема релігійна, але наша ментальність уже така, що ми в подібних випадках дивимося тільки на верхню частину проблеми, скоріш беремо під увагу різні оборонні — фізичні — обставини та причини, а жертвам подібних ситуацій знаходимо різні психологічні та життєві умотивування, а то й оправдання. Ті причини й ситуації справді бувають важливими, але не можна випускати з уваги того, що в людини найголовнішим і вирішальним є елемент релігійний та що вартість людини і її сила полягають в тому, що вона повинна стояти на релігійному поземі постійно, ставати проти всяких ситуацій і їх перемагати, а

не хилитися перед ними безрадно. Люди не раз піддаються даним ситуаціям просто по-рабському і з рівня гідності релігійної істоти сходять додолу. А ось наголошувана й часто проповідувана свобода людини полягає в тому, щоб кожний був паном даної ситуації, щоб володів нею і вдержувався на рівні релігійної істоти. Приноровлятися до обставин — це значить бути рабом. Біда в тому, що ми в більшості випадків — раби, тобто — маловірні конформісти . . .

Багато людського нещастя та різного хворіння розвивається на базі проблем духових — релігійних. В душевному стані Самарянки Ісус Христос дуже скоро побачив моральні причини, або просто — процеси. Самарянка ж — це прототип багатьох з нас. А це вказує на те, що й під нашими проблемами — в тайниках наших душ — проходять великі моральні процеси, які прориваються наверх у формі різних недуг, непередбачених поведінок, невдач тощо. Добре було б погоджуватися з тим, що багато з тих проявів — це наслідки нашого життя, що вони від нас залежні. Без твердої волі це діє проти нас; тверда воля може спрямувати всі свої процеси на бажаний шлях, скерувати до певної релігійної цілі. Свої цілі треба свідомо вибирати, і щаслива та людина, яка бачить свою ціль ясно і безнастанно тяготить до неї. З другого боку, бідна та людина, яка зі своїми цілями розминається, а буває гнана вперед тільки поривами та страстями . . .

Життєві цілі можуть бути різні. Серед людей часом дуже важливі й популярні є ті цілі, що ведуть до самовиявлення. Самарянка знаходила самовиявлення в свій спосіб; але самовиявлення лише з розрахунків на вигоду, або й престиж — це безповоротно глуха дорога. Очевидно, почуття вигоди та вдовolenня — це річ благородна, але таке почуття буває тільки тоді, коли воно впливає із свідомости виконання певних обов'язків, з дійсного оправдання свого місця серед людей, як і на цьому світі взагалі. Благородна цілеспрямованість неодмінно веде до почувань благородних.

Ціль нашого життя повинна бути свята, а шлях і змагання до неї — простий і творчий. Творчість бо заповнює життєву порожнечу, а зокрема тоді, коли в неї ціль свята. У Самарянки творчих цілей не було, тому її

життя було порожнє й суєтне. Проте від Самарянки можна багато навчитися.

Звернім увагу, як вона zareагувала на те, коли Ісус Христос виявив їй моральні причини її душевної порожнечі. А вона — не виняток, і типи євангельської Самарянки можна тепер бачити на кожному кроці. Вони найчастіше виявляються при розмовах на церковні теми. Коли Христос договорився до хворого, але ще живого місця в серці Самарянки, то вона негайно змінила тему і почала говорити про . . . чисто релігійні справи. Вона питала Господа про те, де найкраще місце поклонятися Богу. А чи ми інакші? У нас також нехай хтось тільки заговорить до іншого на якусь душевну тему — зокрема, коли на таку тему заговорить священник та попробує домовитись до якогось сенсу, то відразу почує вимовку, як то чийсь батьки то будували церкви, то співали в церковному хорі, то купували речі до церков і т.ін. Коли хтось починає так говорити — це тип Самарянки. Її запит про найкраще місце для шанування Бога, а також мова про Месію, що має прийти — це доказ, як сильно вона хотіла збудувати навколо себе . . . релігійний оборонний пліт. І такими ж оборонцями свого душевного опорожнення й занедбання буваємо ми сьогодні. Ісус Христос, у випадковій Самарянки, вивів її з душевної ситуації у Свій спосіб. Він про душевне нещастя тієї жінки заговорив відкрито, сказав їй про Воду Життя і все закінчилося тим, що вона справді змінила свою мову і свій погляд, і від того часу задивилася в інший світ, — знайшла правдиву ціль життя. Від того часу вона почала жити зовсім інакше.

Вище було зроблено кілька тверджень, що сучасна людина переживає душевну задуху, духове опорожнення. Це — проблема модерної людини, — може вона нас не торкається?

Може багато-кого справді не торкається, але чим можна пояснити різnorodні негативні прояви серед нас? Є ж і серед нас багато недотягнень, розводів, утечі від батьків, різного неладу.

Не будемо пробувати говорити про те, як справа віри та релігійного життя стоїть у кожного з нас особисто або домашньо. У світлі тут сказаного, кожен може посудити себе сам, але нехай би таки посудив і то щиренько й

глибоко. А про загальну нашу релігійну ситуацію можна запитати:

Чим пояснити таке явище, як вбоге відвідування вірними наших церков та різних чисто релігійних подій? Чому наші церкви зимою напівпорожні, а літом майже порожні? Куди і чому наша людина від нас відходить? Чому наша людина така рада, коли в неї знаходиться найменша причина не піти до церкви, не зробити якогось громадського діла? і т.д., і т.п. А найголовніше: Чому серед наших людей так широко розвинулося нехтування таїнственного життя — Сповіді й Причастя? Чому так швидко падає авторитет, церковна дисципліна поміж усіма верствами нашого суспільства, церковна свідомість?

Таких запитів можна поставити дуже багато. Чи готові ми приписати все те тому фактові, що й ми стали жертвами великого духового опорожнення? Про те варто було б щиро й відкрито говорити. А думати про те повинен кожний християнин і то на кожному кроці, бо воно стосується нашого щоденного християнського життя.

Щодо відповіді, або ліку на душевне опорожнення, то ця лік-відповідь проста: дійсний поворот до церкви й до Бога; заповнення свого думання думками релігійними, святими; вироблення привычки молитися, любити Богослужбове життя та вникати в глибокий зміст Богослужень; читання Св. Письма. Іншими словами: пробуй задивитися в інший світ, у світ Божественний і життя твоє буде інакшим: повнішим, святим, змістовним.

(Рідна Нива, 1974).

ЩО В НАС ДІЄТЬСЯ, ЩО СТАЄТЬСЯ З НАМИ?

Великопісні Богослуження, а особливо ті, які влаштовується з конкретними місійними цілями та з розрахунком на ширшу участь вірних, — це події незвичайного святкового значення; це час для церковного розбудження й оживлення людської свідомости, час для глибокої та чесної застанови над самим собою, над своєю життєвою ситуацією, над своїми спроможностями й можливостями, і над тим, що ми діємо з ними? А тому, що ми відбуваємо ці великопісні зустрічі в рік Ювілею 60-річчя Української Православної Церкви в Канаді (1978 р.), то від нас вимагається перевірки совісти не тільки за себе самих, але й за своє місце в Церкві, а навіть за саму Церкву. І так повинно бути, бо цього вимагає наша традиція, наша людська доля, а втім наша православна психіка. Ось, бачите, до найбільшого Свята, до Свята Радости й Тріумфу — Христового Воскресення, — ми готовимось (або повинні готуватися) подвигами суворого й нелицемірного говіння. А Воскресення Господнє — це ж і всехристиянський Ювілей; ми маємо право до нього силою ісповідання Православної Віри. Проте, до того всехристиянського Ювілею-Тріумфу кожна віруюча душа старається мати не тільки благодатне, але й моральне право. Для того-то кожен віддається подвигіві особистого говіння: шляхом нелицемірної перевірки свого духового стану, стану своєї совісти, чистосердечного ісповідання своїх духових недуг — гріхів, — шляхом наведення миру з людьми і з Господом Богом. А весь подвиг свого говіння християнин завершує участю в Євхаристійній Трапезі — Святим Причастям. Тоді кажемо, — людина набирається більше сміливости, більше морального права посягати на свою частку в Пасхальнім Тріумфі Господа Ісуса Христа. Це нам необхідне, бо ми знаємо, що без участі в воскресній перемозі Господній — людина не живе, і не може жити. В людини ж бо є специфічні духові потреби, яких в інший спосіб задовольнити не можна.

Бачите, Господь знає нашу людську природу; Він знає нашу психіку і нашу вдачу, і Він завжди рахується з нею.

Певно, — Він відкрив нам шлях до спасіння, зробив усе можливе, щоб те спасіння було в межах нашого осягнення, щоб воно було нашою спадщиною по Благодаті; але Він, Благий, знаючи нашу духово-психічну ситуацію і наші потреби, — все таки залишив дещо для нашої ініціативи, — залишив дещо до виконання нашим людським „Я”. Тому-то Він сказав, що весь Його Тріумф, всі Його досягнення — саме Царство Боже, — це Царство для нас. Але, — сказав Господь, — що воно добувається зусиллям, і тільки ті, що змагаються за нього — осягають його (Мт. 11:12. Тут Сам Господь проголосив певний подвиг для нашої особистої ініціативи, і це дуже важливе проголошення).

Так-ото в світлі того заповіту Христового, напередодні Його Воскресення — великого Тріумфу Неба і Землі, — Свята Православна Церква кличе нас всіх віддатися особистому подвигу говіння. А говіти — це значить перевірювати себе, свій духовий стан, а як треба, — навіть силкуватися в цьому, щоб принести себе Господеві нелицемірно, щоб висповідатися, тобто — признатися до себе усердно й чесно, і так просити у Нього прощення і права на віковичне святкування у Ньому.

На такий подвиг особистого говіння найкраще надається час і таємнича атмосфера Великого Посту. І це на тому стоїть ідея наших великопісних місійних Богослужень, т.зв. Пасій, що відбуваються з участю вірних з усіх сусідніх громад, з участю більшого числа духовенства. Треба тільки молити Всевишнього Бога, щоб ці місії наші ставали більш масові, а втім більш живі та корисні. Якість бо цих місій у великій мірі залежить від зацікавлення та активної участі в них духово оживлених людей; бо відбування їх в опущеному дусі — діло не таке-то приємне і не дуже корисне.

Але, — ближче до поставленого завдання.

Найперше, над чим ми повинні застановитися в теперішній час і присвятити йому максимум уваги — це проблема говіння. Само-собою, говіння означає нелицемірно й систематичне приготування до Сповіді. Так воно ведеться з давен-давна. Колись у Великий Піст говіли всі: говіли дорослі, говіли й діти. Всі готовилися до поважної, живої й активної Сповіді. Вже з дитинства Церква навчала,

що Сповідь — це дуже важливе діло, і що Сповіді про людське око відбувати не годиться. Бо сповідь німа-безмовна — це не те, чого людині аж так потрібно. Сповідь має бути відкрита і щира. Сама ж щиросердечна й відкрита Сповідь, — треба знати, — це не вибагливість Церкви, чи якась вимога примхливого духовенства. Зовсім ні! Сповідь, і то сповідь відкрита й глибока — то психологічна вимога, то духова потреба людини, і якщо в людини такої сповіді не буває — на тому вона багато терпить, багато тратить.

Далі, сповідь — це віковична релігійна вимога, або краще — вічна духова потреба людини. І то тільки тому сповіді вимагає Господь, і то тому Сповідь рекомендує Церква. Бачите, з людиною сталося так, що вона пішла в історію, не такою як можна було. З людиною сталося нещастя і вона пішла в світ з непотрібним для неї тягарем, із зайвим духовим перевантаженням, — тягарем, який безнастанно гнобить її і мучить і так позбавляє її радості життя. Цей непотрібний духовий багаж — це гріх, це щось зовсім чуже людському духові: чуже, зайве й зовсім непотрібне. Думаю, що кожен з нас знає, що саме вважається гріховним, що це таке гріх. Кожен знаємо свою гріховність, свої тайні гріховні звички. Чому деякі з тих вчинків враховується нам за гріх? — А тому, що ті вчинки нам непотрібні, що без них можна обійтися. Ось кожен добре подумайте про свої гріхи, — ви їх знаєте. Зробіть це нелицемірно, а щиро і побачите, що завважені вами гріхи — це якраз те, без чого ви могли обійтися, що вам непотрібне, а навпаки, — шкідливе. Звідси можете самі дійти до висновку, що гріховним є все те, що нам непотрібне і що в кінці-кінців навіть смертельно шкідливе.

Отже кажемо, що гріх — це явище дуже шкідливе. Ось подумайте, чи було потрібне Єві недозволене їй яблуко? — Воно було їй зовсім непотрібне, але коли в неї розвинулась оскома і вона посягнула на те, що їй було заборонене, — вона смертельно пошкодила саму себе, а своє потомство надвердила на віки. Такою-то виявилася природа гріха, і такою вона залишається сьогодні.

Отже, гріховним є все те, що людині непотрібне і що завдає їй великої психологічної і фізіологічної шкоди. Бо гріховним є все те, що надверджує людину. І ця правда —

це не тайна, а віковічна трагічна дійсність; вона відома всім релігіям, а зокрема нам, християнам. Сам Господь Бог сказав людині, щоб вона не грішила, бо коли згрішить, — то смертю помре (Буття 2:17). Але саме так сталося, і людина грішить по сьогодні і перевантажує себе непотрібним багажем, під яким мучиться, падає і гине. Але стається ще гірше: сьогодні людина перестає звертати увагу на те, чому, за що саме вона мучиться, чому не живе, а нидіє в отих безглуздиних муках-терпіннях.

На самому початку історії людини Господь перестеріг був її: коли згрішиш — смертю помреш! Але, незважаючи на ту пересторогу, гріх супроводить людину на кожному кроці, і вже сталося навіть так, що про гріх стає немодно говорити. Ми, наприклад, дуже часто говоримо про все — й про те, про що в Церкві говорити не треба, а про гріх не дуже . . . бо про гріх не вигідно говорити. Тепер же, під кінець історії людини, замість нас, про гріх та про те, що ніякий гріх безкарно людині не проходить, парадоксально, заговорила психіатрія і вона гомоніла про це чимало років. В наш час про це саме починає говорити медицина. Обидві ці служниці знівченої людини говорять про те, що жодний гріх, жодне злочинне діло безкарно людині не проходить, і якщо гріх людини не буде покараний кимось з боку — наприклад, церковними чи державними законами, — то своїм гріхом людина карається сама. Це самокарання найчастіше виявляється в різних болях, в недугах, в нервовому стані, в тяжкій настрої, — у фізіологічних та психологічних терпіннях. І так сповняється пересторога Господня, що коли людина буде грішити — вона буде смертю вмирати. Але така вже наша доля: ми грішимо і духово вмираємо майже на кожному кроці. А до того не раз ставимо оскаржуюче питання: за що нас карає Господь? . . . Нам тяжко примиритися з тим, що то ми самі себе караємо: певним стилем свого життя, своїми нерозважними ділами. Це — наша трагедія. Але трагічним стає те, що ми не хочемо здавати собі справи з того, що саме і чому саме це все з нами діється! . . .

Рятунок з цієї ситуації є. Релігія, а особливо Християнство з давен-давна, а психологія й медицина оце в наш час говорять нам, що вихід з цієї ситуації є, і то одинокий вихід. А це — щиросердечне пізнання й прозріння свого

стану, а тоді дійсне розкаяння в ньому. Тому-то Церква вимагає від терплячих людей усердного покаяння і сповіді гріхів; модерна психіатрія вимагає від людини того самого подвигу: пізнання свого хворобливого стану, визнання хибного свого життя і виправлення його. Ці заходи приводять людину до духового, а то й фізичного здоров'я. Цей своєрідний процес самопізнання в психіатрії називають психоаналізою; а ми в Православній Церкві називаємо його говінням. У говінні, як і в психоаналізі, людина вдумується в себе, в свої прагнення, потягнення й привычки, вона відповідно оцінює їх, в потребі, кається. В Церкві цей процес завершується Сповіддю і Святим Причастям.

Цього досить, щоб переконати нас, що така річ, як справа сповіді — визнання людиною факту особистого схиблення з правдивої дороги, визнання заіснувавших помилок-гріхів — це природна потреба людини. Про це безнастанно говорила Церква, а тепер почала говорити також секуляризована наука. Отже стверджується, що сповідь — це природна потреба, і що до цієї духової потреби мусимо зробити трохи тверезіший підхід і ми з вами.

Але треба знати, що проходить цей процес говіння, тобто — готовитися до повної й всеобіймаючої Сповіді, — це не тільки перевірення й визнання своїх негативів, тобто — гріховних вчинків. Ні. В процесі говіння людина повинна застановлятися також над проблемою невиконання свого потенціалу. Бачите, Господь не тільки радить нам не творити гріха — зла; Він також наказує нам творити добро (Рим. 12:9). На те Він дає нам різні обдарування-таланти, але за розвиток їх залишає нас відповідальними. Кожна людина відповідальна за себе; кожна нормальна людина обов'язана постійно рости, удосконалюватися, — творити особисте й загальне добро; вона повинна розвивати свою ініціативність, розвивати свої таланти творчості й любови і творити всяке добро. Коли ж людина того не робить і своїх дарів любови й творчості не проявляє, а через те не розвивається духово, — вона марнує свої спроможності й свій потенціал, і так розминається з тими можливостями, які для неї відкрив Сам Господь Бог.

Треба знати, що Православна Церква вважає людину співтворцем Божим. Це, між іншим, розуміється так, що

людина є співторцем і самої себе; з творчого акту — з творчих рук Господніх людина завершеною істотою не вийшла. Творячи людину, Господь Бог вложив у неї певний залог — потенціал, дав їй певні таланти, розвиток яких залишив-здав на її відповідальність. Обдаровуючи людину розумом і свободою волі, Господь вважав, що людина прийме відповідальність за саму себе з вдячністю, перейме божественний акт творчости на себе і буде продовжувати його — так би сказати — з власної ініціативи. Тут ідеться про духовість людини, бо цей аспект її життя й розвитку — від неї залежний. В людині є дещо незалежне від неї, є дещо, за що вона відповідальною не є. Таким, наприклад, є наше народження, наше життя, наш фізичний розвиток. Все це залежить від творчого акту, від творчого задуму Самого Бога. Але далі, — за дальший розвиток творчого акту — за свій розвиток розумовий і духовий, — людина відповідає сама. Так, отже, основний дар життя — основний духовий талант розуму і волі Сам Бог вложив у людину. І ото за розвиток того таланту — за своє духове удосконалення й збагачення, за придбання скарбів добра й любови, за збагачення ними і самої себе і світу, — за цей аспект творчого акту відповідає кожна людина. За це вона відповідальна перед собою, перед усім світом, і перед Господом Богом. Якщо ж людина свій творчий талант занедбає, а духового потенціалу не розвиває, — вона стає безплідна — ніби безробітна — і нічого ані в розвиток самої себе, ані в добробут-збагачення світу не вкладає. Так вона живе неплідно, безкорисно і за це несе відповідальність.

Отже, в час говіння християнин застановляється і над цим аспектом свого життя, він відповідно оцінює його та судить, і якщо людина робить це сама, то так може уникнути суду Господнього. Бачите, Господь Бог, даючи людині силу раціоналізувати — даючи їй розум, — Він дав їй спроможність саморефлексії — обсервування й пізнання самої себе. Отже, людина себе пізнає і, до певної міри, знає; вона, наприклад, знає, що коли грішить — то грішить своїми власними силами духовими й фізичними. Це тому вона часто на сповіді говорить, що згрішила ділом, словом і думкою. Так буває. Але тими-то силами людина може творити й добро; а якщо вона добра не творить — то марнує свій потенціал, вона розминається зо

своїми спроможностями і так зубожує саму себе, інших людей і весь світ. За те зубоження людина стає винною перед усім світом, а перед Богом стає винною за невиконання свого призначення, за змарнування свого духового таланту-потенціалу. Такою вже є доля людини, — але це нещастя вона може розв'язувати в ситуації сповіді, і то на те їй необхідне говіння й покаяння.

Крім того, — крім своїх особистих недомагань, — ми можемо грішити також недомаганнями суспільними. Суспільно, ми перш за все згуртовані в своїй Церкві, і тут ми згуртовуємося на базі доброї волі. Отож, стаючи членом Церкви на основі власного волевиявлення, — Церква надає нам привілей православного християнина і тут, як такі, ми можемо розвивати свою духову потенціальність до безмежжя. Тут, як раз, як міру духового розвитку Ісус Христос поставив нам Самого Бога (Мт. 5:48). А це — найвищий ідеал людини, а втім і винятковий привілей. А ми ж знаємо, що в парі з привілеями завжди йде обов'язок відповідальності. Так воно є й у Церкві. Сама ж Церква — це установа, повна людей подібних нам. Вони подібні нам своїми обдаруваннями, своїми привілеями в Церкві й своєю відповідальністю за неї. Так люди стають відповідальними і за свою Церкву в її юридично-адміністративному сенсі. І коли, скажемо, в даній Церкві не все добре, — то відповідальність за це поносять усі її члени, — вся повнота даної Церкви: її провід, духовенство і всі її вірні. Так воно є, не зважаючи на те, що Церква в своїй містичній сутності — Одна, Свята, Апостольська і неподільна, а втім і непогрішима.

Тепер же ми стали перед Ювілеєм 60-річчя своєї Церкви. І в святкові ювілейні дні ми будемо багато-що святкувати, за багато дарів-привілеїв дякувати Всевишньому Богу. І ми це зробимо. Але ми, як Церква, повинні перейти певний процес говіння також. Є ж бо місця і випадки в житті нашої Церкви, до яких ми повинні зробити покаяний підхід. Так, — ми зробили багато. Але ніде правди діти, ми, як Церква, не раз марнуємо свої можливості, марнуємо й свій церковний потенціал: не розвиваємо його, не використовуємо його як треба, і просто — марнуємо його. Одним з прикладів нашого недотягнення являється турбуюча втрата молодого життя

в Церкві. І за цей стан ніхто з нас не має права відмовлятися від відповідальності. Так, отже, впарі з ювілейним наставленням, в нас є й турботи, є певні браки і ми вже відкрито говоримо про них по всій своїй Церкві. А щодо молоді, то в нас настають просто тривожні турботи про неї. І якщо — так, то це доказ того, що ми свого потенціалу як слід не розвиваємо. Отже через те, в світлі грядучого церковного ювілею, ми повинні зробити покаяний огляд всієї своєї ситуації і, в потребі, пройти певний процес всецерковного говіння.

Ось чому нам потрібні такі явища, як спеціальні церковні місії. Тепер у нас великопісний час, який найкраще надається на особисте говіння — на говіння за себе; але він надається також і для говіння за свою Церкву.

Так, отже, ми влаштовуємо ці місійні зустрічі на те, щоб з особливим натиском заговорити про потребу особистого й суспільного говіння. Тому-то, зрозуміймо сьогоднішнє говіння як процес духової застанови так над собою особисто, як і над долею своєї Церкви та над своїм місцем у ній. І одне, і друге ми повинні зробити в світлі Божественної волі й Божественного задуму про нас. Але все це треба зробити нелицемірно, бо — як бачимо — дійсного й глибокого говіння і такої ж сповіді вимагають не тільки релігійні, але й психологічні закони. А це закони нашого духу і легковажити ними не можна.

І врешті, ми мусимо примиритися з тим фактом, що якщо б там своїм обсягом наша сповідь не була: чи то вона особиста чи то вона сповідь за свою Церкву, — це дуже важливе діло; його треба відбувати в повному усвідомленні того, що саме сповідь собою являє, що вона значить, на що її взаконено, кому вона потрібна. То ж кожен будьмо свідомі того, що сповідатися треба розумно й усердно, і що сповідатися тільки про людське око, — сповідатися без дійсного говіння, або турбуватися долею своєї Церкви тільки прилюдно-демонстративно, — нікому ні добра, ні духового спокою не приносить.

Тепер, все вищесказане можна закінчити ось таким заключенням:

Говіти сам за себе може тільки той, хто знає, що з ним діється. А говіти-вболівати за свою Церкву може тільки

той, хто здає собі справу з того і розуміє, що діється, що стається з нами всецерковно й сукупно.

Крім того, мені здається, що ми повинні вже починати каятися, говіти й молитися не тільки за себе самих і за свою Церкву, але й за весь світ. Бо, дивитися й роздумувати про події в нашому світі, вслухуватися в усе, що діється і дивитися на все в світлі передвіщень і пересторог Господніх — мимоволі приходиться до висновку, що нашому світові багато часу не залишається. Тому, виглядає, що ми повинні починати каятись-молитися й за весь світ. Ми ж поділяємо його долю в усіх відношеннях. Тому, до якоїсь міри, ми відповідальні й за стан нашого світу. Бо, скажемо, його долі, особливо в економічному сенсі, ми ніяк не оминемо.

Отже, на багато-багато чого ми повинні звертати увагу в час Великого Посту, за багато-багато чого щиро каятися, молитися й усердно говіти.

Місійна бесіда, Собор Св. Покрови в Вінніпезі, 2 квітня, 1978.

ЩО СТАЛОСЯ З ГРІХОМ?

Незважаючи на те, що одним з основних і найбільших причинків до розвалення особистого і суспільного життя являється гріх, то все таки тому віковичному ворогові універсального ладу сьогодні приділяється мало уваги: про нього вже не буває мови серед віруючого суспільства, і навіть з церковних проповідниць про гріх говорять несміливо. А втім, усякий нелад, всі конфлікти, непорозуміння, упадок особистого морального, родинного та суспільного стану — розвиваються з гріха, і то саме гріх, і тільки цей ворог Бога, людини і нормального взаємовідношення між ними є причиною цього.

Тепер гріх ніби зник: про нього мало говориться відкрито, про гріх вже рідше говориться і в такій ситуації, як Церковна Сповідь. Сучасна людина вже скоріше піде сповідатися у психіатра, і там, як правило, буває принуджена висповідатися з усього — тобто з усіх своїх гріхів, що її в цей чи інший спосіб мучать; до Церкви вона іде рідше, бо там гріх таки треба визнати гріхом, а в психіатра його називають унаслідуюваною від батьків недугою, ознаками дитячих неприємних переживань і т.ін. Тепер уже настав час, що гріх перейшов свою еволюцію, а саме: гріх-злочин став клінічною недугою і це змінило поняття про нього, як про симптом — невинну хворобливу спадщину унаслідуювану від батьків, від якої втекти не можна. Це приводить до заключення, що людина за свої гріхи не відповідальна.

Таке поняття — це своєрідна ересь нашого часу. Церква Христова, яка ґрунтується на Божественному Заповіті, — мусить говорити про це сміливо й відкрито, інакше в ній не буде потреби. Церква і її проповідники мусять говорити, що гріх є гріхом завжди і що ніяка революція поняття про нього не освятить його і не змінить, і що наслідки гріха завжди одні і ті самі: це упадок людини, розклад її й реальне пекло, з яким кожний з нас дуже добре ознайомлений і ознайомлюється досвідом свого власного сумління. Треба знати, що пекло, як наслідок гріха, — це не абстрактне поняття, а дуже реальне, що воно, як і Царство Боже, — всередині нас (Лк.

17:21). Бо якщо в нас не царить Господь — то царює пекло. Але ось перед нами Великий Піст, коли Церква Христова з особливим натиском буде говорити про гріх і про потребу покаяння. Віруючих людей вже й тепер, — в більшій чи меншій мірі, — оповиває покаянний настрій, бо у нас уже особливий час, — час покаяння й говіння.

У Піст Церква займається переважно темою гріха. Це тема тяжка, і тяжка тому, що вона приводить нас до прозріння двох протилежних крайностей: душевної святости і душевного, тобто — гріховного упадку. І не одній душі в цей час доводиться зітхнути зітханням Св. Ап. Павла, що каже: „Бідна я людина. Хто визволить мене від тіла цієї смерті?” (Рим. 7:24). Це зітхання — то крик душі, яка прозирає дві моральні реальності, і яка відчуває в собі безнастанний конфлікт — тяготіння до обидвох можливостей: до святости і до гріха. Тепер Церква буде настирливо говорити про гріх, буде кликати своїх дітей до зусильної боротьби з гріхом й осуджувати його безнастанно.

Поминаючи різні модерні поняття про гріх, поставимо собі питання: Що це таке — гріх?

Крім вищезгаданого психологічного та клінічного означення гріха, можна почути різні релігійні поняття про нього. І так: гріх — це недобре діло, може бути популярна відповідь; гріх — то душевна смерть, можна почути від другого (протестантизм); гріх — то душевний злочин може бути ще інша відповідь (латинство); і врешті, гріх — це душевна недуга, скаже православний. Звідси виводиться різні методи боротьби з гріхом. Звичайно, гріховно недужій людині можна порадити, щоб вона перестала грішити; протестант додасть до того, що тій людині треба переконання, що вона спасенна; з латинського боку можна почути пораду, що та людина повинна покірно потерпіти кару за гріх; дитино, тобі треба лікуватись, — каже хворюючій гріхом людині Православна Церква. І так, Православна Церква, особливо під час Великого Посту, стає душевною клінікою з широко відкритими дверима для кожного з нас — для всіх своїх покайних дітей, що потребуємо душевного лікування.

Вище дано дефініцію, що гріх — це душевна слабкість, заподіяна вчинками, що є противні Волі Бога. Ця слабкість

така, що спочатку завдає людині великої тривоги та душевного болю, але згодом з нею можна зжитися так, що її не відчувається. Гріховну слабкість можна порівняти з фізичним окаліченням людини, яка після самого окалічення згодом так привикає до нього, так зживається зо своїм нащастям, що пізніше вважає його ніби нормальним для себе явищем. Тільки інша людина, коли дивиться на те нещастя збоку, бачить дійсний стан, жаліє нещасного і співчуває йому.

Так Церква відноситься до гріховного нещастя. Вона осуджує гріх, а проповідує святість, бо на своєму живому організмі (а ми всі члени Тіла Церковного!) вона гріха не переносить. Тому Церква, як любовна мати, проповідує нам душевне здоров'я — моральну й ціломудру (тілесну) чистоту і святість, а гріх осуджує. Так вона викликає в нас відповідні почуття до обидвох категорій: святости і гріха. В нас не раз настає зіткнення цих двох понять-світів: доброго і злого. Тоді ми на основі здорової самокритики пізнаємо свій внутрішній світ — чи добрий він, чи грішний і, як розумні істоти, вибираємо собі певний курс дальшого життя.

Коли ж тепер перед нашими очима буде ставати тема гріха, то нам, православним християнам, треба мати на увазі православний погляд, що гріх — то не тільки злочин, за який людину треба карати, — це скоріше недуга, яку треба лікувати. Це дуже важливе в розумінні процесу покаяння, в розумінні ролі Церкви та її лікувальних засобів — Святих Таїнств.

В обличчі вищеподаного поняття про гріх, Православ'я не дивиться на впавшу людину, як на злочинця і не застосовує проти неї легальних засобів; Православ'я підходить до впавшої людини (грішника) із співчуттям, з любов'ю до нього, і тим воно наслідує Ісуса Христа, що на відступаючого від Нього юнака дивився з любов'ю (Мр. 8:10-11). (Це не значить, що Христос легковажив гріхом! Він співчував грішникові, а гріх суворо осуджував). Так і Православ'я: воно проповідує людям святість, гріх осуджує, а хронічним грішникам сміливо каже, що грішення неодмінно доводить до духово-смертельних наслідків.

Кожна людина — це істота Богом обдарована повною свободою і владою над собою. Ця влада є особиста і

вирішальна, бо це тільки на тій передумові людина відповідальна за свої вчинки, і тільки через те підлягає Божественному судові. Тепер, кожна людина спрямовується до святого життя Таїнством Хрещення, а пізніше іншими Таїнствами — спасальними засобами Церкви — і нормально, під керівництвом Церкви, кожна людина може вести святе життя. Коли ж людина ухиляється від цього, а вибирає гріх — вона робить це самовільно, від здорового організму Церкви відпадає, душевно нидіє, хворіє, а вкінці може зовсім духово завмерти. Так, гріх може бути хворінням на смерть. Тому в боротьбі з гріхом не вистачає тільки відраджувати від гріха, не досить проголосити гріх мертвим чи покарати його; гріх треба умирати постійним духовним лікуванням — т.зв. ціломудрієм, тобто — чистими думками, бо кожна гріховна чи лукава думка, що впаде в серце людини може завдати їй великого нещастя. Про те говорить Сам Христос (Мт. 5:28).

Людина живої совісті сама знає, коли вона хворіє гріхом: у гіршому випадкові душевна перевірка може сказати їй про те. І то саме тут велику роль виконує Церква проповіддю. Великий Піст — це час зусильного проповідування про гріх та про потребу і спосіб душевного лікування. Атмосфера храму, проповідь, великопісне Богослуження — це допоміжні засоби в цій місії. Хто трактує ці спасальні засоби поважно, той не омине того часу безплідно, а покористується ним, обдумає й посудить себе відповідно та пройде особистий процес покаяння. Це доступне кожній людині, бо й у найгіршому випадкові — людина все таки не повний раб гріха, а може оволодіти собою, розкаятись і привернути собі людську гідність. Коли б тільки людина пізнала свій упадок та запитала себе: чому я грішу, пощо мені душевно нидіти-хворіти? Блудний син зробив як раз те, повернувся на своє місце і там його зустріла протягнена рятуноква рука батька й спасла його. Так і Церква подасть рятунокву руку кожному, хто тільки виявить бажання повернутися в її лоно й зайняти в ній своє природне місце. Кожний охрещений, тобто народжений з води і Духа, як сказав Христос (Ів. 3:5), — має своє місце в Царстві Божім, і в Церкві, і тільки він сам може позбавити себе того привілею. Це робить гріх.

Говорячи про гріх, треба вдумуватися в саму істоту гріха й оцінювати його з того погляду, чи він потрібний людині, чи людина може обійтися без нього? Коли обдумати кожний найменший гріх, то не тяжко збагнути, що він не тільки що морально шкідливий; гріх людині зовсім непотрібний, він є противний людській природі! Гріховне діло людині непотрібне, але дай йому нагоду запустити коріння в твоє серце — воно стане конечністю, і тоді з ним боротися тяжко. Бо тоді вже людина мусить боротися проти самої себе, — як ось проти своєї привычки до тютюну чи алкоголю.

Проте тому, хто стає до боротьби з гріхом — на допомогу стає Сам Бог і Його Свята Церква. Бог дає людині і силу — Благодать Духа Святого — боротися з гріхом, а Церква подає кожному лікувальні засоби — Святі Таїнства Сповіді й Причастя. Хоч покаяння процес — ініціативу покаяння — кожен з нас мусить започаткувати сам, бо проти нашої волі ні Господь Бог, ані Його Церква не підуть. Людська гідність, воля людини, така цінна і непорушна, що проти неї не стає навіть Сам Господь. Кожна людина — то абсолютний пан над собою, то розумна істота; тільки нерозумними ділами, тобто — гріховними, вона сама себе засуджує на віковичне рабство, на гріх і вкінці на духовну смерть. А одинокий рятунок з того — духовне усвідомлення, самопізнання, в потребі — покаяння процес, що закінчується Сповіддю та Святим Причастям. Усе це — нам доступне і то відповідальність наша.

Так що сталося з гріхом? — Він не змінився. За нашого часу він сильно поширився (хоч про нього говорять менше), але він і сьогодні є такий вбивчий, яким був колись і всесвітня практика його не освятить і людини від відповідальности за нього не звільнить. Бо гріх — то гріх, якими б там науковими поняттями, чи життєвими необхідностями його не прикривати.

На кінець ще скажемо, що гріх — то тяжка неволя, з якою ми всі ознайомлені добре . . . Тепер настав час, щоб над усім сказаним всесторонньо подумати і поробити відповідні висновки. Бо хоч гріх — то справді тяжка неволя, проти нього все таки можна боротися успішно.

(„Вісник” 15 березня, 1975).

ДО ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ ОЗНАК ЧАСУ

„Лицеміри, — лице неба й землі розпізнавати ви вмієте; чому ж не розпізнасте часу цього?“
(Лк. 12:56)

Кожний час, кожна ситуація і кожний аспект людського життя мають свої ознаки, — і то ознаки пророчі, які повинні бути предметом душпастирської й провідничої уваги, а то й аналізу. Ці ознаки — це віща мова про те, що діється в даний час, до чого що веде і що невідмінно може настати, якщо обсерватори тих ознак не зрозуміють їх, переочать і не застосують проти них запобігливих заходів. Бо ж ці ознаки бувають пересторогами, — переважно негативного змісту, — і вони завжди бувають передвіщенням явищ далекосяжного значення.

Використовуючи цю виняткову великопісну нагоду, я вибрав для неї — на перший погляд не великопісну, а віддалену тему, — проблему пізнання ознак часу, бо думаю що в наш час і в нашій специфічній ситуації — це справа постійного, негайного, а то й вирішального значення. Проте тема пізнання ознак часу оригінально не моя. Я її взяв з доповіді Всеч. о. митрата Дмитра Лучака, виголошеної в минулу неділю (2 березня 1980) в Катедрі Пресв. Тройці. Там він, між іншим, згадав був загадкову мову, що була писана божественною рукою, як таємнича вістка для вавилонського царя, що її міг розуміти тільки пророк Ілля, і яка мала негайне значення (Даниїла гл. 5). Думаю, що проблема ознак світу і часу могла бути стати загальним моттом усіх наших місійних зусиль під час цього Великого Посту.

Ознаки часу — дуже важливі для пізнання духових процесів, а також того, до чого вони ведуть в любий момент історії, а втім і в момент нашого часу. Ісус Христос дуже часто кликав людей пізнавати ознаки часу і розуміти те, що вони людям вістили. Ми ніякого винятку не становимо, а навпаки: наш час, наша життєва ситуація зарисовуються цілою серією ознак та вісток чисто духового, а втім і культурного, суспільно-політичного, церковного і всякого іншого значення. Вони є частиною процесу

нашого життя і часу. Але самі вони проблемою не є. Проблемою є те, чи дивимося ми на них відкритими очима, чи розуміємо їхню мову, — та взагалі, чи маємо мужність дивитися на них і пізнавати, що вони пишуться для нас своєрідною віщою мовою і що вони мають для нас виключне, отже й вирішальне значення.

Навколо нас повно пророчої мови, — не таємничої, а виразно пророчої, — такої, що її може читати, пізнавати й розуміти не тільки якийсь знавець пророк, а кожна людина, бо тут претенсій на віще знання не треба; вистачить звичайної тверезої застанови, трохи життєвої орієнтації, — правди й мужности дивитися правді в очі і все стане зрозумілим, ясним. Кожен бо без особливої напруги може бачити, що ті ознаки, якими ми самі зарисовуємося на обличчі наших обставин (на таблиці нашої долі й часу), — приємних вісток нам не несуть, а навпаки, промовляють до нас мовою суворої перестороги. Це стосується всіх аспектів нашого життя: етнічного, культурного, церковного, — взагалі — духового. Треба знати, що ми тут, у Канаді, та взагалі поза межами України, — ті з нас, що хочемо жити як окрема етнічна й церковна одиниця, — отже всі ми свідомі своєї культурної, духової, психологічної й релігійної окремішности, свого специфічного імені; треба знати, що ми тут собі ради не дамо, якщо не відчujemo й не визнаємо в собі певного вибрання й покликання, певного післанництва, отже й місії. Тепер про це можна говорити відкрито. Виходить, що всі культурні народи визнають іншим людям право бути собою, — особливо в нашій благодатній ситуації в Канаді. Тут ми маємо право і привілей бути тими, ким ми є. А я при цьому хочу звернути увагу на те, що в цьому привілеї треба бачити спеціальне покликання, отже й обов'язок бути собою. Треба ж врешті прийняти до відома, що ми, як українці і як православні християни, — ніяким випадком у світі не є. Ми належимо до виразного божественного пляну, маємо своє традиційне й правне ім'я, свої почування і свого духа, а втім і своє місце в Божому світі. Це є наше природне обдарування, наше вибрання, наше покликання — отже й першенство, від якого безкарно відмовитися не можна. Ну ось подумаймо, як би я міг втекти від себе самого? Правда, що цього я ніяк не міг би зробити, і перемінитися в якусь іншу духову сутність, в іншу етнічну

істоту. Але я можу дечого допуститися, особливо якщо б я перестав звертати увагу на те, що діється навколо мене, якщо б я не хотів читати ознак часу, коли б я сам себе як українця і як християнина забув . . . Тоді я неодмінно став би якимось істотним „ніщо”: без характеру, без імені і без виразного місця в системі Божого світу. До того можна допуститися, але це роблять люди без поняття й збагнення свого природного, отже — благодатного вибрання: без усвідомлення собі свого Божественного дару, взагалі — краси світу й мозаїки народів, без розуміння їхніх почувань і специфічних здобутків, а звідси й факту їхнього благодатного вкладу в загальний лад людського світу. А того ж від усіх народів очікує Господь!

Треба знати, що все існуюче в людях належить до загального божественного обдарування народів, до їхніх талантів, — отже й до царини Божественної Благодаті. Ніщо ж під сонцем без волі Божої не існує. Тому, треба знати, що в світі немає нічого світського, а все є божественне, — Богом дане, благодатне. Сюди належимо і ми зо своїм покликанням, зо своїми специфічними талантами. Але таланти така річ, яку можна закопати й змарнувати; а своє вибрання й покликання можна замінити за ніщо, можна їх занедбати. І ото тут нам треба стати й застановитися, чи з нами все гаразд, чи перед нами не стають якісь ознаки і чи не пророкують вони нам чого неприємного? Або — чи не оскаржують нас у чому?

Ми — народ і Церква покликані до життя і праці в особливих обставинах. Ми як ті ізраїльтяни в Вавилоні й Єгипті: свідомі свого імені, свідомі свого духового покликання — навіть місійного призначення, але ми не в своїй природній ситуації і не можемо зробити її своєю... Навколо нас вигоди і сили Єгипту й Вавилону і це вже наша приборана й внаслідувана ситуація. Вона і приваблива і грізна. Вона повна віщих ознак, які говорять нам вістками, що йдуть проти нашого вибрання й проти нашого покликання. В цій ситуації і наші природні обдарування й таланти загрожені. Але, де шукати ознак, що сказали б нам що воно справді так та які оправдали б наші відчуження певного настороження? Це ж бо не тайна, що ми психологічно перечулені й насторожені.

Очевидно, шукаючи своїх ознак, ми повинні найпер-

ше вслухуватися в голоси, у відчуття власного неспокою. Нам конче треба звернути увагу на ознаки тривоги, бо ж вони чутні скрізь, — певно, що не без причин. А ознак, що вістять нам завтрашній день і пророкують багато можна читати на кожному кроці. Куди б ми не подивилися, перед нами зарисовуються вістки й ознаки, що їх тільки сліпий може проочувати, нерозуміти, — вдавати, що він їх не бачить, не знає, про що вони говорять. Бо ж ми послідовно відчуваємо внутрішню тривогу, певний неспокій. Ось застановімся навіть над цією нашою службою і бесідою. Ми називаємо свої Служби місійними, — не святковими, а таки **місійними**. Але ж місійна праця і місійні зусилля завжди мають виразну мету, якусь специфічну ціль, якої не святкується, а яка стає певним викликом і завдає нам певної турботи й тривоги. Кожна ж бо місія, кожен місійні зусилля — це реакція на щось негативне. Тому я роблю припущення, що нашою сьогорічною місійною ціллю й метою, а навіть нашим моттом можна було визнати проблему чи потребу пізнання свого часу. І дивіться, як тільки починаємо думати про ті ознаки, — хоч ми їх ще не знаємо, — сам факт застанови над цим питанням викликає в нас понурий настрій, почуття виразного неспокою. І якщо — так, — то це добре, бо так ми можемо вийти на шлях оздоровлення, а проблема пізнання ознак часу може справді стати предметом місії.

Отже, ми вже знаємо існуючу проблему. Тепер ставимо до певної місійної праці всі, — починаймо її там, де вона найбільше потрібна. І дана наша місійна зустріч нехай стане нагодою звернути собі увагу, що ми таки повинні відкрити очі і починати читати свою дійсність чистими очима і конче щирим серцем й відвертим розумом. Починаймо так читати кожен свою ситуацію, але починаймо найперше від свого власного дому.

Застановляймося: який стиль життя є панівним у нас вдома? В духовому, в культурному, в етнічному, в родинно-соціальному, в моральному, в національному і в усякому іншому сенсі.

Кожний стиль життя веде тільки до собі властивих наслідків, і він є найкращою ознакою того, чого від даного способу життя можна сподіватися. Так можна багато-чого навчитися. Христос послуговувався безцеремонною мо-

вою по адресі тих, що не хотіли читати ознак свого часу й ситуації, в якій вони жили. Він просто називав таких людей гіпокритами.

Друга, дуже близька нам усім ситуація — це наші церкви й церковні громади. Перше — наші церкви, — вони дуже часто напів порожні, або й таки порожні. Отже порожні місця, де б воно не було — це широко поширене знамено, — про що воно говорить? А ось наші церковні громади: з кого вони складаються? Є там нормальна репрезентація молодого покоління? Якщо ні, то про що ця ситуація говорить, що вона нам пророкує? Але, що найважливіше, — що ми в цій справі робимо? Тут, правда, можна почути заввагу, що молоді люди нас не розуміють. Може й так . . . Але чи здаємо ми собі справу з того, що може ми їх не розуміємо?

Третя ситуація — це наша суспільно-культурницька сцена, або як ми кажемо — наша громадська справа: чи вміємо ми читати мову того обличчя нашого реалітету? Бо й тут пророцтва не дуже відрадні. •

А далі йдуть наші недільні й українські школи, всякі акції й програмові пляни, а втім і таке явище, як Колегія Св. Андрея з усіма її програмами. Там скрізь бракує людей: бракує фахових виховників, бракує й засобів. І там показуються ознаки, наслідки яких неминучі.

Цю картину, яка говорить до нас віщими ознаками можна поширити багато більше. Але вдаймося до ближчих, до конкретніших духових тем і проблем як, наприклад: розуміння людьми своїх церковних і особистих обов'язків, своєї громадської і політичної відповідальності — за виховний та за моральний стан нашого суспільства тощо. Бо ж все це разом — це та сцена, на якій розіграється і наша доля, і за яку всі ми відповідальні. Бо як не викручуйся, та сцена і наша доля від кожного з нас залежна.

Я свідомий можливості, що мені можна звернути увагу, ніби я говорю про речі, які до суто церковної місії не належать, бо багато моїх завваг і турбот відноситься до тієї царини життя, яку популярно вважається . . . світською. Тому я повинен з наголосом сказати, що для віруючих людей немає нічого світського, — правда, крім зла і

гріха. І якщо багато в нашому світі є такого, що є опорожнене з духового змісту і сенсу, є багато-чого секуляризованого, — то це діло й припущення безвірної людини, яка пробує духово усамостійнитися від усього — навіть від Бога — й опорожнитися від всього божественного, хоч саме божественними категоріями, — принципами добра, правди, справедливості, миру й любови (а це ж категорії Божественні!) вона далі живе й хоче жити. Добра ж бо, любови, краси, космічного ладу секуляризувати не можна, бо вони — божественні. Наш світ і його природа — божественні, бо покликані до життя Десницею Бога; людина і всі її здобутки — всяка творчість, духовна культура й технічна цивілізація, — все це божественного походження, бо це ж продукт духа й розуму, даних людині від Бога. Далі, всі народи і їхня географічна й історична ситуація — божественного волевиявлення, бо нічого на світі без Бога не появляється. Так говорить Святе Писання: 5 Мойсея 32:8; Дії 17:26. Це тому я ще на вступі сказав, що все на світі має своє призначення, всі народи мають своє покликання, всі народи покликані збагачуватися, розвиватися і кожний з них є відповідальний за свій привілей.

У світлі цього треба прийти до заключення, що ми і на себе самих, і на все своє рідне, і на свою долю повинні дивитися як на специфічний божественний талант, як на своєрідне призначення; все це треба шанувати й розвивати для збагачення і себе самих і світу, але його можна також закопати. По всіх тих ознаках, на які сьогодні пробується звернути увагу можна бачити й пізнавати, що з нашими талантами, з нашою долею, з нашим покликанням і призначенням, — що з усім тим обдаруванням діється. А діється щось безрадісне, непривітне, — і ми самі за все це відповідальні. Навіть за нерозуміння божественного світу й за секуляризацію його ми є відповідальні.

Дуже добре, що Господь Бог дає нам нагоду говорити про це все з приводу ось цієї священної місії. Але поговоривши, — починаймо справді звертати увагу на всі вищезгадані ознаки; їх видно скрізь, — навіть на наших суспільних і особистих обличчях. Так будьмо мужні, будьмо щирі й відверті, і наша природна мудрість — бо ж

від Бога вона! — неодмінно покаже нам вихід. Очевидно, що це буде божественний вихід.

На закінчення хочу проголосити ще одну пересторогу. Сьогодні, правда, я відійшов від суто духових речей і говорю про широкий обсяг вартостей: духових, церковних, культурних, національних, політичних і багато інших. І я зробив це свідомо, щоб ствердити, що всі ті вартості — божественного походження і що їх секуляризувати не можна. Але й тут можна перейти міру і зійти на шлях певного ідолопоклонства. Всі ці вартості: народ і всі його надбання: вірування, традиції, культура, мова, — все це може стати ідолом. А ідоли завжди вимагають людських жертв, надмірних посвят, навіть великого терпіння. Ми повинні бути свідомі того, що всі наші духові, культурні, національні й традиційні вартості є для людини, а не людина для них. Сам Христос сказав був, що субота для людини, а не людина для суботи (Мр. 2:27). Так воно є й у нас зо всіма нашими вартостями.

Далі треба знати, що всі наші духові й культурні здобутки реалізуються в конкретних людських задумах і актах, і що вони мають свою життєву вартість саме в специфічних почуваннях людини; вони не відчуваються абстрактно в народі, а в конкретній людині. Коли ж з них зробиться ідола-ваала, який не бачить вартости в індивідуальній людині і навіть нівечить її, — ці вартості перестають бути добром, а стають кумиром, ідолопоклонною неволею. А ідоли паралізують гідність людини.

Так, нам треба знати, що ті вартості існують для людини, і що в намаганнях тільки їх зберігати ми не можемо допускатися до нівечення людини. Людина не повинна ставати жертвою нічому. Так, тут справді треба божественної мудрости, щоб не допускатися до переоцінення вартостей, не робити з них ідолів. Це може статися, і стається. Ми ж добре орієнтуймося і не допускаймося до цього.

(Місійна бесіда, Церква Всіх Святих, Транскона, 9.III.80)

ЛЮДИНА — ТО ВЕЛИКА СИЛА

Дякуючи Господу Богу, ми вже пережили половину Великого Посту, — т.зв. Святої Чотиридесятниці, що її Церква встановила для нашого подвигу, на подобу 40-денного пощення Господа нашого Ісуса Христа в пустині і Його боротьби із спокусами і підступною силою диявола. У житті Господа нашого Ісуса Христа то слідувало негайно по Його охрещенні в Йордані від Івана. Про 40-денне перебування нашого Спасителя в пустині і про Його боротьбу із силами диявола докладно оповідають Євангелісти Матвій і Лука. І оце, кажемо, на подобу 40-денного перебування Ісуса Христа в пустині Свята Церква встановила й для нас Великий Піст, — Святу Чотиридесятницю. Це зроблено на те, щоб і нам дати нагоду, щоб створити нам найбільш пригожу ситуацію для боротьби із спокусами, із силою гріха та з страстями. І оце саме про наше уподібнення Господеві, про наші подвиги і про потребу боротьби з віковічними демонічними силами, — з Божою помічю, — поговоримо з нагоди цієї Великописної Пасії і нашої місії.

Оповідання про перебування Господа нашого Ісуса Христа в пустині і Його боротьбу із спокусами з боку диявола — це євангельські факти, про які ми ще з дитинства знаємо. Це була боротьба нашого Спасителя із Сатаною і ми знаємо, що Він — Спаситель Христос — вийшов з тієї боротьби переможно. Ми не тільки знаємо про те; більше того, — ми в це віруємо, бо ті факти входять у царину нашої віри. Проте ми повинні пробувати пізнати ті факти дещо глибше, бо вони відносяться не тільки до Самого Господа нашого Ісуса Христа; вони відносяться й до мене, і до кожного з вас, і вони повинні всіх нас багато чого навчити. Бачите, в коротенькому євангельському описі спокус Ісуса Христа в пустині подається повний образ віковічної боротьби, яка безнастанно ведеться в душі людини, — в душевному світі людини. Отож, там

„Людина — то велика сила” — це місійна проповідь, яка була виголошена в церкві Всіх Святих, Транскона, Манітоба, на Службі Пасії в Хрестопоклонну Неділю, 12 березня 1972 р.

говориться не тільки про підготову Господа нашого Ісуса Христа до Його місії спасіння роду людського, там говориться про віковичну місію людини в її боротьбі за свою гідність, за своє спасіння. Господь наш Ісус Христос у пустині — це образ людини в її змаганнях із силою темряви, в її боротьбі за власне спасіння. І в образі нашого Спасителя в пустині нам дається запорука, що боротьба людини із силами зла не тільки нам по силах, а що ця боротьба — це боротьба переможна.

Крім того, євангельський опис перебування нашого Спасителя в пустині і Його перемоги над дияволом у його підступах навчає нас того, що кожна людина має велику силу, — таку велику, що нею вона перемагає сили самого аду. Коли ми чуємо про те, що Господь Бог обдарував людину свободою волі, то це одночасно значить і те, що Господь Бог обдарував людину великою силою, — такою великою, що її не порушує, а шанує Сам Господь Бог, що її не може насильно полонити і Сатана, бо він падає перед нею, як безсильний.

Разом із тим, Христос у пустині й Христос у боротьбі з Сатаною пригадує нам нашу силу і волю, а зокрема пригадує нам те, що все, що б ми не робили за життя нашого — все це від нас залежне й що ми відповідальні за все.

Короткий євангельський опис перебування Ісуса Христа в пустині — це глибока наука про людину. Бо Христос у пустині — це Христос Людина; Христос у страстях — це глибоко терпляча Людина, яка найперше була здана на її власні непевні сили. У своїй боротьбі з Сатаною у пустині і в своїй страсній боротьбі з Сатаною у терпіннях гетсиманських і голгофських Господь Ісус Христос повно володів Своїми людськими силами, як Чоловік, але це ніяк не значить, що людські немочі не мали доступу чи впливу на Нього. Так, — мали, бо в пустині Він терпів голод і виснаження, а в час страсних терпінь переживав муки душевні й тілесні. Проте, Христос Сам володів Своїми людськими силами й немочами, — володів повно, і тим самим навчає і мене, і кожного з вас, що своїми силами й немочами можемо володіти і ми, і що володіння над самим собою в кожному випадкові від нас залежне.

Людина сама себе не знає, — не знає свого внутрішнього потенціалу, а пізнає його в обличчі спокус. Так і героїзм людини, звичайно, проявляється в ситуації небезпеки й терпінь. Бо то в терпіннях, у спокусах людина втримується на своєму місці, підноситься вгору, або падає, — залежно від того, яким мотивам, яким силам вона дасть волю оволодіти нею. Велику силу впливу на людину мають спокуси, і у випадкові спокусного нападу на Ісуса Христа в пустині показано, які саме ці спокуси можуть бути. І ото саме тут, у перелічених спокус, спрямованих на особу Ісуса Христа, ми бачимо, що спокуси ті не відносяться тільки до підготовки Господа нашого Ісуса Христа до Його Місії спасіння роду людського; більше того, — в спокусах Господа людина пізнає віковічні сили, з якими вона повинна боротися беззастановно, і в світлі яких вона повинна виробляти правильний світогляд і правильну орієнтацію на все своє життя.

Спокус — повно, і спокуси заманюють людину на кожному кроці, — але яка гарна і блаженна є та людина, яка перед спокусами не падає, не гнеться, а стоїть на своєму високому рівні Образа і Подоби Божих та яка стоїть у Правді, Правду любить і Правді служить, тобто — служить Богові і людям.

Крім того, що людина може пізнати свої сили в обличчі спокус, — вона може бути упевнена в них постійним життям у Господі, що дає людині і силу, і правильну життєву орієнтацію.

Попробуємо ознайомитися з тими спокусами, при допомозі яких Сатана пробував нападати на особу вочлененого Сина Божого, Господа нашого й Спасителя Ісуса Христа. То були підступи, при допомозі яких Сатана силкувався пробратися до душевного світу Богочоловіка Христа і так спаралізувати Його Місію Спасіння, — визволення всіх людей з-під його володіння; то є ті шляхи-апетити, при допомозі яких Сатана апелює до людей найлегше й завдає їм смертельного удару. Отож тими трьома найзручнішими спокусами є демонічний апель до гедоністичного людського апетиту, — почуття приємності й вигоди; демонічний апель до апетиту амбіції, і демонічний апель до почуття безвідповідальності.

1. Спокуса перша: Виснаженому голодом Ісусові Христові Сатана підступно підказує: „Якщо Ти Син Божий, — скажи цьому каменю, щоб хлібом він став!” (Лк. 4:3)

Це перша спокуса, спрямована на Ісуса Христа, — така близька в житті кожного з нас, — яка ставить на перше місце мотив задоволення й вигоди. Вона пропонує всяке задоволення на сьогоднішній день, не зважаючи на те, що таким заспокоєнням негайного апетиту людина може завдати собі величезної шкоди на дальшу мету, або й погубити свою душу. Але знаємо ми силу всяких апетитів, — не тільки голоду, а й усяких інших жадоб, бажань, пожадань сатисфакції й різних полегшень. Вони мають величезну спокусливу силу, і багато-багато кладе в жертву тим спокусам свою високу людську гідність і коштом негайної сатисфакції й вигоди завдає собі шкоди на вічність.

Спокуса голоду й фізичної жадоби має велику силу апелю до невгамованих апетитів людини, і це знаємо ми, — знає також світ Сатани, що заінтересований у цьому найперше. Проте зокрема ми — часті жертви спокус, а крім того — християни, повинні знати ще й інше. Ми повинні знати ще й ту правду, що задоволення апетиту, а навіть закон самозбереження — це не одинокі закони, що діють у світі людини. Тож бо ще там, у пустині, Господь Свому спокусникові сказав, що „Не хлібом єдиним буде жити людина, але й кожним Словом Божим”. Це значить, що якщо тільки людина пізнає вищий ідеал — Бога, і усердно захоче повести своє життя згідно з Його Святою Волею, — тоді тілесні й фізичні апетити маліють, слабнуть та втрачають своє негайне значення. Тоді вже не вони володіють людиною, а людина починає володіти над ними і так стає вільною, уподібнюється своєму Господеві Христові. Коли б ми тільки хотіли знати, що ми можемо уподібнюватися до Самого Бога, — тоді не примхи, не пристрасті, не апетити і не капризи володіли б нами; нами володіла б сила Чистого Духа й Господь царював би в серцях наших, — володів би нами.

Ми знаємо боротьбу між фізичними апетитами, що прагнуть насичення сьогодні, та нашим святим бажанням жити в спокої з Небесним світом. Ми — слабі люди. Так

нехай же нас кріпить Господь, спрямовуючи нашу увагу в світ інших законів, а саме: Не хлібом єдиним — не тільки заспокоюванням негайних потреб — нам жити; нам треба жити Словом Божим і Його Святою Волею.

2. Спокуса друга: При другому підступі до Господа Ісуса Христа Сатана показав Йому всю свою силу світу цього і сказав: „Я дам Тобі всю оцю владу та їхню славу, бо мені це передане, і я даю, кому хочу, її. Тож коли Ти поклонишся передо мною, то все буде Твоє” (Лк. 4:6-7).

Богочоловік Христос дав Сатані негайну відповідь: „Господеві Богові своєму поклоняйся, і служи Одному Йому!” Але в нашому випадкові апель до апетиту сили, власті і престижу має велику принаду, і хто з нас не поклоняється цьому демонові відстоювання прерізних рацій, бажання признання та слави? Цей демон відстоювання своєї мізерної чести і слави, відстоювання своєї убогої рації так глибоко вкорінився в нашу істоту, що він розідає наше суспільне, громадське, а навіть церковне життя, — до краю нівечить наш лад і спокій.

І коли апелі до наших фізичних апетитів мають велику силу, перед якою ослабленій, упавшій із свого високого рівня людині встояти тяжко, — то й демонічні апелі до нашої амбіції руйнують і нівечать нас сьогодні чи не найбільше. І якщо, скажемо, для голоду фізичного ще можна знайти сяке-такє оправдання (і ми його завжди знаходимо), то падання перед голодом амбіції, нівечення своєї високої людської гідності поривами до престижу і слави, — оправдати багато тяжче, якими б там раціями ми себе не оправдовували.

Правда, тут треба згадати велику ціну і високе значення нашої людської гідності, треба заговорити про пошану і любов людини до себе самої, про потребу, а то й заповідь зберігати своє ім'я на відповідному рівні. Бачите, зберігати свою людську гідність і втримувати своє ім'я на відповідному рівні, — це не гріх, а заповідь; людина повинна любити навіть саму себе, як творіння Великого Бога, людина може й повинна втішатися доброю славою й престижем між людьми, — але все це здобувається не поклонами демонам, не підступом, не пристрасною жадобою престижу і слави. Ні, все це йде в нагороду людині, все це дається людині, коли вона заслуговує цього добром,

правдою, чеснотним життям і працею. Поклонами й рабством престижу, — признання і слави тільки задля самого престижу і слави, людина не здобуде, хоч би вона поклонилася самому Сатані. Престиж, признання і слава — це добро не в диявола виторгуване, а Господом Богом дане людині в нагороду за те, що вона людина, — людина яка хоче стояти на своєму високому місці, Господом Богом визначеному. Це є той рівень і той стандарт, якого здорова людина ні за що не проміняє.

Престиж, признання і слава — це почуття добрі й приємні, але вони доступні й можливі тільки тому, хто їх заслуговує у світі благоговійно-приємному, — у Господа Бога. Підступному Сатані це сказав Сам Ісус Христос, а пізніше і наукою, і на практиці показав, що той, хто хоче, щоб йому служили, — мусить служити людям перше. Тільки тут мусять бути святі мотиви: ми служимо людям не тому, щоб вони нам служили, а робимо це з уваги на Бога, як сказав Христос: „Шукайте найперше Царства Божого і Правди Його, а все інше — додасться вам” (Мт. 6:33).

3. Спокуса третя — це демонічна спроба штовхнути Ісуса Христа на шлях безвідповідальності, це спокуса скрита, глибоко підступна: „Якщо Ти Син Божий, — кинься звідси додолу” (Лк. 4:9) і без труду і клопоту переконаєш людей, що Ти — не звичайна людина. Щойно тут Господь Ісус Христос відповів демонові, щоб перестав Його спокушати.

Третя спокуса — це спокуса, спрямована на те, щоб тоді Ісус Христос, а сьогодні кожний із нас старався оминати й уникати свої особисті обов'язки. До яких мір та спокуса успішна сьогодні і як вона поширюється, вистачить тільки подивитися навколо себе, на себе й на доволішній світ. І ото найбільш демонічна утеча від обов'язків — це сучасна утеча від обов'язків християнських, релігійних, церковних. Ця спокуса так глибоко знівечила модерну людину, що вона з насолодою перераховує всякі причини, які тільки сяк-так можуть оправдати занедбаний нею великий церковний чи громадський обов'язок. Під впливом цієї спокуси, — цієї згубної демонічної болячки, сучасна людина зовсім забула, що за свої обов'язки, за свої рішення вона відповідальна сама, забуває вона, що її

сьогоднішнє відношення до релігійних обов'язків може мати для неї вирішальне згубне — віковичне значення.

Це не раз доходить до поражаючих пропорцій. Ось, скажемо, людина не йде до церкви на Богослуження, — не йде тільки тому, що до неї хтось загостив. Таких і подібних прикладів є дуже багато . . .

Утеча від особистих обов'язків дуже часто оправдовується тим, що мав би зробити я, — те зробить хтось інший. Якраз такий вихід із Його ситуації Христу Богу запропонував був диявол: Пощо Тобі ходити навчати й переконувати людей, що Ти Син Божий; кинься з високого даху, Тебе схоплять і підтримають Ангели і так переконаєш людей, що Ти Син Божий.

Богочоловік Христос поступив інакше, і тим дав приклад мені, і кожному з вас, щоб кожне діло на нас положене, або нам доручене, — щоб те діло виконували самі ми, бо це обов'язок наш і завдання наше. Так буде краще.

Коли б людина тільки того хотіла, — їй зовсім не тяжко показати і людям, і світові, що вона слухняне й тродулюбиве творіння Боже, що вона готова виконати на світі і свою місію, що вона — не тварина в подобі людини, а що в її подобі людській живе і діє Ангел, — той Ангел, що завжди був наготові послужити виснаженому й страстями перемученому Ісусові Христові. Христос Бог наш — це наш образ, це образ людини в її стражданнях, у боротьбі, в перемозі; Він — образ і запорука людині, битій спокусами з усіх боків, що вона сильна, що вона дияволом непоборима, що вона повна великої сили і що вона може, якщо захоче, бути переможною, як Христос.

Отож бачимо, чому, на що і на подобу чого Свята Церква Христова встановила Великий Піст — Святу Чотиридесятницю. Церква встановила Великий Піст на спомин 40-денного перебування Господа нашого Ісуса Христа в пустині, на спомин Його переможньої боротьби із спокусами, і з дияволом. Ми віримо в це і згадуємо піст Господній і Його подвиги в пустині з вірою, — шанобливо й благоговійно. В усе це ми віримо, а крім того — крім поверховної віри нашої, ми повинні визнати, що перебуваючий у пустині Христос — це віковичний образ людини,

це центр людини перебуваючої під безнастанним тиском спокусливої сили диявола.

Так отож Великим Постом Свята Церква Христова Православна рік-річно пробує пригадувати нам і звертати нашу увагу на віковічну й безнастанну боротьбу демонічних сил аду із світом ладу, спокою і добра, — і то на ту боротьбу, в центрі якої знаходиться індивідуальна людина. В цій ситуації сили адові давлять на неї, спокушують її легкими виходами, хвилиними утечами. Церква ж наша Свята Православна на образі Самого Господа нашого Ісуса Христа — в пустині перебуваючого, — показує нам, що всякі легкі виходи із крутих релігійно-моральних ситуацій до добра людини не ведуть і що вони небезпечні.

Крім того, часом, атмосферою і всім курсом Великого Посту — на подобу посту Господнього встановленого, — Свята Церква пробує спинити наш життєвий поспіх, отверезити нас моральною ситуацією, в якій ми живемо; вона пробує допомогти нам прозріти, що за нашими негайними потребами, жадобами і вартостями є щось набагато вище, цінніше й світліше, що поза всім тим обманно негайним є категорії віковічного значення, — зовсім інший світ вартостей для нас Господом Богом призначених.

Ото саме в життєвій зупинці на Великий Піст Свята Церква пробує сказати нам, що не безпосередньо нагайні вартості, якими нас манить Сатана, а вартості вищі, триваліші, вічні, — це наш світ і наше призначення. Туди ми повинні тяготіти, а не нівечитись на поземі дрібниць й обману демонічного. До того ж, образом Христа Господа — в боротьбі з гріхами й спокусами переможнього — Церква хоче упевнити нас у нашій силі, в можливості бути повним володарем над собою, і що саме та можливість тільки від нас залежна. Брате і Сестро, — зрозумій, що ти є сила, якої боїться, з якою рахується навіть Сатана! Не занедбуй і не марнуй її.

(Рідна Нива, 1973).

ХРИСТИЯНИН — ТО ЛЮДИНА НОВА

Наука про людину, як про істоту нову, перероджену, або що людина — то творіння нове, — це наука християнська. І така наука про людину — то й наука Божественна, отже й правдива, а при тому наука реальна. Сьогодні, правда, є й інші ідеології, які говорять інакше, і пробують витворити якусь нову людину; як приклад, можемо згадати марксизм, комунізм та деякі інші філософії. Вони також займаються людиною і проголошують оновлення людини, обіцяють для неї свободу, але нічого з того не виходить, бо в них — крім бажання — немає ані сили, ані засобів на це. А людина далі оновлення потребує, вона до нього стремить і постійно тужить за оновленням, але тільки християнин знає, де його шукати, а поза Християнством, мова про оновлення людини — зусилля марні. Сама ж нехристиянська мова про оновлення людини тільки стверджує факт, що людина оновлення потребує, але ніхто інший, крім Церкви, Бога й Божественної Благодаті того превічного голоду людини на заспокоїть. Бо, треба знати, що мова про оновлення й переродження людини — це мова про духові речі.

І так, на протязі всієї історії людства людина про оновлення думала, про оновлення мріяла, говорила й прагнула до нього. Це являється віковичною потребою людини, і ми про це знаємо, — знаємо вже й із свого особистого досвіду. Наша безнастанна туга і бажання чогось кращого, наше безнастанне душевне бажання спокою, любови, духового добробуту, — це безнастанна пригадка, що ми духово не задоволені, не повні, що ми не досконалі, що нам чогось бракує. Через те людина завжди простягала свої руки на всі боки, вона ніколи не заспокоювалася, чогось шукала, і тепер шукає; вона творить різні угруповання, організації, щоб через них покращити свою долю, досягнути певне душевне задоволення. Але, на жаль, людина не завжди знає, чого шукає і де його шукати. Тільки Господь Бог знає цей стан людини найкраще, Він знає людські браки, знає чого людина потребує і хоче, — отже й zareагував на це по-своєму. Він дав людині можливість припинити свої шукання й заспокоїти свою душевну

тугу: для заспокоєння всіх душевних потреб людини Господь оснував для неї Церкву. Отже тільки Церква може заспокоїти всі потреби людини, і вона повинна це робити, — з повним оновленням людини включно. І я думаю, що ми й про це знаємо; по-перше, ми знаємо свої духові потреби, а по-друге, ми знаємо, що ці потреби може заспокоювати Церква. Кожний з нас знає це із свого особистого досвіду. Правда, може бути так, що не всі ми можемо повно здавати собі справу з того, може не розуміємо цього як слід, але кожне з власного досвіду могли б пересвідчитися, що так воно є: Церква дійсно може заспокоювати всі духові потреби людини.

Але ота віковична проблема оновлення людини: Що це таке, що то значить бути оновленим, як то людина може стати новим творінням? Чи це взагалі такі речі, що про них можна говорити зрозумілою мовою, унагляднювати їх, вказувати на них як на щось очевидне? (Пригадаймо проблему Нікодима Ів. 3:4).

Дорогі брати і сестри, — знаєте, що про ці речі легше говорити як про постійні потреби людини, бо знаємо з досвіду, що людина за своїм духовим доповненням тужить, що вона завжди стремить до чогось вищого, бо тим, якою вона є, людина не задовільняється. Цей неповний, не досконалий стан людини — очевидний. І нам буває приємно слухати розмови про оновлення людини й ідеально нам не трудно погоджуватися з тими розмовами. Але як саме описати, чи насвітлити різницю між людиною старого стану і людиною оновленою, — це справа не така-то легка ані до вияснення, ані до зрозуміння. І до певної зрозумілої міри — це так. Але мені здається, що вся трудність із зрозумінням людиною різниці між людиною впавшою, старою — як про це говориться біблійною мовою, і людиною оновленою полягає в тому, що ми про ці речі думаємо як про щось від нас віддалене-далеке, що воно не має нічого спільного зо мною особисто, з членом моєї родини, або з моїм близьким сусідом. Мені здається, що ці поняття про духовий упадок і духове оновлення людини бувають такі віддалені від нашої дійсності, що поняття про упавшу людину представляється нам у дуже чорних барвах, а поняття про людину перероджену-нову вбачається нам як щось надзвичайно возвишене та світле.

Це проблема стара і люди перебільшують її. Святі люди зовнішньо нічим не відрізнялися від інших (Якова 5:17). Навіть Апостолів зовнішній образ Ісуса Христа мало в чому переконував. Нам тяжко збагнути, що вся та переміна — духовий упадок і духове звищення, — відносяться до духа людини, отже до кожного з нас. Упадок і відродження людини — це перш за все речі, які діються в серці людини, це справи й проблеми нашого сумління, нашої душевної негоди й погоди. Я повинен знати, що духовий упадок і оновлення людини — це речі, яких я ніколи не зрозумію, якщо я буду намагатися пізнати їх поза самим собою, якщо я не примирюся з фактом, що ці справи й проблеми — це проблеми мої, що це — я. Але коли я поспробую дошукатися тих речей у самому собі — я їх знайду, пізнаю і зрозумію як своє особисте пекло, або й свій душевний рай. Вашого пекла і вашого раю я ніколи повно не схоплю і не зрозумію, хоч і можу мати загальне поняття, що з вами щось недобре, що з вами не все гаразд.

Ось візьмім собі як приклад нашого Спасителя, Господа Ісуса Христа. Він — Боголюдина, Новий Адам, Людина досконала від самого свого народження. Але мало-хто бачив це з-боку. Його не розуміли навіть Апостоли. В очах людей Ісус Христос був такий же старий Адам, як і всі інші люди і це тому так багато людей спокушувалися і падали через Нього. Бачите, і Самого Ісуса Христа, як Нову Людину — людину досконалу — тяжко було пізнати й зрозуміти. Він зовсім відрізнявся від інших людей своєю душевною чистотою, і Сам говорив про Свою безгрішність (Ів. 8-46), а поза тим: молився як інші люди, голодував, мерз, утомлявся, спав, виявляв душевні емоції, радів і плакав: Він терпів усі негоди людини, крім докорів сумління. Не знаю, що ми сказали б дивлячись на Ісуса Христа, коли Він перевертав столи та вигонив торгівців з Храму? (Мт. 21:12-14). Але душевно Боголюдина Христос був найкращим зразком для людей, тобто й зразком для душевного оновлення кожної людини. Христос знав Себе повно, а інші тільки часом відчували в Ньому щось надзвичайне, як наприклад два апостоли, що зустрінулися з Ним по дорозі в Еммаус (Лк. 24:13-32); вони палали серцями своїми, розмовляючи з Господом, але не розуміли Його, — так, як ви не можете

розуміти почувань моїх, а я не можу розуміти й знати почувань ваших.

Дорогі брати і сестри, — коли ми говоримо про такі речі, як душевний упадок чи оновлення людини — ми говоримо про речі свої; коли б ми пробували дошукуватися й пізнавати ці речі поза собою, — тоді ми душевного упадку (тобто — гріха), ані душевного оновлення (тобто стану людини святої) ніколи не пізнали б і не зрозуміли б. Тут виходить так, що коли нам доводиться говорити про душевні тайни людини, то ми можемо говорити про них тільки на основі пізнання самих себе. Якщо ми не знаємо власного гріха, якщо не знаємо душевного упадку з власного досвіду, або якщо ми не знаємо святости з особистих переживань, — ми про ці речі не можемо говорити, бо ми просто не знали б про що говоримо, ми говорили б про те, чого не розуміємо. Нам багато ближчий досвід гріха і про це нам легше говорити. Але, коли б ми почали говорити про душевне оновлення, а не знали його з особистого досвіду, — то ми взагалі не мали б поняття, про що йдеться. Так само, якщо б ми хотіли шукати Бога і якщо б ми не могли знайти Його в Вінніпезі, то ледве чи нам допомогла б подорож до Єрусалиму, чи до якогось іншого святого місця. Всі душевні шукання будуть зайві, якщо ми віддалимо їх від себе, будемо вести їх поза собою. Про це Сам Ісус Христос сказав, що речі духового характеру, духова темрява й духовий світ, отже Царство Боже — це не щось таке, що про нього можна сказати, що воно тут, або там. Духовий світ — чи то пекельний, чи небесний, — саме Царство Боже, — говорив Христос, — всередині нас (Лк. 17:21).

Кожний упадок у гріх пізнається й відбивається в докорах сумління; також духове відродження й оновлення людини відчувається в почуттях власного чистого серця. І так, дорогі брати і сестри, звертайте увагу: коли у вашому серці настає святий спокій; коли воно стає радісне і світле; коли серце ваше наповнюється почуттям любови до Бога і до всіх людей — особливо до тих, з якими у вас ладу не було; коли ваше серце стає лагідним, відкритим, вільним від усього важкого; коли воно відчувається невинним перед Богом, і перед людьми, — дорогий брате, сестро, — знайте, що ви близькі Царства Божого. Таке серце — це

перший покажчик, що ви — людина нова, — людина, яка стає на шлях духового переродження. Від того часу ви вже не будете рабом гріха, чи якоїсь непотрібної й шкідливої привычки; ви стаєте людиною вільною, опанованою, ви стаєте тією людиною, яка має повне право сказати: Я — Людина, Християнин.

Коли ж ти відчуваєш, що твоє серце обтяжене чи то якимсь гріхом, чи якоюсь кривдою, не любовним, а підозрілим й нелюдяним відношенням до інших людей; коли твоє серце чомусь засумоване й важке; якщо воно винне перед Богом чи перед людьми; якщо твоє серце чимось поневолене, бо стало невільним рабом будь-чого зайвого, якоїсь непотрібної привычки, — це виразні сигнали, що в такій душі не все добре. І я кажу, що це добре, що людина так може відчувати свої переживання, що вона може знати, що з нею діється, бо такі душевні переживання — це голос власного сумління, що стукає об нашу свідомість, щоб ми з тим щось робили. Бо, бачите, від усього важкого, неприємного, від усього, що нас поневолює можна звільнитися, — коли б тільки ми того захотіли. Все це можливе через покаяння.

Тепер треба підкреслити ще одну дуже важливу річ. Тут говориться про упавший і спасений стан людини; говориться про стан гріховного рабства і про стан духового оновлення, але ми повинні знати, що ніяка з тих можливостей не опановує нас проти нашої волі. Чи ми вибираємо душевне пекло, тобто — грішимо, чи ми вибираємо рай, тобто — розкаюємося, — все це діється з нашої власної ініціативи. Ні Господь Бог, ані диявол насильно з нами не поводяться. Це ми самі — силою власної волі — вибираємо собі душевне пекло, чи душевний рай. Обидві згадані сили готові з нами кооперувати, але перші кроки в один чи в другий бік робимо ми силою власної волі, з власної ініціативи.

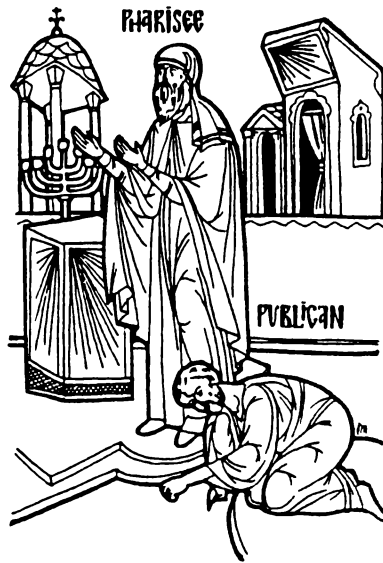
Це є ті речі, над якими ми повинні поважно застановлятися і робити відповідні висновки. На це дуже гарно надається час Великого Посту, час говіння, покаяння, Сповіді й Причастя. Цей час треба використовувати якнайкраще. А тоді, коли весь цей покаяльний процес завершується набуттям духа спокою й любов'ю до всього доброго й святого, — не забудьте подякувати Господеві за це.

Для практичного керівництва, як жити на світі, що можна було б назвати життям християнським, — прочитуйте собі частенько 13-ий розділ Першого Послання до Коринтян, де Апостол оповідає про те, як жити в душі любові; читайте також частенько програму Страшного Суду, яку відкрив нам Сам Христос. Її записав Євангелист Матвій в 25 розділі своєї Євангелії (31-46).

А на закінчення тут ще така пригадка:

Ніколи не думайте про пекло і про рай, як щось від нас віддалене, далеке. Не думайте, що відновлення людини нам недоступне. Це ж наші можливості! Обидві ці можливості — це реалітет нашого життя! Пекло — це безнастанний огонь докорів сумління; це той черв'як, що ніколи не перестає нас гризти. Так сказав Сам Господь Ісус Христос (Мр. 9-46). А рай, чи Царство Боже, як каже Апостол, це „не пожива й не пиття, але справедливість, і спокій, і радість у Дусі Святій” (Рим. 14:17). Це нормальний, здоровий стан людини. І це те, що оновлює людину повно.

(Місійна бесіда, церква Св. Михаїла,
Вінніпег, 25.III.79).

Митар і Фарисей

ПОКАЯННЯ — ЦЕ ПОСТІЙНЕ ОЗДОРОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ

Дякуючи Всевишньому Богу, нас знову обняв дух Великого Посту, а з тим настав час на великопісні місійні Богослуження — на Пасії. Обое згадані явища — і Великий Піст і Пасії — повні своєрідної духової атмосфери, яка обставинам Храму-церкві і кожній віруючій людині надає того душевного настрою, який звичайно буває покаянням. Тепер все в нашому церковному середовищі сприяє виробленню цього настрою: обставини Храму, зміст церковних Богослужень, тон співучого етосу, а також наше душевне наставлення. Отже тепер духом покаяння покривається і проникає все, а перш за все ним переймається й проникає віруюча людина. Бо покаяння — це своєрідний життєвий процес віруючої людини, покаяння — то потреба людська, а ми що потребуємо покаяння на основі власних переживань і особистого досвіду можемо сказати, що покаяння — то винятковий привілей людини. А сам стиль нашого життя в даний момент підказує нам, що саме тепер настав такий час, коли про покаяння думається і говориться найкраще. Тепер вся увага і всі зусилля Церкви зводяться й зосереджуються на проблемі й потребі покаяння. Тому-то під час Великого Посту в церкві говоримо саме про цю душевну потребу і про цей християнський привілей, а про щось несвоєчасне, про все постороннє тепер у церкві говорити не годиться.

Отже і я, сьогодні, повинен говорити про покаяння, і я попробую — з Божою поміччю — говорити на цю тему, але не так про покаяння як християнський обов'язок, а про покаяння як найбільшу потребу, або просто таки про найбільший привілей людини. І ото перш за все попробуємо пригадати собі, що саме і чим саме покаяння є, а тоді попробуємо застановитися і над тим, чому воно нам потрібне.

Про покаяння можна говорити як про християнський обов'язок, але так говорити і так обмежувати поняття покаяння — ніби воно являється якоюсь посторонньою вимогою, — це значить не розуміти повного значення й самої істоти покаяння. А ось коли ми будемо говорити про покаяння, як про особливу душевну потребу людську, або

краще як про винятковий привілей людини, — ми станемо багато ближче до правди відносно покаяння і зрозуміємо її краще. Бо, бачите, коли говорити про покаяння моє, особисте, то можна сказати, що воно ані Церкві, ані Господу Богові не дуже-то потрібне. Господь Бог і Церква покаяння мені бажають, але вони його не потребують і можуть без нього обійтися. Але мені без покаяння обійтися не можна. Отже, і Господь Бог і Церква дають мені нагоду на покаяння; це вони уможливлюють мені цей привілей, а саме моє покаяння — це потреба моя, це моя виняткова можливість, а то й крайня нагода, за яку я повинен бути безмірно вдячний і Господу Богові і матері Церкві.

Отже, якщо ми погодимося, що покаяння — це перш за все особиста духовна потреба людини, що це не якась постороння вимога, а винятковий оздоровлюючий привілей, то нам буде легше зрозуміти, чим покаяння по суті є, і чому воно нам аж таке необхідне.

Так що це таке покаяння?

Покаяння — це своєрідний духовий процес; покаяння — це застановлення людини над собою, над станом своєї совісти, це перевірчення свого життя, своєї поведінки в світлі Заповідей Божих, в світлі морального закону і в світлі власного сумління. Правду кажучи, — покаяння — це урухомлення свого сумління, активізація його силою християнської свідомости, чи — в гіршому випадкові — силами душевного болю, обтяженим серцем, докорами свого сумління. Тому-то покаяння — це й своєрідний суд над самим собою, суд справедливий, свідомий, чесний, бо він діється перед самим собою і перед Великим Богом. А той покаянний самосуд ведеться власне в свідомості того, якою-то є Воля Божа відносно нашого життя, до якої міри та Воля відображується на нас. А ми ж знаємо, що та Воля Господня — то Його Заповіді: Десять законодавчих, які проголошують нам, як жити на світі, і дев'ять блаженних, які характеризують життя людини невинної-святої, що покаяння не потребує, бо вона блаженна-свята. Думаємо, що кожен з нас знаємо Десять Заповідей законодавчих і Дев'ять Блаженних, в світлі яких людина себе пізнає, оцінює й судить і в світлі яких робить певні покаянні

рішення. А ці Заповіді самі собою — це дзеркало для нашого духа, для нашого серця.

Отже, покаяння — це чесне особисте самопізнання, — пізнання дійсного стану своєї душі, свого сумління, тайників свого серця; це переважно спроба пізнати свої моральні недотягнення, свої душевні недуги та браки, вишукування й усвідомлення собі їх. Далі, покаяння — це судження самого себе у світлі вимог кожної Заповіді Божої, що ми їх свідомо чи несвідомо порушуємо. Покаяння — це розважування над самим собою в світлі кожної Заповіді Блаженства, яким ми часто не дорівнюємо. Покаяння — це роздумування над тим, чого від нас вимагають, перед чим перестерігають Десять Заповідей Закону, і який ідеальний стан нам накреслюють, чого нам бажають Заповіді Блаженства. Це взагалі роздумування над тим, яку роль ті Заповіді відіграють в процесі нашого життя.

Десять Заповідей Божих нарозумлюють нас, чим ми не повинні грішити; Дев'ять Заповідей Блаженства пригадують нам, якими ми повинні бути. А за корисне чи некорисне відношення до тих Заповідей — ми самі відповідальні: перші ми повинні зберігати, другі повинні оправдати власним життям. Коли ж ми того не робимо чи то через слабкість, чи через звичайну й широко поширену нерозважність, — нам потрібне покаяння. А правдиве покаяння — це пізнання себе яким хто є; покаяння — це рішення, в потребі, перемінити спосіб свого життя, направити його, змінити свою поведінку, намітити собі кращі цілі й пробувати виконати їх. Ось у тому-то полягає вся суть і вся тайна покаяння.

Це більш-менш стільки можна сказати про покаяння в одній проповіді. Отже можемо стати на висновок, що покаяння — це спроба людини пізнати саму себе в світлі Заповідей Божих, в світлі Волі Божої відносно людини. А тепер поспробуймо ознайомитися з тим, для кого покаяння відкрите і чому воно нам потрібне?

Тут перш за все треба сказати, що покаяння потрібне людині і то кожній людині без винятку чи почувається вона грішною, чи ні. Раніше вже було сказано, що покаяння — це певний духовий процес у житті християнина і що того процесу не може оминати жодна людина. Про це скажемо нижче. А щодо потреби покаяння, то воно розу-

міється як одно з семи Таїнств Православної Церкви, які обов'язують всіх і які розраховані на заспокоєння душевних потреб кожної людини. Потребу покаяння відкрив і наголосив Сам Господь Ісус Христос, бо то саме покаяння звільняє людину від моральних обтяжень, воно оздоровлює людину, освіжує її всеоживляючою силою Божественної Благодаті. Покаяння перероджує людину в нове творіння, допомагає їй стати вільною істотою, свідомою всіх своїх завдань на землі. Воно також допомагає людині пізнавати свої дійсні можливості й свої цілі на цьому світі. А цього, правда, потребує кожна людина, а тим більше духово розгублена людина нашого часу.

Але, коли взяти на увагу нас і ту ситуацію світу, в якій ми живемо, то тут все діється так і весь стиль модерного життя вкладається так, що із-зовні потреба покаяння заглушується, ніщо їй тут не сприяє, а діє проти цієї основної потреби людини. Отже нашій православної людині сьогодні залишається тільки одне: прислуховуватись до голосу батьків чи членів родини та до голосу своєї Церкви. Цей голос Церкви від часу до часу підноситься, але в ситуації нашого широкого секуляризованого оточення і через те нашого власного духового отупіння, — цей голос Церкви не дуже сміливий і не завжди чуткий. Для людей він часто стає незрозумілим, ніби він голос голошений не у свій час, голос не до нас звернений, а відгомін давнього минулого. Це правда, що модерна людина поверховно ще любить Церкву, але тепер вже настав такий час, що люди вимагають, щоб Церква перестала говорити про те, до чого її уповноважив Господь; тепер від Церкви вимагається й того, щоб вона займалася ділами, які до неї не належать. Та це ж не тайна, що коли в нас священник буває успішним на т. зв. народній ниві, то все буває добре; коли ж він сильніше заговорить про потреби душевні, про церковну дисципліну, про моральні вимоги життя, а особливо про гріх, — то нехай буде готовий на скарги, що він не нашого духа тощо. Так же ж воно є, що тепер про моральні потреби людські, про гріх, про смерть, про пекло говорити не модно.

Але, дорогі брати і сестри, священник вартий свого покликання і того діла, якому він служить, а втім і того місця, з якого він проповідує, — такий священник знає, що

Його покликано й поставлено на службу Євангелії найперше, і що про такі речі, як Заповіді Божі, Воля Божа, моральні закони, норми християнського життя він говорити мусить, незважаючи на те, чи це буде модним, чи ні. Священик — це духівник на кожному кроці і цього він не забуває. А крім того, ті речі, які йому поручені: моральний закон, духовна рівновага людини, проблема гріха — це такі речі, яких ані віджити, ані відмінити не можна, і це тому мова про них не гасне ніколи. Ось дивіться, коли про гріх та про хворий стан людського сумління перестали голосно говорити пастирі церковні, коли покаяння і Сповідь почали втрачати своє священне значення, — то про них стали говорити психологи, лікарі та психіатри і так надали їм т.зв. клінічного значення. І ці фахівці були панамі над душами людей яких 60-80 років, аж поки самі не прозріли, що вони в тих справах ради собі не дають, що це проблеми й потреби не психологічні, а чисто духові.

Усе те повертає нас до старої правди, що покаяння і Сповідь — це безнастанна духовна потреба людини, що без покаяння і Сповіді людина не може жити, і це тому вже й самі лікарі і психіатри відсилають своїх пацієнтів назад до Церкви. Тепер Церква мусить братися за своє діло і голосно голосити, що покаяння і Сповідь — це речі, які людині відкриває Сам Господь Бог як щось необхідне й неминуче, а понад усе — священне. Господь знає людину найкраще, Він знає, чого людині треба тому-то при першій зустрічі з людиною заговорив до неї про покаяння, кликнувши на віки: „Покайтеся, бо наблизилося Царство Небесне!” (Мрк. 1:15). Христос кликав людей до покаяння — не з уваги на свою вибагливість, а з уваги на людську потребу. Бо кожна людина потребує покаяння просто тому, що вона — людина, і що покаяння — це духовий процес людський.

Так, покаяння — це дійсний душевний процес, яким людина приготується до чогось незвичайного, великого. Ми з вами покаянням приготуємося до Сповіді й Причастя і цей покаянний процес нам завжди потрібний — чи відчуваємо ми свою гріховність, чи не відчуваємо її. А з власної практики і з власного досвіду знаємо і можемо сказати, що кожний раз, коли ми пускаємося на шлях покаяння, — нам завжди прояснюється щось нове, щось

краще прозрівається і то як раз те, що його найкраще полагоджується Сповіддю й Причастям. Правда, може бути, що людина гріха не відчуває, бо й може не має його на своєму сумлінні; але й тоді покаяння, як певна перевірка самого себе — потрібне, бо якщо і не приведе людини до покаяння сліз, то викличе в неї почуття вдячності Господу Богові, що сподобляє їй жити так, як людина-християнин жити повинна.

Покаяння треба розуміти як винятковий привілей та потребу кожної людини, — а особливо потребу нашу. Перед Великим Постом, а тим більше перед самою Сповіддю й Причастям покаяння як своєрідний духовий процес — кожній людині необхідне. Воно потрібне перед кожним важливим кроком у житті людини. Ось тільки погляньмо на приклад Боголюдини-Христа. Він, Всесвятий, перед виступом на проповідь, сорок днів провів на самоті, на „ретриті”, в роздумуваннях, у повному пості, в молінні. Він, як Боголюдина такого процесу не потребував, але сорок днів у пустині застановлявся над Своїм завданням на землі, і там таки був наражений на сильні спокуси з боку диявола; але Він все пройшов, витерпів Свій пустинний досвід і вийшов з нього переможцем. А тим-то Він виявив, що так повинні робити і ми, що й ми з вами можемо жити на цьому світі достойно й переможно.

Дорогі брати і сестри, — це тому власне і кожному з нас потрібне покаяння. Воно нам потрібне на те, щоб ми пізнали самих себе, щоб пізнавали свої духові вади та свої потреби; щоб звільнялися від того, що нам некорисне й непотрібне; щоб у покаянні ми звільнялися від слабостей, а ставали сильними й відпорними на все зайве, на все непотрібне й вибагливе, на все, що стає модним, але морально — шкідливим. Так, нам потрібне покаяння на те, щоб ми могли застановлятися і вдумуватися в те, що нам може принести духову користь, а що може смертельно ослаблювати нас. Гріх — це якраз те, що нам крайньо непотрібне, що нас духово ослаблює, просто паралізує всесторонньо.

Покаяння, як духово оздоровлюючий процес, потрібне всім людям без винятку! Покаяння може зробити нас вільними — панам над самими собою! Тільки покаяння може допомогти нам ставати духово опанованими, повно

відповідальними і перед своїм сумлінням, і перед людьми, і перед Великим Богом. А ось тепер як раз настав час на покаяння, — не змарнуймо його, ані оцих великопісних місій, в які вкладається стільки пастирського труду, і які відбуваються так урочисто. А в усіх наших місійних трудах, в наших покаянних зусиллях нехай прославляється Господь тепер і завжди і на віки вічні. Амінь.

(Місійна проповідь, Неділя 18 березня, 1979,
Катедра Пресв. Тройці, Вінніпег).

Навернення блудного сина

ДО ПІЗНАННЯ ІСТОТИ ПОКАЯННЯ

(Дещо на тему „твердої їжі” — I Кор. 3:2)

Хоч заголовок даної статті неодмінно наводить на думку, що тут мова йде про Таїнство Покаяння, про важливість та значення Сповіді в її літургичному контексті, що само собою є питанням високого значення, при чому, це питання цілком своєчасне, — однак, не на це задумана дана стаття. Метою даної статті являється спроба допомогти читачеві застановитися над великою таємницею людської природи взагалі, та кожної людини зокрема. Це треба зробити, і то найкраще, з приводу Великого Посту, коли про грішну/упавшу людину буде сказано багато. Але перш за все, встановімо тло задуманої теми...

З волі Великого Бога ми вступили в останню декаду ХХ століття, яке, — особливо в Європі, — проходило під гаслами марксизму, комунізму та збоченого націоналізму, котрі, як найвище добро, проповідували, то класовий пролетаріят, то безособовий етатизм (ідеал держави), то абстрактний націоналізм, де ідеалізувалися кличі змісту: „Нація — понад усе!” (У гітлерівському нацизмі окремії людині проголошували: „Ти — ніщо. Народ — то все!”, а позбавленими всякої гідності й вартості людьми наповнювали відомі і невідомі масові могили. В такому обезціненні конкретної людини творився специфічний гріх двадцятого століття.

Православне богослов'є і православна християнська філософія, навпаки, навчають, що найбільше добро в Богом сотвореному світі, — це людська природа, або, простіше, — конкретна людина. Саме вона — найвище творіння Боже, найбільше добро, найвища краса, найвища вартість! Людина сотворена на образ і подобу Бога, а отже й обдарована божественними категоріями свободи, безсмертності, любові, творчості, а втім і нагодою необмеженого особистого розвитку, — тобто всім тим, що надає людині найвищого добробуту і підносить її до рівня богоподібності. Це — первісне призначення людини. А в

біблійному переказі про сотворення людини говориться так:

„І сказав Бог: „Сотворімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі”. Бог на Свій образ людину сотворив, на образ Божий її Він сотворив, як чоловіка та жінку створив їх” (Буття 1:26-27). Тоді Бог повелів їм розмножуватися і володіти світом.

Цей коротенький біблійний переказ про сотворення людини і надання їй божественного мандату „панувати”, тобто, *господствувати* у світі і над світом, — говорить про людину дуже багато. Після Бога, тільки людина в світі — господар, пан і творець. А в цьому мандаті: панувати розмножуватися і наповнювати землю, вміщається елемент великої відповідальності людини за себе саму, за добрий стан Божого творіння та усього світу. (Сюди входять розміри екологічної відповідальності людини, і того людина не може забувати). Але з цих Божественних мандатів господствування в світі і відповідальності за нього, виходить на світ і та правда, що людина не тільки пан і господар у світі, а що вона також — велика сила і висока вартість, що проти неї не виступає ані сила Бога, ані сила Диявола. Обидві ці сили враховують вартість і свободу людини і з примусу ніколи на виступають проти неї.

Людина вільна й розумна істота, вона істота свобідної волі, а тому й відповідає за свої вибори та вчинки, добрі вони чи злі. Тут її відповідальність — особиста, і в цьому полягає велика особиста вартість, або й трагедія людини. Що ж до спасаючої сили Божественної благодаті та згубної сили Сатани, — то вони, сказавши просто, лише підсилюють свобідні вибори людини, і лише тому вона сама відповідальна за свої вибори. Про ці речі говорив Ісус Христос, тільки мало хто міг розуміти Його. Ось приклад:

Одного разу Господь говорив про духовий стан упавшої людини і висловився про це так: „Отож, коли світло, що в тобі є темрява, — то яка ж то велика та темрява! (Мт. 6:23). Ця темрява упадку велика тому, що тут вона на абстрагована, вона не є щось поза людиною, збоку, вона — в самій людині, де все реалізується в її

глибинних переживаннях, в докорах її власної совісті. В іншому випадкові, коли Ісус Христос говорив про ціну, чи моральну вартість людини, яка кається і навертається до Бога, — Він сказав, що вартість покаюння/навернення однієї душі сягає універсальних розмірів і завдає багато радості небесному світові. (Див. Лк. 15:7, 10, 24).

Так, ми далі говоримо про істоту покаюння, але в його конкретному значенні, як воно торкається самої суті нашого душевного життя, нашої совісті — того місця, нашої істоти, звідки випливає почуття радості, чи душевного болю, — звідки випливають докори сумління, та де балянсується наша воля творити добро, чи зло, грішити, чи не грішити. Це також місце „п'яти” нашої істоти, доступ до якої має й Сатана (він може „жалити” нас в цю нашу „п'яту” — спокушувати нас), але ми, в Ісусі Христі, можемо „стерти йому голову” (Буття 3:15). Очевидна річ, що для того потрібна неабияка сила волевого рішення, сила особистої волі.

Трагедія духового упадку людини, а втім і гріха, полягає в тому, що він стається легкодушно — точно так, як людина виробляє звичку до нікотину, алкоголю, чи споживання на наркотичні речовини. Все це починається без потреби, невинно, але з виробленням споживання на нього поневолює людину до тієї міри, що вона без тих речовин не може жити; із стану істотної чистоти, або невинності по відношенні до даної речовини, людина стає безрадним курцем, алкоголіком чи наркоманом, — їхнім рабом. В такому стані людина вже не володіє собою, а над нею починає володіти те, що перед тим було їй зовсім непотрібне. Нерозважно, людина підкорила свою волю речовині і стала повним її рабом. А як тяжко боротися (каятися) зі своїми навиками до нікотину, алкоголю, до наркотиків, — багато хто з нас знає із свого власного досвіду.

Описане, — це картина недуги нашої душі, нашого грішення, нашого гріховного стану, з якого ми можемо визволитися тільки шляхом наполегливого і глибокого покаюння.

Але покаюння — це не коротенька зустріч із священником у церкві й обмін з ним кількома словами. Покаюння, властиво, — це процес, який завершується в обставинах Таїнства Сповіді в церкві. „Покаюння” в грецькій мові

передається словом „метано́я”, що значить „повний оборот”. У покаянні людина робить непохитне рішення докорінно змінити своє життя, з грішника переменитися в негрішника, наприклад, з безоглядного курця, п'яниці чи наркомана — стати чистою людиною, — покається!, освятитися Причастям і від цього часу повно оволодіти собою в ім'я Господа Ісуса Христа. Це можна зробити, і це також багато-хто з нас знає зі свого особистого досвіду. Повна Людина — володар над собою.

Проте, процес покаяння вимагає максимуму волевої сили — сили волі, бажання повернути собі повний образ людської гідності, стати Богоподібною людиною і повернутися назад у радість Святих. Коли це починається та діється, то можна бути певним, що такого каятника Господь ніколи не віджене геть (Івана 6:37), а прийме його, уздоровить й ущасливить, як Свого.

(„Вісник”, березень 1991).

Покайтеся, бо наблизилося Царство Небесне!

У СВІТ ПОДІЙ СТРАСНОГО ТИЖНЯ

П'ЯТА НЕДІЛЯ ВЕЛИКОГО ПОСТУ

„Були ж у дорозі вони, простуючи в Єрусалим. А Ісус ішов попереду них, — аж дуже вони дивувались, а ті, що йшли за Ним, боялись” (Мр. 10:32).

Свята Церква Христова — Православна, в п'яту неділю Великого Посту говорить про подорож Господа нашого Ісуса Христа в Єрусалим, що значить Його подорож на страсті. Ця тема церковна про подорож Ісуса Христа в Єрусалим починається в нашому православному благовістнуванні негайно після зимових Свят Богоявлення Господнього. Вона починається євангельським благовістнуванням у Неділю про Закхея, коли то в церковному навчанні говориться про перехід Ісуса Христа через Єрихон, про сцілення Господом в Єрихоні осліплення фізичного — доконаного на вбогому сліпому, та про сцілення Ним осліплення душевного — доконаного на старшому з фарисеїв — Закхеєві.

Усе це — то ерихонські події під час останнього ходу Ісуса Христа в Єрусалим. Про ту подорож Господню Церква говорить нам чотири тижні до Великого Посту, а тим нагадує нам і нашу душевну путь, вказує нам шлях, куди ми повинні спрямувати свою увагу і свій душевний хід й оставляє нас на тому. Два місяці по тому Церква буде занята іншою місією, а про хід Господній в Єрусалим заговорить до нас знову аж у п'яту Неділю Великого Посту в літургійній Євангелії.

У Неділю Закхея Св. Церква виводить і нас на страсний шлях Господній; тоді кожному з нас буває показуваний шлях у Великопісну сферу й атмосферу, в якій усі ми, — кожен з нас на своєму місці, і в міру своїх сил, — повинен провести свою особисту місію спасіння, місію покаяння, місію говіння, щоб удостоїти себе взяти живу участь у ході Господньому в Єрусалим і з Ним увійти в світ подій Страсного Тижня.

На нашу підготову до того достоїнства, на заведення порядку в своєму душевному світі Церква дає нам понад два місяці часу. Два місяці часу нашого церковного року дається нам тільки на те, щоб ми могли впорядкувати свій душевний світ, очистити своє сумління, прояснити віру й зайняти своє місце в ході Господньому в незбагнений нашим розумом світ подій Страсного Тижня.

На цю особисту місію Церква дає нам понад два місяці часу . . . Від Неділі про Закхей і до п'ятої Неділі Великого Посту спасальна місія покладається на кожну окрему людину. Це вона, окрема людина, в місії спасіння самої себе відіграє вирішальну роль. Церква Свята ніби стає збоку, а для нас витворює пригожу спасальну ситуацію; на прикладі інших людей показує нам шлях до душевного оздоровлення: Закхей, Митар і Фарисей, Блудний Син — це приклади, що Господь відкриває двері до спасіння кожній людині — якщо вона спасіння шукає і його хоче. Сам Господь промовив людям на всі віки, що „того, що до Мене приходять, — Я не віджену геть” (Ів. 6:37).

Очевидно, наближення до Господа — це дуже важливе діло, і неабияка місія. Це місія особиста, твереза й свідома; людина повинна знати, чого вона хоче, — а наближення до Господа вона повинна твердо й свідомо жадати. Релігійна людина, людина живої віри завжди знає, чого вона хоче.

Людині, яка спасіння прагне і пробує змагати до нього, — Церква робить усе, що може, щоб їй помагати. Знаєте наші вступні до Посту і Великопісні Богослуження та різні покаянні церковні піснопіння; їхнім завданням є витворювати в нас покайну атмосферу, вводити нас у неї, витворювати в нас спасальний настрій. Великопісна атмосфера церкви і настроїв Богослужень дуже пригожі на те, щоб нас зворушувати до душевних роздумувань, до гарячого моління, а то й щирих покайних сліз. Та ми ж знаємо з особистого досвіду, що у наших душах може зробити Церква своєю великопісною атмосферою та великопісним молінням. Думаю, що не одна з читаючих це душ знає також силу тепла тихої покайної сльози. А хіба не до сліз покайняння кличе нас Церква Покайним Каноном Св. Андрія Критського? Вона кличе нас до роздумувань, до покайних сліз кожного дня першого тижня Великого

Посту. Церква так готує нас до говіння, і багато хто з нас говіння справді переживає.

В середу п'ятого тижня Великого Посту Свята Церква завершує свій відклик до наших душ, а в неділю вважає нас готовими зайняти своє місце в ході Господньому в Єрусалим, бо вона і нас скеровує у світ переживань Страсного Тижня. „Оце в Єрусалим йдемо”, пригадаються нам слова Господні. „Були ж у дорозі вони, простуючи в Єрусалим. А Ісус Христос ішов попереду них, — аж дуже вони дивувались, а ті, що йшли вслід за Ним, — боялись”, говорить в Літургійній Євангелії п'ятої Неділі Великого Посту. Сам Господь підготовляє нас до атмосфери Страсного Тижня, попереджуючи: „Первосвященникам і книжникам буде виданий Син Людський і засудять Його на смерть, і поганам видадуть Його, і насміхатися будуть з Нього, і будуть плювати на Нього, і будуть Його бичувати, і вб'ють, — але третього дня Він воскресне”.

Ті, що йшли з Господом Ісусом Христом тоді були повні якихсь дивних очікувань і переживали трепет. Це є той душевний стан, і той настрій, у який Свята Церква Православна пробує ввести своїх вірних у п'яту Неділю Великого Посту. І кожен з нас повинен пробувати атмосферу і настрої ходу Господнього в Єрусалим оживити в собі, і з Господом іти, аж поки не почує пісні „Благословен, хто йде во Ім'я Господнє”, а по тому відчутти живою душею моління Господа за Чашу та іншу пісню народу, — вже не „Осанна!”, а „Розпни Його!” „Отче, прости їм, бо вони не знають, що роблять”; „Пом'яни мене, Господи, в Царстві Твоїм”; „Завершилось!” а врешті повні живої сили слова Воскреслого Господа „Спокій вам!”

У цей світ Свята Церква скеровує нас у п'яту Неділю Великого Посту, бо хоче, щоб коло всього, що має статися, ми не пройшли мимо, а щоб на кожному кроці і ми були з нашим Господом, щоб наша присутність при Ньому була жива, щоб світ Його переживань і ми могли переживати. Очевидно, страсні події Господні неповторні, але їхню силу і їхній дух ми можемо і повинні відчувати і переживати кожночасно, а зокрема у святий час Страсного Тижня.

Треба знати, що наша Віра Православна — це не тільки система релігійних правил та норм вірування.

Наша Православна Віра — це життя в Господі, життя Євангелією, — це практична живучість і безнастанне пробування в Господі. Наша віра в Бога — це не тільки те, що ми не заперечуємо Бога. Каже Апостол Яків, що так і демони вірують у Бога, але яка користь з того? Вірою в Бога треба жити, тобто — ми повинні жити волею Божою. Бо той, хто знає Волю Божу, тобто не заперечує ні Бога, ні, Його Волі, але не виконує її, не живе нею, — каже Господь наш Ісус Христос, — що той буде тяжко битий (Лк. 12:47).

Це відноситься до християнського життя взагалі. Але дуже і дуже важливим є наше повсякчасне (екзистенціальне) переживання Місії Спасіння, яку виконав для нас Богочоловік — Господь наш Ісус Христос. А вершина цієї Місії Господньої — це ж Його Страсті, які повинні бути дуже близько до наших душ і до переживань наших. Ми знаємо, що всі євангельські події сталися раз і що вони неповторні. Проте, дійсна сила тих подій і їхній дух — живі сьогодні і повинні бути живими в серцях наших повсякчасно, інакше ми не знатимемо життя. Різдво Господа нашого Ісуса Христа — це неповторна подія, але Церква наша кожного року співає „Сьогодні Діва недосяжного народжує!"; „Сьогодні Спаситель прийшов у місто Єрусалим", — співає Церква у Цвітну Неділю; „Сьогодні зібралася лукава юрба проти Христа", „Сьогодні Юда покидає Учителя", — співає Православна Церква в Страшний Четвер; „Страшна і преславна таємниця діється сьогодні; „Сьогодні приймає гріб Того, Хто всю твар Своєю могутністю тримає", — співає Церква у Велику П'ятницю.

Таке відтворення чи відновлення тепер — сьогодні того, що сталося колись, у Православній Церкві стається на кожному кроці її богослужбового життя; це є також те, що творить Церкву живою і нас обдає життям, настроєм чи атмосферою тієї події, яку ми святкуємо. Православна Церква своїм життям і своїми Богослуженнями реалізує й осучаснює для нас усе те, про що в Євангелії ми можемо читати й навчатися. В обставинах церковного Богослуження ми входимо в живу реальність даної Священної події і можемо зливатися з нею в переживаннях реально й повсякчасно.

У п'яту Неділю Великого Посту Церква вводить нас у

похід Господній і скеровує нас в Єрусалим, у світ переживаючих Ісусом Христом спасальних Страстей. Але для відчуження таємничих глибин подій Страсного Тижня нам не вистачить тільки вірити, що все те колись сталося, не вистачить тільки сухо погоджуватися, що все те діялося для нашого спасіння; у подіях Страсного Тижня ми повинні бути причасниками відтворювання їх, відновлюванням їх в обставинах наших приватних молінь, роздумувань, — в обставинах Страсних Богослужень. Таке бо завдання тих Богослужень, і ми повинні використовувати їх повно. Ми повинні знати, що, скажимо, від страсних переживань Господа нашого Ісуса Христа, від Його мук ми ніяк відмежуватися не можемо. Якщо не будемо оприсутнювати себе в них любов'ю до Господа Бога й гарячою вірою в Його Спасальну Страсну Місію, — то ми будемо причетні в Його муках нашими гріхами, за які Він страждав, з якими Він боровся і переміг їх.

У час Великого Посту, а зокрема у час Страсного Тижня перед нашими душевними очима стоять образ Страсного Господа, на Хресті Розп'ятого. Ця картина стає в нашій візії дуже реальною й вона завжди оповиває нас якоюсь зворушливою таємничістю. Така сила того образу. Буває, що віруючі люди зливаються з тією візією дуже реально; проте не з самим образом ми повинні зливатися, а з світом терпінь Господніх — і то не з сентименту, не співчутливо, а з глибокої віри й любови до нашого Спасителя, Який у великих муках займає наше місце, переживає незбагнено глибокі страсті за гріхи мої і ваші.

Отож з вірою й любов'ю до терплячого Господа ми входимо в світ подій, які вводять нас у переживання Страсного Тижня; вірою й любов'ю ми ввійдемо з Ним у Тріумф Воскресіння.

Усе це відкрите для кожного, хто вірує в Господа Ісуса Христа і в Його Спасальну Місію; усе це відкрите для переживань усім тим, хто того хоче. У тому світі, в тій надземній атмосфері є місце для кожного з нас. У нас уже було сказано, що від того світу ми ніколи відмежуватися не можемо. Не будемо там з нашим Господом вірою й любов'ю до Нього, не станемо біля Нього з почуттям покаяння, — то будемо присутні біля Нього в гріхах, з

якими Він боровся. З Голгофним Спасителем нашим ми не можемо розминутися в жодному випадкові, — краще підходьмо до Нього з почуттям покаяння, з глибокою вірою, з покловою, з любов'ю.

У Неділю Закхєя Свята Православна Церква вказує нам на образ ідучого Господа нашого Іуса Христа в Єрусалим, показує нам Його шлях, а сама віддається турботам про те, щоб кожен з нас підготувався й удостоїв себе відповідного місця біля Нього. І дехто з нас бодай формально виконує свою покайну місію — Сповіддю та Святим Причастям. Багато-хто зробить, що є в силах наших, а дехто силкується в своїй місії спасіння затяжно. У п'яту Неділю Великого Посту Церква каже нам втерти покайні сльози, і мужньо виступити за Господом, Який йде в Єрусалим. Церква відновлює перед нами образ, як то було тоді, коли той хід Господній був дійсний. Тоді Господь ішов попереду, а за Ним друзі Його і натовп народу; вони йшли за Ним у дивних очікуваннях, у трепеті. Ученики Христові вже чули від Нього, що Він іде на страсті і смерть. Дехто з самих них очікував смерті. Взагалі, то був похід повний передчувань чогось великого, незрозумілого, страшного. Але це був похід, який закінчився повною переминою людини, повним оновленням людського життя. І цей процес не спинився, а навпаки, — він продовжується досі й реалізується, відновлюється в людях рік-річно.

У п'яту Неділю Великого Посту Церква Христова відновляє почату два місяці раніше тему й говорить до нас про хід Господа нашого Іуса Христа на Страсті. І тоді вона вже цієї теми не покине; вона поведе нас за Господом у Єрусалим; вона заведе нас в Єрусалимську Горницю, виведе в Сад Гетсиманський, поспробує зворушити нас образом Богочоловіка-Христа, Який молиться глибоко і важко бореться з нашими гріхами, так живо й реально бореться, що аж стікає потом і кров'ю. Той образ повинен нас зворушити. Тоді Церква поведе нас у єрусалимську товпу, де Він, Благий, переживає наругу, осуд і буде розп'ятий. Ми станемо свідками Похорону Господнього, але на третій день нам покажуть порожній гріб, а тоді вже й ми з вами, оповиті християнським воскресним тріумфом, піднесемо і свій голос і скажемо: „Смерте, де твое жало! Ад, де твоя перемога!”

Коли Ученики Господні йшли з Ним на страсну путь в Єрусалим, — вони жахались. Такий був настрій того походу. У нас сьогодні ніякої загрози немає, проте і нашому духові в цей час ближча атмосфера таємничотрепетна. У нас також хоч великопісно святковий, а все таки поважний душевний настрій. Дасть Господь, — він споважніє ще більше. І ми в своєму душевному настрої повинні поважити, бо ми завжди переживаємо і все глибше входимо в до самих вершин насичений незрозумілою нам таємничістю великопісний час. Ми повинні споважити і відкрити свій душевний світ навстіж, щоб і через нього пройшла страсна атмосфера, щоб і наші душі освіжив Дух Життя, щоб і кожному з нас настав час, коли ми не з привички, а з особистого досвіду, живим голосом душі своєї кличемо: „Смерте, де твоє жало! Ад, де твоя перемога!” І ото, коли ми справді в дальший великопісний шлях підемо з Господом, то саме так тріюмфально викликнемо.

НЕДІЛЯ ЦВІТНА

(Вхід Господа Ісуса Христа в Єрусалим)

Свято входу Господнього в Єрусалим пригадає нам подію добровільного входу нашого Спасителя в Єрусалим на страждання і смерть, — хід Христа на страсті.

Картину Господнього входу в Єрусалим змальовують нам Євангелисти, і на основі їхніх оповідань можна зробити ось таке зображення:

Світ оповитий гарним соняшним днем; Оливна гора вкрита садами та різною зеленню; поміж тією зеленню вділ, до Єрусалиму, стелиться шлях; вдолі, в проміннях сонця грається місто зо своєю красою, привабливістю, — із старозаповітнім Храмом включно. На Оливній горі, на шляху, появляється великий натовп народу, а серед нього — їздець на ослі, — Господь наш Ісус Христос. До вуха доноситься веселий гамір, — видно, що народ переживає якесь незвичайне душевне піднесення . . . У багатьох руках пальмове віття. Натовп підходить ближче, — його гамір стає виразнішим; чути, що навколо їздця на ослі розливаються радісні оклики: „Осанна!” „Осанна!” „Благословен, хто йде в ім'я Господнє! Осанна! Цар Ізраїля!” . . . Таких окликів — море.

У Цвітну Неділю все це ми переживаємо в церкві: ми також співаємо нашому Господеві „Осанна!"; ми також маємо в своїх руках живе віття; ми також — кожен із нас, уявно, буваємо на Оливній горі серед учеників Христових, серед натовпу людей, що нашому Господеві торжественно викликував „Осанна!". Там буваємо і ми також . . . Ми не тільки згадуємо ту подію богослужбово, не тільки відсвятковуємо її. Ми повинні іти далі, — в нас це має відбуватися глибше, — ту євангельську подію ми маємо переживати реально духом своїм. Переживати! . . . бо, інакше, вона не мала б для нас особливого значення . . .

Вхід Господа нашого Ісуса Христа в Єрусалим святкуємо всі, — частіше . . . ось так собі — святкуємо . . . Але тільки той, хто буває духово живий, хто знає глибше значення священних подій і свят, — тільки той може переживати ті події реально. А таке переживання — святкування священних подій — це справа далекосяжного значення. По цьому ж бо пізнається: справжній ти, людино, християнин, чи ні; глибокий ти, людино, християнин, чи тільки поверховний.

Коли Христос входив в Єрусалим, Апостоли і багато-хто з людей раділи, торжествували . . . Дехто з того приводу тривожився, дехто злостився.

А що діялося в душі Богочоловіка Христа? Що діялося в душі Того, що дивиться не тільки на зовнішню картину речей, що не тільки слухає оклики „Осанна!", але, що міг вглибитися у кожную душу і побачити, звідки саме ті оклики виходять? . . .

Христос ішов в Єрусалим на подію, що корінно змінила людину та її світ. І коли народ захоплювався своїм, задивлювався в своє, — Христос зосереджував свою увагу на інший світ . . . Він приглядався кожній індивідуальній душі. І що сталося? — Коли Христос споглянув на світ людських душ, то Він, Благий, заплакав . . . Там Він побачив не те, що було на устах людей... Побачив Богочоловік Христос, побачив і з жалю, і з глибокого вболівання над душевним станом людей заплакав...

Уявіть собі: Господь Ісус Христос, оточений народом, поволі опускається по схилі Оливної гори. Перед

Ним стелиться панорама Єрусалиму; навколо Нього одушевлений народ, радісні оклики, а Він, замість радити — плакав . . . І ото саме те, що саме оплакував Христос, з тим, з тією правдою нам треба зжитися якнайглибше, якнайкраще.

Господь Ісус Христос востаннє входив в Єрусалим у неділю. Для народнього натовпу то був дуже зворушливий час, і його зворушливий-радісний настрій зберігається і до нашого часу, і в наш час настрій Вербної Неділі — настрій радісний.

Єрусалимський натовп, очевидно, не передбачував дальших подій, — подій середи, четверга, п'ятниці. Усе це знав-бачив Богочоловік Христос, бо на те ж Він у Єрусалим ішов! Але нехай ніхто не подумає, що саме тому, що Христос знав, що Його чекає в Єрусалимі, що саме тому Він був заплакав. Зовсім не так! Христос тоді оплакував те, що єрусалимці тоді, а ми з вами сьогодні ніяк не можемо, чи не хочемо, зорієнтуватися в тому, чого нам треба найперше, до чого нам змагати, чим радуватися, а над чим вболівати . . . Це ж у той час Христос промовив був до Єрусалиму: „О, коли б ти хоч цього часу пізнав, що тобі потрібне для спокою!” (Лк. 19:42)

Понад три роки Христос учив людей, проповідував Царство Боже — Царство Небесного спокою, але в кінці Своєї місії Він побачив, що народ далі був задивлений в інший світ. Христос основував Царство Боже, — народ думав про царство Ізраїля. Багато єрусалимців, бачучи, що в час входу Господа в Єрусалим діялося — раділи; Христос, знаючи, як той народ зміниться за пару днів, і як він змінить свою пісню, — таку нестійкість, таку легеньку людську душевну мінливість Христос оплакав. . . Тільки ж, треба знати, що Його сльози, то сльози глибоко люблячої людей душі Богочоловіка Христа; то сльози глибоко вболіваючого за нас Богочоловічого серця . . . Христос не оплакував страстей, на які Він ішов; Він оплакував душевну слабкість, душевне рабство, душевну немічність, душевну нестійкість, душевну мінливість не тільки декого з тих, що Йому голосили „Осанна!” . . . Тоді Він оплакував душевний стан усіх людей а в тім — мій, і кожного з нас.

Чим бо ми кращі від тих людей, що одного дня викликували Христові „Осанна!”, а кілька днів пізніше

кричали „Розпни Його!“ . . . Помаленьку з посуджуванням і тих людей . . . Чому б краще не подумати, що ми є в багато кращій душевній ситуації, ніж Христові сучасники. Треба знати, що ми не тільки-що внаслідували повну — систематичну науку Сина Божого; що більше, ми маємо правильну візію на Нього! Ми маємо перед своїми очима двохтисячолітній досвід життя Його Церкви на Землі. Того не мали Христові сучасники. Але, чи все це справді допомагає нам бути кращими від них? Хто з нас справді настільки по-євангельському зорієнтований, щоб пробувати повно користати з усіх тих обставин, які нам приготувив Христос? . . .

Дух і атмосферу, в якій був оповитий вхід Ісуса Христа в Єрусалим, і тепер відтворити не тяжко. Душевно, в ті обставини ми можемо входити і сьогодні. І якщо, наприклад, у Вербну Неділю в церкві ми відтворюємо, відчуваємо і переживаємо той дух і те душевне піднесення, що в нього була оповита єрусалимська товпа, — то ми, справді, поєдналися лише з нею, ідентифікували себе з тією товпою, що викликувала Христові „Осанна!“ Ми не рідко посуджуємо її за те. Тепер ми вже знаємо, чому над тією товпою заплакав Христос . . . Чим же ми кращі від тих людей? Чи взагалі кращі!...

Над цими питаннями ми повинні дещо глибше подумати, бо релігія та правильне наставлення до релігійних справ — це дуже-дуже важлива справа! . . .

Господь Ісус Христос, входячи в Єрусалим, оплакав той духовий стан, який крився був під його зовнішнім короткотривалим ентузіазмом, що був продемонстрований єрусалимською товпою. Там було чимало фарисейства, що зважає більш на поверховні дрібниці; там був проявлений настрій товпи, в якій ніякого душевного заглиблення не буває. Така душевна картина Христа засмутила, і це її Він оплакав . . . Так воно було . . . Тепер же, станьмо і добре погляньмо на себе самих, бо тепер найголовнішим є те: **Якими ми є?**

Наш душевний стан: який він? Чи ми є потіхою для Господа нашого Ісуса Христа, чи, може, також являємося неприємним тягарем для Нього? У цій своїй душевній ситуації ми повинні навчитися добре орієнтуватися самі. У

питаннях релігії: Хто ми є? Де ми стоїмо? Якими ми є? на ці питання відповідь можна знайти і в час Страсного Тижня. З ким, наприклад, у цей час ми будемо себе духово ідентифікувати: з Христом, що в речі завжди вглиблюється, що глядить в душу, — чи з тією товпою, що плаває на хвилях почувань? . . .

Це дуже важливе! . . . Ось, наприклад: як ми святкуємо Господній вхід в Єрусалим? — Визнаємо цю подію, як історичний факт і святкуємо її поверховно, — чи справді ідемо глибше? Якщо глибше поверховного святкування не йдемо, — ми на рівні єрусалимців . . . Коли ж із входом Ісуса Христа в Єрусалим починаємо роздумувати, вглиблюватися у всю таємничість подій Страсного Тижня, — ми на добрій дорозі, ми одних наставлень, одного духа й однієї любови з Господом нашим Ісусом Христом! Ми в Його Правді, ми не розминемося з Ним у Його стражданнях, ані в смерті, ані в Воскресенні.

СТРАСНИЙ ТИЖДЕНЬ

А тепер гляньмо: Чим був Страсний Тиждень для Самого Сина Божого, Господа нашого Ісуса Христа?

Пам'ятаймо, що з входом Господа Ісуса Христа в Єрусалим ми стаємо на дуже важливий шлях християнського життя, і треба бути дуже живим-пильним, щоб не пролетіти його на хвилях почувань товпи, а щоб сходитися з Христом, уподібнюватися Христові, ототожнюватися з Ним, все з Ним переживати всією своєю істотою. Такий вхід в грядущі страсні події-дні може показатися морально болісним, як болісним він був і для Самого Ісуса Христа.

Страсний Тиждень . . . Що це? Страсний Тиждень — то останні дні боротьби Ісуса Христа зо злом. Це був вирішальний час, — вирішальний і незбагнено тяжкий... То був час поєдинчої боротьби з Духом Зла, а також з універсальною силою гріха всіх людей . . . Вершина тієї боротьби — Сад Гетсиманський, ніч з четверга на п'ятницю. Там Христос боровся з Сатаною за володіння над нашими душами . . . Глибин тієї боротьби ми не збагнемо ніколи . . . Тоді Христос, у боротьбі з тигарем всесвітнього гріха, що давив на Нього, проявляв був такі глибокі

душевні зусилля, що Він почав був стікати і потом і кров'ю . . . То була душевна боротьба, в якій був замішаний кожен із нас, — бо та ж боротьба велася за наші гріхи і за нас, і того не можна випускати з уваги ніколи...

Але, — підемо в Страсний Тиждень... Ось буде середа, четвер, п'ятниця. Що зробимо тоді: підемо до церкви? Підемо, прослухаємо Страсні Богослуження, переживемо їх — не лише сентиментально, а таки поспробуємо піти глибше, — поспробуємо також подумати:

Чому на таку боротьбу за нас став Богочоловік Христос?

Який мотив, який закон, яка сила стояли за тією боротьбою?

Знаємо, що Христос боровся за наше визволення від гріха та духового рабства; знаємо, що Він вийшов з тієї боротьби переможньо:

Як саме Христова перемога стає перемогою нашою?

Це питання, які мають бути в нас на умі в час Страсного Тижня. Так роздумуючи, ми станемо ближче до нашого Спасителя і, може, дійдемо до того, що згодом станемо в дечому й уподібнюватися до Нього.

Усе, що може вчинити любов. То Любов була тим мотивом, що Христос став у нашій обороні і спас нас! Це з Божої любови до нас Син Божий увійшов у наше душевне положення, повів за нас нашу боротьбу, визволив нас від душевного рабства і вивів на шлях вільного духового життя! . . .

Усе це було довершене в подіях Страсного Тижня. Не все ми можемо збагнути, що в той час сталося. Але, якщо будемо пробувати переживати ті події в почуттях споріднення з ними (в усьому ж тому були присутні всі ми своїми гріхами, — не забуваймо!), — якщо будемо все переживати в почуттях вдячності, покори, а особливо з любов'ю до Христа, — таке душевне наставлення неодмінно виведе нас на правильний, дійсно спасальний шлях. Мало ж бо тільки знати про євангельські події. Саме знання, чи й поверховне вірення — це ще не спасіння. Спасіння стає реально нашим, коли ми єднаємося з переживаннями, і з душевним світом Господа нашого Ісуса Христа. Дуже важливо мати це на увазі завжди, а, зокрема, в час входу в світ подій Страсного Тижня!

(Рідна Нива, 1976).

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ЧАС
ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПАСХИ
І
П'ЯТИДЕСЯТНИЦІ

ХРИСТОС ВОСКРЕС, — НЕХАЙ ВОСКРЕСНЕ ЛЮДИНА

Минає Великий Піст, з ним Страсний тиждень, настає Великдень і кожна людина проймається силою живого духа цього Великого Свята, — Воскресіння Господнього. І незалежно від того, як глибоко чи чисто людина в Христове Воскресіння вірить, або який вплив та віра має на її щоденне життя, — Воскресіння Христове і наша Християнська Пасха душу кожної людини і все її єство проймають глибоко. І можна сказати, що пасхальна людина — людина віруюча й святкуюча День Христового Воскресіння як справжній християнин, — на Великдень не така, якою вона буває в інший час. Вона неначе змінюється на Великдень, перероджується, переображується, воскресає з Христом Богом і стає Людиною достойною цього високого імені.

Так стається з людиною на Великдень, бо переможна сила Воскреслого Христа-ЛЮДИНИ неодмінно торкається єства кожного, а тим більше того, хто в Христа вірує.

Так ось Великдень настає і цього року, і знову принесе нам ту саму силу, ті самі великодні зворушення й душевні піднесення, що й кожного року. Принесе, і ми все це переживатимемо знову. Тільки ж шкода, що той великодний досвід буває в людей справді вузенько-святковий, великодньо-хвиловий, а поза Великдень у глибший та довший життєвий досвід людини він далеко не сягає. А цей стан речей повинен би і міг би бути інакшим, коли б так Правдою Християнства та питанням, як ту Правду вводити в щоденне життя ми цікавилися глибше. Ось, скажемо, Великдень у нас буває тільки раз на рік; але Христове Воскресіння святкується в церкві кожної Неділі, а навіть кожного разу, коли тільки служиться Службу Богу. А це, у випадкові кращого відношення до віри та до Правди Християнства, могло б витворювати в нас такий душевний стан, що настрої пасхальний нас ніколи не покидав би.

Але життя наше, а втім життя церковне й щоденно-християнське є таким, яким воно є, і тут завжди є багато місця на побажання кращого. Так отже, з нагоди святкування Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа побажаймо й собі певного воскресіння, і молимо Воскреслого Спаса нашого, щоб Він допоміг нам у цьому, і щоб сподобив нас воскресати до кращого пізнання Його святої Правди, до кращого пізнання віри, до любови, до спокою, до християнського вдоволення, до волі та до творення тривалого добра й речей тривалих.

Так нехай допоможе нам Господь воскреснути до кращого пізнання правди, до пізнання ситуації нашого життя, та взагалі до самоусвідомлення. Живемо в час, що є грізний, і тяжкий, і загадковий, а також цікавий. Такий тепер час. Та й наша українська, а втім суто церковна ситуація не інакша, а „сучасна”. А в ситуації цій таки треба правильного пізнання, правильного прозріння, щодо своїх спроможностей, метод і самої мети існування! Це відноситься до всіх площин нашого життя. А буває, що Господь закриває людям очі й не дає їм ясного прозріння на речі найвищого значення (Мт. 13:11), — зокрема тоді, коли людина на своєму місці починає гордіти. Отож треба молити Воскреслого Господа, щоб воскресив нас до пізнання правди й ситуації нашого життя та таємниць теперішнього часу.

Нехай допоможе нам Господь воскресати й рости у вірі нашій. Віра в житті людини, а тим більше людини-християнина і то віра у Воскреслого Христа, — це справа першого значення. Від віри цієї залежить і правильне пізнання, і правильна життєва орієнтація. Але віра в сучасної людини холоне. Треба молитись, щоб Сам Господь воскресив нашу віру й оживляв її силою Свого Воскресіння.

Нехай допоможе нам Господь воскреснути у світ християнської любови, вдоволення і спокою. Це від них залежить добро людини. А ось добра святого сьогодні немає, а могло б бути; немає тому, що серед людей вмирає любов, гасне спокій, а розвивається підозріння, тривога та підступ. У такому стані в людини немає місця на втіху від добра, немає місця на віру, немає злету до пізнання, бо душевний світ її повний іншого наставлення, що ні їй

самій, ані нікому іншому віради й вдоволення не приносить. Це мало не пекельний світ. Нехай воскресить нас із нього Господь й освітить світлом Свого Воскресіння, щоб усі ми добрими були.

Нехай воскресить нас Господь до волі і подасть нам її, а понад те, — нехай сподобить нас правильного розуміння, що то значить бути вільним. Воля бо, а до того воля свята, — це не сваволя і не свобода від невгод, невдач та терпінь. Ні. Воля — це жадоба бути повновартісною людиною: людиною покірною волі Божій, людиною творчою, добродійною і корисною завжди, — хоч би й серед тяжких обставин. Таке ставлення до волі освячується прикладом Самого Господа нашого Ісуса Христа, що зазнав тяжкого страсного шляху, а навіть ворота смерті й аду пройшов добровільно, але тим для роду людського, а зокрема для тих, що вірують у Нього, — здобув добро віковичне. За прикладом Господнім, як Христа-ЛЮДИНИ, можна й треба йти і нам сьогодні. Від Нього можна й треба вчитися покірно, а то й вдоволено нести свій життєвий хрест, нести його корисно собі самому та іншим.

Настає Великдень, що його святкує Вселенна, — будемо святкувати і ми. Це — Велике Свято, Свято Воскресіння Бого-ЛЮДИНИ — Господа нашого і Спасителя Ісуса Христа, Його воскресення із холоду смерти до життя — і то такого, в якому є місце кожному з нас. Це Свято Воскресіння Христового, а також Свято воскресіння людини до нового життя, до прозріння нового світу, нових вартостей, — отже Свято вселюдське, універсальне. Крім того, Великдень може стати й особистим святом — таким, у якому серед пасхального настрою може настати воскресіння індивідуальної людини, — її єства з усіма його силами духовними, моральними, творчими.

Христос Воскрес, і людина радіє Великоднем. Але Христос воскрес не тільки на те, щоб людині дати Великдень. Він воскрес на те, щоб і людина з Ним воскресла. І вона воскресати може і дійсно воскресає, і живим доказом того є дух і настрої, і вся атмосфера Великодня. Вона щорічно завдає нам стільки святої радості, своєрідного пасхального щастя.

Христос воістину воскрес! А з того велика радість наша, і велике щастя наше. („Вісник” 1 квітня, 1972)

„ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ БАЧИВШИ . . .”

Наведені слова — це початкові слова зворушливої церковної пісні, що співається на утрени. Ця пісня оспівує правду Христового Воскресіння, а у віруючих людей збуджує безмежну духову силу, — зокрема силу віри і надії. Та сила, особливо в пасхальний час, звіщається людям і переливається з душі в душу словами радісного привіту і відповіді на нього „Христос Воскрес!” і „Воістину Воскрес!”

В універсальних розмірах, правда Христового Воскресіння така важлива, що на ній ґрунтується і на ній стоїть вся структура православного віронавчання, а в площині життя окремої людини, всі її духові сили. Бо навіть Апостол сказав, що „Якщо Христос не воскрес, — даремна проповідь наша, даремна й віра ваша!” (І Кор. 15:14).

Правда Христового Воскресіння така велика, що на неї також взується все те, що належить до царини людських прагнень та надій, — навіть вся таємниця людського життя. Певна річ, що це стосується до людей чистої віри, практичної віри, бо у випадкові рівнодушного трактування справ віри людина не бачить нічого і не знаходить у справах віри ніякого значення.

Крім того, треба сказати, що хоч жива віра збуджується благодаттю Святого Духа, то все таки дар віри, треба вимолювати в Господа Бога, — навіть дар віри в Христове Воскресіння. Справа бо в тім, що й на Христове Воскресіння треба дивитися очима віри, відкритими очима серця і духа, його треба „бачити”, як співається у вищезгаданій пісні. Справді, автор цих рядків свого часу чув від одного юнака, як то він „бачив” Пасху своїми очима в обличчі старенького чоловіка, коли той відбував сповідь і приймав Святе Причастя. Це можливе і дуже гарне душевне прозріння! А щодо таємниці Пасхи, люди дуже часто прозрівають її самою своєю істотою, своїм відчуттям і переживанням Пасхи, святкуючи її. Кожен і кожна з нас могли б прозрівати і бачити багато-чого, як би в нас були

відкриті очі. Бажаємо, щоб цього року наші святкування Пасхи відбувалися в таких прозріннях і в такому настрої.

* * *

З нагоди святкування Христового Воскресіння в людей збуджуються широкі надії. Особливо багатими надіями живе наш український народ. А однією з них є надія на те, щоб світ прозрів правду про нашу історичну долю, про наші змагання, про наші стремління та про нашу національну рацію. Багато з тих надій нам просто не визнають. Ось недавно українці вільного світу відзначали роковини страшного голодомору в Україні, що був зведений на наш народ 1932-1933 року. І як болюче було нам слухати, коли речники масової комунікації при згадках цієї трагедії нашого народу, — трагедії, що була спеціально заплянована на знищення його, — збували її скептичними замітками, що це був „ніби то голод” і т.п., тобто вони відкрито заперечували, що ця трагедія була дійсністю. А тепер вже навіть советська преса пише про голодомор, хоч приписує цей злочин самому Сталінові, а не політичній ідеології марксизму/комунізму.

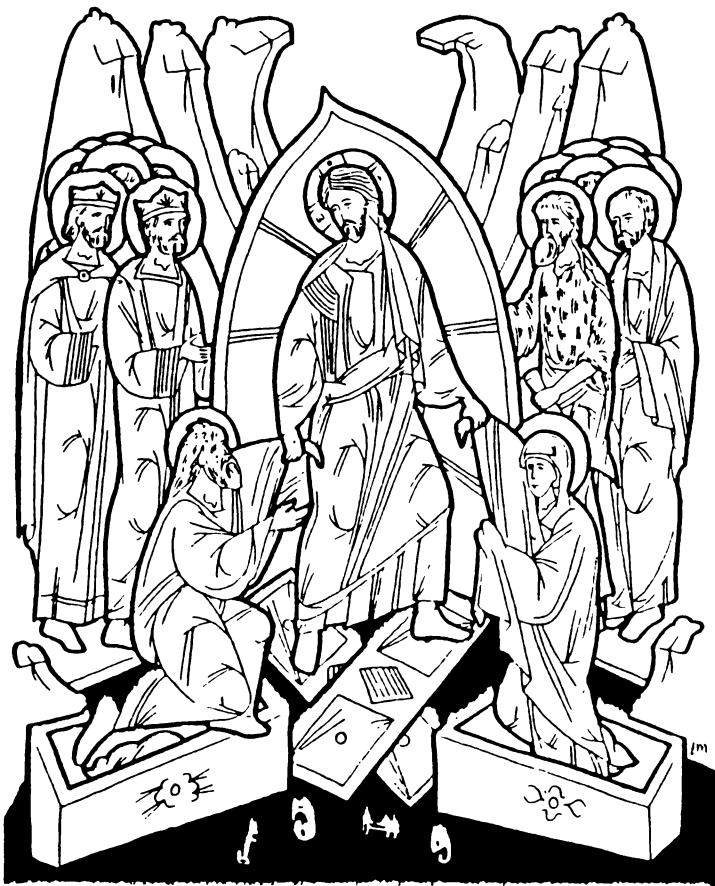
Як трудно було нам переконати світ про всякі інші кривди й страждання нашого народу, — нам просто не хочуть вірити. Ось, наприклад, навіть коли тепер проголосили, що в селі Биковня коло Києва відкрили масові могили, повні черепів та костей помордованих наших братів і сестер руками комуністів, то це повідомлення промовчують. А в звідомленні пресової агенції „Асошіейтед Пресс” говориться, що там замордовано біля 300,000 осіб. Репортаж „Асошіейтед Пресс” передрукував вінніпезький щоденник „Фрі Пресс” в числі за четвер 2 березня, 1989. Інша преса і телевізійні новинкарські агенції це повідомлення зігнорували. А незначні дрібниці не раз не сходять з новинкарських екранів два-три дні. Так коли, врешті, воскресне правда, яка осінила б ці речі, щоб люди могли краще бачити правду речей і світ, в якому живемо і в якому нам належить особливе місце!?

* * *

З нагоди святих днів Христового Воскресіння, — найбільшого Свята Православної Церкви, сердечно віта-

ємо Священний Єпископат і Всечесне Духовенство Української Православної Церкви і всіх її Благочестивих Вірних; всі громадські й виховні організації та їхні установи; весь Український Народ в Україні і в розсіянні сушій. Всім бажаємо особистого оживлення і духового воскресіння, здійснення всіх благородних зусиль та прагнень, спокою й особистого щастя і всім проголошуємо наше радості повне — Христос Воскрес! та з вдячністю приймаємо їхнє також повне радості Воскресіння!

(„Вісник” 1-15 квітня, 1989).

Воскресіння Адама й Еви

РОЗДУМУВАННЯ З НАГОДИ ПАСХИ

Вісімнадцять років тому у „Віснику” за 1 квітня 1972 року з нагоди надходячих Великодніх Свят була опублікована стаття під заголовком „Христос Воскрес — нехай воскресне людина!” Вже тоді наголошувалася потреба переродження і дійсного воскресіння людини, бо з модерною людиною (а ми говоримо про неї в духовому сенсі) не все так, як треба було б, не все добре: не все добре з нами в діяспорі суцим, не все добре з нашими братами й сестрами на Батьківщині. І якщо про українців у діяспорі, а тим більше в Північній Америці, можна сказати, що вони піддаються духові секуляризації — навіть ті, що належать до церковних громад, то не мало наших братів і сестер в Україні стали жертвами систематичної дегуманізації — опорожнення людини з усяких духовних, отже релігійних вартостей.

Як це проявляється в дійсному житті? А ось так. Коли, наприклад, дивитися на нашу канадську сцену та на участь наших людей у церковних Богослуженнях, то не раз зауважується, що по церквах надто багато порожніх місць, а богомольців буває четвертина, або й менше з усіх формально приписаних до даної громади людей: одні мають гостей, другі попереднього дня мусили бути на забаві допізна і тепер відпочивають, треті якраз у той час, коли в церкві відбувається Богослуження, ідуть на якісь спортові змагання і т.д. Ось так і виявляється в чому полягають цінності людей, що так полоняють їхнє зацікавлення та їхнє серце (Мт. 6:12). Отож вся наша соціально-церковна картина виявляє, що для багатьох людей у нашому середовищі вищі цінності криються в царині секулярних інтересів, а справи духового характеру відсуваються на інше місце. І мало хто визнає цей стан дійсною кризою часу.

Так представляється картина духовості північно-американської людини, таким являється барометр її духового життя. А що діється з нашими братами й сестрами в Україні?

В Україні назрівають і стаються головокружні зміни. Там проявляються несподівані пориви, злети, мужній розум, — багато-багато чого втішного, несподіваного й сумного. Бо й там у людей наростає чимала криза духового характеру — така, що могла проявитися тільки на базі збанкрутованого марксизму-ленінізму, на тлі духового опорожнення людини. Там проявляється новий витвір двоєдушся, якась психічно-філософська дихотомія. Вона тепер проявляється в тих, які щораз більше й сміливіше заявляють, що вони одночасно є комуністами й католиками, чи комуністами й православними. Але ті люди не здають собі справи з того, що теплим і зимним одночасно не можна бути. Комунізм-марксизм і християнство — це протилежні якості, які одна одну виключають, і при штучному поєднанні їх в одно можуть дати тільки хворобливий, патологічний витвір-сурогат, ніщо інше. Тому-то, скажемо, марксистський комунізм і християнське православ'є в поєднанні в одно — це такий температурний смак, якого й Христос не приймає в уста Свої (Об'явлення 3:15), бо всяке дволиччя Він осуджував і казав, що Боже з мамоновим не сходиться ніколи (Мт. 6:24).

Але добре, що настав такий час, коли Леонід Плющ міг на наших сценах признатися, що він марксист, Іван Драч та Іван Дзюба — що вони комуністи, Ростислав Братунь — що він православний комуніст. І ми вже реагуємо на це спокійно.

Наведене і сказане вище — це поступ. Але нас повинно турбувати те, що під цим поступом наростає духова криза, розвивається завмирання людського духа. І якщо ми цієї кризи не назвемо властивим найменуванням, ми можемо знайтися у великій душевній небезпеці.

Деякі серед українців в Україні свідомі цього стану, вони турбуються ним, особливо тією інтелігенцією, яка не змішує однієї ідеології з другою, а таки дошукується святої правди. Говорять, що та інтелігенція шукає солідної християнської літератури з філософським обґрунтуванням, якої там немає. Отож багато хто з модерної інтелігенції в Україні, ті, що виховувалися на нігілістичній філософії Маркса та Леніна, розпізнали її обман, а в собі

душевну порожнечу, і прагнуть дійсного особистого воскресіння. Так, то ідея саме такого воскресіння привела нас до даних роздумувань та до шукань відповідей на заіснований стан речей в царині духа української людини.

Але одне, що ми можемо робити в ситуації заіснуваного стану — це молитися за дійсне духове просвічення наших братів і сестер в Україні, ми можемо заохочувати їх до участі в релігійному житті, пасхальних святкуваннях, але це є лише один вияв реакції, якою б великодушною вона не була. Це одне. А по-друге, українська людина в Україні, особливо людина інтелігентна, таки хоче дошукатися правди сама. Вона хоче зусильно, на основі власних заключень, змагати і до особистого воскресіння і до духового життя.

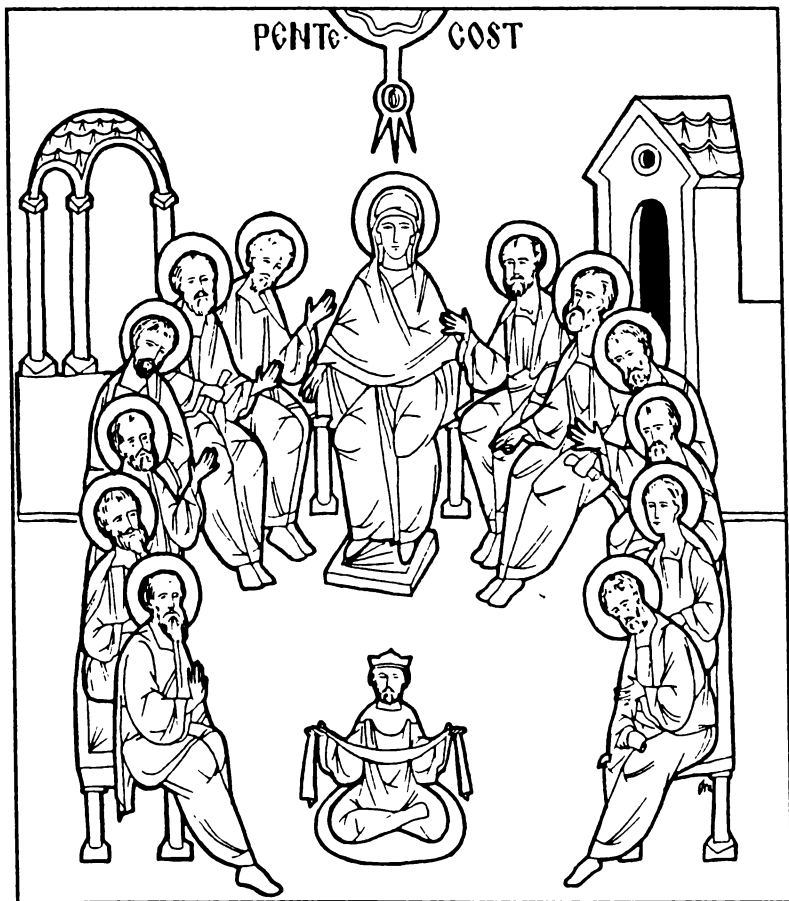
Кажуть, що українцям в Україні в цьому може допомогти солідна книжка, але таких там поки що немає, їх треба постачати звідси. І про це можна думати з нагоди святкування Пасхи; подумати про всіх тих, які далі позбавлені нагоди святкування, якими втішаємося ми, бо вони просто позбавлені необхідних засобів та спроможностей це робити. Правда, там вже буває так, що люди набувають у посілість церкви, але вони порожні, без літургійних книжок, без церковного устаткування. А якщо воно і є, то немає священства. У цій справі ми могли б зробити дещо вирозумінням та пожертвами.

На наші святкування Христового Воскресіння, звичайно, збирається багато людей і саме це є ознакою того, що в нас є багато людей, які дійсно воскресають на Пасху і йдуть до наших церков, щоб побути там, де віруюча людина повинна бути. Це явище подібне до того душевного шукання, яке проявляється серед наших людей в Україні. Різниця тільки та, що там люди хотіли б мати доступ до того, що ми маємо тут, але не можуть його осягнути. Ми тут маємо доступ до всього, але не хочемо з того користати. Тут велика якісна різниця.

Проте, надходять Свята Христового Воскресіння, наближається Великдень, буде Пасха, будемо святкувати. Але святкуймо всі, не забуваючи того, про що мова йде вище. Святкуймо серцем, душею і всією своєю істотою, — святкуймо активно! І не тільки словами, але вирозумінням

людей, любов'ю до них, своїми турботами про них, і також щедротами покажімо, що Христос Воістину Воскрес, і що силою Його Воскресіння воскресемо й ми. В цьому й полягає вся тайна і правда Воскресіння; в цьому також криється вся сила, яка воскрешає людей і зводить їх до церков хоч раз на рік, — на Великдень, на Пасху!

(„Вісник”, квітень, 1990).

Св. Християнська П'ятидесятниця

ХРИСТИЯНСЬКА П'ЯТИДЕСЯТНИЦЯ

„Перебувайте в Мені, а Я в вас! Як вітка не може вродити плоду сама із себе, коли не позостанеться на виноградині, так і ви, як в Мені перебувати не будете”. (Ів. 15:4).

Християнська П'ятидесятниця — то народження Церкви Христової на землі, тому в системі Православ'я, поряд з правдою Христового Воскресіння, П'ятидесятниці надається центрального значення. На П'ятидесятниці, тобто — на правді злинення на Апостольську Громаду Духа Божого, Православ'яє основує свою специфічну науку про Святе Передання (Традицію), що зовсім виділяє Православ'яє з решти християнського світу. З нагоди Християнської П'ятидесятниці про обоє поняття — про Церкву і про Святе Передання, що по суті пов'язуються воедино, — поговоримо хоч коротенько.

Згідно з наукою Православ'я, Церква Христова — то спільнота віруючих у Христа людей, людей, з'єднаних православним віроісповіданням, охрещених в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, і всіх по-православному віруючих людей, що живуть життям християнсько-церковним.

Церква Христова поширена на весь світ проповіддю Апостолів та їхніх ранніх і теперішніх законних переселців — церковного священства. Так, сама сутність Церкви була оживлена в людях Духом Божим у день П'ятидесятниці, а зовнішня структура Церкви згодом була остаточно оформлена життям та Вселенськими Соборами. Невидимо, в проводі Церкви стоїть її Основоположник Сам Господь наш Ісус Христос. Він постійно оживляє Церкву Духом Святим і так, освячуючи її, веде її до життя вічного. Видимо, Церква Христова на землі зберігається і поширюється за посередництвом проповіді, таїнстводіяння та керівництва Церковною Ієрархією. Всю цю місію церковнобудівництва безнастанно оживляє Благодать Святого Духа.

Щодо членства в Церкві Христовій, то правдивими членами Церкви є ті, що охрещені в Ім'я Отця, і Сина, і

Святого Духа, і що живуть життям **щоденно-християнським**. Далі, **правдивими** членами Церкви Христової є ті, що крім щоденного-християнського життя живуть також повним життям **церковним**, тобто життям у Святих Таїнствах. Через те не раз робиться заява, що той, хто не живе в Таїнствах, наприклад, не сповідається і не причащається, — той не християнин.

Церква Христова — Свята. Вона основана на те, щоб і всі люди могли жити й освячуватися в ній безнастанно. Освячення людей діється тільки за посередництвом Святих Таїнств.

Ось таку, приблизно, дефініцію Церкви Христової на землі та її членства треба мати на увазі, святкуючи П'ятидесятницю. Про це найкраще думати і говорити з нагоди і в душі П'ятидесятниці і то не тільки із спонук ідеального насвітлення життя православного християнина, але й з любови до правди Православ'я, — з самої конечности пізнання цієї правди і повноти життя. Це важливе ще й у тому сенсі, що правдива Церква є тільки там, де люди живуть, чи й тільки силкуються жити правдивим життям християнсько-церковним. Під християнсько-церковним життям розуміється те, що **християнським** життям людина живе щоденно, а **церковним** життям живе тоді, коли бере участь у Церковних Богослуженнях та в Святих Таїнствах.

У всесвітньому християнстві є інші поняття про Церкву та інша віронаука, тому навчання своєї Церкви треба вивчати, знати й засвоювати глибоко. Апостол Петро каже, що свою віру треба знати так, щоб на кожному кроці можна було давати відповідь на запити про неї (I Петра 3:15).

Разом з Церквою, в перший День Християнської П'ятидесятниці, зродилося також те, що сьогодні розуміється під Церковною Традицією, або Святим Переданням. І вже тут скажемо, що жодне з християнських віроісповідань не спочиває на Святе Передання так, як Церква Православна. Попробуємо пояснити це нижче. Тепер скажемо, що Православна Церква і є Церквою Святого Передання, і це є якраз те, що виділяє Східне Православ'я від решти християнського світу. А що — в повному розумінні цього слова — є Святим Переданням?

Поминаючи всі інші дефініції Святого Передання, треба наголосити найголовнішу, отже — основну, яка стверджує, що Святе Передання (Церковна Традиція) — це безнастанна живучість Церкви, животворче пульсування в ній Духа Божого, що вперше запалало було енергією нового життя в День Християнської П'ятидесятниці. Це тому Православ'є так дорожить Святим Переданням і старається неодмінно перебувати в ньому, бо правдива Церква — це ніщо інше, як продовження Церковної Традиції, — досвіду П'ятидесятниці!

Перебування в Істині Священної Традиції — в душі і сутності євангельського православ'я — сильно заповідали Апостоли, зокрема Павло та Іван, наприклад: Івана 2:27; 1 Тим. 4:15; 2 Тим. 3:14, бо перебування в Священній Традиції — справа вирішального значення.

Отож, Святе Передання — це не тільки перейнята від Апостолів Віра і Наука. Ні, не тільки те. Святе Передання найперше — це духовна струя нового життя, повторяємо, що вперше запульсувало було в День П'ятидесятниці в спільноті Апостолів, а від них проповіддю Віри і таїнстводіянням було передане в серця віруючих людей, що по сьогоднішній день реалізують цю Нову Історію людства самим своїм життям. Це вже та історія і те Життя, яким не буде кінця. Це не є щось далеке-абстрактне. Ні, бо навіть сьогоднішня віруюча людина живе в цій струї і пересвідчується в цьому своїм власним досвідом. Ця струя переживається з покоління в покоління, і це є наше Святе Передання — Церковна Традиція. Інакше сказавши, Святе Передання — це вічнодіюча в людях (в Церкві!) Енергія Всесвятого Духа. Це є те, що західні християни недавно назвали „харизматизмом”. (Ті, що легкодушно осуджують цей харизматизм — не знають, про що говорять).

Тепер дехто каже, що Православна Церква, придержуючись Святого Передання, стала своєрідною закам'ялою мумією . . . Вони також не знають, що говорять — бо не знають, що під Святим Переданням-Традицією Православ'є розуміє.

Перебування в Святому Переданні — це сутність Православ'я, сутність життя в Дусі Божому, що береже православних від новаторства, від помилок, а то й від повної ересі. Бо Святе Передання — це динамічність

Православія, і через те Православна Церква не застоюється, а безнастанно пульсує Святим Духом, причому людину нашого часу кормить досвідом минулих віків. Це той „Священний Екзистенціалізм”, що про нього на Заході почали говорити тільки недавно.

Далі, Св. Євангелія — це також передання від Ісуса Христа почерез Апостолів; наша Віра і досвід церковного життя — впливають з життя Апостольської Громади; православне Священство — неодмінно апостольського походження (т.зв. Апостольського Переємства) і будь-яке схиблення від нього неодмінно вивело б нас поза межі Православія, бо так ми перервали б тяглість Передання, утратили б зв'язок з основами. А перебуваючи в Святому Переданню (Традиції), ці основи живі по сьогоднішній день.

Тут варте уваги ще й те, що Св. Передання Православна Церква ставить нарівні із Св. Письмом, і вищеподане розуміння показує, чому саме Св. Переданню признається той самий авторитет, що й Св. Писанню. Звідси й випливає те, що з історичного нажитку Церкви не все входить до Св. Передання, тобто, — що не всі традиції належать до Священної Традиції.

При цьому треба сказати, що Церковною Традицією є якраз **незаписана** сутність, і так про неї говориться в різних шкільних підручниках. І це правда, бо Церковної Традиції в її сутності не можна ані вкласти в слова, ані передати словами, ані навіть описати її; її передається з душі в душу, переливається із серця в серце, — сприймається тільки віруючим духом, живим християнським досвідом. Можна сказати, що Св. Передання — це виключно екзистенціальна сутність.

Ось такі теми для роздумувань та дискусій поручаємо вашій увазі на час святкування сьогорічної Християнської П'ятидесятниці.

(„Вісник” 1 червня, 1974).

НАЦІОНАЛЬНЕ В ЦЕРКВІ ОСВЯЧЕНЕ ДУХОМ БОЖИМ

(До свята Християнської П'ятидесятниці)

Коли в перший день Християнської П'ятидесятниці на громаду учеників Христових злинув Дух Божий у вигляді вогняних язиків, — з того часу запульсувало життя Церкви Христової на Землі. І з того П'ятидесятого Дня почалася історія Нового Життя.

Життя Церкви Христової на Землі запульсувало, і досі пульсує силою Духа Святого; ту силу Церкві обіцяв Христос (Лк. 24:49) і вона негайно проявилася в Апостолах, як про це сказано в Писанні: „Апостоли з великою силою свідчили про воскресіння Ісуса Господа, і **благодать велика** на всіх них була” (Дії 4:33).

Із зшестям Духа Святого на Церкву в кожній віруючій в Христа людині почалося нове життя. З того часу змінилася й сама віруюча людина, бо вона почала жити **повним** життям.

Усе це сталося з днем першої Християнської П'ятидесятниці; тоді сталося освячення життя, освячення й переміна духа самої людини. В цьому універсальне значення Християнської П'ятидесятниці.

Крім того, з моменту Християнської П'ятидесятниці Бог освятив усі народи світу, і досі освячує їх національний характер. Це сталося через зшестя Духа Божого на Церкву. Тоді, устами Апостолів, Дух Господній заговорив до народів їхніми мовами і тим показав, що в універсальному житті Церкви, для доповнення життя кожного народу й індивідуальність людини, освячується й їхня національна істотність. Найперше засіб порозуміння — мова, а втім і все інше: природжена духовість, специфічна життєва виробленість — звичаї, культура, — національна повнота людини й народу взагалі. Все те в усіх народів освячує Дух Божий, бо в тому полягає повня людського життя.

У своєму відношенні до людини Бог не погорджує нічим, що складається на її національну сутність. І це

показано таки на самих початках Церкви Христової на Землі, яку творять усі віруючі в Христа народи. Господь у видінні Ап. Петрові показав, що в Церкву Свою Він збирає все — всі народи, і коли Петрові було тяжко зрозуміти, що це так, то Господь йому виразно сказав, що все, що від Бога — очищене, й негідним його вважати не можна (Дії 11:9).

Національне обличчя людини — це свого роду талант, якого отримує кожен, і якого кожен повинен розвивати. Бо кожний народ, а в ньому й індивідуальна людина, своє місце і час на Землі отримує від Бога, як і про це говорить Писання:

„Увесь рід людський Він (Бог) з одного сотворив, щоб замешкати всю поверхню Землі, і **призначив окремі доби й границі замешкання їх**, — щоб Бога шукали вони...” (Дії 17:26).

Так отож і наш народ має Богом призначені і час, і місце на нашому світі, — має отже й окрему — йому визначену — місію; він має своє місце і час, має й своє національне обличчя — свій національний характер. І все це дано йому „щоб Бога шукати”, щоб з Богом жити й цілим своїм життям прославляти Його.

Із своєю українською мовою, і з своїм національним характером наш народ Богом благословенний жити у визначений час, і на визначеному місці. Це наша земля й історія, яку ми повинні освячувати шуканням Бога й пробуванням у Ньому. Нам також дано змогу жити своїм **повним** життям і **повним** життям славити Господа Бога свого. І ото саме на ту **повню** нашого життя — нас, як православних українців, де б ми не були, — складається багато чого з того, на що ми може й не звертаємо належної уваги:

1. Найперше, ми повинні старатися жити **повно** в своїй Православній Вірі, щоб і в нас силою Своєю пульсував Дух Божий, бо до тієї сили доступ відкритий і нам. Нам дано жити повнею Церкви Христової на Землі — Православної.

2. Ми не можемо допускатися того, щоб занедбувати своє національне обличчя, затрачувати свій національний

характер. Щоб жити повним життям Церкви Христової на Землі, ми не можемо занедбувати того, що Богом вложено в час і в межі нашого життя церковного й національного. Ми були б невірні Богу, якби ми занедбували своє українство... Все бо, що виплекала наша земля й історія — це наше. І з тим ми ідемо в свою Церкву Православну, щоб природженими нам силами й засобами шукати й прославляти Бога. А тут ми повинні дорожити, як даром Господнім, ось тим:

(а) Своєю українською мовою. Наша мова дана нам від Бога, вона нам наймиліша, і в релігійному житті нам нею послуговуватися — найкраще.

(б) Наша українська культура. Це всі духові надбання нашого народу, з якими ми, як з розвиненим талантом, повинні іти і в наше церковно-релігійне життя. Культура освячується Богом і для неї є місце в християнському житті.

(в) Наші священні звичаї. Вони є виявом нашої духовости і нашої специфічності, як окремої національної істоти. Культура й звичаї пов'язують нас у великий український рід, який не проти волі Божої займав, займає і буде займати своє місце на світі. Наші традиції творила чиста українська душа, отже вони мають важливе місце в нашому духовому житті. Усе це Богом освячене, і ми повинні вірно його зберігати. Інакше, у визначені для нас місця і часу, можна відчувати й пересторогу за невірність в орудуванні ними.

(г) Наш спосіб священного співу, як вияв наших душевних почувань і переживань. Наш священний церковний спів має величезне значення в убагороднюванні наших душ. Релігійний спів — це вилив нашої душі до Бога. І спів у нас свій, рідний, старий, традиційно український; він освячений віковичним богослужбовим вжитком, він Богом освячений, як наш духовний талант. Наш спосіб церковного співу — це специфічно наше розкриття глибин нашого духа. Наш дар співу — від Бога, і ми повинні любити його й далі розвивати.

(г) Історія Церкви Христової — Православної, в нашому народі й на нашій землі. Багато святих подій творилося в церковній історії нашого народу, і це видно по

хорові наших Святих. Наша Православна Церква в Україні дала біля 200 Святих; вони ввійшли в Хори Віковичної Церкви Христової, а також зайняли своє місце в нашому церковному календарі. Святі з нашого народу — це окраса нашої Помісної Церкви в Україні, а одночасно й обличчя нашого народу. Це в Святих Людях освячується історія даного народу, тобто — його час, і його місце на нашому світі.

В освячення історії даного народу входить така подія, як всенародне прийняття Християнства. В нашому календарі є позначене Свято Хрещення України, яке припадає на день 14 серпня. Це велике Свято нашого краю і нашого народу, хоч для інших народів воно не має особливого значення.

Усе те ми повинні берегти й шанувати, як наш національний дар від Самого Бога, — дар освячений Духом Божим.

Усе вищенаведене — віра, мова, культура, звичаї, характер нашої духовости, наш священний спів, наша історія, наш церковний календар — це те, що зберігає священну єдність нашого народу (Про можливість перетворення їх в ідолів — дивись кінець статті „До проблеми пізнавання ознак часу”, стор. 87). В час існуючого розсіяння частини нашого народу по всьому світі, дуже важним є зберігати духову єдність з нашим народом на Батьківщині. Ніде та єдність не проявляється так живо, як у єдності **календарній**, тобто — релігійно-духовій, **літургичній**. Єдність Віри і єдність духового життя між нашим народом на Батьківщині і між усіма його частинами, розсіяними по всьому світі, є справою великого значення. Тут зокрема вирішальну роль грає єдність календарна, а втім — єдність звичаєва, а зокрема єдність **літургична**. Тут ідеться про єднання в даний час духа усіх українців, проживаючих на нашому світі. Це єднання реальне, живе, — це **літургичне** єднання народу! Воно не знає ніяких меж, ані юрисдикцій. Але яка може бути мова про духову єдність нашого народу, якщо, скажім, одна його частина сідає до Свят-Вечірнього стола 24 грудня, а друга 6 січня? Яка єдність народу, якщо одна його частина святкує Воскресіння Христове, а друга переходить духові подвиги на шляху Великого Посту? У таких випадках порушується

єдність духово-звичаєва; одначе, багато більшого значення тут має єдність літургічна, єдність календарна.

Усе це відноситься до так оспівуваної у нас єдності народу . . .

У час святкувань такої події, як оживлення Церкви Христової на Землі — взагалі, а кожного віруючого в Христа — зокрема, — усім варто задуматися над вищесказаним. Такими думками повинні б зайнятися всі ті, які по-всякому дивляться на себе самих — природну галузь українського народу, на його Віру, культуру, духовість, історію, — на свою Православну Церкву. Добре брати на увагу і те, що ми не тільки як частина Церкви Христової на Землі, але й як окремий народ — Народ Український з його Православною історією і Церквою, маємо на собі Божественне Благословення, призначення й освячення від Духа Божого.

Про те варто роздумувати в час П'ятидесятниці, бо Християнка П'ятидесятниця — це Свято великого церковно-національного значення.

(„Вісник”, 15 червня, 1970).

Іконографне зображення Трисидного Бога, основане на явленні Трьох Ангелів Авраамові (Буття 18:1-2).

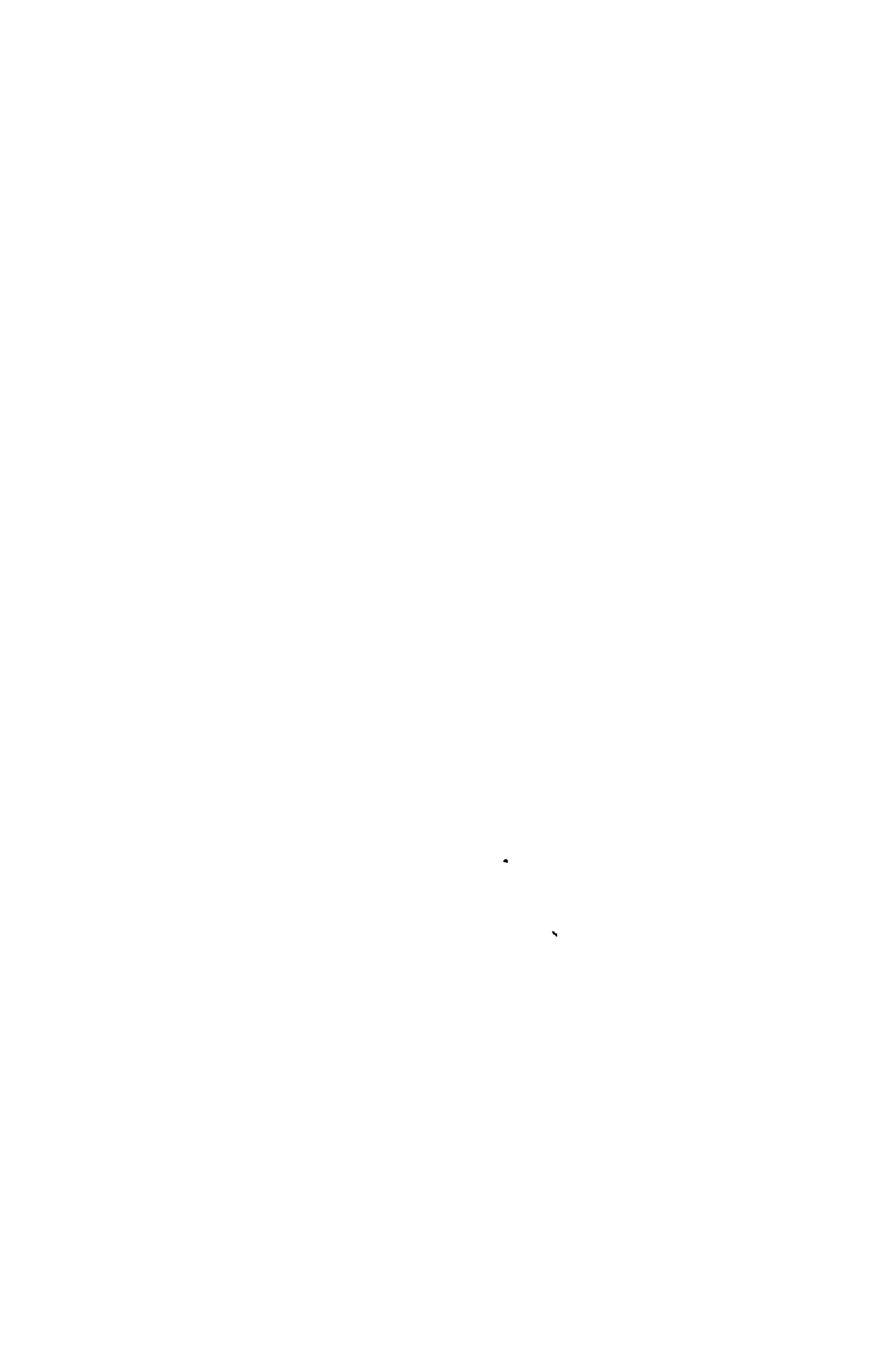
Інститут Дослідів Волині і Голарктиство Волинь - Вінніпег - Канада

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

**МАТЕРИНСТВО
І
ЙОГО ПРОБЛЕМИ**

ЗАГРОЖЕНІЙ МАТЕРІ

„Якби хто хотів реформувати світ з його помилок і прогріхів — мусів би кликати до помочі матерів”. (Чарлс Сіммонс, американський пастор і письменник).

Культурний світ порівнюючи недавно визначив спеціальний день у році для вшанування Матері. У нас цим святковим днем для Матері буває друга неділя в травні, хоч інші народи відзначають цей день раніше. Це не таке важливе; головним є самий факт, що для Матері визначено шанувальний день. Бо хто, як хто, а Матір заслуговує особливої пошани. У світі немає чогось милішого від Матері, тому й шанування її — велика чеснота.

Так віддаваймо ж Матерям чисту любов, пошану та вдячність за їхню любов, турботи й терпіння. Однаково, живим і покійним Матерям належить пошана і вдячність. Що було б з нас без материнської опіки? Яким був би дім та й цілий світ без Матері? Не диво, що ще в старовину, коли жінка зазнавала крайнього суспільного упослідження, навіть тоді жінку-Матір визнавали основою дому. І так упосліджувана чи ні, роля жінки-Матері була і далі залишається найосновнішою в домі, в родині, в суспільстві. Така вже природа жінки-Матері. Мати буває перша так у моменти величні й радісні, як і в моменти горя й нещастя.

Проте, з упадком усього звишеного, з упадком авторитету падає також значення Матері. Цьому сприяє не тільки знижений рівень культури, але й самий суспільний устрій. Його змодернізовано до того, що він валить самі основи суспільного ладу — родину, отже й Матір.

Доля родини за нашого часу — хитка і непевна. Весь уклад модерного життя грозить родині! Заведене безпринципове виховання, повалення моральних основ нічого доброго родині не вістять, а особливо — це велика загроза Матері. Бо як би воно не було, суспільний та родинний розлад найперше завдає руїни і терпіння жінці-Матері.

Трагедія зруйнованої Матері безмірно велика і мабуть ніхто не збагнув її так глибоко, як геній Тарас Григо-

рович Шевченко. Скільки філософського гніву він виявив у поезії на тему зруйнованої Матері! Але якщо за його часу, зруйнована й осамітнена Матір — був рідкий суспільний випадок, то за нашого часу руйнування Матері стає стилем життя. Часто самі жінки, особливо молоді дівчата, в шуканні т.зв. волі для жінки, сприяють дуже багато поваленню природної інституції Матері. І скільки з того душевного окалічення, скільки жертв! Коли вдуматися глибше, то не тяжко прийти до висновку, що найгіршим злочином на світі є нівечення й завдання руїни жінці-Матері. А хто зміряє душевні болі знівеченої Матері?

Коли сьогодні модно говорити про такі речі як, наприклад, справа легких розводів, допущення половой свободи, узаконення дівочого материнства тощо, то мало-хто дивиться на бік величезної руїни, що неодмінно іде разом з тією свободою. Про теперішню популяризацію матері-аборторки тяжко й говорити . . .

У день шанування Матері багато краще втішатися дійсним чи й тільки з уяви взятим світлим і щасливим образом Матері. А що діяти із зруйнованою, або тільки із загроженою Матір'ю? Це дуже часто осамітнений і забутий рід, зданий на ласку холодної суспільної опіки. Там не тільки що затемнений образ Матері; там нівечиться людська гідність взагалі, — наша гідність! Як поступати з такою Матір'ю?

Не досить того, щоб зруйнованій чи тільки загроженій Матері висловити зрозуміння чи й вболівання за неї. Треба щось робити, щоб оздоровити весь уклад модерного стилю життя і не допускати до того, щоб сама основа здорового родинного й суспільного ладу — жінка-Матір — була нівечена. Нас, навіть нас українців, зовсім не оправдає те, що ми, мовляв, замалі числом і в справі оздоровлення загально родинного й суспільного життя нічого не вдіємо. В обличчі загрози родині епідемією розводів, сексуальною пермісивністю, т.зв. дівочим материнством і т.ін., кожний голос важить і він повинен бути чуткий! Християнські й громадські обов'язки обов'язують усіх нас: Церкви, організації, всякі суспільні установи, а головню їхні проводи, займати становища, підносити голос в обличчі кожної загрози, що вістить руїну суспіль-

ству, родині, а втім і жінці-Матері. Мовчанка в цих випадках — це доказ нежиттєздатності, що веде тільки до неминучої заглади перше людської гідності, а згодом суспільного й родинного ладу, взагалі — вартостей життя. Рівнодушність, бездільність карається самими законами природи. Так і кволе відношення до загрози жінці-Матері безкарно не пройде.

Так, отже, тільки таким невеселим роздумуванням відзначаємо День Матері, і нам думається, що саме в цей спосіб можна принести ідеалові Матері велику службу. На закінчення скажемо:

Нехай Господь оберігає всіх Матерів, бо Матір — то основа і щастя родини. Покійним Матерям подай, Господи, блаженний спокій.

(„Вісник” 15 травня, 1974).

Відношення Ісуса до Богоматрі

ТРАДИЦІЇ, ЯК СПАДЩИНА, ОБОВ'ЯЗУЮТЬ

Якби хоч на хвилину застановитися над сучасною українською людиною та над тим, що її обов'язує, або що інші думають, що людей повинно обов'язувати, наприклад, з ким їм сходиться, куди належати, на що жертвувати, а зокрема пам'ятати, яких батьків вони діти, — то й диву даєшся, як з усіма тими вимогами люди дають собі раду й справляються з ними. Але люди живуть, дещо роблять і так поволі проявляють свою гідність, великодушність, а то й неабияку силу.

Ми, як українці, обов'язані особливими вимогами зберігати все своє рідне, свої національні звичаї, свою культурну спадщину, а понад усе — свої багаті традиції. Багато з тих традицій мають своє власне місце в нашому житті, а навіть свій виключний час. Ці особливості самі собою допомагають нам звертати на дані традиції належну увагу. Такими є традиції різних кругів року, як ось круг різдвяний, великопсний, пасхальний і ін. Всі вони — наші традиції. Але сталося, що деякі традиції ми перейняли від інших народів, як ось День Матері, що в Канаді припадає на другу неділю травня. В Україні того звичаю не було, бо й без нього культ пошани батьків у нас стояв високо. Так і культ пошани родини і роду взагалі — це традиція, яка сама собою обов'язувала нас здавен-давна.

Отже, в нашому історичному досвіді пошана батька-матері не проявлялася в якомусь особливому дарі, скажемо, цвітів, з нагоди встановленого вияву пошани для них. Пошана батька-матері серед українців виявлялася у всежиттєвому вияві опіки над ними, в дожиттєвому догляді їх в середовищі дітей та внуків, де вони могли втішатися не букетами цвітів, а світлом облич своїх дітей та внуків і з ними поділяти живу родинну радість, любов, душевне щастя. Кажемо, на це не треба було приписаного дня пошани до батьків; в нас родинна пошана й любов становила звичайну закономірність життя. Але тепер сталося, що за закликами зберігати все своє рідне, особливо свої традиції, ми й не зчулися, як деякі традиції вже забули, а перейнялися чужим українській істоті самолюб-

ним гедонізмом, індивідуальним лібералізмом, внаслідок чого без будь-яких докорів сумління віддаємо своїх батьків-матерів в глухі притулки для старців, бо серед нас для них вже не стає місця.

Очевидна річ, це не наша традиція. Але, іронічно, наші просто хоробливі публічні заклики до збереження всього рідного, своїх культурних вартостей та традицій проголошуються далі, і так, поволі, відводять нашу увагу від самих приписів наших життєвих традицій. А це, в свою чергу, веде нас до втрати самоусвідомлення, хто ми є, та чий ми діти. Це також свідчить що серед нас і в самих нас настали поважні зміни. А це відноситься до українців в Україні і до нас, у вільному світі сущик. І там і тут ми відростаємо від своїх корінних традицій. В Україні українці набралися пролетарських якостей т.зв. „советської людини”, а ми — українці північної Америки — набралися якостей холодного індивідуалізованого лібералізму. Але, коли йдеться про советизацію людини взагалі, то це таке явище, яке заставило самих його творців вдаватися до т.зв. „перебудови”, бо вони зайшли з тим витвором у безвихідне положення повного соціального й ідеологічного банкрутства. Тому й нам треба вважати, щоб наші церемоніальні заклики до самозбереження не завели нас до подібних наслідків. Це ж бо не видумка, що ми про традиції говоримо, але самі їх не придержуємося. А вищезгадане трактування батьків — це лише один приклад того.

Тому то ідея пошани Матері повинна збудити в нас свідомість про потребу корінного, але традиційного оздоровлення української людини, про дійсну гуманізацію її, що, зрештою, найкраще може виконати наша ідеальна Матір. Пропонована тепер зоологічна лібералізація жінки, а втім і Матері, до того не надається. На це треба повністю оздоровленої, гуманізованої Матері, християнської Матері з дійсно оновленим материнським інстинктом.

В традиційній українській свідомості Матір втішалася якнайбільшою повагою й пошаною. (Був час, коли серед наших предків царив матріярхат!). Так і повинно бути. Стара традиційна свідомість про Матір обдає її такою силою, яка сягає „дна моря”. Образа, чи непошана

Матері в цій свідомості — то гріх смертоносний. Тому українська Матір шанується так високо; тому вона так гарно оспівана в наших українських думках, в обрядових піснях, у вояцькому епосі; вона дуже шанобливо згадується в народних звичаях та в різних традиціях.

Цього року, вшановуючи Матір в неділю 14 травня, пригадаймо собі, яке місце належить Матері в українській родині, в громаді та взагалі в українському суспільстві. Не забуваймо також і того, що ідея Матері багато чого навчав; ідея Матері багато чого пригадує. Та ідея обов'язує до пізнання минулого, до розуміння сучасного та до прозріння майбутнього. Отже починаймо наново вчитися від наших старих родинних традицій. А поки що всім чеснотним Матерям виявляймо виrozumіння, повну пошану та любов! Всім у Бозі спочилим будьмо вдячні за вложене в нас їхнє добро, зберігаймо їм послух і чинімо їм Вічну Пам'ять

(„Вісник”, 1-15 травня, 1989).

ПРОБЛЕМА АБОРТІВ І ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Проблема абортів набрала гострого значення за нашого часу, коли справу абортів почали усувати з карних кодексів, а в декотрих державах поставлено їх поза межі етики й християнської моралі, і визнано виключно справою матері. Тепер (1973 р.) проблема абортів набрала гострого значення на терені Північної Америки, відколи Верховний Суд США своїм декретом встановив, що дитя до трьох місяців вагітності — це ще не людська істота, а через те долю його дальшого розвитку й народження віддав на волю самої матері. Тепер сама американська матір буде вирішувати чи вона хоче свій плід абортувати, чи ні.

Католицька і Православна Церкви в США ставлять абортному декретові Верховного Суду рішучий спротив, але його може відкликати тільки зміна американської конституції. А це справа важка і дуже затяжна.

У Канаді проблема абортів ще не дійшла до таких болючих вершин, як у США, але й у нас вона жива. Офіційно, в канадських лікарнях справу абортів вирішують медичні комітети, але на практиці абортні операції окремі лікарі виконують самостійно, тільки на бажання матері. Ця справа дискутується канадською пресою, на хвилях радіо, в телевізійних програмах тощо. Отже проблема абортів дуже жива і в нас, у Канаді.

З-поміж українців Канади, рішуче становище проти легалізації абортів зайняв провід українців греко-католиків. Українська Православна Церква в Канаді свого відношення до проблеми абортів публічно не заявила (вже заявила), але це не значить, що питання абортів православні українці Канади не займалися. Воно було поставлене на форумі Зборів Консистоїї, справу абортів порушується майже на всіх з'їздах молоді, де бувають обговорювані питання релігійного характеру, а крім того проблема абортів була порушена на конференціях Духовенства Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Щодо

нашої церковної преси, то чимало інформативного матеріалу відносно цієї проблеми друкується в нашому органі „Віснику”, а в його англомовному додатку ч. 5 (1973 року) православне становище відносно абортів вияснив прот. М. Юрківський. Але тому, що проблема абортів турбує декого з вірних нашої Церкви далі, для того порушуємо її також у цій статті з надією, що становище Православної Церкви відносно абортів стане ясним для всіх зацікавлених.

Наше становище в справі абортів — це становище Вселенської Православної Церкви, яке обов'язує всіх православних християн. Основа цього становища — постанови Вселенських і Помісних Соборів Православної Церкви, та навчання Отців Церкви. Ця наука входить у т.зв. „Кормчу Книгу” — Збірник Канонів, або норм Церковного права. Там є Канони присвячені виключно проблемі абортів. І так, наприклад, 92 Канон VI Вселенського Собору наказує:

„Відносно жінок, які вживають ліки для спричинення абортів, і ті, що вживають отруту для знищення зачатого плоду, — їм прислуговує та сама кара, що й убивникам”.

Отці Анкирського Помісного Собору, Каноном ч. 21 постановляють:

„Відносно жінок, які допускаються вільної поведінки і вбивають своїх немовлят, і тих, що вживають абортні середники, — згідно з доцьогочасними правилами їх позбавляють Причастя до кінця їхнього життя і вони не мали права відклику про помилування. Але, знайшовши більш людолобну альтернативу, ми встановлюємо їм відлучення від Причастя на десять років, згідно з встановленими ступнями процедури виконання його”.

Таку саму кару тим, що допускаються абортів встановляє Св. Василій Великий своїм Каноном ч. 2. Св. Василій заявляє:

„Жінка, яка допускається навмисного абортів, підлягає тому самому судові, що й убивця. Це не йде впарі з тими твердженнями, які тепер кружляють. Бо тут ідеться не тільки про справедливість відносно ненародженого немовляти, але й про жінку, що повстає сама

проти себе. Бо ж у більшості випадків жінки, які віддаються таким операціям, умирають. Крім того, треба зазначити, що знищення людського зародку представляється другим убивством, — принаймні в очах тих, які допускаються таких учинків. Проте нам доводиться не відкладати їхньої сповіді аж до їх смерти, а допустити їх по закінченні більш поміркованого часу 10 років, але не конче визначати точний час, а узалежнити лік від способу покаяння”.

(Текст наведених Канонів — це переклад з англomовного тексту „Кормчої Книги” The Rudder, отже він може не сходитися з перекладом з мови слов’янської, але дух наведених Канонів передається вірно).

Отже проблема абортів — це проблема стара, і Православна Церква вияснила своє становище до неї ще в перші століття Християнства. І це становище незмінне по сьогоднішній день, бо воно відноситься до смерті й життя людської істоти, природна доля якої забезпечена Божественною Заповіддю „Не вбивай!” Ніяка софістика, ані мудрування цього становища змінити не можуть. Аборти — це убивство людської істоти. Так Церква трактувала їх у минулому, так трактує їх тепер і так буде трактувати завжди, бо іншого становища вона зайняти не може.

Тепер, в обличчі поширення проблеми абортів, правники, психологи і навіть богослови займаються питанням, коли саме зародок людини стає людською істотою? Це дуже важливе питання, бо якраз на основі нього в США Верховний Суд допускає аборти до трьох місяців вагітності. Це становище Верховного Суду рішуче осудили ієрархи православних громадян США, бо згідно з поглядом православних мислителів і богословів ми не визнаємо можливості, що людський зародок може стати людською істотою лише в певний час його розвитку. Це питання є проблематичним у колах католицьких та протестантських і дискусії на цю тему в них продовжуються до сьогоднішнього дня. У православному світі дискусії на тему початку життя людської істоти, або зародку людської душі, немає. Теорія про оживотворення людського зародка (ембріона) на якійсь стадії його розвитку після запліднення, т.зв. quickening theory, що нею займаються західні богослови, — православному мисленню чужа. Згідно з поглядами

Отців Церкви, а втім Св. Василя Великого, людський зародок у кожній стадії свого розвитку — це людська істота. У нас немає погляду на зародок (ембріон), як несформований та сформований. Раз сталося запліднення — людський зародок сформований, і нищення його — це нищення людської істоти. Св. Василій Великий називає знищення зародку людовбивством.

Крім того, православне богослов'є не знає завершення розвитку людської істоти, що починається з моменту запліднення, першу стадію розвитку проходить в утробі матері, а дальшу продовжує своїм свідомим життям. До того ж богослов'є Православної Церкви навчає, що ми осягаємо повну людськість тільки тоді, коли реалізуємо в самих собі і в своєму житті повну присутність Духа Божого — коли стаємо Храмом Святого Духа, як навчає Апостол (I Кор. 6:19).

Згідно з навчанням Православної Церкви, людина починає своє існування від моменту зачаття в утробі матері. Від того часу починається її розвиток і продовжується впродовж всього життя фізично, ментально, соціально і духово. Про започаткування людської істоти говориться в коментарі на 121 Канон Картагенського Собору (The Rudder, сторінка 689) і цього погляду Православна Церква придержується по сьогоднішній день. А тому нищення зародку людської істоти навіть у найранішій стадії після запліднення середниками ліків чи абортних операцій — це нищення людської істоти, що дорівнює людовбивству.

Проте, в окремих випадках, наприклад, коли вагітність загрожує смертю матері малих дітей, — абортна операція може бути допущена тільки, як менше лихо, але й у такому випадковій абортна операція добрим ділом не стає, а допускається тільки, як неунікнимий виняток.

(„Вісник” 15 червня, 1973).

МОРАЛЬНИЙ ВИКЛИК ХРИСТИЯНАМ КАНАДИ

З моменту, коли в четвер 28 січня 1988 року Верховний Суд Канади уневажнив державний закон, яким були контрольовані легалізовані аборти в Канаді (такий закон був проголошений 1969 року), громадяни Канади знайшлися в такому стані відносно абортів, який являється незаконним. Це тяжкий виклик канадцам, а тим більше канадцам християнам, якого не вільно прийняти спокійно, або трактувати його рівнодушно.

Промотери свободи для абортів, тобто — залишення справи абортів на волю і розсудок самих завагітнілих жінок, зовсім легкодушно трактують проблему абортів, як один із засобів контролю народжень і то такий засіб, виключне право над яким, на їхню думку, повинна мати сама завагітніла жінка.

Але справа абортів не така проста і коли б її залишити тільки на волю і совість завагітнілих жінок — до яких треба ставитися з виrozumінням і співчуттям, особливо у випадках, коли вони стають жертвами небажаних ситуацій, — все ж справа вагітності і доля зародку нової людської істоти виходить поза межі особистих розрахунків, соціальних уподобань і стає відповідальністю багато ширших масштабів: національних, державних, релігійних, церковних і загально людських.

В дискусії на теми абортів спірним предметом залишається не вияснене наукою питання, коли саме зародок людський стає людською істотою з правом на життя. На це є різні погляди, переважно медичні; вони ґрунтуються на таких заключеннях, як активізація мозку в зародкові, биття серця, чутливість нервів, самостійні рухи і т.ін. На основі таких заключень — не всіма прийнятих! — робляться рішення, до якої стадії розвитку зародку можна припинити абортними методами без моральних наслідків.

Православна Церква таких заключень не приймає. Згідно з традиційним становищем православної науки, зародок людський стає потенційною людською істотою

від моменту запліднення і кожне навмисне порушення його природного розвитку підлягає нормам моралі й приписам Церковного Права і так стає справою совісті так особистої, як і загально церковної. З уваги на те, в справах абортів є постанови Вселенських Соборів, які абортні порушення враховують в категорію душогубства. Через те Православна Церква забороняє аборти — особливо як засоби контролю народжень, — але, в крайньому випадкові, аборти терапевчні допускає.

Що ж до абортів у нашій канадській ситуації, то варто поглянути на деякі статистичні дані; від того часу, як аборти були легалізовані 1969 року і регульовані спеціальними комітетами, канадцям стали доступні деякі дані та порівняння; наприклад, є статистика, як, крім нормального умирання, канадці умирають від різних випадків. Наводимо деякі числа:

За останніх 30 років через утоплення загинуло 39,930 канадців;
за останніх 30 років в автомобільних випадках загинуло 142,000 канадців;
за останніх 80 років у різних війнах загинуло 99,450 канадців;
за останніх 12 років абортами знищено понад 592,000 осіб у Канаді.

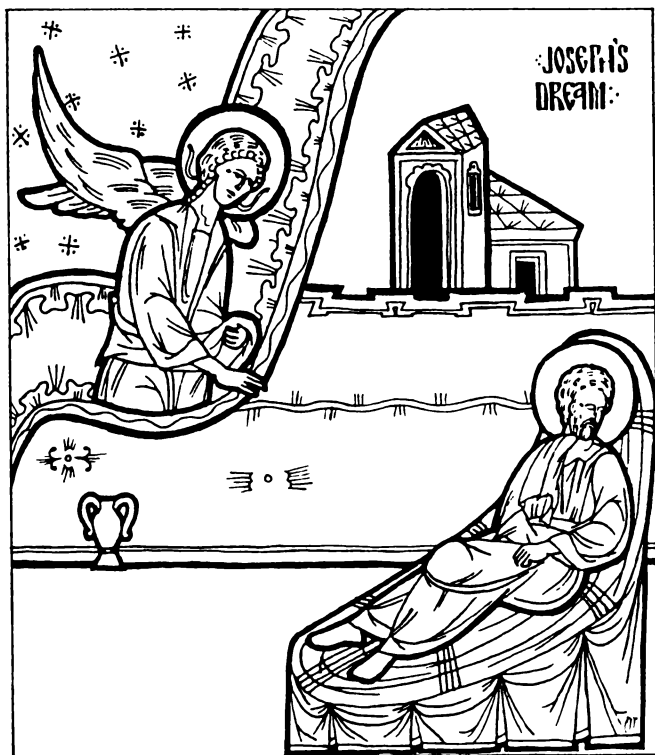
Ця статистика була зроблена два-три роки тому. А згідно з новішими даними, від легалізації абортів 1969 року, досі виконано один мільйон (1,000,000) абортів, тобто знищено один мільйон людських істот. Це статистика легальних абортів. А скільки їх було нелегальних? Над цим треба поважно застановитися і поробити певні висновки, бо ж допущення абортів — це повільне самогубство нації.

В обличчі того, як канадці zareагували на уневаження закону відносно абортів, міністр юстиції, Р. Гна-тишин заявив, що уряд Канади ухвалить нові закони в справі абортів. А це виразний знак канадцям, особливо християнам Канади, заявити своє становище в цій переважливій справі, бо це справа морального характеру і зголосити його урядовим чинникам. Православні українці й Українська Православна Церква в Канаді мусить зареєст-

рувати своє становище в цій справі, бо до цього нас кличе і християнський і громадський обов'язок, наша церковна й громадянська зрілість.

Ми мусимо зробити свій вклад в гуманну й християнську розв'язку проблеми абортів у Канаді! Бо аборти так, як вони розвиваються, неодмінно доведуть до нечуваної дегуманізації людини, — до дегуманізації всього суспільства.

(„Вісник” 1-15 березня, 1988).

„Йосипе, сину Давидів, не бійся прийняти Марію, дружину свою, бо зачате в Ній — то від Духа Святого” (Мт. 1:20).

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДІМ
І
ЗНАЧЕННЯ ЙОГО

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ДІМ — ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЦЕРКВИ

Ще за Апостольського часу серед християн був поширений погляд на християнську родину, що родина — то Домашня Церква. Про те часто говорить Ап. Павло в своїх Посланнях, а зокрема — в привітах. І так воно є: християнська родина, — це основна організаційна клітина Церкви. З родин складаються церковні парафії; з парафій — єпархії; з єпархій — Помісні чи національні Церкви, з них — Вселенська Церква Христова на землі. А основна організаційна клітина в структурі Церкви — це родина, Домашня Церква. І кому як кому, а християнській сім'ї вислів Ісуса Христа: „Де двох, або трьох зберуться в Ім'я Моє — там Я серед них”, — повинен підходити найкраще, і тут — у межах сім'ї-родини, — він повинен бути усвідомлений найсильніше.

Церква, як сказав Сам Ісус Христос, будується на основах віри, і віра є і повинна бути основою Церкви Домашньої — християнської сім'ї-родини. І так, крім чисто релігійного погляду, віра має також велике значення для родини навіть з погляду соціологічного. Бо та сім'я, яку єднає тверда релігійна віра, — така сім'я є сильною в оцінці соціологічній, — вона бо стоїть на міцних основах, вона непорушима.

Релігійна віра й релігійні традиції мають великий вплив на скріплення родини. Цей вплив дуже помітний у нас, українців, а зокрема в час Різдва та Богоявленських Свят, з їхніми родинними традиціями. Отже навіть з тих, соціологічних, спонук віру треба розвивати й кріпити, а традиції — любити. Від них бо у великій мірі залежить і святість, і сила родини.

Родина — то Домашня Церква, а тому вона повинна жити життям церковним, а свою віру проявляти діяльно. Християнську сім'ю повинна єднати й чиста християнська любов, і ця любов в житті правдиво християнської родини — наглядна завжди, і ніколи невідлучна.

Християнська родина живе вірою в Бога. А як Домашня Церква, вона повинна виявляти свою віру спільно, скажім, молитвою всієї сім'ї разом. І міцна та сім'я, яка бодай зрідка молиться разом. Бо віра в Бога й усердне моління обдають людей великою силою — такою великою, якої навіть силами адовими подолати не можна, як говорить Ісус Христос. Упадок віри в молитву і нехіть до моління відбиваються на житті людей негативно, і дуже багато життєвого горя можна довести до причин упадку віри й відсутности молитовної стихії вдома.

Церква взагалі, а втім і Домашня Церква — це сила, доступна для кожної віруючої, отже релігійної людини й родини. Ця сила — це сила волі і сила духа; і крім того, що вона ґрунтується на релігійній вірі, — їй треба розвивати усердним молінням. Бо ж без моління дійсної Церкви ні в загальному, ні в домашньому сенсі немає, і релігійною можна назвати тільки ту людину, яка молиться, а не інакше.

Отже треба визнати й ствердити, що дійсно сильний дім є той, який стоїть на силі віри; дійсно сильна родина є та, яка вірує сильно і яка молиться Богу. А сильні родини творять сильні парафії і сильну Національну Церкву.

Тому-то кожний, хто дійсно турбується добрим станом своєї парафії, а також своєї Національної Церкви, — повинен мати на увазі і ту правду, що до безнастанних турбот про добрий стан своєї парафії чи Церкви, до усердної церковної праці, неодмінно треба додавати силу своєї віри — індивідуальної і родинної. З родини бо починається організаційна структура й організаційне життя Церкви! Але та родина повинна бути дійсно християнська, інакше бо вона твердою основою для церковної структури не буде, а навпаки, загрозою для неї.

Отож у праці для розвитку Церкви, багато енергії треба віддати на будівництво міцної християнської родини. Цієї аксіоми не повинні випускати з уваги ні провідники церковні, ні духовенство, ні виховники, ані батьки домів. Усім нам треба пам'ятати, що тільки сильна і дійсно християнська родина може стати міцною підвалиною під організаційну структуру Церкви, а на маловірній родині церковної структури ґрунтувати не можна.

(„Вісник” 1 лютого, 1971).

ОРГАНІЗМ РОДИНИ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ*

„Де згода в родині, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона,
Іх Бог благословляє, добро їм посилає,
І з ними вік живе”.

З цієї нагоди, що має родинно-святкове забарвлення, хочу поділитися з вами деякими думками про організм родини та про його значення в процесі зростання, розвитку й морального дозрівання людського індивіда та його особистості. Я, особисто, думаю, що це дуже важлива справа, тому дозволяю собі звернути на неї увагу при цій нагоді і, на мою думку, дуже пригожій на це нагоді. Не тяжко бо збагнути, що здорова людина виростає на базі здорової родини, і що вирішально важливе місце в родині займає жінка — ота невтомна „Марфа”-Мати. Це бо найбільше від неї залежить нормальний розвиток, духовий добробут — духове й моральне здоров'я людини. Сама ж здорова родина — це основа здорової особистості, здорової людини, здорового суспільства й здорового народу. Тому то, на організм родини, на його здоров'я і на винятково важливу роль жінки у вихованні його треба звертати пильну увагу. Самій же жінці — українці-матері, треба допомагати та давати їй признання за її працю, незважаючи на те, що духово здорова жінка сама собою має вдоволення із своєї ролі, і з своєї праці.

Дім і організм родини має виняткове значення в ділі розвитку кожної людини. Тут, у родині, вирішається розвиток особистої повноти, або особистих браків-невдач; тут розвивається й удосконалюється характер одиниці і весь комплекс її життя, а втім соціального, економічного та психологічного відношення до інших людей.

---

*„Організм родини і його значення в розвитку людини” — це промова прот. С. Ярмуся, присвячена на вшанування Жіноцтва — членів гостинно-імпрезового комітету Т-ва „Волинь” та Інституту Дослідів Волині, виголошена з нагоди відзначення праці Комітету святковою імпрезою, що відбулася 11 листопада 1977 року.

Це розвиток затяжний, розвиток рідко коли плавний; він частіше довгий і трудний, також критичний і майже в кожній родині унікальний. У кожній бо родині виробляється своєрідний порядок життя й реакція на зовнішній світ, за що відповідає родина, а втім батько й матір, а найчастіше таки мати. Бо, скажемо, дитина від народження до десяти років життя 95% свого часу проводить удома, під наглядом матері. Отже вплив матері на розвиток дитини позначається найбільше; нервовий і духовий баянс дитини найперше від неї залежний, і звідси починається розвиток майбутнього типу дорослої людини. Треба знати, що людина народжується тільки з потенційним даром особистості, а саму свою специфічну особистість — свій характер і свою вдачу виробляє під впливом батька-матері та решти членів родини. І дуже добре буває там, де всі потреби — природна спрага і голод серця дитини бувають задоволені відношенням батька-матері та всієї родини. Вже й наука доказує, що там, де дитячі потреби — такі, як потреба любові, потреба признання, заохоти, а переважно родинної безпеки, — коли ті потреби бувають задоволені, тоді людина розвивається нормально і пізніше стає здоровим індивідом, здоровою людиною душевно і тілесно.

Далі, у дуже великій мірі здоровий розвиток дитини-людини залежить від емоційного стану цілого організму родини, а найперше емоційного здоров'я батька-матері. Ніщо так легко не передається від батьків на дітей, як стан їхнього емоційного баянсу — такого, як любов-ненависть, спокій-тривога, взаємна підтримка, чи безнастанні нарікання й сварка. Висловившись простіше, можна сказати, що спокійно-небесна атмосфера дому вирощує людину-ангела, а пекельна атмосфера дому вирощує тип нащасної людини, нерідко тип психопата.

Родинний організм затаює в собі неймовірні сили; вони не завжди помітні, і не завжди зрозумілі самим членам родини, але їхній вплив на всіх членів родини великий: часом благородний, а не раз фатальний. Любов між батьком і матір'ю має дуже благородний вплив на дітей; діти таких батьків почувуються безпечні, духово задоволені й, звичайно, забезпечені потребами емоцій, — любові. Це сприяє розвитку їхнього духового, а то й

фізичного здоров'я. Там, де між батьком і матір'ю царить пекло — там діти загрожені, позбавлені потреб любові, вони перебувають у постійному напруженні й страху, бо вони непевні, щодо елементарного родинного захисту й добробуту. Але ось саме такий стан — розвал родини, осиротіння дітей — це пошесть двадцятого століття. Вона починає проявлятися в умовому, нервозному й психічному хворінні дітей, в ненормальній поведінці молоді, в різних бунтах, а також у спробах, замість утраченого родинного захисту, творити різні товариства та групи, не раз у твореннях груп чисто релігійних. Так вироджується тип модерної людини — людини сироти, тип духового буржуа чи й духового пролетаріята.

При тому варто зазначити, що родина й подружнє життя впливає не тільки на розвиток і зміну дітей, майбутніх дорослих індивідів; родина впливає і на її основу — батька-матір. Цей вплив буває позитивний, коли він сприяє вrostанню чоловіка й жінки водно — в одну плоть тілом і духом. На це є цікава замітка філософа Николая Бердяєва, який каже, що процес вrostання чоловіка й жінки водно починається в зародках любові між ними. Коли це вrostання дозріває повнотою, тоді Церква завершує його благословенням Таїнства Шлюбу. Проте й після цього процес взаємного вrostання, припасовування водно двох характерів продовжується далі. Чоловік і жінка йдуть у подружжя з традиціями двох родин: молодий несе з собою один психологічний багаж, молода — другий. Через те, незважаючи на сильне сходження в емоціях любові, їхнє дальше впасовування й вrostання водно буває критичним, а часом таким тяжким, що молоде подружжя, замість витворення свого специфічного подружнього характеру, — розвалюється.

Тому то, навіть повністю розвинений індивід, індивід духово здоровий, коли він входить у союз подружжя, він зазнає несподіваних змін, і не раз переживає дальшу кризу вrostання зі своїм партнером водно. Добре коли обидва партнери завершують цю кризу вrostання в здоровий організм родини. Таке подружжя і така родина щасливі; такий родинний організм — унікальний, він небувалий і неповторний. Коли він витримує всі випробування вrostання водно — він духово здоровий, діти такої родини

бувають нормальні, емоційно й духово задоволені, здорові. На такій родинній базі будується й Домашня Церква, про яку говорив Апостол Павло (Филимона, 2). Для обидвох згаданих проявів родинного життя (родина — один організм, і родина — Церква) є певні психологічні передумови, і без них ні здорового родинного організму, ні поняття про Домашню Церкву не може бути. Ось ці передумови:

1) Подружнє життя повинно бути любовне й приємне як для батьків, так і для їхніх дітей.

2) В батьків повинна бути любов і довір'я до дітей, і діти повинні бути свідомі того.

3) Батьки повинні підтримувати своїх дітей, побудувати їхню самовпевненість, заохочувати їх, а ніколи не упосліджувати чи зневажати. Такі самі взаємовідносини повинні бути і між дітьми.

4) Батьки мусять розуміти емоційний голод усіх своїх дітей і відповідно задовольнювати його.

Поставленна на ось такі основи, родина буде солідна, і весь родинний організм — здоровий; там буде згода в сім'ї, і мир, і тишина; там буде здоровий і всіма членами шанований устав родинного життя; там вся родина буде мати час на працю, на розвагу, на релігійне життя і на відпочинок; там батьки і діти, як родинний організм, — це щоденний родинний досвід (феномен екзистенціальний), при чому, досвід благородний, приємний, щасливий. Ніхто з такого дому втікати не буде: ні батьки, ні діти, бо їх буде в'язати блаженна родинна атмосфера, родинна любов, родинне щастя. В такій родині всі члени сім'ї знають, що вони бажані й люблені; вони свідомі своєї емоційної й духової контрибуції в родинне життя; вони свідомі і того, що кожне з них у родині — корисне й потрібне.

Так, отже, там, де згода в сім'ї, де мир і тишина — там і родинне щастя, і така родина, як один організм, живе життям нормальним, а втім життям повним — духовим, релігійним. У такій родині Бог пробуває, — каже наша народна пісня; виробляється любов до Бога і до ближнього свого; там виробляється пошана і любов до своїх родинних, народних та релігійних традицій; там виробля-

ється національний характер людини, народна й патріотична любов.

Згадувана тут родинна пісня говорить про священну духову атмосферу родини, в якій зростає взаємопошана й не тільки емоційна, але й духова любов; в такій атмосфері також розвивається людська творчість, бо для неї є воля і пригоже місце; там царить заохота й взаємодовір'я; там розвивається здорове відношення до сусідів, до суспільства, до Бога і до себе самого. Така родина не тільки здорова, але й розумна, бо в ній є місце на все: місце на розвиток пошани й особистої гідності, а навіть місце на розвиток особистої духової рації; там є місце на виявлення позитивних і негативних емоцій, на критику й навчання, а понад усе — там буде можливим прозріння загальних родинних цілей. Прозріння тих цілей — це дуже важливе й здорове явище, — важливе для всієї родини, і для виплекання здорового індивіда — кожного члена родини.

Далі, члени родини, а особливо батько-мати повинні бути свідомі ще й такого, дуже важливого, факту: це потреба підтримки даного члена родини, визнання його місця в родині та його рації, а втім його позитивного вкладу в родинне життя, його психологічної інвестиції, що не раз може бути навіть ризиковною. Та інвестиція мусить мати визнання й признання, інакше вона може доводити до прикрих наслідків. Психологи та інші обсерватори людей твердять, що кожна людина бажає і потребує визнання з боку інших людей, бо так вона переконається в певній користі свого життя і себе самої для життя ближнього свого. Без того — життя людини стає безвартісним і безцільним. Кожна людина має своє місце в родині й суспільстві, і те місце мусить бути визнане іншими людьми, бо того вимагає сама природа людини. Кожна людина очікує потвердження для себе і для своєї істоти з боку інших людей, і це являється своєрідним „хлібом насущним” для її самобуття. (Це своєрідне „признання” за добре виконання певного акту, як підсумок його, дається кожному Божественному актові творіння в словах: „І Бог бачив, що добре воно.” книга Буття, розділ 1.). Ця духова пожива мусить бути забезпечена кожній людині в здоровому організмі — в утробі здорової родини. Це ж бо з цієї утробы народжується і в ній зростає здорове тіло і здорова

душа, і для цього потрібні певні передумови. Ось деякі з них:

1. Почуття захисту й безпеки: Це почуття впливає із здорових стосунків з іншими особами й людьми, між якими даний індивід почувається бажаним, корисним і зажди прийнятним. Сюди входить також елемент особистого вкладу — самоінвестиції в інших людей, елемент ризику, який виявляє вартість індивіда для іншої людини. Це дар любові до ближнього свого, — дар і нам самим дуже потрібний, бо він відповідає почуттям і потребам нашої творчості і показує, що кожен з нас — індивід корисний, бажаний і комусь потрібний.

2. Почуття самовартості — дуже важливе почуття. Це усвідомлення, що людині дається місце, признання й пошану, і що її оцінюють інші. Сюди входить певне умове вдоволення, вдоволення інтелектуальне — духове й естетичне. Задоволення цієї потреби — елемент великого значення, а занедбання чи бойкотування його може відбитися на людині трагічно.

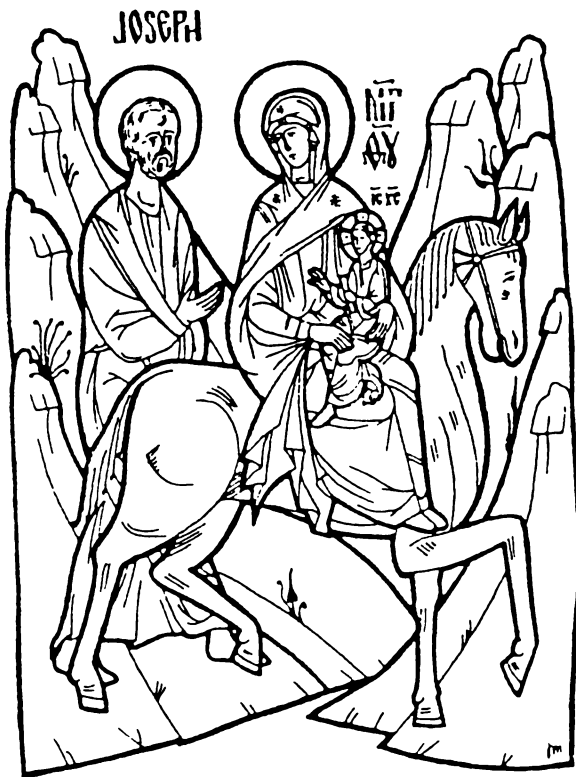
3. Почуття любові до себе — це самосвідомість, що даним індивідом хтось дорожить і любить його. Це надзвичайно важливе й необхідне почуття для духового здоров'я й розвитку людини. У такій свідомості легше сприймаються й переживаються різні обмеження, принципи дисципліни соціального, психологічного, чи й духового значення. Не диво, отже, чому то найважливішою Божественною заповіддю є заповідь Любові — до Бога, до ближнього, і до самого себе („Люби Господа Бога понад усе, а ближнього свого — як самого себе” Луки 10:27).

4. Почуття свободи: Почуття свободи для самобутності й вільного особистого розвитку — одно з основних почуттів людини. Але з почуттям свободи впарі мусить іти також почуття відповідальності й свідомість особистих спроможностей. Сюди входить елемент **правди** щодо себе самого, свого оточення, а також положення в системі світу (див. Ів. 8:32). Тут ідеться про почуття духової свободи священної, розумної, відповідальної. Свобідний бо розвиток людини — це розвиток здисциплінований, розвиток здоровий, кожній людині необхідний. На його основі розвивається філософія життя, прозріння певної ієрархії

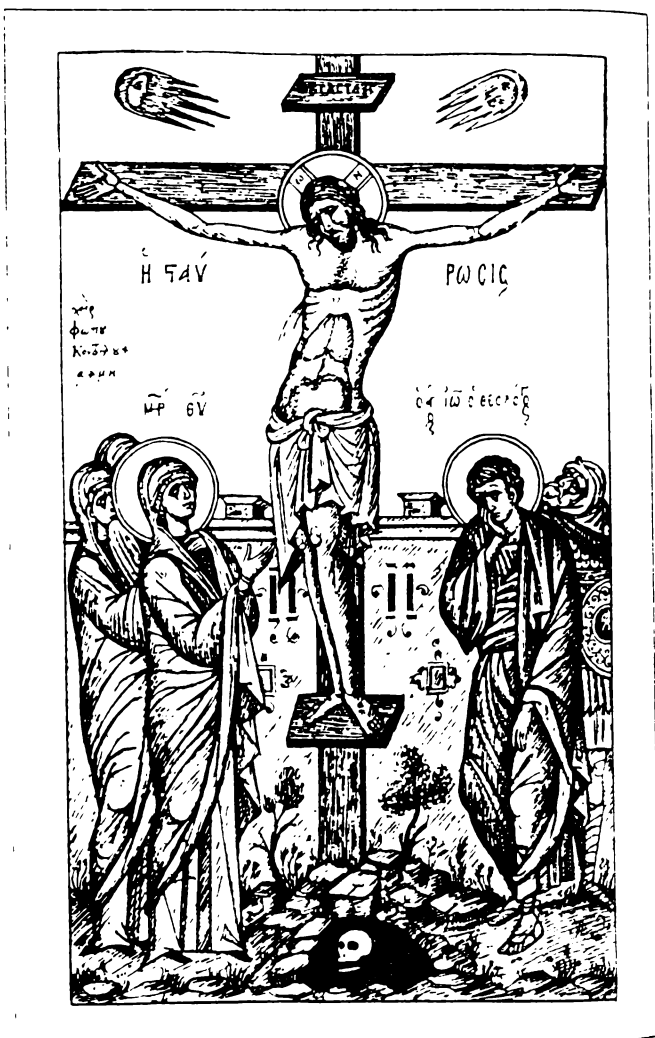
вартостей, сенсу життя — гармонізування людини з Богом і з усім світом.

Всі згадані передумови й прикмети можуть розвиватися тільки в лоні здорової родини, здорового родинного організму. Вони диктуються батьками самою інтуїцією. Кожна людина природно силкується їх осягти, але добре й теоритично — по-філософському ознайомлюватися з ними.

(„Вісник”, 1 грудня 1977).

Втеча Св. Родини до Єгипту (Мт:13-15)

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ
І
ХРИСТИЯНІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ**

.

,

ПОСТУЛЯТ ВИХОВАННЯ ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ

Діти являються переважливим об'єктом душпастирської уваги, але формальне проповідування до дітей, як окремої літургійної пастви, трапляється рідко. Проте ознайомлення з певними принципами навчання для дітей дуже важлива гомілетична вимога. При цьому ж треба сказати, що якщо у випадкові дорослих людей важливою ціллю проповіді буває елемент навчання, то у випадкові проповідування дітям основною ціллю пастирського слова повинно бути духовне будовання дитини, — справжнє християнське виховання. І роля доброго пастиря в цьому випадкові надзвичайно важлива.

У більшості випадків, малі діти, а особливо діти здорового дому та добрих батьків люблять свого священика, поважають його й усердно та довірливо приймають його слово. Так буває особливо тоді, коли між священиком і дітьми його громади встановлюються лагідно-любівні стосунки (Мр. 10:13-16). В такому випадкові сили пастирського слова до дітей ніхто не заступить; учителі Недільної школи виконують справді навчальну службу, а виховувати дітей може найкраще божественна людина — добрий священик, душпастир. Тут його служення справді благодатне, але воно вимагає й певної підготовки та основного знання.

Священикові-виховнику треба знати душу дитини, процес її емоційного й інтелектуального розвитку, — треба ознайомлення з принципами педагогіки. А тут, приймим до відома, що найголовнішим елементом виховання є не суворя й авторитарна поведінка, а лагідна божественна любов. Не забуваймо, що наша учительська суворість може збуджувати в дітей страх, огірчення й ненависть, а вирозуміле й любовне ставлення скоріш викличе пошану, послух і дитячу любов. В такій атмосфері наше повчальне слово буде неодмінно повчальним, виховним, будівним. Це стосується всякого навчального процесу і, звичайно, нашого проповідничого слова.

Отже, крім навчання самих основ Віри наше проповідницьке служення серед дітей повинно переслідувати виховні цілі. Це ми, церковні проповідники, повинні удосконалювати й завершувати виховну місію батьків. Тому, наша пастирська совість не може лишатися свідомості відповідальності за виховання дітей ні при яких обставинах, а навпаки: вона мусить бути позитивно активною при кожній нагоді.

В процесі виховання дитини дуже важливим виховним засобом є елемент психологічний, і його завжди треба ставити понад елемент чисто дидактичний. Дидактичний елемент виховання є більш очевидний; він стосується навчання правд Віри та норм християнського життя, отже він спрямовується на інтелектуальний розвиток дитини. Почуттєвий і волевий аспект людського життя становить інший плян виховання, отже на нього треба звернути особливу увагу.

(а) Виховання почуттєвого світу дитини

В нас вже була мова про те, яким-то важливим елементом проповідництва є елемент психологічний, де йдеться про спосіб виховання волі. То ж бо від волі залежить практичне приноровлювання проповідуваної правди до процесу життя кожної людини. І ото якраз про те волеве сприймання християнської науки і йдеться в даній лекції на тему пастирського слова до дітей.

Людина, тобто й дитина, розвивається серед ряду різних почуттів, що є позитивної чи негативної якості. Здоровий душевний стан людини, властиво, залежить від волевого зрівноваження тих почуттів. Для кращого насвітлення цього стану зробимо зорове супоставлення тих почуттів, щоб кожній позитивній категорії поставити її негативний відповідник. Ось вони (схема супоставлень — проф. Івана Гончаренка):

Любов	ненависть
Приязнь	ворожість
Самозадоволення	заздрість
Мужність	страх
Милосердя	жорстокість
Співчуття	злорадність
Пошана	зневага

Гідність	меншевартість
Скромність	честолюбність
Смиренність	гордість
Радість	смуток
Вірність	зрадливість
Лагідність	гнів
Надія	безнадійність
Толерантність	нетерпимість
Довір'я	підозріння
Пильність	байдужість
Спокій	тривога
Активність	апатія
Стриманість	свавільство.

Це зорове супоставлення почуттів людини — дуже повчальне. При його допомозі розсудлива людина може легко пізнавати свою психічну температуру і, в потребі, контролювати й зрівноважувати її. Для інших, особливо для дітей, воно може служити дуже наглядним виховним компасом. Але ніхто не зможе допомогти дитині баянсувати свою душу й володіти своїми почуттями так, як це може робити добрий, авторитетний і люб'ячий душпастир. Тут дуже важливу виховну роль має авторитет Божественний, приклад Святих Людей, а крім того, таки наш власний приклад. Та й життєвий досвід самих дітей має велику виховну силу, — треба тільки вміти звертати дитячу увагу на їхній власний досвід, пережиті почуття так позитивної, як і негативної якості.

Взагалі, проповідуючи до дітей, треба самому перейнятися і серед дітей розвивати ангельську атмосферу. А ця атмосфера — це атмосфера позитивних почуттів, що їх діти і знають, і люблять по своїй природі. Все противне цій атмосфері треба домінувати й усувати. І вже дітей треба навчати, що все добре, все святе, все ангельське й небесне — це все своє для людської природи, воно людям доступне, бо воно в них — звичайне. Ніколи не можна допускати того, щоб царину добра, святості та правди змальовувати дітям, як щось надзвичайне. Ні, навпаки, — незвичайним для людської природи треба змальовувати й називати зло, нещастя і всяку неправду, все, що добра людині не приносить — це незвичайне, бо воно нам і чуже, і непотрібне.

Наша доля — Царство Боже, отже це Царство нам природне, а тому воно нам досяжне. Сам Ісус Христос переконував нас, що воно — всередині нас! (Лк. 17:21); а практично в житті воно відображується в світі наших позитивних почувань, бо вони — тільки святі. В такому випадкові легше повчити дітей, що все це — від нас залежне, що за будування Царства Божого в самому собі — ми особисто відповідальні.

Так насвітлюючи природу Царства Божого і так пов'язуючи його з людським, отже й з дитячим серцем, ми наочно показуємо, що воно є в межах нашої можливості, що воно — звичайна річ для кожної людини. Хто абстрагує Бога від людини, чи Його Правду, чи Його Царство, — той ставить усе в царину недосяжного. А воно ось — всередині нас, як каже Христос, і діти можуть переконатися в цьому на основі свого особистого досвіду. Діти розуміють стан своєї душі, свого душевного світу. Він відбивається в наших позитивних почуваннях, як пекло — в негативних, і все це завжди залежить від нашої власної волі. Вже дітям треба звертати увагу на це. Це можуть робити батьки, а також — ми, душпастирі, проповідники Христові.

Дітей треба навчати боротьби з негативним світом. При цьому ж треба рішучо оминати мотивування цієї боротьби обіцянками нагороди, або залякуванням карою за зло й гріх. Так не виховується здорової людини, а тільки виробляється в неї рабську психіку. Наш ідеал — зовсім інший. Боротьбу зо злом треба мотивувати любов'ю до правди і добра та почуттям потреби викорінювати й ліквідувати зло в усіх його проявленнях. Отже вже в дітей треба виховувати ідеал любові до правди, до святості та добра, мотивуючи це тільки тим, що ті категорії Божественного походження; а від зла й неправди дітей треба відхилити, бо природа цих категорій — демонська.

Ось тут криється вся тайна виховання своєрідного аристократизму людського духа, людини духово здорової й вільної в повному розумінні цього слова. В тому людська мудрість і людська воля; а мотивування людини категоріями нагороди та кари виробляє тільки рабську природу і рабську вдачу. Це треба мати на увазі в проповідництві взагалі, а особливо у випадках проповідання дітям.

Щождо самих якостей почуттєвого життя, — діти пересвідчуються в них ще з раннього дитинства. Тут немає нічого абстрагованого, бо світ почуттєвий зрозумілий дітям в обидвох: в прагматичному і в моральному сенсі. А нашим завданням є надати цьому світові Божественного насвітлення. Все це можна досягнути навчанням та унагляднювати прикладами із Священної Історії, з історії Церкви, а також з реального життя. Це стосується почуттєвих категорій позитивного й негативного характеру. А нам ідеться саме про те, щоб навчити дітей дивитися на них й оцінювати їх з Божественного погляду і всьому надавати релігійного значення. Але знову треба підкреслити, що ми повинні змагати до правди і добра задля самих принципів правди і добра. А егоїстичні мотиви, що керуються стремлінням до нагороди й бажанням уникнути кари, — такі мотиви треба старатися усувати, бо вони замість людини альтруїста виховують людину егоїста й раба в повному розумінні цього слова.

(б) Ширший ідеал виховання

Вищеподане насвітлення психологічної природи людської істоти включає чимало категорій, які нормують зовнішню поведінку людини, у ширшому контексті її соціального життя. Проте вони стосуються більше поведінки людини, до якої можна привчати дітей з раннього дитинства. Тепер треба звернути увагу на потребу світоглядного виховання людини, що, очевидно, належить і до церковного проповідництва. В цей обсяг можна включити цілий ряд проблем, як ось, наприклад:

1. Релігійний світогляд дитини: В нас є всі підстави твердити, що людина добре розвиненого релігійного світогляду — це справді повновартісна людина, і вона, звичайно, живе повним і вартісним життям. Таке життя є духово багатим навіть у ситуації матеріального й фізичного обмежень. Для нас, віруючих людей, ця справа є зовсім зрозумілою, бо ми знаємо, що людина — це релігійна істота, що безрелігійне життя — це життя зубожене і що безрелігійність надвержежує природу людини. На це є сумні докази. Вистачить тільки приглянутися до сучасного типу т.зв. секуляризованої людини, людини опорожненої щодо вищих духовних ідеалів та духовних

вартостей, вся увага якої зосереджена на заспокоєння фізіологічних та емоційних потреб. Ідеалом такої людини стає лише хліб і вигода. Так колись хліба і розваг вимагала дегенерована людина Римської Імперії, паталогічний крик якої, *Panem et circenses*, відбивається якраз в гедоністичних прагненнях секуляризованої людини двадцятого століття.

Людина релігійна дивиться на світ Божий інакше; вона в обмеженнях і в терпінні може жити високими ідеалами духа, а в площині життя керуватися засадами християнської моралі. Це ж бо тільки ті ідеали — ідеали правди, справедливості, посвяти, любові та добра втримують людину на висоті її людської гідності й надають їй божественного уподібнення. На цих засадах і на цих вершинах людського духа розвивається своєрідний аристократизм людини, якого секуляризований світ і духово опорожнена сучасна людина, або *homo sovieticus*, не знає і не може збагнути.

Релігійний світогляд може розвиватися тільки на основі свідомих зусиль, свідомого розвитку й зростання. Отже, тут добре продумане, авторитетне й послідовне пастирське слово може мати велике значення. До того ж, плекання релігійного світогляду в серцях дітей та молоді треба вважати центральною проблемою нашого проповідницького покликання, а то й нашою передовою відповідальністю.

2. Проблема виховання волі людини: „Воля” людини — це досить складне й невиразне поняття. Навіть філософи мають трудність з окресленням дефініції „волі” людини. В даному випадкові треба наголосити, що нам ідеться про волю не в її соціологічному, чи в політичному значенні, а йдеться нам про поняття волі, як духової категорії людини. Бо поняття волі в її духовому сенсі — це не політична свобода, не сваволя в поведінці і не якась зовнішня кваліфікація людського життя, а є це внутрішня духовна сила людини. Найпростіше висловившись можна сказати, що духово вільна людина — це людина розумово й волево зосереджена й сама в собі розумно опанована. Далі, воля людини — це така велика її кваліфікація, якої не порушує навіть Господь Бог і до якої не має права диявол. Це та кваліфікація людини, яка робить її відповідальною

істотою, отже — повно вільною, самоопанованою. Знову, висловившись простіше, щоб бути вільною в духовому сенсі — людина мусить бути позитивно й доцільно самоопанованою.

У духово вільної людини всі її рухи: вся мотивація, всі потягнення і дії відбуваються під контролею її власних духових сил, тобто — в неї все відбувається вільно: без зовнішнього принудження, без розрахованих спонук, а — так би сказати — з її власної альтруїстичної ініціативи. Вільна людина керується силою свого розуму, універсальними ідеалами добра — Божественними ідеалами, проте із спонук власного вибору, з власної волі. Якби це було не так, то есхатологічний суд над людиною був би великою несправедливістю. Людина стане на останній суд тільки тому, що вона є раціональною істотою, що вона знає природу добра і зла, що вона є вільною у виборі будь-якої з тих категорій; отже тільки тому вона є морально відповідальною за свій вибір.

На силі волі людини балянсується її теперішня й есхатологічна доля, — тому-то вона повинна бути свідомою щодо дійсної природи її волі і щодо особистої відповідальності за всі свої волеві потягнення.

Природа духової волі людини є така глибока, що її не можна полонити із-зовні. Людина може залишитися духово вільною навіть у ситуації політичного й соціального поневолення. Вона може лише підкорити свою волю якійсь іншій волі, чи якійсь іншій вартості добровільно. Це стається тоді, коли ми покійно ламаємо свою волю перед принадами сатани, або, наприклад, навичкою до чогось: до нікотину, до алкоголю, наркотиків, чи до чогось іншого. Але в кожному випадкові людина стає рабом перед іншою волею чи силою та буває опанована принадою до якоїсь категорії тільки добровільно. Через те, пізніше, вона карається в своїй неволі і за цю неволю стає відповідальною ще й перед Богом.

Ось чому проблема виховання людської волі повинна йти впарі з проблемою виховання релігійного світогляду; вона повинна бути в самому центрі нашої відповідальності — так душпастирської, як і проповідницької. При тому ж проповідник керується тут мотивами й засобами духо-

вого виховання, ідеалами правди і добра, а не спекулятивними мотивами нагороди та кари, бо таке проповідування буде негативним. Нам рекомендується виховання і проповідування позитивне, бо воно завжди оперує на вершинах людської гідності; а негативне виховання — навпаки: воно скеровується на зміслову сторону людської природи, і через те для проповіді не надається.

3. Життєва мудрість, розважність та мужність: Виховуючи дитину, ми приготуємо її до життя, яке вимагає не тільки доброї релігійної, але й загальної — універсальної — мудрості й орієнтації. На це треба звертати увагу в навчанні дітей старшого дитинства та юнацтва. Цей вік — це вік підростаючої й дозріваючої людини. Це навіть критичний вік, яким володіти не легко. Проте дітей цього віку навчати й орієнтувати треба.

Тут ідеться про те, щоб привчати підростаючу людину до самостійного мислення, а то й до критичного сприймання всього, з чим вона зустрічається в сучасному змінному житті та світі. Теперішній світ і життя в ньому опинилися в ситуації повної секуляризації. Цьому процесові сприяє секуляризована освіта, і все це діється під претекстом наукової об'єктивності, а то й принципів основних прав людини та взагалі прославленої, свавільної свободи. І часто те, що дитина чує від батьків удома, або в церкві, не підсилюється принципами секуляризованої освіти й науки, а навпаки: оспорується й уневажнюється ними.

Тепер увесь науковий і технологічний світ — і світ освіти, базується на фактах, яким приписується силу непорушної об'єктивності. І все це здається на об'єктивний розсудок юнацтва ранніх років середньої школи, зокрема студентів університету, а це критичний вік юної людини; бо якраз у цей час вона переживає кризу свого розиткового усамостійнення і з тим повинні рахуватися ми — виховники і провідники церковні. Ми повинні завжди бути свідомі того, що юна душа — це делікатна істота, і що навіть пропонуючи їй Божественну правду ми не можемо поступати авторитарно, а радніш повинні рахуватися з її душевним станом і з даним відчуттям її власної гідності. Це дуже важливе, особливо в секуляризації всього на нашому світі.

У світлі цього, треба добре застановитися над тим, які методи навчання і виховання застосовувати до людини даного віку, до яких її духових категорій адресуватися найперше. Тут рекомендується, рахуючись з назріваючим почуттям особистої гідності юної людини, позитивно адресуватися до таких її духових сил, як мудрість, розважність, мужність, добродушність і краще здавати предмет нашої науки на силу її особистого розсудку, ніж пробувати переконувати її авторитарно. В наш час і в нашій ситуації авторитарний підхід, особливо до молоді людини, скоріше викличе спротив, ніж переконання чи послух.

Треба мати на увазі, що особисту волю людини, її мудрість і розсудливість високо цінував і шанував Сам Небесний Учитель — Господь наш Ісус Христос. Коли Він говорив людям про незрозумілі речі і багато з учнів Його відступали від Нього, Ісус Христос навіть Апостолам давав волю зробити те саме (Ів. 6:60-67). А коли Господь кликав за Собою багатого юнака, а той відхилився від Його покликання, то Ісус Христос zareагував на те рішення з любов'ю (Мр. 10:17-21).

Крім того, що проповідуючи правду Божу, ми повинні шанобливо відноситися до людської волі та гідності, — ми повинні стреміти до плекання здорових якостей людського духу. А життєва мудрість, розважність, мужність та звичайна життєва зорієнтованість й критичність — це тільки ті, на які тут звертеться увагу. До того треба додати ще й такі духові категорії як свобода, пошана, любов, правдивість, що становлять велику вартість так особисту, як і універсальну. Повна людина — християнин, однаково шанує їх у самій собі, як і в інших людей. Бо все, що являється благородно людським — це й Божественне, бо воно тільки Божественного походження. Немає ж бо ніякого добра, що випливало б з джерела небожественного. Ось так, проповідуючи позитивно й шанобливо, можна розраховувати на певні успіхи. Ганьбою, криком та відкликом до свого особистого авторитету — не досягнеш нічого.

4. Почуття обов'язку і дисципліна: Ми зарідко говоримо про те, що тільки християнин є упривілейованим

бути людиною в повному розумінні цього слова, і що такі людські чесноти як обов'язковість та дисципліна — це певні передумови, придержуючись яких людина може досягнути найвищий ступінь зрілості. В чисто духовній мові, серед тих чеснот відбувається процес обоження людини, — правда, відбувається тоді, коли ці чесноти розуміється по-духовому і втримується в контексті Євангелії Ісуса Христа і навчань Його Святої Церкви.

Чеснота обов'язковості допомагає людині бути людиною переважно в соціальному контексті життя; дисципліна — формує людину в її внутрішньому, в духовому сенсі. Отже ні обов'язковість, ні дисципліна не виступають проти природи людини, ані не обмежують її волі, а навпаки: будують її. Так треба говорити юним людям і треба насвітлювати, що ані релігія, ані релігійні чесноти не являються явищами протиприродними, а навпаки, що вони допомагають людській природі й удосконалюють її. Бо якщо, скажемо, релігійну сповідь уневажнити й опорожнити її з духового змісту, то їй скоро надається психологічного значення і тоді її виконується в канцелярії психіатра; так само запереч чесноту посту з духових мотивів, то не раз підеш на дісту з наказу лікаря. Але ці потреби найкраще заспокоюються в релігійному контексті. Більше того, навіть чисто естетичні прагнення людини насичуються найкраще, коли їх заспокоюється в контексті релігійному, — в Церкві.

Все це рекомендується розумові й розсудкові юної людини без жодних насильних переконань, без зайвих спекуляцій, а з повним респектом поручається її власному виборові. Так поступав Ісус Христос; Він навчав людей Божественної Правди, а рішення залишав самій людині, часто проповідуючи: „Хто має уші, — нехай слухає!” (Мт. 11:15; Мр. 4:9, 23; 7:16.)

5. Почуття патріотизму: Кожна людина народжується й нормально розвивається в повновартісну людину найкраще в контексті свого рідного середовища, своєї духової культури і свого етнічного роду. І то в цьому контексті вона навчається любити інших, як саму себе.

Нормальна людина любить свій народ і свій край природно, — ще з лона своєї матері. Ця любов дається людині самою природною силою крові, роду, рідної

землі, історії, віри й культури свого рідного народу. Але це також і Божественний дар людині (Второзаконня 32:8; Дії 17:26), за розвиток і добрий стан якого вона відповідає перед своєю совістю, перед своїм народом, перед світом і перед Господом Богом.

Почуття патріотизму, однак, не може лишати в нас почуття альтруїстичної любові до всього людства, членами якого ми всі є силою своєї людської природи. Проте ніхто з нас не може відмовитися від своєї етнічності і стати людиною універсальною, бо такої немає. „Універсальною” людиною може бути, хіба, людина-дикун: без мови, без моралі, без традицій. Ми ж є дітьми свого роду і народу. Навіть Христос і Його Апостоли корилися уродженій в них силі приналежності до свого рідного народу (Мт. 10:5-6; Лк. 19:41; Дії 13:46; Рим. 9:1-5 і ін.), хоч проповідували йому ідеали універсальні. В тому немає нічого дивного і з тим рахується Християнська Церква. І, скажемо, пошана національних звичаїв охороняється навіть постановами Вселенських Соборів (8 правило Третього Вселенського Собору; 39 правило Шостого Собору).

Особиста й національна (патріотична) самопошана наказується Заповіддю Божою любити ближнього свого, як самого себе. Звідси виходить, що ми повинні любити й шанувати інших людей і людей іншої національності такою самою природною любов'ю, і виявляти до них таку саму невимушену пошану, яку застосовуємо до себе самих. Та сама Заповідь заповідає нам дбати про добрий стан свого особистого імені, своєї гідності, а також — доброго імені й гідності свого народу. Це повинно бути частиною усвідомлення нашого універсального людського (християнського) альтруїзму, отже — справедливого відношення до світу і людей. Однак, треба знати, що той альтруїзм в окремих випадках дає нам право стати за себе й агресивно запитати: „За що мене б'єш?” (Ів. 18:23).

Щодо самого патріотизму, його благородних якостей і його екзистенціального значення, — все це пізнається в оцінці Ісуса Христа, Який каже, що більшої любові немає над ту, як хто життя своє поклав би за інших (Ів. 15:13).

Крім вище продискутованих духових категорій, людина спроможна розвивати багато більше на удосконалення

самої себе й на збагачення життя інших людей. І так, майже кожна з позитивних психологічних категорій людини, насвітлених у цьому розділі раніше, може бути піднесена до вершин людського духа і так повно одухотворувати людську істоту та її життя. Це ж бо, властиво і є найвищим ідеалом людини-християнина (Рим. 8:1-16; Гал. 5:16-25 і ін.).

На закінчення треба ще раз ствердити, що любовне й шанобливе відношення до дітей та молоді й позитивне навчання їх про Божественні, святі та благородні речі неодмінно знайдуть шлях до юних сердець, торкнуться їхнього духа живим пастирським словом і збудять його до чину і до життя. Бо ж живе пастирське слово ще не втратило своєї сили, і та сила далі залишається в руках наших, — треба тільки краще орієнтуватися і вміти уважніше володіти нею.

(Віра й Культура, журнал Богословського Т-ва ім. Митр. Іларіона, Колегія Св. Андрія, Вінніпег, 1976-1981).

„Поправді кажу вам: коли не навернетесь, і не станете, як ті діти, — не ввійдете в Царство Небесне” (Мт. 18:3).

ДЕЩО ПРО ПОТРЕБУ МІСІЇ

Раз ми звертаємо увагу вірних на такий предмет, як програма громадсько-місійної праці і пробуємо вказувати на ті речі, на які увагу суспільства треба було б звернути найперше, — нам, як людям церковним, не можна обійтися без того, що б не поговорити про цю церковну місію. Місія нам крайньо потрібна в двох основних напрямках: місія з метою людей християнізувати і місія в напрямі покращення дисципліни в Церкві.

1. Місія Християнська: Про місію, церковну місійність, а специфічно в нас — про відкриття при церковному центрі місійного відділу, — говорилося роками. Чи треба говорити про це окремо і при цій нагоді? Вважаємо, що треба, бо ніколи не пошкодить звертати увагу на такі моменти нашого життя, які не всім бувають видні, про які не має можливості говорити, або й не бачиться потреби про них говорити.

Ми вже ствердили, що про місію, про місійну працю говориться скрізь. А в нас були постанови Соборів та Консисторії в справі місійної праці, була вже й предложена програма місійної праці, — одна програма вийшла навіть із середовища сумківської молоді. Але про яку місію йде мова, кому місія потрібна і якою вона повинна бути? Чи характер нашої місії має бути наперед вирішений і подиктований згори, чи буде він орієнтуватися й приноровлюватися до потреб пастви?

Це дуже важливе, бо ж наша місія мусить бути народом прийнятна, — інакше вона успішною не буде, бо може виявитися людям не підхожою й непотрібною. Наша місія мусить людям апелювати, бути їм до вподоби, щоб наше місійне подавання з душевними потребами людей не розминалося.

Чи думає хто над тим, чого нашим людям потрібно?

Живемо в час, коли популярне людське припущення, а то й наставлення є безрелігійне, або й протирелігійне. І стається так, що та модерна недуга, оте уроєне припущення, що сучасна людина релігійною не є і релігією не

цікавиться, — найбільше вїдається в істоту і тих, чийм професійним завданням і є християнським місіонером бути.

Чи сучасна людина віри потребує та хоче? Згідно із спопуляризованим припущенням, сучасна людина релігією „не цікавиться”. І от коли десь є людина, на наш погляд релігійно ні тепла, ні зимна, — то одержимий згаданим припущенням може думати, що та людина місійної уваги не варта. Нашої уваги не варта . . ., а за деякий час нас може дивувати те, чому вона перейшла в єговізм, або десь інакше?

Як уважно і глибоко треба аналізувати те, чого людині треба, що їй треба дати, що ми їй даємо, — з якою місією підходимо до неї, якщо взагалі підходимо.

Навіть у наш час не треба аж такого глибокого вивчення людини, щоб бачити, що вона з природи істота релігійна і що вона релігійно живою може бути, хоче бути і мусить бути. Бо людина — то безнастанний шукач релігійного насичення.

Пол Джансон, сучасний відомий психоаналіст, професор і автор твору „Психологія релігії” сміливо заявляє, що модерні науковці кидають протирелігійні кличі тільки понад голови людської товпи, а в своїх душевних тайниках думають інакше.

Нам вистачить пройтися вулицями будь-якого міста, і поглянути, скільки там буває і як густо розташовані здисципліновані місіонери т.зв. єговізму. Вони сміливо вистоюють свою стійку, незважаючи на ніяку негоду. А їхні авдиторії приваблюють великі числа людей — старих, молоді і дітей, а між ними видно чимало українських облич, чутна там і українська мова.

З яких спонук наші люди туди йдуть і так віддано служать новій релігії? Ідуть до своїх нових божниць у середу ввечері, в п'ятницю, в суботу вранці й у вечері, таке ж і в неділю. Ідуть старі, іде молодь, ідуть молоді батьки і з дітьми. А на міських вулицях вистоюють свої години кожного дня у тижні. Багато-багато з них — це наші люди, яким ми не дали того, чого їм треба було. Не дали, а в нас же такий багатий потенціал живучості і живого духа, що

Його подивляють інші. Але ми, чомусь, не можемо використовувати його так, як треба. Отже, трапляється, що наші люди ідуть собі в єговізм чи десь інше.

Спостерігаючи розвиток нових сект і охоплення ними великих мас народу, а також беручи на увагу свідчення та прямо висловлювані бажання людей, — не тяжко прийти до самозрозумілого висновку, що й сучасна людина живого євангельського слова потребує, вона вимагає прямоти, принциповості і конче того, щоб кожне „так”, було так, і кожне „ні” було ні. Від всякої гри поміж тими „так” і „ні” люди утікають. Така гра може підходити всяким комедіям та сценам, але Церкві й релігії — ніколи. Якщо та гра буває — з неї треба вилікуватись.

Так з чим же тоді до людей іти? — З Божим словом, з добрим словом, з вирозумінням, з правдою, з любов'ю, бо така місія — Місія Божественна. Коли ж до людей іти з іншими розрахунками, то така місія буде від лукавого і, очевидно, люди скоро її відчують, пізнають і відвернуться від неї.

2. Справа дисциплінування самих себе: Через те, що в нас трапляється таке, що громада живе так, якби вона справді була ні тепла ні зимна, — треба заговорити й про те, що нам треба більше дисциплінуватися, приводити себе до порядку. Коли нам догматично пояснюють, що Церква — то Тіло Христове, тобто, що всі ми — громади і поодинокі вірні — то Організм Господній на нашій землі, і ми в це віримо. Але тим організмом треба бути! Коли ж у нас не буде ні хребта ні голови, тобто доброї церковно-організаційної орієнтації, — то який з нас організм, яка з нас Церква?

У механічному організмі (в машині), все йде добре, коли кожна її частина є на своєму місці; тоді всі частини (всі члени) машини виконують своє призначення так, як треба: коли ж тільки одне колестятко вилетить, — машина часто стає. Машину в організм пов'язують різні в'язи та осі. А нас в організм церковний пов'язує віра й церковна дисципліна. Ми живі, ми люди, ми люди розумні, — ми добровільно й свідомо займаємо місце члена Церкви Христової, добровільно беремо на себе і виконуємо в ній свої обов'язки. Якщо так робимо, то кажеться, що ми монолітні, здисципліновані, ми — організм, ми — Церква.

Чи можемо сказати про себе, що ми так по-церковному здисципліновані та по-громадському зжиті?

Здисципліновані є ті, що знають, хто вони є, що собою представляють, чому існують, що роблять та до чого свідомо й зусильно змагають.

У церкві менше говориться про дисципліну, а більше про вірність Євангельській Правді, нормам Православної Віри, тобто — Догматам та всім приписам церковним. І коли саме про це йдеться, то краще говорити про вірність. Але Церква в нас — то й адміністративна структура, організація і тут уже, щоб краще домовитися до живого усвідомлення церковно-адміністративних обов'язків, можна послуговатися організаційним терміном — дисципліна.

Прийди, і вселися в нас.

ДУХОВА БЕСІДА

Про істоту християнства й християнського життя

„Я — хліб життя. Хто до Мене приходить — не голодуватиме він; а хто вірує в Мене — не буде прагнути ніколи . . . Я хліб життя. То є той хліб, що сходить з неба, — щоб не вмер, хто його споживатиме. Я хліб живий, що з неба зійшов; коли хто споживатиме хліба цього, той повік буде жити. А хліб, що Я дам, то тіло Моє, яке Я за життя світу віддам”.

Так одного разу говорив Христос. А ті, що слухали цієї правди, заговорили:

„Жорстока це мова! Хто може слухати її?”

З того часу відпали багато-хто з учнів Його і не ходили вже з Ним, — пише євангелист Іван (Євангелія від Івана, розділ 6-ий).

* *
*

Якщо б до Євангелії Ісуса Христа можна було поставити місієйний заголовок: „Покайтесь, бо наблизилося Царство Боже!”, — то повним змістом — виповненням її була б проповідь Христа про реальне відродження й існування в людях правдивого духового життя. Така провідна нота, про нашу духову живучість, дуже виразно ведеться у всіх розмовах Господніх, що їх увіковічили в Євангелії Іван і інші євангелисти.

Яка ж замітна природа правдивого духового життя?

Правдиве духове життя — це, найперше, лад душевний; правдиве духове життя — це душевний спокій; правдиве духове життя — це вихід із своїх особистих тайників і всякого себелюбного обмеження, це чесна відкритість, це свобода, це постійна душевна свіжість, — це чиста духовна альтруїстична і нічим не обмежена любов до Бога і до людини.

Там, де такої любови немає, там конче потрібна свого роду місієйність, виправлення безлюбного стану покаанням. У кого немає любови до Бога і до людини, той

обмежує себе своїм особистим убозством: у нього постійне побоювання за себе, підозріння до всього свого оточення.

У кого любови немає, той не знає Бога і не вміє він жити, бо один Бог — то правдиве життя.

Тому-то, у кого любови немає, тому конче треба шукати шляхів до покаяння, — бо покаяння — це до Бога спрямований шлях. Бо Бог — то життя. А людина з своїм серцем — це богоносець.

Розкаяна, виправлена побожна людина — це правдивий богоносець. Бо коли вона пройде свій покаяльний процес усердно, — вона з Богом зживається навіки, і не буває вже в неї не то дня, не то години, — в неї не буває й хвилини, щоб вона не усвідомлювала собі завжди присутньої в себе таємничої сили і величі Великого Бога. Сказав бо Апостол, що людина Богом живе, і Богом по світі рухається (Дії 17:28). А Бог — то любов і життя.

По своїй природі людина повинна бути постійним богоносцем, бо вона з природи має на Нього місце в своїй душі, і в серці своєму. Тому-то повне життя людини тільки в безнастанному єднанні з Богом.

Це реалізує наша християнська любов до Бога і людини. Звідси й релігійна заповідь: Люби Бога понад усе, а ближнього свого, як самого себе.

Природа любови є така, що коли хтось з кимось, чи з чимсь любовно зживеться, того він не випускає з своєї свідомости ніколи, ані не перестає добронаставлено думати про нього. Це не егоспрямована, а правдива любов.

Так і Господа треба любити безнастанно, Його треба носити в своїй душі постійно, бо тільки в такому стосунку з Богом життя людини стане повним, — не зважаючи навіть на всякі прожиткові недостачі. Людина, що Бога носить в серці своєму, така людина веде повне життя — духове життя. Вона є розсадником любови в домі своєму, вона є добром для суспільства, — бо вона творить і розсіває навколо себе тільки спокій і добро. Така людина дивиться на своє оточення вирозуміло, лагідно; вона любить всіх інших людей, — бо інакше вона жити не може, якщо вона в Бозі живе. Така людина — це постійний богоносець. А Бог — то основа всякого ладу: в людині, в родині, в суспільстві і в усьму світі.

Про таких — чистих людей, що з Богом живуть, Христос одного разу сказав: „Блаженні чистого серця, бо вони побачать Бога!” (Мт. 5:8).

Так-то, все те, що тут було наведено з Євангелії, і все те, що було сказане вище, все те творить істоту нашого духового життя. Але тут людина, яка називає себе християнином, мусить бути віруючою, мусить бути вірною, мусить бути послідовною, мусить бути систематичною, бо Християнство по своїй природі — це не лише формальна життєва програма; Християнство — це саме життя, це наша духовна живучість, як і Христос сказав: „Я Дорога, і Правда, і Життя” (Ів. 14-6). І знову: „Я — правдива виноградина . . . а ви — гілки” Мої (Ів. 15:1-5).

Християнство, християнське життя, духовне життя, чи життя в Христі — це, в своїй сфері, боголюдська динамічність, т.зв. боголюдська синергія, — яка, коли в нас основується і розбуджується і розвивається в свою живучу силу — вона не спиняється ніколи! Бо християнське життя — це життя в Христі. А Христос — вічний Бог, і Життя вічне. Тому то Християнство — це правдиве духове життя!

Ось чому немає і не може бути Християнства лише декларативного; немає і не може бути Християнства усного, лише про людське око, — бо Християнство — це жива безперервна пульсація людського серця Духом, Правдою і Любов'ю Самого Бога.

Говорять неправду ті, що кажуть, що Християнство тратить свою силу! Це — неправда! Слабіє людський дух, а не убожіє Християнство! Чому ж наш час позначається духовим упадком? Може засади християнського життя заважкі, неможливі?

Наш Бог, як Абсолютний Розум, до неможливих завдань Він людей не покличе ніколи. Бо те, що було нам неможливим, — ту сферу впорядкував Сам Господь — зробив можливим Богочоловік Христос, і нам оставив відкритий шлях, дав такий заповіт, з яким ми можемо давати собі раду. Бо, наприклад, вірувати в Бога нам зовсім не тяжко; любити Бога і людей приємно; а засад християнського життя наша природа потребує, за ними

прагне і навіть їх вимагає, бо Християнство живучо доповнює її . . .

Ми стаємо свідками того, що донедавна зовсім безрелігійний науковий розсудок стає на „покаянну” стопу і виходить на шлях примирення з віруванням у Бога, і починає зовсім інакше дивитися на засади християнського життя. Це діється тепер, у наш час! Таку „сповідь” підписують люди з науковими ступенями докторів природничих і інших наук, лікарі, психіатри, психологи.

Чи Християнство здійснюється серед нас, у наш час, — у нашому середовищі та по наших домах, — це вже справа, проблема і місія виключно наша. Тому, буває, що Християнство не здійснюється серед людей, — бо його треба проявляти життям і наполегливим зусиллям. Християнство, із свого боку, торкається нас милозвучно, і християнська проповідь завжди приваблює нас, і ми християнами хотіли б бути; але проявити християнство життям — це вже справа рішучо індивідуально наша. Християнство, як ідеальна духовна реальність, існує незалежно від нас; але християнство, як наш реальний життєвий досвід — живучість Духом і Правдою Ісуса Христа, — це вже справа нашої волі, справа наша. Сам Христос сказав, що „Царство Боже зусиллям осягається, і хто силкується, той здобуває його!” (Мт. 11:12).

Коли Ісус Христос клав основи під Християнство — Царство Боже в наші душі і в наші серця, то Він одночасно проголосив, що тут з нашого боку конче треба буде рішучості волі, виразного бажання і безнастанних зусиль.

Християнство повне життєвого сенсу, бо Християнство в життєвій істоті — це очоловлений Бог Господь наш Ісус Христос. Він є єдиним заголовком, єдиним змістом і єдиним заключенням тієї системи життя, яку ми називаємо християнською, а в нашому віровизнанні — Православ'ям. Тут Сам Христос став Головою цієї системи, а ми — поодинокі члени. І хто прийняв Христа і полюбив Його всім серцем своїм, і всією силою духа свого, — у того питань немає: чи все, що нам передає Євангелія, чи все це правдиве, чи воно конечне, чи воно вже віджите, перестаріле, чи воно по наших силах, — чи ні? На такі питання відповіддю є Сам Христос. Це Він є методою нашого

життя! Він — Путь, і Правда, і Життя. А все це нашому духові і своє, і рідне — зовсім природне і близьке.

„Я — виноградина, ви — галуззя”, говорив Христос, „Як та вітка не може вродити плоду сама із себе, коли не позостанеться на виноградні, так і ви, як у Мені не будете пробувати” (Ів. 15:5).

Тут дуже ясна мова про те, що всякі успіхи у сфері духа, у сфері Церкви стануть можливими і дійсними тільки тоді, коли людина — чи й громада людей буде трудитися в Ім'я Ісуса Христа. Коли ж у духових (і всяких) зусиллях людей бувають невдачі, то правдивий християнин знає, де шукати причин цього. Він знає попередження Ісуса Христа, що без Нього, — особливо там, де люди виступають у Його Імені, але без Нього, — там удачі не буде.

* * *

На початку цієї бесіди був наведений уривок викладу науки Ісуса Христа про те, що Він єдиний є Той, що людині дає життя, і що тільки Ним людина буде жити повік. Він зовсім виразно назвав Себе Хлібом Життя; Він також проголосив, що Він є тим самотнім насущним змістом і насиченням, яким повинні відживлятися всі люди, бо інакше життя людей повним не буде. А коли Він в один час показував благословенний Ним хліб і називав його Своїм Тілом, і вино, що називав Своєю Кров'ю (повнота істоти), — то тоді Христос заповів, щоб у цих видах і обставинах (Євхаристія) ми Ним живилися всі. Інакше, Він попереджував раніше, у нас не буде Життя.

Усе це правдиві християни приймають всім серцем своїм, і тому вони живуть повним життям — християнським. Правдивий християнин своїм духовим взором звернений у сферу обставин звишених, духових, у Євхаристію, бо він лише з Неї духово живе. Так у Церкві віруючих людей ведеться завжди. Церква живе життям своїм, євхаристійним, Вона живе своїм Господом Ісусом Христом, — бо Вона — Церква Бога Живого. А ми в Ній — як гілки на виноградні.

* * *

За часу Ісуса Христа люди любили ходити за Ним товпою, бо всі слухали Його навчань залюбки. Але коли

Христос заговорив їм про необхідність бути причасниками Його Істоти — Тіла і Крові Його, то багато хто називав Його мову жорстокою, і навіть дехто з учнів Христових перестав ходити за Ним.

У наш час ще є багато ісповідників Християнства, — Православного Християнства, але дійсно живучих християн стає менше. Сталося, що й у нас, наприклад, про конечність Причастя говориться „обережно ...” У Церкві, після Її двотисячного євхаристійного досвіду, трапляються люди, які мову про необхідність Причастя вважають докучливою, а саме Причастя — зайвим. Такий вже дух нашого часу . . .

А навіть і тут про живучість людини в Ісусі Христі (як би там про ту живучість не говорити, на увазі треба мати завжди живучість євхаристійну) говорилося досить.

* * *

Десь у другій половині першого століття, Господь наш Ісус Христос появився був Своему улюбленому ученикові Іванові і, показавши майбутню історію Своєї Церкви на Землі, сказав написати одному духові таке, другому дещо інше, а іншим ще інакше. Одному духові Він сказав написати так:

„Знаю Я діла твої... ти маєш ім'я, ніби ти живий, але ти мертвий . . .” (Об'явлення 3:1).

А іншому сказав написати слідує:

„Знаю Я діла твої, — що ти не холодний, ані гарячий... Якби то ти холодний, або гарячий був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ні холодний, — то виплюю тебе з уст Своїх. Бо ти кажеш: „Я багатий, я збагатів, і не потребую нічого”. А не знаєш ти, що ти нужденний, і мізерний, і вбогий, і сліпий, і голий . . . (Об'явлення 3:15-17).

Такі слова Господь сказав про людей близької і дальшої майбутності.

Кому ж говорив Син Божий, що він, хоч і християнин, — але він духово мертвий? . . . Духа якого часу мав на своєму всевидячому оці Христос? А, може, Він так заговорив таки до нас! — Не знаємо. Але одне знаємо: Христос ніколи не викликав грішника перед людей, і ніколи ні на кого не вказував пальцем. Коли б так про Христа говорити

сучасною мовою, то треба було б сказати, що Він був, і завжди є „висококультурним”. Христос голосив Свою науку всім людям без винятку — однаково добрим, як і недобрим; Він усім відкривав правду життя; а коли допитливий юнак шукав у Нього трохи стисліших порад про спасіння, але закінчив свою цікавість тим, що вкінці відступився від Христа, — Христос, як каже євангелист Марк, провів його від себе любовними очима . . . Другий випадок: Коли Він заговорив був про необхідність для людської живучости причастя Тіла і Крові Його, і коли навіть дехто з Його учнів сказали, що це жорстока мова і покинули Його, — Христос zareагував на це лиш запитом до тих, що осталися з Ним, чи й вони не хочуть відійти від Нього . . .

З такою „висококультурною” пошаною до свободи волі кожної людини Господь відноситься у кожному випадкові. Господь дає повну свободу людині бути такою і жити так, як вона хоче. У Нього ніякого насильства немає! Він любовно проголошує навчання, відкриває Правду, а ти слухай, думай, суди, розважай і роби як собі вибереш. Але, коли людина ніби стає на шлях Христа, але тільки з поверховним розрахунком, коли вона показує себе тим, чим вона не є, — в таких випадках навіть у Христа не було церемонного перебору у висловах по адресі такої людини, — бо лицемірства Христос не переносив ніколи! Він дав волю людині поступати так, як вона собі вибере; коли ж вона вперто невіруюча, а показує білет, що вона християнин, що вона член Церкви, але живим членом Тіла Христового бути не хоче, — коли вона вперто безпричасна, — по адресі таких людей Христос у займенниках не перебирав; як треба було проголосити явним лицемірам, що вони змії і рід гадючий — бо пробують обманювати і людей, і Бога (Мт. 23:33), то Христос таке проголошував не один раз . . .

Не знаємо, кого мав на увазі Христос, коли промовляв: „Ти маєш ім’я, ніби живий, але Ти мертвий . . .” Знаємо тільки те, що Він говорив подібне всяким лицемірам. Сюди входить також нерозважна самовпевненість. Може Христос так заговорив до нас, або взагалі до духа нашого часу? Не знаємо . . . Але, з другого боку, ми знаємо те, що про релігійну живучість, про життя в Ісусі Христі та про

Церкву в Її правдивому сенсі говорити стає щораз тяжче ... навіть в середовищі, яке є церковним. Вже ж бо не десь там собі, а з передовиць офіційних органів нашого середовища, релігійні прагнення людей нап'ятовуються „фантазією медитацій тощо.”

„Уважайте, чувайте, молитесь” — не раз говорив людям Христос. І так Він ставив саму людину на сторожі своїх душевних прагнень, своїх почувань. Але Господь найперше подбав про те, щоб перед людиною було все вияснене як слід; все те, що їй знати конче потрібно, щоб жити, щоб втриматися на своєму високому місці, щоб бути Людиною, щоб, бува, не залишитися без Христа і не розминутися зо своєю долею на віки. Про все це Христос нас повчив, перестеріг. Він нам відкрив неодмінну правду, що без Нього у житті нам далеко піти не можна, що Він є самотнім правдивим шляхом, чи методом життя для всіх людей. Христос Господь допомагає нам розуміти, що Християнство — не якесь вмішування в наше діло чогось стороннього, неприродного, а навпаки: Він відкрив, і самі ми з релігійного досвіду знаємо, що Християнство, як духовна живучість, підходить нашій природі найкраще, що воно самотнє несе нам повноту життя.

Але щоб мати частку в такому житті, і щоб називати його долею своєю, — Христос хоче нашого довір'я, послуху й особистого подвигу: віри, постійної тверезости духа, любови, щоденних молінь, і, в потребі, усердного покаяння. Це не йде в обмеження нашої життєрадісности. Ні, ніяк, а зовсім навпаки! Добробут, чеснотна контентність, всяке резонне забезпечення, поступ — це частка наша. Бог хоче, щоб ми були в контролі своїх прагнень, своїх почувань, а не так, щоб ми ставали їхніми рабами. Вільним є той, хто собою володіє, а не інакше! Всякі „вимоги” до людей з боку Християнства — це не так вимоги в сенсі закону, а поради з любови, з побажання людині того, що їй конче потрібно, що їй вийде на краще.

Що ж може бути для людини найкращим? З погляду вічності життя, не тільки Господеві, але й нам видно, що найкраще для людини є життя, в духовому розумінні цього слова. Таке життя у Бога. Він людей любить повною любов'ю і бажає людям бути причасними в житті Його. Звідси, з цього любовного наставлення до людини, Бог

відкрив нам таїнственний шлях у Євхаристію, щоб ми, в євхаристійних обставинах, ставали причасними Життя Вічного. На Літургії всім причасникам співаємо: „Тіло Христове прийміть, джерела безсмертя споживіть”.

Хто так чинить, той вже в Бозі живе, він живий і буде жити життям вічним. Хто ж сторониться від цього, про такого Христос сказав, що він, хоч ще животіє, але він не живий, а мертвий . . .

Християнство в світі — це безнастанна активність. І в християнина завжди багато обов'язків, багато праці. У нього обов'язки перед Богом і перед людьми, перед кесарем і світом, а також перед своїм духом. Ніде християнин не може бути рівнодушним; він всюди, в міру своїх сил, добродійно-активний, любовно-присутній. Він — творець добра: у сфері релігійній, національній, загальнолюдській. Але коли настане такий час, як Великий Піст, — місія християнина більш персональна. Як у кожному випадкові, так і тут християнин діє під наставленням своєї Церкви. У цей час Церква чинить зусильний натиск на царину душі, — бо наш дух має бути здоровим, він має бути на своєму місці. Цілий рік Церква будує нашого духа в спосіб євангелізуючий, навчальний. Великопісний час можна назвати часом іспитовим. Тому в цей час нашим завданням є заговорити до живого духа людей, — не конче моментально перероджувати його з одного наставлення в інше, бо місійність, душевне переродження — покаєння — це більш затяжний процес. Найпершим завданням місійних працівників є зворушити людину до роздумувань над собою, допомогти їй зробити чесну оцінку самої себе, щоб у свій час вона змогла поробити собі правильні висновки. Щойно тоді вона може починати наводити в собі потрібний порядок, що звичайно завершується в обставинах Сповіді і Причастя.

На закінчення зробимо відмічення Божественного уповноваження тим, що ставляться у провід всякої місійної праці. Христос Своїм посланцям до людей заповів:

„Ідіть, і зробіть всі народи учнями Моїми, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів був” (Мт. 28:19-20).

Раніше того, пророку Езекіїлу, було дане більш до-
словне припорушення:

„Сину людський, усі Мої слова, які говорю Я до тебе, візьми в своє серце та слухай вухами своїми. І йди — піди до вигнанців, до синів народу твого, і будеш говорити до них і скажеш їм: Так говорить Господь Бог! — будуть вони слухати, чи не будуть . . . А ти, остережеш праведника, щоб праведник не згрішив, і він не згрішить, — то він буде жити — бо був врозумлений, і ти врятував душу свою” (Езекіїл 3:10-21) . . .

А тим, що стають об’єктом місійної уваги, Апостол Петро говорить ось так:

„Благодать вам та мир нехай примножаться в пізнанні Бога й Ісуса, Господа нашого! Усе бо, що потрібне для життя та побожності, подала нам Його Божа сила пізнанням Того, Хто покликав нас славою та чесністю. Через них даровані нам цінні та великі обітниці, щоб ми стали учасниками Божої Істоти (пригадай розмову про нашу причасність у житті Божественної Істоти! — С.Я.), утікши від пануючого в світі тління похоті. Тому докладіть до цього всю пильність, і покажіть у вашій вірі чесноту, а в чесноті — пізнання, а в пізнанні — стримання, а в стриманні — терпеливість, а в терпеливості — благочестя, а в благочесті — братерство, а в братерстві — любов. Бо коли це у вас є та примножується, то ви не останетесь без успіхів та без плодів у пізнанні Господа нашого Ісуса Христа. А хто цього не має, той сліпий, короткозорий, він забув про очищення з своїх давніх гріхів (у Хрещенні — С.Я.). Тому, браття, тим більше дбайте чинити міцним своє покликання та вибрана, бо роблячи так, ви ніколи не спіткнетесь! Бо так відкриється вам вічне Царство Господа нашого і Спасителя Ісуса Христа. Тому я ніколи не перестану нагадувати вам про це, хоч ви це знаєте і упевнені в цій істині. Я таки вважаю конечним! . . . зворушувати вас нагадуванням!” (Петра 1: 1:3-13).

Так, отже, й суттю наших місійних завдань є також священне остереження і безнастанне нагадування. Реальна персональна місія в самому собі — це вже справа, в моєму випадкові — моя, а у вашому — ваша.

Ріджайна, Саск., 17 березня 1968.

(Рідна Нива, 1969).

ТАЛАНТИ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТИВНЕ Й ОБ'ЄКТИВНЕ НАДБАННЯ

Людина і парадокс її свободи

Для обговорення проблеми суб'єктивного й об'єктивного надбання чи зростання людини добрим зразком може послужити аналіз євангельської притчі про нерозважного багача і багатий врожай (Лк. 12:16-21). У цій притчі (тема церковної науки в 26-ту неділю по П'ятидесятниці) ідеться про пристрасть скупчування матеріальних дібр, про пристрасть пожадливості, і таке пояснення цій притчі дав Сам Ісус Христос. Проте в ній можна вбачати ще й інші ідеї, наприклад, тут можна дивитися глибше й застановлятися над самою базою, на якій чеснота, чи пристрасть, збирання собі надбань розвивається і взагалі стає можливою. В процесі такої застанови пізнається, що цією базою є дар свободи — найвище Божественне обдарування людини. Кожне добродійство і всі чесноти, як і кожна пристрасть, як знаємо, — розвивається на базі свободи. А дар свободи — це такий принцип, яким можна послуговуватися корисно й некорисно, або орудувати ним розумно чи нерозумно. Про це виразно говорить Сам Ісус Христос (Лк. 12:23).

Так, отже, в основі згаданої євангельської притчі стоїть одночасно і дар і проблема свободи. Сама ж бо свобода — це Божественний дар людині, — при тому основний і найбільший дар, бо то він відрізняє людину від усіх інших творинь; від нього залежить необмежений розвиток людини. В той же час свобода — це дар примусовий, тяжкий і критичний, бо то від цього залежить і трагедія людини. Бо там, де свобода — там існують різні можливості; там, де свобода — там і нагода на різні вибори, там і небезпека й відповідальність, а втім і різні наслідки. Знову ж, дар свободи і відповідальність за нього стосується так одиниці, як і даної громади, чи й усього народу. І то з таким обдаруванням (з принудження!) виходять у світ усі люди, а втім і ми, українці.

Людина — істота суспільна, і тільки в середовищі суспільства вона може розвиватися духово; тут вона може знаходити й будувати свій найвищий добробут — своє універсальне й тривале щастя. Людина також духово здорова й щаслива переважно тоді, коли робить певний вклад у добробут суспільний. Це вклад — добровільний, і тому про жертвенну людину (чи й громаду) кажеться, що вона живе плідно, тобто й розумно. Коли ж дана людина (чи громада людей, або й народ) духово осамітнюється, починає жити самолюбно і думає тільки про себе, то й сам Бог каже, що так жити — це жити нерозумно, або що таке життя не має благородних цілей. Повне й щасливе життя — це життя творчо-добродійне. Якщо людина так живе, вона живе розумно, і духово багатіє сама в собі, і в людей, і в Бога.

В основному, багатіти можна в двоякий спосіб: по-перше можна багатіти для себе, і це багатіння природне й нормальне якщо в нього не вкладається всіх засобів серця, тобто — всіх сил людини. Багатіти й зростати без уваги на Бога й людей, це значить багатіти суб'єктивно й егоїстично, і то перед тим перестерігає Господь, називаючи таке життя просто нерозумним (Лк. 12:20; Мт. 6:21). По-друге, багатіти й розвиватися можна й у Бога. Це зростання людини в царині духа, багатіння, наприклад, плодами культури, любови, чистого серця, — багатіння добром об'єктивним. І вже саме супоставлення цих двох категорій і названня однієї благородною, а другої нерозумною говорить про те, що господарем вибору однієї категорії багатіння, чи другої є сама індивідуальна людина, чи навіть даний народ. Тут Бог ніби стає збоку, а волю вибору дає людям, і тільки означає один вибір так, а другий інакше. Правда, не всі роблять вибір розумний, універсально корисний, навіть коли знається волю Божу, знається і Його оцінку певних понять чи душевних настанов. Але, всетаки не кожна людина (чи й громада людей) буває настільки зорієнтована й опанована, що вона може робити вибір богоугодний, об'єктивний, універсально корисний.

Свобода вибору дається людям з принудження і так здається на силу їхньої волі; тому про волю людини можна сказати, що то й велика неволя. Це, мабуть, в

усвідомленні цієї духової ситуації Ап. Павло, зітхаючи, прорік на віки: „Бідна я людина! Хто визволить мене від тіла цієї смерті?” (Рим. 7:24). Так-то, бути вільним і робити правильні вибори в очах Господніх — справа не легка, але можлива, а до того справа вирішального значення так для кожної одиниці, як і для громади людей, чи й усього народу.

Дар добродійної творчости

Дбати про себе та про добробут фізичний — річ природна, бо тут ідеться про добробут природний і про природні потреби. І забезпечення себе цим добробутом — не гріх; але зосереджувати всю увагу тільки на цей бік життя — всім потребам людини не відповідає. Людина бо повинна жити духом об'єктивності, мусить вносити певну контрибуцію в добробут світу, тобто — вона мусить збагачуватися духово, багатіти й у Бога. Це багатіння потрібне не тільки одиниці; багатіти духом і вносити певний вклад у духову скарбницю людства — це обов'язок і необхідність усіх: окремої людини, громади людей, суспільства і всього народу. Це багатіння й надбання духове, багатіння альтруїстичне, — не тільки для себе, але й для людей і для Бога. Таке багатіння можливе в людей високих ідеалів, у людей з почуттям відповідальности не тільки за добробут особистий, але й за добробут ближнього свого. Хто дбає тільки про себе — той може багатіти матеріально, тобто суб'єктивно, але духово він багатіти не буде. Духове зростання і багатіння духом, тобто багатіння в Бога вимагає виходу поза особисті інтереси, — в той світ, де проявляється жертвенне відношення до людей, де будується Царство Любви. Тільки там можна збирати ті скарби, до яких лукавий не прокрадеться, яких ні міль не їсть, ні іржа не розкладає (Мт. 6:19). Говорячи конкретніше, духові скарби і багатіння духом — це вихід поза себе самого, це відкривання очей на потреби ближнього свого. Це найперше потреби хліба і пиття — елементарні фізіологічно-матеріальні потреби; сюди входять потреби захисту, одежі, а далі потреби людяного відношення у формі доброго слова, співчуття та розуміння даного стану кожної, а зокрема упослідженої людини (Мт. 25:35-36). Хто багатіє й зростає в плодах такого добродійства — і то в Ім'я Господа Бога, — той на віки багатий. Не тільки бо

добрі діла, але кожне тепле слово, ласкава усмішка до потребуєчої людини, крапля холодної води, тобто найменша прислуга ближньому свому, — ради волі Великого Бога, — не забувається і не втрачається ніколи (Мт. 10:42). Матеріальна добродійність і матеріальне добро для інших людей, — це діла духового значення. Це тому Николай Бердяєв пише, що „хліб для мене — це справа фізична; але хліб для ближнього мого — це вже річ духова”.

Для духового збагачення, або для надбань у Бозі матеріальні засоби не потрібні. Якщо вони є, — ними можна творити добро, але для служення ближньому свому вони не конче потрібні. Тут на першому місці стоїть серце людини, її добродушне, наставлення, її скарбниця любови і сама любов. Виявлення виrozumіння до людей і любови — діло божественне; це діло найвищого значення, — воно бо ґрунтується й впливає з доброї волі, з доброго серця, з добродушности людини. Виявлення любови нічого не коштує, тільки свідчить про дану людину, хто і якою вона по суті є. Це — великий дар, і за змарнування його, за непрактикування любови — може просто тому, що ніякої втрати-жертвенности тут не потрібно, — людина зустрічається з осудом і зо згубними наслідками. Тому-то, позбавлення себе дарів і плодів любови, позбавлення себе розвитку й надбань духа Господь називає явищем нерозумним. Воно нерозумне ще й тому, що плоди духа й любови завжди приносять людині негайне моральне задоволення: відчування благородної радості й спокою, — тих духових дарів, яких нічим іншим не здобудеш, ні за що не отримаєш, не купиш. Втрата нагоди й можливости творити діла любови і так багатіти духом, справді велика втрата. І це являється сумним висновком євангельського оповідання про багатіння про себе, а не багатіння у Бога. А до того, втрата нагоди на будь-яке добродійство — це духова смерть.

Божественна воля відносно народів

На основі досі сказаного треба робити особисті висновки. Але в нашій ситуації можна (і таки треба!) вийти поза межі особистої відповідальности, а поглянути на горизонт нашого суспільства і на основі вищесказаного треба робити й громадські висновки. Кожне бо суспіль-

ство і кожний народ мають нагоду, а втім і волю багатіти тільки для себе, чи багатіти універсально — для Бога. Положення громади й суспільства є аналогічним до положення індивідуальної людини. Треба знати, що громади, й народи, без Божественної волі і без призначення, а втім і без відповідальності не існують. Нам треба бути свідомими того, що скажемо, ми українці, а втім православні українці й Україна проти волі Божої на світ не прийшли, проти волі Божої не існуємо і що ми на своє існування маємо спеціальне Божественне призначення (5 Мойсея 32:8; Дії 17-26). Ми також — як громади і як народ — можемо жити плідно чи неплідно, і від цього залежить наша доля, наше майбутнє і за це тільки ми самі відповідальні.

Нам ніхто не докорить за те, що ми занедбали себе в сенсі збирання й багатіння для себе, або за займання для себе певного місця в просторі та в часі. Ми, — як народ і як Церква, — маємо певне визнання і ніхто нам нашого місця (географічно й історично) вже не заперечить. І раз ми стали на свої ноги, — ми мусимо бути свідомі того, що без волі Божої це не сталося, а що ми маємо на це Божественне призначення. І саме той факт, що ми як народ і як Церква пустили в світ своє коріння і займаємо в ньому специфічне місце, — ми також мусимо бути свідомі певної відповідальності і певної місії в своєму світі. Бо ні окрема людина, ані народ, ані дана Церква без своєї специфічної долі — без призначення й місії не існують. Ніхто бо не покликаний існувати й багатіти тільки для себе. Навіть у нашій канадській ситуації ми мусимо бути свідомі своєї виразної місії, мусимо бути вірними цій місії, — інакше — як безплідні — ми можемо зійти не тільки з канадської сцени, але й з арени світу. Від нас також, як неплідних, можуть зажадати душі, коли ми зовсім не будемо сподіватися того (Лк. 12:20), а наші таланти можуть бути від нас відвернені і стати на послуги іншим (Мт. 25:28-30).

Що ж до проблеми відповідальності, то ми перш за все відповідальні за себе особисто, і за нашу канадську сцену. Тут, — з волі Божої, — нам дано нагоду запустити своє коріння: нам дано нагоду поселитися, вросли в свій ґрунт, зорганізуватися, фізично й матеріально забезпечитися як слід. Тепер, після років усердної праці, ми — як

Церква й церковне суспільство — маємо з чим показатися перед світом і можемо сміливо сказати, що тут, для себе, ми таки збагатили. Нам вже, формально нічого не бракує. Ми маємо стабільний церковний устрій; маємо повну церковну структуру; маємо ієрархію, духовенство й інституцію виховання духовенства; маємо храми, школи й інституції, парафіяльні й церковні домівки, а навіть такі вигоди як мережа літніх осель. Так, отже, фізично й матеріально ми справді збагатили так, що можна й подивуватися! Але це наше зростання й багатіння — це переважно багатіння й збирання для себе самих, а впарі з тим у нас є й недотягнення і, скажемо, наше багатіння у Бога вже починає показувати свої наслідки. Ми ж бо відкрито починаємо говорити й турбуватися тим, що від нас уже „жадається душ” — душ нашого доросту — дітей нашої Церкви і нашого народу. Ніде правди діти, — ми починаємо терпіти втрату душ. Це, поки що, тільки виразний натяк та пересторога, що в обличчі тих утрат — в обличчі загрози залишитися без нащадків, — наше збирання й багатіння тільки для себе — небезпечно неплідне. Бо це тільки один бік зусиль, а сам він недостатній, неповний.

Значення ознак і перестороги

Так, отже, нам треба звернути більше уваги на багатіння у Бога. Ми мусимо збудити в собі місіюну свідомість і звернути увагу так на себе самих, як і на нашу специфічну ситуацію, на наші негайні потреби, на можливості, на нашу свободу!, і на велику відповідальність за неї. Скажемо, взявшись за таке діло як будовання Церкви, як відповідальність за виховання й спасіння душ, — ми мусимо бути свідомі того, що ми взяли на себе найвищу відповідальність — і то не тільки перед своїм власним сумлінням, а перед людьми і перед Великим Богом. А Він, Благий, має владу перевірити нашу працю і нас і назвати наше будовання розумним, корисним, чи й не таким і Він це зробить, бо й перестеріг нас у цьому.

Велика моральна сила цієї перестороги полягає в тому, щоб ми вміли — так би сказати — пильнувати кесарева і бути свідомими того, що належить Богу. І це, властиво, та свята синтеза і вміння втримувати між згаданими обов'язками здоровий баянс, — ця синтеза

балаюється на принципі свободи, добровільного вибору і взагалі — на принципі волі. Тут конче потрібне прозріння цього балаю й повне волеве стреміння до нього, бо це дар і відповідальність єдино наша. І де-як-де, — тут, — а особливо в нашій винятковій ситуації, — нам треба чистого прозріння, чистої орієнтації — зміненого розуму й смирення голубки, як говорив Ісус Христос (Мт. 10:16).

Тут пора вже поставити конкретне питання: про що нам ідеться? Що мається на увазі, коли говориться про суб'єктивне й об'єктивне багатіння людини, а при тому й робиться натяки на ситуацію суспільства й народу? Чи можна образом такого багатіння насвітлювати процес життя громадського, суспільного чи й життя даного народу?

На нашу думку — так, можна, і не тільки можна, а навіть треба це робити. Ми, як окремий народ, а вужче — члени українського народу, — не можемо вважати себе випадковим витвором химерної історії. В Божому світі нічого випадкового нема, — не все ж бо на світі (крім Диявола) вийшло з-під Божественної руки та живе й розвивається самовільно й самоцільно. Народ — це люди, це прецінна етнічно-національна сутність зо своїм рідним місцем — із землею на світі, зо своїм часом — з історією, зо своєю вдачею — духовим обдаруванням, з витвором і продуктом свого творчого духа — культурою й з традиціями, а навіть зо своєю специфічною життєвою інтерпретацією Божественного дару — Євангелії Господа нашого Ісуса Христа. А все це — то не витвір капризів історії, а навпаки: все це дане нам, свідомо й любовно перейняте нами, і чи то народність, чи Церква, чи їхній загальний духовий дорібок — все їхнє надбання-багатіння, — все, що нам відоме, дороге й визнане своїм українським, — це ж великий дар Всесвятого Бога! Ми — народ, і добре окреслена етнічна сутність! Ми не якась капризна змова певних людей, а Божественний факт, що має своє місце, свій час, і свою священну місію. Ми існуємо не проти, а з волі Божої. А що з волі Божої — те й священне. Правда, за тривалу священність своєї долі, і свого характеру, — самі ми відповідальні. І поки в нас буде зберігатися певна духова температура, певний смак і своє специфічне забарвлення — доти з нами буде все в порядку і, як таких,

Господь не викине нас з уст (Об'явлення 3:16). Коли ж ми допустимося до того, що свій духовий смак затратимо і станемо ні холодними ні теплими, — нам може бути дана оцінка „нерозумні” і тоді всі наші обдарування і всі наші здобутки — душа наша й життя — можуть бути утрачені. (У нас проявляється цікаве психологічне явище — гін до музейності . . . Чи не є це гін інстинкту самозбереження? . . .). Треба бо знати, що коли Бог дає людині певний дар чи талант, — з тим даром іде також обов'язок відповідальності. А ми знаємо з Євангелії, як то Господь поступає з тими, що таланти отримують, але марнують їх і не багатіють ані для себе, ані для Бога. (Пригадаймо собі того ледаря, який талант прийняв, але не розвивав його, а закопав . . . (Мт. 25:14-30)

Проблема конкретного самовизнання

Так про що ж тут конкретніше ідеться?

Тут ідеться про негайну потребу прозріти суцю правду (Ів. 8:32), тобто прозріти нашу життєву ситуацію, бо від того прозріння може залежати наша завтрашня доля.

Яка ж та наша ситуація?

Перш за все така, що ми навіть тут, у Канаді, знайшли для себе й зайняли певне місце, ввійшли в канадську сутність, в її історію, і вкорінилися в неї й закріпилися тут як окрема етнічна сутність, і як Церква, а фізично й структурально розвинулися як слід. Але в нас вже проявляються проблеми. Скажемо, ми вже починаємо самі себе нерозуміти; в нас у старших і в молодших виробляються відмінні поняття-концепти і покищо, ніхто не робить до того якогось тверезого підходу, ніде не пропонується запобіжних заходів у цій ситуації. Ми ще знаємо звідки ми та чії ми діти, але між нами вже починає проявлятися дезорієнтація відносно того, хто саме ми такі, які ми і чому саме такі як ми є, і як нам бути? Почуття і збагнення істоти українства в старших і в молодих вже не ті самі, — отже ми розходимося в концептах своєї власної сутности — так етнічної, як і віроісповідної. Наприклад, поняття українства наших дітей з поняттям батьків вже розходяться і цей „парадокс” стверджують члени нашої молоді. Через те в нас постають прерізні непорозуміння. Що ж до істоти

нашої релігійності — нашого віроісповідання, — в нас ще є чимало людей, які відкрито признаються до якогось нетаїнственного, безмолитовного „православія”, що можна назвати рівнодушним деїзмом, але не ісповіданням Православної Віри. Отже, ми ще свідомі того, звідки ми і чий ми діти, і маємо право говорити, що ми здобули багато; але нам треба проаналізувати себе всесторонньо і вслуховуватися в те, чи й не до нас, бува, можуть відноситися слова Господні:

Знаю і Я діла твої, і чую як ти кажеш: „Я багатий і збагатів, і не потребую нічого”. Тільки ж ти не добачаєш, що ти нужденний і мізерний, і вбогий, і сліпий, і голий! Раджу тобі, купи собі золота в Мене і намасти собі очі, придбай білу одягу, щоб прикрити ганьбу свою... Бо, слухай: Оце стою під твоїми дверима і стукаю . . . (Об'явлення 3:15-20).

Загроза психологічної дезорієнтації

Отже, в нас вже є проблеми психологічної дезорієнтації, певного розгублення, утрата баянсу самоусвідомлення і самовизначення, утрата душ — головно дітей і молоді. В тому може проявлятися побоювання за себе, за свою ідентичність, — чи вона оправдана, чи вона нам тут потрібна? А може бути, що в нас почнуть проявлятися сумніви, чи Бог справді нами ще цікавиться, чи ще дорожить нами, чи Він нас ще любить?

Такі сумніви й почуття неприємні, але декотрі з них уже висловлюється. Неприємно також переживати й говорити про свої проблеми, про втрату молодих душ, про загрозу винародовлення тощо. Але чи не є ці почуття доказом саме того, що Господь нас ще не оставив, що Він нами ще дорожить, що цей своєрідний душевний неспокій — це наслідок того, що Господь вже починає все сильніше й сильніше стукатись до наших сердець? Треба ж знати, що там, куди добирається Господь, там не завжди спокій, а навпаки — тривога. Коли, скажемо, Господь добирається до сумління даної людини, тоді в неї настають покайні муки, а не душевний спокій. Так і в нашій ситуації: якщо в нас починають розвиватися турботи про свій стан — це добре: вони можуть довести до здорових висновків, — до певної синтези прозрінь своєї сутности та необхідних

зусиль. А, може, врешті станеться і так, що ми зрозуміємо, що так наше існування, як і наш дальший розвиток — і взагалі наше майбутнє, — все це залежить від ліку Господнього. І якщо б ми справді допустили Бога трохи ближче до себе і ввели Його в свою ситуацію, Він поміг би нам краще орієнтуватися, краще один одного розуміти, шанувати один одного, а понад усе — любити один одного святою любов'ю. Тоді в нас, може, знайшлася б спільна мова; тоді скоріше нам могла б прозрітися спільна мета; тоді, може, нас єднали б спільні стремління, спільні потреби-ідеали. Треба знати, що якщо б ми спромоглися об'єднатися духом взаєморозуміння, пошани й любови, — то це вже було б наше багатіння у Бога. Ніщо бо так не вподобляється Богові, як братнє розуміння ближнього, розуміння його потреб, його ситуації, і кожному випадкові виявлення виrozumіння й любови до нього. Коли б таке виrozumіння і така любов запанувала між нами, — проблем у нас було б багато менше. Чисте збагнення й прозріння цієї ділянки нашого життя — справа найвищого значення. Це тут нам треба багатіти й розвиватися, а від усього негативного й розкладового звільнитися.

І це справа не легка. Сами бо, без Божественної допомоги, ми того не зробимо. Так, отже, усердно молимося Господу Богу, щоб Він допоміг нам звільнитися від непорозумінь та замішань, від підозрінь та згубних оскаржень. Молимося, щоб Господь допоміг прозрівати й знаходити будівну синтезу, щоб ми себе розуміли, щоб взаємно любилися, разом працювали, — щоб краще багатіли духом. Молимося щоб, Він, Благий, допомагав нам усім прозрівати правду щодо нашого положення, щодо наших негайних потреб і нашої ситуації, бо тільки від прозріння цієї і взагалі святої правди, — від духа любови й спокою, — тільки від тих духових якостей залежить і буде залежати, наше спасіння і наше майбутнє.

(Основні думки цієї духової статті-бесіди були змістом проповіді, яку автор виголосив був у Святософійському Соборі в Монреалі, в неділю 27 листопада 1977).

(„Канадійський Фармер”, 8 травня, 1978).

**СПРАВА
КАТЕГОРІЇ СВЯТОСТІ:
ДЛЯ КОГО ВОНА?**

НА РІЗДВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

„Різдво Твоє, Богородице Діво, провістило радість всьому світові . . .”

Цими словами починається тропар свята Різдва Пресвятої Богородиці.

Довгі тисячоліття після обітниці Господа Бога послати Спасителя в світ, — який через надужиття своєї свободної волі покрився недугою гріха, — пройшли в очікуванні того Богом обіцяного Спасителя, Який мав прийти і розірвати ту нажиту недугу гріха, Який мав принести людству сповнення його надій, Який мав стати перед усіма дійсним „Сонцем вічної Правди”.

Не можна сказати, що людство раділо Різдвом Пресвятої Богородиці відразу; Різдвом Пресвятої Богородиці передусім возрадувалися Небеса, а радість людства Різдвом Пресвятої Богородиці і прославлення Її почалося аж з виступом Її Сина, Господа нашого Ісуса Христа на проповідь. І так, коли одного разу Господь наш Ісус Христос навчав людей, то Він Своєю наукою до того зворушив одну жінку, що вона аж виклинула: „Блаженна утроба, що носила Тебе, і груди, що Ти їх ссав”. Це був початок публичного прославлення Пресвятої Діви Марії, — це було здійснення Її власного пророцтва, яке Вона висловила перед праведною Єлисаветою після того, як Архангел Гавриїл сповістив Їй, що від неї народиться Той, що „Сино́м Вишнього назветься”.

На привіт Єлисавети Пресвята Діва Марія відповіла: „Величає душа Моя Господа, і радіє дух Мій в Бозі Спасі Моїм, що споглянув Він на смирення раби Своєї, бо ось віднині убулажать мене всі народи”.

Першим Пресвяту Діву Марію ублажив Архангел Гавриїл, а пізніше весь рід християнський. Св. Іван Золотоустий писав: „Скільки жінок ублажили Пренепорочну Діву і бажали бути такою матір'ю, як Вона була! Що ж їм перешкоджає? (питає він). Христос проклав для нас широку дорогу до цього щастя, і це не тільки для жінок, бо й чоловіки можуть іти нею, — це є дорога послуху”. Тому й

Христос, відповідаючи жінці, що висловила прославлення Богородиці, сказав: „Але рівно ж блаженні і ті, що слухають слово Боже і березуть його” (Лк. 11:28).

Не одна парафія обрала собі день Різдва Пресвятої Богородиці своїм Храмовим Святом і тим самим обрала Пренепорочну Діву своєю Небесною Покровителькою. Ми сьогодні зібралися тут, щоб прославити день Її Святого Різдва, щоб з більшою увагою спільно вознести свої мольби до Неї, щоб розказати свої жалі, щоб показати Їй свої душевні рани нанесені нам тяжкою годиною випробування. Ми будемо кидати сьогодні свій бідний погляд на Її святий Образ, — нас буде вражати Її свята лагідність і любов, — оте блаженство, в якому ми відчуваємо такий брак. Чутлива душа прошепоче: Ти дійсно благословенна, — Ти дійсно блаженна — а я?! . . .

Прийдемо з розвагою до тієї душі і скажемо: І для тебе, о бідна душе, є втішна порада в словах самої Пресвятої Богородиці, що в своїй пісні сказала: „Величає душа моя Господа” . . . за те „що споглянув на смирення раби Своєї”. Для тебе о, бідна душе, є наука в словах великого святителя св. Івана Золотоустого, що сказав: „Христос поклав дорогу до блаженства, яке досягнула Пресвята Діва Марія, і нею можуть ступати всі, — це є дорога послуху!” Отже зведемо все разом і з певністю скажемо, що дорога до блаженства і святости веде через смирення і послух!

Отже, коли ми в тропарі Різдва Пресвятої Богородиці співаємо, що Різдво Твоє, Богородице, принесло радість всьому світові, то ця радість полягає в тому, що в методі життя Пресвятої Діви Марії відкрився для всіх нас цей святий дороговказ, слідуючи за яким, і наші зубожені душі можуть піднестися до тих недосяжних в інший спосіб висот святості і блаженства, до яких піднеслася Пресвята Діва Марія. Двері до того блаженства відкриті для всіх, до нього указаний шлях, і кожному дана воля для вибору. Блаженний той, хто вибирає собі цей шлях до спасіння і змагає до нього; кому ж він байдужий, то нехай хоч не перешкоджає іншим у їхніх святих змаганнях.

Отже, в свідомості свого пониження через гріх, — серед постійних зітхань в душевній вбогості не знеохочуй-

мось; не доходьмо до відчаю, бо саме в той час доходять, або повинні доходити слова Христа і до нашої свідомости: „Блаженні ті, що слухають слово Боже, і бережуть його”. Тобто, блаженство Небесне може бути і наше — якщо ми його хочемо; воно для нас доступне, — тільки не через ліниву легководушність, не через горде пониження ближнього свого, а через смирення і послух.

(Англія, 1958)

Різдво Пресв. Діви Марії

ПОКРОВ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Майже всі християни, в більшій чи в меншій мірі, шанують Пресвяту Богородицю і відповідно шанують встановлені в честь Богородиці святкові дні. Але з якимось особливо благородним почуттям покори й пошани до Пресвятої Богородиці, ті святі дні святкують православні українці. А наглядним прикладом для цього служить свято Покрову Пресвятої Богородиці.

Свято Покрову Пресвятої Богородиці вперше виникло в кінці першого тисячоліття, в Греції. Сталося це так: На Царгород напали араби. Візантія була тоді слабкою державою так, що надії на оборону були марні, тому єдиний рятунок візантіїці добачували в помочі Божій. Люди кинулися до церков молитися. І ось під час молитви в переповненій Влахернській церкві, показалося видіння. Побачили його два благочестиві мужі — Андрій, Христа ради, юродивий і його ученик Епіфаній. Вони побачили Пресвяту Діву Марію в повітрі серед оточуючих Її лику святих, Яка тримала в Своїх руках розпростертий Свій спасаючий Омофор.

Це видіння Богородиці призвело візантіїців до великого одушевлення; вони переповнилися духом відваги і напад арабів відбили. І тоді, власне, на згадку тієї чудесної події, з почуття подяки за неї, було встановлене Свято Покрову Пресвятої Богородиці. Але хоч то греки встановили це Свято, — вони його занедбали і вже майже забули. В нашій Українській Церкві, Свято Покрову появилося ще в до-татарську добу, а в добу татарського лихоліття воно набирало щораз більшої урочистости й ваги серед народу, а згодом стало особливим символом опіки Богоматері над усім людством. Від нас воно поширилося і до інших слов'янських народів і таким Святом Опіки Пресвятої Богородиці над людьми воно являється по сьогодні.

Ми, українці, вважаємо Пресвяту Богородицю своєю небесною Покровителькою не тільки на основі події, яка сталася в Царгороді. Для цього ми маємо ближчі й рідніші нашому народові причини. В нашій історії також були

моменти наявної опіки Богородиці над нашим народом — особливо тоді, коли він попадав в тяжке положення в часи ворожих нападів. Кожний українець знає про не так давню подію врятування Богоматір'ю Почаївського монастиря від нападу турків. Тоді також, коли турки обложили Почаїв, в загрозованих міщан і в монастирі сил для оборони не було. Тоді Ігумен монастиря — Йосиф Добромирський з братією, — подібно, як колись візантійці, — вдалися з молитвою до Пресвятої Богородиці і в Неї просили охорони. Їх гаряча молитва була почута і зараз же над монастирем з'явилася Пресвята Діва Марія. Вона своєю появою розігнала ворогів, а Монастир врятувала. Тепер українці оспівують ту чудесну подію в побожній пісні про Почаївську Божу Матір.

Але крім різних місцевих подій, які лягли в основу сприймання Богородиці покровительською людей, ми маємо на це ще й основи загально-християнського характеру. Перед самим моментом смерті на Хресті, Господь наш Ісус Христос доручив був Свою Матір під опіку Св. Івана Богослова. В Своему зверненні до Івана — Христос сказав: „Це Мати твоя”, а Своїй Матері — Діві Марії сказав: „Це син Твій”. І отой власне момент деякі богослови вважають всиновленням Пресвятій Богородиці, в особі Святого Івана Богослова, цілого роду людського. Тому ми поступаємо справедливо, коли почитаємо Пресвятую Богородицю своєю Небесною Покровительською, а в день Свята Покрову Пресвятої Богородиці ми віддаємо Їй похвалу за опіку над цілим родом людським. Ця материнська опіка Богоматері над людьми проявляється особливо в тяжких моментах людського життя і тому, хто не пережив тяжкого горя, хто не шукав помочі в Пресвятої Богородиці, — той насправду не є у стані тієї помочі збагнути. Взагалі, Божественна опіка над людьми проявляється наявно тільки тоді, коли нема іншого виходу і коли загрозована людина не впадає в розпуку, а шукає допомоги Святих, — особливо ж Пресвятої Богородиці.

Ніхто з-поміж Святих Божих не є так близьким до нас, як Пресвята Богородиця. Православна Церква вважає Богородицю за саму першу з-поміж усіх Святих, що жили на землі, а також як найбільшу з-поміж Небесних Ангелів і Архангелів. Але треба знати, що Вона народилася такою

самою людиною, як кожний з нас. Вона так само, як кожний з нас народилася з п'ятном первородного гріха; Вона так само, як кожний з нас переживала велике горе, коли поділяла Христові муки на Голгофі. Але через Свою надзвичайну побожність і чистоту Свого життя, Вона досягла найвищих висот святости. Отже, — Вона одна пізнала і глибину горя і висоту блаженства; Вона одна може найкраще зрозуміти і порівняти одне з другим і тому ніяке диво, що Вона так скоро приходить на поміч нещасним людям. Правда, Пресвята Богородиця не доконує свого піклування над людьми своєю власною силою; Вона виконує тільки те, що Їй доручає Сам Господь, але це залежить і від нашого хотіння, від нашого взивання до Неї про заступництво. В Неї знаходиться дар Божий допомагати людям в їх нещасті в міру їхньої віри в Її допомогу. Бо все надприродне і Божественне залежить тільки від Віри, — тому й Христос навчав: „Коли стоїте і молитесь — вірте, що одержите, то й буде вам”.

Ми маємо багато підстав на те, щоб вважати Пресвяту Богородицю своєю Покровителькою; бо такою представляє Її Свята Церква, події історії, побожні оповідання, пов'язані з Особою Пресвятої Богородиці: вони завжди представляють Її в ролі скорої помічниці, заступниці і покровительки людей.

Історія показує, що з якоюсь особливою силою віри заступництво й опіку Пресвятої Богородиці відчував український народ, особливо ж український воїн. Згадаймо наше козацтво . . . Вони, як християни, не покладалися тільки на свої власні сили; ідучи в бій, вони завжди несли з собою Ікону Покрову Божої Матері і тоді вони відчували якесь таємниче духове попертя, — тоді в них зроджувалася мужність і віра в перемогу.

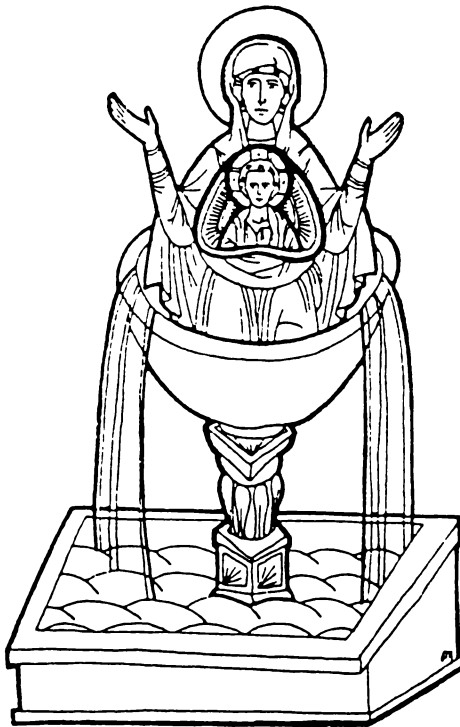
Також, у час перебування на Січі наш глибоковіруючий воїн-козак молився в церкві присвяченій Покрову Пресвятої Богородиці. Як бачимо, наш прадід, наш славний воїн-козак, будучи глибоковіруючим християнином, знав, де його сила, знав, де його рятунок. І тому не диво, що він завжди втішався подивом і славою серед інших народів, не диво, що він передав нам живу приповідку: „Без Бога — ні до порога”.

Ми шануємо наших славних предків, — і якщо на правду так, то вшануймо і їх заповіт. „Без Бога — ні до порога” заповідав на наш дід, прадід і славний козак. Той повчаючий голос повинен знайти відгук в душах наших, — у душах їх поколінь.

День Покрову Пресвятої Богородиці є днем спомину всіх поляглих за нашу Батьківщину. Тому особливо сьогодні ми повинні вознести їм свою потішаючу відповідь. Ми повинні відповісти їм нашими молитвами, що ми не без Бога, а що ми таки з Богом, що ми йдемо їхніми слідами, — під Покровом Пресвятої Богородиці. Вознесімо ж і до Неї свою молитву:

О, Пресвята Діво-Мати, що покривала в бідах наших предків, — покрій і нас Своїм Святим Омофором!

(Англія, 1958)

Богоматір — Джерело Життя

ВВЕДЕННЯ В ХРАМ ОТРОКОВИЦІ МАРІЇ

Сьогодні, ми святкуємо одне з найбільших свят Православної Церкви — Введення в Храм Пресвятої Діви Марії.

Свято Введення, як і християнські свята взагалі, має два аспекти: перший історичний, де ми згадуємо ту подію, що сталася з Отроковицею Марією та з її батьками; другий — також дуже важливий для нас, — повчаючо-духовий.

Церковний переказ каже, що батьки Пресвятої Діви Марії, Яким і Анна, були бездітними. В той час бездітність була великим нещастям для батьків. Ви знаєте, що ще на початку історії людства Господь Бог попередив людей, властиво жидів, що з їх роду народиться Спаситель світу — Христос. Очевидно, бажанням кожного роду було, щоб той Спаситель народився від них. А в кого дітей не було, той вже позбавлявся надії, що в його роді, колись може народиться Той всіма очікуваний Спаситель-Христос. Отже бездітним людям було тяжко жити, бо на них і люди дивилися з презирством, а самі вони вважали, що й Бог немилостивий до них. Такими нещасними бездітними були батьки Діви Марії, Яким і Анна.

Правда, вони походили з відомого роду царя Давида і Соломона, але все це давно звелось і Яким і Анна були вже простими, бідними людьми, та ще й у додаток — бездітними. Це вже було великим нещастям! Бездітні багато молились, багато приносили жертв, — просили Бога, щоб Він зняв з них те п'ятно бездітності. Такі батьки прирікали, що коли в них народиться дитя, то вони присвятять його Богові. Так сталося з батьками Пресвятої Діви Марії — Якимом і Анною. Вони дали собі обіт: „Коли в нас народиться дитя, посвятимо його Богові”. Дівчинка в них справді народилася! Дали вони їй ім'я Марія і тишилися Нею три роки. По трьох роках треба було вже виконати свій обіт — відвести своє дитя до Єрусалимського Храму. Яким і Анна це виконали, і ми згадуємо ту подію сьогодні. Оце історія свята Введення в Храм Отроковиці Марії, коли

її батьки відвели Її в Єрусалимський Храм на сталий побут в ньому.

А скільки ж науки в цьому для нас?

Свято Введення Пресвятої Богородиці несе нам два головних роди науки:

Перше, — це приклад батьків Якима й Анни в дотриманні ними свого слова перед Богом, бо ж вони виконали свою обітницю і віддали своє єдине дитя на службу Йому. Не уявляємо собі, що це була легка посвята. Напевно ні. А кожний батько, особливо ж мати, це добре розуміє. Бо не одна мати віддала б скоріше своє життя, щоб не розлучитись з своїм дитям. Отже, віддання в Храм на сталий побут трьохлітньої Марії було великою посвятою для Якима і Анни. Але на них лежала сила обіту перед Богом; коли ж людина має щось до діла з Богом, то вона обов'язана посвятити своїм, а допильнувати того, що годиться для Нього. Коротенько, ту науку можна висловити так: в кожному випадкові, перше служи Богові, а тоді вже думай про себе.

Другу науку, яку несе нам сьогоднішнє свято, ми беремо вже від Самої Діви Марії. Тут ми вже бачимо, яку велику роль у вихованні людини має храм Божий — нашому, церква.

Пресвята Діва Марія прожила при Храмі десь коло 13 років. Там Вона тихим і спокійним життям, під постійним впливом Храму, піднесла себе до найвищого ступеня святости. І коли пізніше, при Благовіщенні, до Неї прийшов Архангел Гавриїл і побачив Її в душевній чистоті, то він мав чого воскликнути: „Радуйся Благодатна!” Нам може видаватися, що Пресвята Діва Марія піднеслася до своєї святости якоюсь надприродною силою. Але це не вірно! Бо Вона по своїй природі була така сама як і всі ми! Вона могла спокушатися, Вона підлягала всім бідам, а терпіла мабуть більше, як хто з нас. Бо вже при вцерковленні маленького Ісуса, праведний Симеон в тому ж Єрусалимському Храмі, між іншим, до неї сказав: „Душу твою прошиє меч”. Це було вірне предсказання Її пізніших терпінь.

Сам Ісус Христос дає нам зрозуміти, що святість

Пресвятої Діви Марії не є якимось особливим даром з небес, і що таку святість може досягнути хто-небудь. Одного разу Христос говорив до народу і так зворушив одну жінку, що вона піднесла свій голос і сказала: „Блаженна утроба, що Тебе носила, і груди, що Ти ссав!” Це було перше публичне прославлення Богоматері! А Христос відповів: „Так. Але ж блаженні й ті, що слухають слово Боже і бережуть його”.

Отже святість, яку досягнула Богородиця, можлива для кожного, хто зберігає слово Боже, — хто може жити так, як воно нас навчає. Певно, що з тим словом Божим найперше треба ознайомитись, а тоді вже в міру своїх сил підноситися вгору. Часом та путь, на яку нас наводить слово Боже, видається надто крутою, тяжкою для ходу по ній; але то є путь до святости, до спасіння і ми не будемо тими першими, щоб нею іти. Перед нами нею пройшло вже багато-багато людей, а Пресвята Діва Марія була першою з них. Постраймось і ми, з поміччю Божою, іти за ними.

(Канада, 1960)

Введення в Храм Отроковиці Марії

СЛОВО НА БЛАГОВІЩЕННЯ

„Радуйся, Благодатна, Господь з Тобою! Ти благословенна між жонами!” Так привітав Пренепорочну Діву Марію Архангел Гавриїл, коли прийшов сповістити Їй, що від Неї народиться, по нашесті Духа Святого, Син Божий — Спаситель світу.

Довгі тисячоліття пройшли з того часу, коли Господь об'явив обітницю людям, що колись на світ прийде Спаситель, Котрий спасе його від гріха, прокляття й смерти. Та обітниця, про майбутнього Спасителя, в найчистішому образі жила серед ізраїльтян. Вони нетерпеливо очікували здійснення тієї обітниці, — очікувала його також і Пренепорочна Діва Марія. І ось, на Її превелике здивування, являється Їй Архангел і сповіщає, що Той Богом обіцяний і всіма очікуваний Спаситель народиться від Неї Самої. Спочатку Вона не могла повірити словам Архангела, але після переконання сказала: „Я раба Господня, нехай буде зо мною по слові твоему”. В той момент, на Пресвяту Діву Марію зійшов Дух Святий і Вона зачала Сина.

Через кілька днів, пренепорочна Діва Марія вибралася до своєї родички Єлисавети, щоб поділитися з нею своєю радістю. Але Єлисавета, почувши привіт Марії, в радості виклинула: „Ти благословенна між жонами і благословенний плід утроби твоєї!” І звідки це мені, що до мене прийшла Мати Господа мого”. А Марія відповіла: „Величає душа моя Господа і радіє дух мій в Бозі Спасі моїм, що споглянув на смирення раби своєї, ось бо від нині ублажать мене всі народи”. І це пророцтво Пресвятої Диви Марії почало скоро сповнитися і сповняється між християнами і посьогодні.

Першим ублаженням Пресвятої Диви Марії був привіт Архангела при Благовіщенні, що від Неї народиться Спаситель Христос, другим ублаженням був привіт Єлисавети. Але це було приватне прославлення Богородиці. Публичне прославлення Матері Божої наступило вже з виступом Її Сина, Господа нашого Ісуса Христа на проповідь.

Коли Ісус Христос одного разу проповідував, то Він так вплинув на одну жінку, що вона аж воскликнула: „Блаженна утроба, що Тебе носила і груди, що Ти їх ссав”. Пізніше Богородицю прославив і сьогодні прославляє весь рід християнський. Св. Іван Золотоустий писав:

„Скільки жінок ублажили Пренепорочну Діву і бажали бути такою матір'ю, якою Вона була? Але, що ж їм перешкоджає? — питає він. Христос положив для нас широку дорогу до того щастя і це не тільки для жінок, бо й чоловіки можуть іти нею, а це — дорога послуху”. Тому й Христос, відповідаючи жінці, що сказала „блаженна утроба, що Тебе носила і груди, що Ти ссав”, сказав: „Так, — але рівно ж блаженні і ті, що слухають слово Боже і бережуть його”.

Свята Церква Христова прославляє сьогодні Богородицю з днем Її Благовіщення. Ми сьогодні кидаємо свій бідний погляд на образ Пресвятої Богородиці. Нас просто вражає Її свята лагідність, Її скромна і чиста любов, оте тихе блаженство, яке відчуваємо від Неї, в якому відчуваємо аж такий пекучий брак. Чутлива душа прошепоче: „Ти дійсно Благословенна, — Ти дійсно блаженна — а я?”

Прийдемо з розвагою до такої душі і скажемо: І для тебе, бідна душе, є втішна порада в словах самої Богородиці, що в своїй пісні сказала: „Величає душа моя Господа”, — за те, „що споглянув на смирення раби своєї”. І для тебе, бідна душе, є порада в словах великого святителя Івана Золотоустого, що сказав: Христос поклав дорогу до щастя, в якому перебуває Богородиця, для всіх людей, а це — дорога послуху. Отже зведемо все разом і з певністю скажемо, що дорога до блаженства і святости веде через смирення і послух.

Прикмети смирення і послуху були світлою сторінкою в характері Богородиці. І коли б ми присвоїли собі ці прикмети, тоді і наші збіджені гріхами душі могли б піднятися до тих висот святости і щастя, до яких піднесла себе Пресвята Діва Марія. Двері до того щастя відкриті для всіх, до нього вказаний шлях святої Євангелії, і кожному дана воля вибору. Блаженний той, хто вибирає собі цей шлях спасіння і змагає до нього.

(Англія, 1958)

ДО УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

Згідно з оповіданням Св. Євангелиста Івана, Господь наш Ісус Христос завершив Своє служіння на землі визначенням опіки над Своєю Матір'ю. Висячи на хресті, — перед самим моментом смерти, — Він згадав Свою перемучену Його стражданнями Матір. Тут бо Вона стояла під хрестом з іншими благочестивими жінками і з наймолодшим учеником Христовим Іваном. Тут Вона стояла прибита горем страждань Свого Сина, осирочена, вражена наругою страшної несправедливості. Отут власне, як пророкував праведний Симеон при вцерковленні Ісуса, душу Пресвятої Діви Марії прошив меч. І ось, в той непереносимий момент до Неї доходить передсмертний голос Ї Єдиного Сина. Він зібрав останки Своїх сил і тихо промовив: „Жено — і вказуючи на апостола Івана додав, — це син Твій”. А йому сказав: „Це Мати твоя” (Іван 19:26) і щойно тоді віддав Богові духа.

Пресвята Діва Марія решту свого благочестивого життя, по заповіті Свого Сина, дожила під опікою Св. Івана Богослова.

Переживаючи в домі апостола Івана, Пресвята Діва Марія багато часу проводила в молитві. Вона також, як говорить переказ, часто відвідувала освячені Ї Сином місця і там також погрузалася в гарячі молитви. Церковне передання говорить, що вже на схилі свого земного життя, під час такої молитви, Пресвятій Діви Марії ще раз з'явився Архангел Гавриїл і сповістив Ї про близький кінець Ї скорботного, але благочестивого життя.

Вістка про кончину Пресвятої Богородиці не стурбувала і не засмутила Її. Навпаки. Вона була втішена тією вісткою. Вона зраділа, що вже врешті прийде кінець тим грубим несправедливостям, які Вона мусіла переживати. Пренепорочна Діва Марія перейшла дуже тяжкий життєвий шлях. Вона народилася в убогості, від старих батьків. На третьому році свого життя віддається на постійний побут при Храмі. Там, в суворому аскетизмі доростає до віку зрілості і з розпорядження первосвященника віддається під опіку старця Йосифа; переживає щасливий мо-

мент благовіщення від Ангела, що від Неї народиться Той, Котрий Сином Вишнього назветься і Котрий засяде на престолі Давида і буде царювати над Домом Якова і, що Царству Його не буде кінця.

Та, яке тут ще предиво для шістнадцятилітньої Отроковиці . . . Вона буде рождати, але не так, як кожна жінка; Вона буде рождати, будучи в Своїй дівочій невинності, тобто — буде рождати від Духа Святого. Вона в блаженному благоговінні чекає того моменту, коли зможе любити й плекати своєю материнською любов'ю Того Царя віків . . . Яким блаженным передчуттям переповнювалося Її шляхетне серце, коли Вона в спокійному очікуванні уявляла собі дитячі рухи, слова, а пізніше зріст Його слави...

Ось наспіли непереносимо довгі останні дні . . . Ще трохи, . . . але сильний світу цього, римський імператор Август, наказав перевести перепис людей. Перед тим наказом нема німецьких, нема й хворих. Пренепорочна Діва, незважаючи на свій стан, мусить іти з Назарету до далекого Вифлеєму, щоб там зареєструвати і своє життя. Там Її і Її опікуна, Йосифа, застає холодна ніч, місця для них на нічліг не знайшлося і в тому скрутному моменті наспіває час родити.

Світ до Неї байдужий . . . Помочі, чи навіть співчуття для Богоматері не знайшлося . . . і все, що ця грішна земля спромоглася Їй і Цареві Вселенної офірувати — була опустошена, холодна стайня в полі, — там Їй і прийшлося рождати . . .

Але й після народження Пресвіята Діва Марія не знала багато потіхи. Властелюбивий Ірод скоро почав ганятись за життям Її немовляти і, щоб рятувати Його життя, Богоматір мусіла втікати до далекого, чужого Єгипту. Там прийшлося поневірятися серед несприятливих умов чужини аж до смерті Ірода, але й після повороту з Єгипту Вона проживала вбогим, примітивним життям. Богодитя Ісус росло й кріпилось, але земної радості в Ньому для Матері знаходилось мало. Їй часто пригадувалися слова старця Симеона; ті пророчі слова віщували щось таємниче; при кожній згадці про них шляхетне серце Богоматері огорталося холодом якогось непевного передчуття. Для радості оставалось дуже мало місця.

Одного разу, як кожна побожна матір, Пресвята Діва Марія повела свого Сина в Єрусалим на свято Пасхи. Там дванадцятилітній Ісус загублюється і, коли після двох днів неспокою й хвилювань Богомати знайшла Його і з легким докором сказала, що Він багато тривоги тим спричинив, то Отрок Ісус відповів: „Чого ж Вам було шукати Мене? Чи не знаєте Ви, що Мені належить бути в тому, що належить Отцеві Моєму?” (Лк. 2:49). Хоч і Пресвята Діва Марія не могла ще повністю зрозуміти дивної відповіді Сина, але Вона вже бачила, що Він народився й росте не для того, щоб принести Йї радість тут на землі.

Коли ж Ісус Христос дожив до повноти віку і виступив на відкриту проповідь, — тоді з Ним і Його Матері прийшлося переносити багато несправедливості. Але найтяжчим моментом в Йї многоскорботному житті, було Йї співстраждання з Ісусом Христом на Голгофі. Там на правду предсказаний Симеоном меч грубої несправедливості прошив Йї зболене серце, — там, під хрестом розп'ятого Сина Йї прийшлося допити чашу неймовірних терпінь...

Але нарікань від Неї не було. „Я раба Божа, нехай буде зо Мною по слові Його”. З тими словами Пресвята Богородиця приймала спокійно всі напади долі. Але все те вже минуло; Архангел Гавриїл сповістив Йї про кончину Йї земного життя. Вона спокійно, а навіть радісно лягає на смертне ложе, — ще раз проспівала слова Своєї пісні: „Величає душа Моя Господа і зрадів дух Мій в Бозі Спасі Моїм” — і віддає Свою Святу душу Своему Синові і Своему Богові. Так розпрощалася Пресвята Діва Марія з цим грішним світом.

Святкуючи день блаженного Успіння Пресвятої Богородиці, нам мимоволі насувається думка про кончину нашого життя. Властиво говорячи, смерть тілесна, перед якою стоїть кожна людина, не є кончиною життя з погляду релігійного. Людина створена для вічності.

При сотворенні людина була поставлена на шлях спокійного життя. Після гріхопадіння перед людиною відкрилася безодня вічного нещастя. Але Господь наш Ісус Христос, через Свої страждання, смерть і воскресіння, відкрив нам можливість повернутися назад на шлях вічного добра, — а тому, що безодню упадку людина вибрала

по своїй власній волі, то вона ще й сьогодні осталася відкрита; в житті людини далі може бути тільки два шляхи: добрий і недобрий. Посереднього нема. Христос в Своїй науці говорив про все; коли говорив про шлях Заповідей Божих, то тим, хто вибирав собі цей шлях, Христос і відкривав світлі обітници на життя у вічності. За всяке твердошійство і непослух Він перестерігає перед вічним плачем і скреготом зубів. Він ні одних не змушував, ні другим не забороняв, а тільки старався промовити до здорового розуму людей й до їхньої вільної душі і говорив; „Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає”.

Отже, ми можемо з певністю сказати, що наше теперішнє життя не є ще життям повним. Воно є тільки вирішальним моментом в підготові до життя вічного. Все, що було необхідним в підготовці до життя вічного, все, що було необхідним в ділі цієї підготовки із сторони Божої — те виконав Христос, а за нами осталася воля рішення: користати з того, чого довершив Христос — чи ні. Кожний з нас одержав від Христа науку і пересторогу. Тепер кожний рішає сам, чи йому внаслідувати блаженство вічне в Ісусі Христі, чи зневажити всім, що зробив Христос і остатися у вічній досаді, в муках, в самому собі, — у стані смерті.

Роздумуючи про блаженство, що його осягнула Пресвята Богородиця було б помилково думати, що воно для нас — недосяжне. Той щасливий стан, до якого піднесла Себе Богородиця є доступний для всіх. Св. Іоан Золотустий писав, що Христос відкрив для нас широку дорогу до того щастя, яке досягла Пресвята Богородиця і що всі можуть нею іти. Це є дорога смирення і послуху.

Тому, дорогі, згадуючи блаженну кончину Богоматері, розважно застановімось і над собою. Уважно розважмо, хто ми є. Добре застановімось над тим, що ми вийшли на шлях вічності і не забудьмо, що вибір щасливого чи нещасливого стану буття в тій вічності залежить тільки від нас. Ми є істоти вільні. Нас ніхто, в духовому відношенні, ні до чого не змусить. Ісус Христос про все нас повчив і перестеріг про все, але в словах: „Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає . . .” дав нам повну свободу вибору: добра, чи зла; життя, чи смерті.

(Англія, 1958).

ДЕЩО ПРО МОЖЛИВІСТЬ СВЯТОГО ЖИТТЯ (На свято Усікновення)

Сьогодні наша Свята Православна Церква Христова відзначенням дня Усікновення голови Святого Пророка Предтечі і Хрестителя Господнього Івана, вшановує тим і його святу пам'ять.

За словами Самого Господа нашого Ісуса Христа, Іван Предтеча був найправеднішим чоловіком, що будь коли жив на землі(Мт. 11:11).

Історію життя Св. Івана Предтечі ви знаєте, а про кончину його ви чули оповідання сьогоднішньої Євангелії. В загальному ж описі його життя пригадаю вам лише те, що Іван Предтеча був останнім із старозавітніх пророків і був він винятково прямим предвісником скорого наближення Царства Божого на землі, і скорого появилення давножданого Месії — Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа. В проповіді він був особливо прямим, безбоязним і взагалі: своєю поведінкою і силою свого духа Іван Предтеча зумів за досить короткий час викликати до себе повагу жидівського народу. Це є справді винятковий випадок, що всі жиди, так би сказати, поголовно визнавали Св. Івана Предтечу за великого пророка Божого. Як чули ви благовісткування сьогоднішньої Євангелії, ота визнана безбоязність Івана Предтечі, особливо у відкритому осуді беззаконного супружого життя царя Ірода — тетрарха Галилеї, була власне причиною його скорої смерті.

Отже цей скромний опис життя Св. Івана Предтечі, із заявою Ісуса Христа про те, що від Івана Предтечі не було більшого між людьми, дає нам повний образ життя цього святого чоловіка Божого, що колись жив на нашій грішній землі. Таким ми згадуємо і вшановуємо його сьогодні.

А що ж поза тим святковим відзначенням нашим? . . . Що, коли ми станемо порівнювати себе із святим Іваном Предтечею, що ми повинні сьогодні робити? . . . Що ми зможемо сказати собі сьогодні після нашого розваження над життям Івана Предтечі і над життям нашим? . . .

Байдужий чоловік при згадці про Івана Предтечу може й признає сьогодні: та так, то був справді святий чоловік; а я . . . та, якось воно буде. Чоловік більш чутливий серцем і душею своєю при згадці про того святого чоловіка Божого Івана, в міру своєї побожної уяви, представить собі образ його і може щиросеречно визнає: Святий ти і прославлений, — а я . . . О, горе мені окаянному, як далеко мені до тебе . . .

Дехто може сказати сьогодні, що ці заключення є дуже часті, вони так би сказати — людські, а тому й природні для нас. Але дозвольте мені бути настільки сміливим, щоб ці висновки назвати невластивими. Перший можливий висновок — справді розважний; другий, хоч і показує в собі певну долю вбогости духа, — все ж таки неправильний. Це тому, що ми взагалі маємо вироблений якийсь дивний підхід до святих, вже прославлених людей Божих. Я не піду так далеко, щоб назвати той підхід зрезигнованим; але й ще раз повторю, що наш підхід до святих людей Божих дуже часто неправильний. Говорю, правда, про нас пересічних людей, що не раз уявляємо собі праведне, чисто християнське життя чимось неможливим, зовсім недосяжним для нас. Навіть, якщо ми вже й не уявляємо собі святих людей такими, що завжди ходять в якомусь осяянні, то все ж таки нам часто здається, що святі люди Божі живуть якимось особливим способом життя, в якихось особливих обставинах, — одним словом: нам часто здається, що святе й праведне життя є неможливим для нас.

Природно також для пересічного християнина, в роздумуваннях про своє життя і про життя святих угодників Божих, недобачувати будь-чого спільного в тому житті. Святі угодники Божі самі собою і способом свого життя представляються нам чимось надземним — не людським; а в порівнянні їх до себе самих, — між ними і нами уявляється непроходима безодня. Також цілком природно нам в такому стані з Давидом окаянно зітхати: „О, горе мені, бо в гріхах зачала мене мати моя . . .” Справді, це корисне зітхання для нашої душі, якщо воно, очевидно, силується з глибини нашої душі духом надії на покращення нашого духового стану через примирення з Богом, через наше покаяння. Але зітхання оце може бути також голосом духа

резигнації, або й навіть духа відчаю... А це справді може статися тоді, коли ми будемо віддалявати наше життя від життя святих угодників Божих непроходимою безоднею.

Але це старе розуміння серед людей. І Св. Апостол Яків старався допомогти нам в тому випадкові ось таким прикладом: В Старому Заповіті найбільшим праведником Божим уважається Св. Пророка Ілля, що був живим тілом взятий на небо. Але Апостол Яків пригадує нам, що той Ілля був чоловік подібний нам своїми пристрастями (Як:5, 17). Тобто, пророк Ілля нічим не відрізнявся від нас; він був лише більш тривким у вірі і в надії на Господа Бога, і стільки. Його не можна уявляти якимсь надземним чоловіком, бо він був подібний до нас своїми пристрастями . . .

В Новому Заповіті передовими праведниками є Святі Апостоли Господа нашого Ісуса Христа. Пригляньмося до їх святого життя — вже по зісланні Святого Духа. Не думайте, що вони тоді не були подібні нам своїми пристрастями. Ось камінь Віри, Св. Апостол Петро: просвічений Духом Святим, попереджений спеціальним видінням від Господа іти до поган з проповіддю про Ісуса Христа. Це він робить; але його гордість, як жидовина, не дозволяла йому аж надто близько з ними брататися, — аж Апостол Павло мусів його за те прилюдно насварити. Таким чином, і Петро був подібний до нас своїми пристрастями.

Святі Апостоли Павло і Варнава: два друзі, співмісiонери Христові; але все ж прийшла така хвилина, коли ті два друзі розсварюються через молодого Марка так, що вже не могли далі разом проповідувати. І в них були пристрасті такі, як і в нас.

Всі святі угодники Божі: Пророки, Апостоли, Мученики і всі інші угодники Божі — навіть сьогодні згадуваний Іван Предтеча, — відрізнялися від нас лише тим, що вони в своїх слабих моментах не залягали, не допускалися до крайностей, а завжди зверталися і намагалися перебувати у вірі і в надії на Бога; життя ж їх було таке саме пристрасне, як і життя наше.

Я переконаний, що кожний з вас в своєму житті переживав святі моменти, — часто повно не розуміючи

цього. Сьогодні ми можемо зустрічатися і говорити з святими людьми, не маючи найменшого уявлення про це. Бо хто живе й не гнівається на ближнього свого, не підозріває його на кожному кроці, вміє входити в положення людей — розуміти їх!, хто не дає волі своєму мовленню, а веде тихе й покірне життя та боїться Бога, хто привчає себе від душі молитися Йому, — той живе святим життям і сьогодні.

Найпевнішими моментами святого життя є наше щире говіння: Свята Сповідь і Святе Причастя. Ви не раз чуєте, як священник в певний час, підносячи Святого Агнца, без будь якого сумніву виголошує: „Святее — Святим!” Погодіться, дорогі, що кожний, хто підходить до Святого Причастя гідно: з вірою, любов'ю та з священним острахом, той є святою людиною . . . Хіба ви в вашому житті не переживали таких святих моментів? Може не кожен з вас звертає на ті святі переживання особливої уваги. Таким радиться в майбутньому бути в такі святі моменти більш уважними, бо це дійсно святі моменти людського життя.

Сердечна молитва, увага під час Богослужб — особливо увага під час Святої Літургії, — це ж святі моменти нашого життя. Правда, ці моменти можуть бути рідкими. Але пробуйте бути більш чутливими на них. Нехай вони будуть для вас особистим, найбільш переконуючим досвідом в тому, що враз з нашим пристрасним життям ось тут на землі, можливе ще й інше життя: повне, вартісне й святе. Може ми його вповні не розуміємо; але так можемо збагнути, що до того життя варто стреміти. І ще: всі святі моменти нашого життя нехай будуть оправданням нашої віри в святе життя в Христі Ісусі Господеві нашому, там десь на Небесах, — до якого ми маємо вічний поклик, маємо право його внаслідувати і якому не буде кінця.

(Англія, 1960).

ПРО БОРОТЬБУ СИЛ ДУХОВОГО СВІТУ

(До Собору Архистратига Михаїла)

Нав'язуючи сьогоднішню бесіду до свята Собору Святого Архистратига Михаїла і всіх Сил Безтілесних, відведу вас трохи назад до Святого Пророка Ісаїї, котрий згадує нам про той момент в бутті самого Ангельського світу, в який до особливої слави перед Богом вийшов Святий Архистратиг Михаїл. Ми вернемося до того першого зародку зла, котрий, зродивши зло в світі духовому, переніс його з часом і на людей. А там, власне, при першій появі зла/гріха, — при падінні найбільшого з-поміж Ангелів Божих, утвердився в силі і славі Божій, Св. Архистратиг Михаїл.

Ще тоді, коли були сотворені лише самі Ангели, а нашого світу ще не було, — вже тоді, перший з-поміж всіх Ангелів Божих захотів порівнятися з Самим Господом Богом. Тоді, як переказує Пророк Ісаїя, той гордий Ангел сказав: „Вийду аж до Неба, над Божими Зорями престол мій поставлю. І сяду на горі між богами, на краю півночі. Вийду на висоти хмарні і рівнею Тому зроблюсь, Хто Всевишнім зветься” (Іс. 14:13-14).

Так стався перший бунт проти нашого Бога, бунт самих Ангелів. Вони тоді поділились на двох: одні хотіли стати рівними Господеві Богові, а другі в послуші залишилися вірними Йому. Тоді настала сильна духова боротьба. І Ангели, котрі були вірними Господу Богові, під проводом Архистратига Михаїла, викинули збунтованих Ангелів з їх ангельського достоїнства. Тепер ті вигнані Ангели є духами зла, а їх первоначальник називається Сатаною.

Цю правду вигнання Сатанаїла з Неба підтвердив Сам Господь наш Ісус Христос, коли Він одного разу сказав Своїм Апостолам: „Я бачив сатану, що з Неба він спадав, як блискавка” (Лк. 10, 18). Пізніше Ісус Христос показав ту боротьбу духову Апостолові Іванові Богьослову в Об'явленні, а Іван ось так пише про неї: „І сталась на Небі війна: Михаїл з його Ангелами вчинив зо змієм війну.

І змії воював та його ангели (злі духи) та не втримались, і вже не знайшлося їх місце на Небі” (Об. 12:7-8).

Отже з тієї ангельської боротьби переможцем вийшов Архистратиг Михаїл з його Ангелами. Таким чином він являється першою силою після Самого Господа Бога, котра є великим пострахом для сатани і всіх слуг його. Не диво отже, що люди так часто люблять вибирати його своїм духовим патроном — опікуном.

Так і в нас в старій Україні, ще за княжих часів, Св. Архистратиг Михаїл був признаний покровителем нашої столиці — Києва. І скрізь в розсіянні, і тут у Канаді, наші українці радо обирають покровителем своїх громад Святого Архистратига Михаїла. Так зробила не одна громада. Тільки ж хочу пригадати, що на тому ще не кінець! Не все залежить від нашого духового покровительства, а дуже і дуже багато залежить таки від самих нас. Все це, про що говоримо сьогодні, відноситься до світу духового. А що ми мусимо знати, це те, що в світі духовому нема ніякого насильства. Це значить, що ані Сам Господь Бог, ані Його Ангели, ані навіть сатана не присилують нас що-небудь зробити. Ми є вільними робити те, що нам подобається. І коли до нас більше апелює добро, то ми стараємося його робити. Але буває й так, що ми вперто робимо зло, — навіть тоді, коли знаємо, що ми того не повинні робити. Тепер усе від нас залежить: чи будемо ми робити, добро, чи зло; чи будемо жити так, як нам велить Господь Бог, чи може підемо проти Його волі. Отже ніяка духовна сила не силує нас робити те, що вона хотіла б, щоб ми робили. Але обидві сили, і добра і зла, можуть на нас впливати, — можуть старатися нас наклоняти: одна до добра, а друга до зла. Але то вже ми самі рішаємо, що нам робити та кого нам слухати.

Господь Бог бажає, щоб ми — в нашому інтересі — жили згідно з Його Святою волею та, щоб Його слухалися. І для того, щоб жити згідно з волею Божою, ми маємо Євангельське наставлення Ісуса Христа. Але знову, чи ми того наставлення послухаємося, — це вже тільки від нас залежить. І Христос, коли голосив Свою науку часто говорив: „Хто має вуха слухати, нехай слухає”, але ніколи не силував людей до слухання чи послуху. Ми всі є розумні істоти. Ми всі є навчені Христом, як нам треба жити; ми всі

є перестережені про можливі наслідки від нашого теперішнього життя. Ми є попереджені, що праведним життям тут на землі ми готуємо для себе Царство Небесне, — а неправедним готуємо пекельне нещастя. Отже ми все таки остаємось панами своєї долі, — ми самі вкладаємо її на вічність.

Ми згадали про боротьбу двох сил: доброї і злої, і про те, що сила Духа Добра перемогла силу злого духа. Але це лише в царині духа. Та боротьба ще цілковито не закінчилася. Ангели Господні далі воюють з сатаною, — тільки тепер полем їхньої битви не є Небо, а є ним саме серце людини. Так, у нас самих: в наших душах і в наших серцях іде постійна боротьба двох світів, — боротьба за впливи над нашим поступованням: Господь з Його Ангелами хоче клонити нас до одного, а сатана до другого; Господь Бог хоче, щоб ми придержувалися правильника Його Святих Заповідей і так готували для себе вічне щастя; а сатана хотів би, щоб ми Бога не слухали та щоб пішли бодай дорогою байдужості і щоб так поділили з ним його долю вічного прокляття.

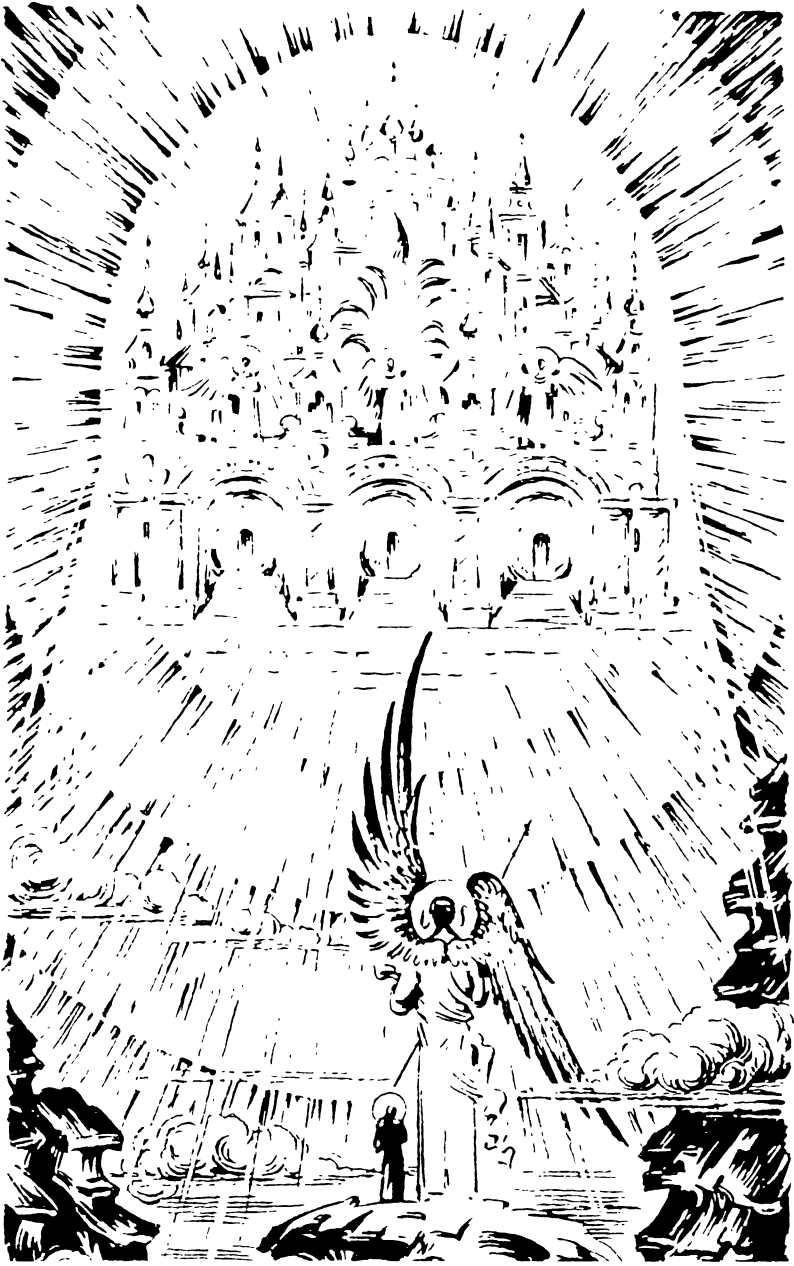
Тепер, можна поставити перед собою питання: кого ми слухаємось? Кого пускаємо в свою душу? Кому скажемо, що дім моєї душі є прибраний для тебе: приходь і царюй . . . А кого відженемо геть?

Ще раз пригадується, що це виключно від нас залежить: дати перевагу слuzі Божому Архистратигу Михаїлові і мати його своїм володарем, — чи піддати себе дияволу.

Свята Церква ставить перед нами два світи: один світ спокою і радості в Дусі Божому, а другий світ — світ тривоги сумління і вічного нещастя. Знову запитаймо себе: куди нам направити свій життєвий шлях? . . .

Над тим питанням варто глибоко задуматись, — і самому знайти для себе відповідь.

(Канада, 1960)

Апокаліптичне зображення Царства Небесного.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

ДЕЩО
СТОСОВНО ПРАКТИЧНОЇ
ІСТОТИ ПРАВОСЛАВІЯ

ПРАВОСЛАВІЄ — ЦЕ СВОЄРІДНЕ ДУХОВЕ ЖИТТЯ

Православіє? Це наша Церква, — ось так в найпростіших обрисах уявляють собі відповідь на це питання. Але поняття про Православіє не може належно збагнути той, хто не з'ясовує собі дійсного положення кожного вірного в його відношенні до Бога почерез Церкву. Хто уявляє собі Церкву як таку спільноту вірних, в якій затирається образ кожної одиниці з її „я”, а існує лише такий образ колективу, в якому не можна духово усамостійнити „я” кожного вірного, той не збагне суті Православія. Віра в психологічному аспекті цього слова — це релігійне життя й переживання. Церква, як спільнота, веде релігійне життя сукупно, колективно; але релігійні переживання є виключно особисті; вони належать до кожної одиниці зокрема. Коли говорять про Православіє в його аспекті спільнотності (а саме чомусь лише до цього обмежують поняття про Церкву), а поминають особистий його аспект, тобто поминають інтимні релігійні переживання кожного вірного зокрема, і коли хто з особистого досвіду, з власних переживань, не знає Православія, то його поняття про Православіє не є повне; у такої людини бракує того духового ґрунту, на якому стало б їй природно-сприятливим учення Церкви. Особистих же релігійних переживань розумом і його поясненнями годі охопити. Ось такою є особиста сторона Православія.

Без неї не вся суть Православія може бути збагненою. Звичайно, і без неї, без тієї особистої сторони можна Православіє вивчати, у нього можна вдивлятися, але це все таки не доведе до охоплення суті Православія як цілоти. „Не легко описати Православіє тому, хто не переживав його сам”, — пише д-р Аліс Грегг — протестантка. Православіє й само якесь таке скромне, що дефініцій про себе охоче не дає, а скоріше радить зацікавленому: „Прийди і подивись” (Прот. С. Булгаков).

„Ми, протестанти, — це ніби два Апостоли, що йшли в Еммаус. Ми більше від будь-кого досліджували всі

богословські питання відносно „Слова”. Серце наше в середині палає й голодує. Чи це тому, що день нашого теоретичного, самолюбного шукання вже давно минувся? Зайдім у гостинницю заспокоїти свій голод, — де „Він узяв хліб, поблагословив його, поламав і дав їм”, — і тоді наші очі відкриваються”, — пише Карл Фрід, протестант, у “Die Stimme der Ostkirche”, обговорюючи справу відношення протестантства до Православ'я.

„Православ'я зберегло первісний настрій християнського спілкування. Ця радісність досі збереглась основним настроєм Богослужб Православної Церкви, зокрема ж Євхаристійної Служби: (це) радість у злуці з Живим Господом; весеління — що сили гріха й смерті переможені, демони впокорені, і що володіння Сатани вже порушене” — пише Ернст Бенц, протестант, у “The Eastern Orthodox Church, its Thought and Life.”

Так говорять посторонні люди; але вони наголошують той факт, що в Православ'ї, коли в ньому дошукуватись відповіді на питання: що тут є першим — чи доктрина, чи відношення православного християнина до Бога, — то тут на перше місце вилонюється відношення людини до Бога. Це, між іншим, підкреслює сам термін „Православ'я”.

Православ'я повно можна збагнути лише з безпосереднього, органічного з ним контакту. А це ось що: приходь, вслухайся, бери участь, **переживай**, — переживай усе, бо, бувши лише глядачем, — Православ'я не збагнеш.

Багато-хто підкреслюють факт, що настрої Православ'я „пасхальний”. Навіть православне богослов'я акцентується більше Христовим воскресінням, аніж Його страстями. Пасха вище Великої П'ятниці. Так на Сході внаслідувано **воскресний** дух апостольської проповіді. Усе це підкреслюється літургійною практикою Православної Церкви. Літургія — Євхаристія — в Православній Церкві — це постійна участь Церкви у **пасхальності** Ісуса Христа.

Євхаристія — це „центральный нерв християнського життя. Крім того, треба пам'ятати, що природа самої Церкви — Євхаристійна, Церква — це тіло Христове. Євхаристія — це також Тіло Христове. Ось тому без Євхаристії немає церковности, — немає й бути не може

оцерковлення життя” (Архим Кипріянь, „Евхаристія”, Париж, 1947).

З цього видно, що відчуження людини від причасної участі в Євхаристії — це її неусвідомлення собі поняття церковности, пригашення в собі церковної чутливости, — відчуження від Церкви. А це явище сьогодні — це вже не рідкість; воно доходить до нечуваних розмірів розцерковлення церковного життя, — секуляризації людини. А це понуре явище проявляється тим, що поражаюча більшість формально „віруючих” людей фактично ставить себе поза сферу Церкви. Якщо б зробити статистику відповідей на таке питання: що сьогодні тримає людей при Церкві? — то чи не вийшла б вона ось так: хрещення дітей, школа для них, вінчання їх, а собі — похорон? Мабуть, мало-хто міг би сказати, що його до Церкви притягає прагнення бути причасним Тілу Христовому. А треба знати, що причасність Тілу Христовому — це не богословська сфера чи справа; це справа кожного віруючого, — справа життєва, повсякденна й конечна. Але сучасна людина схильна думати, що це не до неї відноситься, і що вона цю духовну конечність уже переросла, і може робити свої особисті висновки про все. Вона ще „цікавиться” Церквою, але вже лише тому, що Церква веде „національну справу”, що вона „буває тут, чи там”, або ще через те, що вона „дає їй права”. Бувають ще й „любители церковного ритуалізму”, але він для них задовгий; ряди ж віруючо живих людей — людей святої релігійної простоти, — рідшають.

Це правда, що людина була, є й буде духово слабою; тому в ній бувають пристрасні вибухи й мінливий рівень релігійности. Це вже знаємо кожен про себе; знаємо й те, що в нас часом бувають непевні моменти щодо нашої моральности. Це трагізм нашої волі. Але цей трагізм ще трагічніший тоді, коли людина вибивається з темпа церковного життя — життя євхаристійного, або взагалі виходить поза сферу церковного оточення; бо тоді буває дуже тяжко такій відчуженій від Церкви людині повернутись, чи знову вжитися у Тіло Христове. А без того життя людини неповне... Нема тоді вже в неї охоти не то що пробувати збагнути Церкву в її духовій істоті; вона не хоче й слухати про це.

* * *

Я почав цю статтю мовою про те, що, щоб збагнути сутність Православ'я, то для цього необхідний особистий підхід до нього; згадав про те, як Православ'я пізнають посторонні люди, і подав їхні голоси у справі того, що Православ'я можна пізнати лише з безпосереднього з ним контакту. Це, звичайно, відноситься й до інших церков та віроісповідань. Але кожного вірного, члена Церкви, також пізнається по його контакт з Церквою. Більше того, його членство в Церкві зумовляється виключно безпосередньою його участю в житті Церкви. Бо тут нерв і пульс життя і Церкви, і кожного її члена — один: Євхаристія, що є темпом постійної таїнстеної злуки з Ісусом Христом. Для нас це здійснюється в обрядовій структурі Св. Літургії. Тут, між іншим, здійснюється повня всієї Церкви Христової, Небесної й земної; текст і символіка Літургії говорять про це переконливо і ясно.

Ось про все це — коротенько.

Свята Літургія . . . Нею і в ній вірні, як Церква земна, переживають все життя Господа нашого Ісуса Христа на землі, від Його народження до вознесення на небо, а причасною участю в Євхаристії поєднуються з Ним, хоч таїнстено, але органічно, отже — дійсно.

Ми ще з дитинства знаємо про поділ Літургії на три частини: 1. Проскомідія; 2. Літургія оголошених і 3. Літургія Вірних.

Ось окремо про кожну із них:

1. Проскомідія. Ця частина Літургії нагадує собою народження Господа нашого Ісуса Христа на землі. Це тиха священнодія, бо ж і народження Ісуса Христа відбулось у Вифлеємі убого й тихо. Тут пригтовляється Євхаристійні елементи — хліб і вино, що пізніше в Літургії стануть нашою безкровною жертвою перед Богом Отцем, — жертвою подяки, а також стануть нашим причастям Синові Його — Ісусові Христові.

Щодо хліба, — на Проскомідії вживається п'ять просфор (хлібин). Проказуючи відповідні моління, священник бере першу просфору, виймає з неї кубічну частку — Агнець, і кладе на середину Дискоса (символічно, Дискос — це вифлеємські ясла). Агнець представляє Агнця Божого — Ісуса Христа. Агнцеві на Дискосі Священик

уколює Копієм правий бік, і в цей момент у Чашу вливає вино з водою (представлення того, що сталося на Голгофі). Священик бере другу просфору, виймає з неї трикутну часточку і кладе її на Дискос праворуч Агнця. Ця часточка символізує собою Богоматір. З третьої просфори Священик виймає дев'ять часточок, які кладе трьома рядочками ліворуч Агнця і які символізують дев'ять Ангельських Хорів; зокрема, перша з тих часточок виймається на честь Івана Предтечі; друга — на честь Пророків; третя — на честь Апостолів; четверта — на честь Святих Отців Святителів; п'ята — на честь Мучеників; шоста — на честь Святих Преподобних Отців і Матерів; сьома — на честь Чудотворців; восьма — на честь Богоотців Якіма й Анни, на честь того Святого, під покров якого посвячений Храм, і на честь Святих даного дня; дев'ята — на честь Івана Золотоустого, або Василя Великого, залежно котрого з них Свята Літургія служиться. Ось так на Дискосі зображується Церква Небесна.

Священик бере четверту просфору, з якої виймає часточки, що символізують Церкву земну. Першу часточку виймає за все православне Архиєрейство, Первоієрарха, за все Ієрейство, Дияконство і за весь священничий чин. Далі, виймає часточки за правлячу владу; за тих, кого він бажає пом'янути; за тих, кого хтось просив його пом'янути, і всі ці часточки, за живих, Священик укладає рядочком під Агнцем, тобто під Церквою Небесною, і вони символізують Церкву земну. Тоді Священик бере останню, п'яту просфору і з неї виймає часточки за всіх спочилих Патріархів православних, за будівничих Храму і за всіх спочилих, кого хоче пом'янути, і за всіх у вірі спочилих православних християн. Цей рядочок часточок Священик кладе під рядочком, що символізує Церкву земну, і знаменує він ту частину Єдиної Церкви Христової, яка у вірі спочила.

Вкінці Священик виймає часточку з четвертої просфори за свою недостойність і кладе її до часточок за живих. Коли виймає часточки за живих і спочилих, у той час Священик молиться за відпущення їхніх гріхів. (До речі, це моління за живих чи спочилих є вищим за всякі інші моління, молебні чи панахидні). Коли все це закінчене, ми бачимо перед собою зображену Єдину, Святу й Соборну Церкву Господа нашого Ісуса Христа в обидвох її аспек-

тах — небесному й земному, і Його посередині неї, сидячого на Престолі Слави.

(На цій частині Святої Літургії — на Проскомідії, я зупинився докладніше, і чиню це тому, щоб показати вірним як Церква земна представляє свою нероздільність з Церквою Небесною; по-друге, я тут проводжу думку про життя Церкви і про нашу причасну участь у цьому житті. Думаю, що ідея „Дискосної Церкви” багатьом допоможе зрозуміти сутність цієї священної. Усе в Літургії — важливе; але далі я буду торкатися тих моментів, які вважаю необхідними для ілюстрації не своєї думки, а думки Церкви про себе й про своє життя).

2. Літургія Оголошених. Ця частина Літургії починається знайомим для всіх виголосом священника: „Благословенне Царство . . .”. Вона закінчується виголосом по ектенії за оголошених: „оголошені вийдіть” (тепер часто її закінчують виголосом по сугубій/потрійній ектенії). Цією частиною Святої Літургії Церква земна переживає проповідницький період життя Ісуса Христа. Тут, по відповідних моліннях Церкви, відбувається Малий Вхід, що нагадує нам вихід Ісуса Христа на проповідь, отже читається Апостол, Євангелія; відбувається навчання вірних — проповідь, а також відповідні моління. Церква підготовляється — духово підбудовується до дедалі вищого, важливішого.

3. Літургія Вірних. Ця частина починається виголосом Священника: „Вірні, ще й ще у спокої Господу помолімося”. Усі з особистого досвіду знають, що в цей час настрій Церкви змінюється. І ось та частина Церкви Христової, що на Дискосі зображена часточками „за живих” — усі присутні в Храмі, ніби забуває себе, що вона Церква земна, а урочисто заявляє: „Ми Херувимів собою уявляємо . . .” Настає Великий Вхід — перенесення Святих дарів, — Дискоса з Агнцем і Чаші з вином, із Жертівника на Престіл. Цей момент зображує собою хід Царя Слави, Господа нашого Ісуса Христа, на страсті. Він іде в сонмах Небесної Слави, а ми й себе у цих сонмах уявляємо (Церква ж Христова Одна).

Пережилось це, а ми далі молимося, молимося у душі зо всіми, ісповідуємо свою Православну Віру (співаємо „Вірую . . .”, і, як вірні послідовники Христа, йдемо з Ним у

горницю — на Тайну Вечерю, де Він узяв хліб і вино, поблагословив їх і дав нам. Це вже Євхаристійний Канон. Ось Священик в імені Ісуса Христа — своїми устами, але словами Ісуса Христа — взиває всю Церкву: „**Прийміть, споживайте, це є Тіло Моє . . .**”; „**Пийте від неї всі, це є Кров Моя . . .**” Уся Церква це визнає і співає: „Амінь!”, тобто — „Так!”.

Священик молить Бога Отця, — Отця, бо Бог Син є приношуваний в безкровну Жертву, — щоб Він, Всемогучий, здійснив це наше жертвоприношення. А також підносить Святі Дари — Дискос з Агнцем і Чашу з Вином, і ісповідує перед Богом Отцем; „Твоє від Твоїх Тобі приносимо за всіх і за все!” Усе, що ми спроможні принести перед Тебе, Боже наш, — це лише віра і послух Сину Твоєму, що на Тайній Вечері заповів: „Творіть це на спомин про Мене”. І далі слідують глибокі моління і священнодіяння. І ось у той час Господь Вседержитель діє Духом Своїм Святим, і перед нами на Престолі вже не жертovní Хліб і Вино, а Тіло й Кров Переможного й Прославленого Божественного Агнця — Господа нашого Ісуса Христа.

Тут знову слідує священнича молитовна згадка про всю Церкву Христову — і Небесну і земну; бо ж ось тут тріюмф всієї Церкви, а вона — Одна, і ми в Ній. Голова Її Єдиної — Христос; Господь Вседержитель, наш Єдиний Бог і Отець. То ж молимо Його, щоб Він сподобив нас називати Його Отцем, бо ось у причасній участі в Євхаристії з'єднуємось із Сином Його, Ісусом Христом. Ось ми, вірою насмілились назвати Бога нашим Отцем, заспівали „Отче наш . . .”

Священик у Вівтарі вже запричастився, і кличе всю свою зібрану Церкву: „Зо страхом Божим, вірою й любов'ю приступіте!” і показує нам Чашу, що тепер представляє перед нами явлення Ісуса Христа по Його воскресінні з мертвих.

Це заклик всіх присутніх у церкві до Причастя. А причасників частенько ні одного! . . . Ніхто не вважав потрібним запричаститись Джерелом Життя; і хоч не одна душа стоїть хвора, але ліку не вважає потрібним прийняти. Ніхто не відчуває ні докору совісти, ні душевного

сорому, і Священик уже привик до таких демонстрацій... Отже священик спокійно відносить Святощі на їхнє місце на Жертвник (в Літургії це означає вознесення Ісуса Христа на Небо), а присутнім тихо проказує: „По вірі вашій нехай буде вам”. А Церква все таки співає: „Нехай будуть уста наші сповнені хвали Твоїє, Господи, щоб ми оспівували Славу Твою; бо Ти сподобив нас причаститися Святих Твоїх Божественних, Безсмертних і Оживляючих Таїнств . . .”

Що ж дає вірним це „Оживляюче Таїнство”, до якого ми приступаємо аж надто зрідка, хоч часто буваємо слабі, порожні, дразливі? Православ'є має ось таку відповідь на це питання:

„Євхаристією, в причасті Тіла й Крові Його, ми єднаємось з нашим Господом, і стаємо учасниками Божественних чеснот . . . Накормлюємось, оживляємось, зодягаємось у силу, і духово удосконалюємось даром Божественної Благодаті. Усе, що Христос осягнув на Хресті загально для всіх, є доступне для кожного з нас особисто — в Євхаристії. Наше духове життя скріплюється й розвивається, і ми єднаємось з Ним — Ісусом Христом, — а також один з одним, у цьому Таїнстві Спілкування.

„Євхаристія, розвиваючи й скріплюючи духовне життя, обдаровує нас усім тим, що сприяє побожності й святому життю; розвиває любов, відкриває вигляд у Блаженне Царство поза смертю, в яке, по воскресінні, мають увійти благочестиві”.

* * *

За життя Св. Василя Великого кожен вірний був зобов'язаний участувати в Євхаристії причасно кожної середи, п'ятниці, суботи й неділі. Св. Василій вимагав щоденного причастя. За Св. Івана Золотоустого вже були випадки, що декотрі вірні причащались лише один раз на рік; але цей Святитель цю холодність вірних сильно осуджував, і вимагав частішої участі в Євхаристійній Трапезі.

Сьогодні ніхто не наслідуються вимагати від вірних щотижневої чи хоч щомісячної причасної участі в Євхаристії. Але не можна дивитися спокійно на те, що переважаюча частина вірних стають безєвхаристійними. Наші

катехизиси повчають про часте причастя; але в практиці правилом стає „а вже не менше раз на рік”. Малій дитині цього вистачає; але вірному, який зазнає на собі всієї сили биття об нього хвиль „життєвського моря”, цього зовсім замало. Його ослаблена й постійно ослаблювана істота потребує постійного підкріплення, головню ж євхаристійного. Та й сама природа Церкви вимагає від нього постійного спілкування з нею. Коли ж цього спілкування немає, або якщо воно практикується рідко, — то це є ненормальністю в церковному житті. Ненормальністю є і те, коли й оцей наш постійний життєвий кормитель — сама Літургія, — не може розбудити в нас кращого відношення до неї. Вона ж своєю структурою й ідеєю вимагає постійної причасної в ній участі вірних, і завжди звершується для специфічної громади людей. Ось тут і виринає питання принципового характеру:

Якщо Церква — вірні, зібрані на Літургію, бувають безпричасні: то чи буває тоді необхідна ідеальна повня життя?

Це питання принципове, суттєве, важливе і . . . важке! Знаємо ж бо нашу дійсність! Усе це могло б змінитися на краще, якщо б ми — оті „перші”, над цим думали, повчали своїх вірних і зацікавлювали їх духовними питаннями про Церкву, про її життя та про їхнє властиве місце в ній; якщо б батьки повчали про це своїх дітей вдома, допомагали їм виробляти в собі молитовну привичку ще змалку та показували їм шлях — у Горницю.

* * *

Є такі православні богослови, які кажуть, що поняття про Церкву людина ні зрозуміти, ні здефініювати повністю не може. Найбільш правдоподібна дефініція, кажуть вони, може бути тут ось така: „Церква — це євхаристійне спілкування”. А С. Хомяков зробив такий висновок, що лише той знає Православну Церкву, хто знає її Літургію — тобто той, хто знає Літургію з особистих духовних переживань, євхаристійного досвіду. Прот. С. Булгаков мав на увазі те саме, коли безрадно казав: „прийди і подивись!”. Отже тут кладеться наголос на життя, на переживання Церкви в її духовному реалітеті. Але, коли вдивитись у нашу сучасну „церковність”, то що ж побачи-

мо в ній: гін, чи хоч нахил до духовних переживань? Не завжди і не скрізь . . . Зовнішнє зацікавлення Церквою ще побачимо; але це зацікавлення іноді зводиться до якогось зльокалізованого поняття про Церкву, у візії якого стоїть Церква „політична”, обмежено-парафіяльна, самоцільна. А треба знати, що й уся Церква на землі самоцільною не є, і бути не може.

Церкву Христову на землі називають „воюючою” Церквою. Але вона воює із силою духової темряви, воює за те, щоб жити духово, — щоб бути причасною життю Церкви Небесної. Це є головною ціллю всієї Церкви Христової на землі; вгору вона спрямовує свій настрій; туди вона стремить, і туди хоче вести своїх вірних кожною Літургією, — причасною їх участю в Євхаристії.

Хтось скаже, що це містицизм. Так, але реальний; з досвіду ж знаємо, що він дійсний, коли вірні — Церква земна — є причасні Тілу Христовому. Інакше, без причасности, цей містичний реалізм стоїть поза нами — стає тільки потенційно можливим.

Це правда, що людини від землі не відірвеш. Але вона буває бідна, коли відривається від надземних переживань. Від причастя в Божественному і від почування потреби його вона не відкине ніколи; а коли охолоне — з різних причин — до світу євхаристійного, що є основним, то вона звернеться до містицизму, наприклад, читально-біблійного, де знаходить і вдовольняється лише постійним нагадуванням їй про Бога. Або, в гіршому випадкові, пошукує „правди” в будь-чому іншому, — в окультизмі, наприклад.

У нас ще багато віруючих людей; але в їхній побожності бувають парадокси. Знаємо це з життя. Ось, наприклад, найдеться десь справді Богом живуча людина, яка зчастіша приймає Святе Причастя, — але чи ж не вважають її інші за якогось „дивака”? Таке буває! Як же то потрібно переміни відношення до церковного життя! Люди віруючі, але щоб вони стали живучими повнею Християнства, — їм треба допомі. Давайте їм трохи пояснень, наставлень, пригадок, то може цей сучасний духовний трагізм переміниться в щонедільну євхаристійну радість — якщо не для всіх, то хоч для більшості вірних.

Життя первісної Церкви Православної в Діях Святих

Апостолів коротенько описане ось так: „Вони пробували в науці апостольській, у спілкуванні, в ламанні хліба, та в молитвах (Дії 2:42). Усе це було, є і буде основним правилом і основним змістом церковного життя; усе це загально продовжує здійснюватись в Церкві в її Літургії, і може здійснюватись для кожного з нас — і буде здійснюватись, якщо на Літургії буде відбуватись „ламання хліба” хоч би вже для декількох вірних, але на кожній Літургії.

* * *

Православ'є у своїй суті — це релігія радості, що є повна пасхального тріумфу. Ця радісність розвивається обрядовою структурою Літургії; там вона відчувається, там вона переживається кожним, хто лише хоче відповідно наставитись до неї. Православ'є треба полюбити життям, і треба хотіти переживати його, бо без волевих переживань Православ'я не можна збагнути. Треба знати й оце: в Православ'ї на першому місці, і на демонстративному, стоїть не так його прямонавчальність чи правдивість, як житєва православність, чи правоживучість у Бозі. Тут житєва любов до Бога і людини вище доктринально-нормативної букви закону. Богом відкриті Істини воно в собі вміщує і береже їх своєю притаманною святою обережністю; доктринальних прецизійностей у нього менше, як, наприклад, на Заході. Воно більше ущасливорюється благоговійним духовним досвідом, переживанням, як доктринерною точністю. Тому Православ'є взиває своїх вірних до постійних переживань небесного на землі, які реалізуються особливо Євхаристією; тому воно всіх учасників кожної Літургії призиває до причасної участі в ній і кличе: „Зо страхом Божим, вірою і любов'ю приступіте!” Так Православна Церква літургійним виголосом взиває своїх вірних до щонедільної, щолітургійної участі в Святій Євхаристії — до життя в Ній, що є кінцевою передумовою церковного життя!

Але . . . наша сучасна церковна дійсність показує щось інше: у нас тепер зредукування до **крайности** — лише одноразове причастя на рік стало чимось „нормальним” у повній ненормальності. І вже лише по тій крайності пізнається кращих з-поміж сучасних вірних . . .

* * *

„Я — Дорога, і Правда, і Життя” — сказав Христос. „Я — Хліб Життя! Хто до Мене приходить, — не голодуватиме він; а хто вірує в Мене, — ніколи не прагнутиме”. „Я — хліб живий . . . Як живий Отець послав Мене, і живу Я Отцем, так і той, хто Мене споживає, і він житиме Мною!”

У своїх навчальних розмовах Ісус Христос частенько наголошував „життя”. Він Сам Життя, так і Його Церква — життя в Христі. „Пробуйте в Мені!” — живіть у мені! — говорив Христос. Як? Вірою, любов’ю, духом, — а найтісніше — євхаристійно. Бо це в Євхаристії ми можемо знайти і Правду, і Радість, і Тріумф, і Славу, і повню Церкви, і повню життя, — і свою повню, бо лише в Євхаристії людина стає Людиною — такою, якою вона повинна бути.

То ж частіше заходьмо в ту Горницю, де Він „узяв хліб, поблагословив його, поламав і дав...” нам! — може й наші очі відкриються на дещо...

(„Вісник” 1 березня, 1966).

Тайна Вечеря

ЛЮДИНА І БОГОПОЧИТАННЯ

Наукова Конференція Колегії Св. Андрія на відзначення 1000-річчя Хрещення Русі-України — це, в дійсності, явище радісне і похвальне. Бо справді, ідея відзначення цього великого і дуже важливого для нас Ювілею повинна була заангажувати не тільки сили нашого духа, але також сили нашого інтелекту. І ми є в стані зробити певний вклад у здійснення нашого великого задуму так у межах ювілейних святкувань, як і на рівні розумових рефлексій. Наукова конференція Колегії робить свій вклад в обидвох згаданих аспектах; сама хартія підбору тем конференції свідчить, що ці теми відповідають обидвом вимірам ювілейних відзначень.

В програмі цієї конференції мені випало застановитися над загальною темою „людина і богочитання”. Це тема практичного порядку; проте вона заслуговує місця в межах наукової конференції, бо не все, що становить саму суть цього питання є таким простим, як воно звичайно видається. Людина може прожити все своє життя, ходити на церковні Богослуження регулярно і не бути в стані здавати собі справи з того, про що в Богочитанні, по суті речей, ідеться. Дещо з того, на що я поспробую звернути увагу цієї добірної аудиторії до шкільного літургичного богослов'я ще не входить. Але тому, що речники дещо сміливіших прозрінь вже пробують доходити до нових заключень саме в межах богословських стремлінь і то на форумі Колегії Св. Андрія, — якраз така тема (тим більше) підходить форумові даної наукової конференції, організованої Колегією Св. Андрія в Вінніпезі.

Отже, моя тема — Людина і Богочитання; але в межах часу доповіді, я поспробую поділитися з вами лише найосновнішим, що належить до цієї теми. А це такі точки:

1. Феномен Богочитання.
2. Природа Богочитання.
3. Богочитання в українській традиції.

Отже, приступаймо до самої теми доповіді.

1. Феномен Богопочитання

Крім богословія, питанням богопочитання та релігії взагалі займається наука, а зокрема філософія й антропологія; але вони рідко коли подають правдиві заключення відносно цього питання. І їм нема чого дивуватися; вони підходять до явищ релігії і богопочитання із своїх об'єктивних заложень, через те їхні заключення бувають об'єктивно наукові. Проте, як побачимо пізніше, навіть християнські автори в справі походження релігії і богопочитання часто вичерпних відповідей не дають. Це стається просто тому, що до вивчення цих явищ підходить без докладного вивчення людської природи, що в даному випадкові являється фактором найосновнішого значення. Очевидна річ, що питання Богопочитання треба розглядати на основі заключень християнської, а вірніше, — на основі православної антропології і то конче з врахуванням найновіших висновків психології, навіть соціології.

Сказавши це, треба ствердити й інше, а саме, що говорячи про феномен богопочитання, ми стаємо віч-навіч з онтологічною потребою пізнати саму природу, тобто — саму онтологічну суть богопочитання. Це завдання є виключного значення, бо вияснення, чи невияснення цього питання доводить до поважних імплікацій. Наприклад:

Феномен богопочитання можна розглядати **історично**; цей огляд неодмінно веде до заключення, що так релігія взагалі, як і богопочитання зокрема, — явища універсальні. Це заключення має свою особливу силу, бо воно переконує, що без релігії людина просто не може бути, що по своїй природі людина — релігійна істота. А це дуже важливе переконання.

Далі: феномен богопочитання можна розглядати також, як явище **моральне**. Цей підхід, звичайно, веде до заключення, що Богопочитання — це борг людини Господу Богу, що людина повинна, чи навіть мусить, славити Бога відповідним богопочитанням, бо богопочитання належить Господу Богу найперше і релігійна людина не може цього обов'язку занедбувати. І це правильне заключення.

Але тепер розвивається чисто **антропологічний** підхід до явища богопочитання. Цей підхід веде до заключення, що богопочитання — це одна з найосновніших

потреб людської природи, що без богопочитання людина просто не може бути. Бо то в богопочитанні людина осягає свою істотну повноту, єднаючись у цьому акті з іншими людьми і з самим Господом Богом.

Антропологічне заключення має далекосяжне значення; воно підносить людину дуже високо, а в саму релігію і в богопочитання вкладає зовсім інший зміст. Бо тоді, коли перші два погляди і їхні заключення пов'язують людину законами психологічного принудження, які наказують будь релігійним/ною, бо релігійність людської природи оправдується універсальним прикладом, чи й досвідом; будь релігійним/ною, бо це твій моральний обов'язок, або й твій борг Господу Богу, — то третій погляд, **антропологічний**, каже, що богопочитання виводить людину з площини зовнішнього принудження, і ставить її на вершини духа, волі, любові, і добра, веде її до Господа Бога, й вищої поваги до образу Божого, яким людина по суті є. Ця остання, тобто — антропологічно-онтологічна позиція щодо розуміння природи богопочитання, — надзвичайно важлива, бо вона справді виводить людину у царину безмежного уподібнення Богові, що є виключною ціллю людини та її життя.

Новітня наука й секулярна антропологія навчають інакше. Наприклад, появу релігії й богопочитання вони пояснюють мотивом страху. Згідно з їхніми висновками, примітивна людина доходила до релігійних висновків (і до богопочитання) з мотивів зовнішнього порядку: щоб за посередництва релігійних дій примирювати стихійні сили тощо. Проте, мені здається, що навіть у тих примітивних заключеннях і рухах людина шукала заспокоєння своїх внутрішніх потреб духового характеру, і то навіть тоді, коли вона робила це інстинктивно, якщо не інтуїтивно. Тому зовсім правдоподібно, що то з уваги на це Апостол Павло атенських язичників назвав побожними людьми (Дії 17:22-23). Треба знати, що ідолопоклонство атенців не було їхнім свідомим служенням темним силам; воно було, радніш, свідомим шуканням Бога, Якого вони ще не знали. Їхні чисто духові потреби були виразні і сильні; вони пробували заспокоювати себе як могли, поки згодом їх не заспокоїв Христос. Проте той факт, що наука релігії, філософії, етнографії, а тепер антропологія ствер-

джують, що в історії людства безрелігійного народу ніколи не було, — це дуже важливе твердження.

Бо, наприклад, в Старому Заповіті занотовано таке явище, що навіть поза межами релігії Старого Заповіту було священство, і богопочитання, прикладом якого є таємничий Мелхиседек (Буття 14:18-20). Його священство й жертвоприношення було приемне Богові, а сам він став образом священства Самого Ісуса Христа (Євреїв 8:6).

Узагалі ж, явище богопочитання, де б воно не було, — це маніфестація правди, що релігійність людини і способи зовнішнього виявлення її (богопочитання) — це глибинний факт людської природи, це її онтологічна потреба; не так довг людини і не так її обов'язок — навіть не привілей, як дехто твердить, — а духовна потреба, яку можна заспокоювати виключно в релігійний спосіб.

Як невід'ємна частина життя людської природи, феномен богопочитання може зворушуватися і викликатися підсвідомими силами людської природи, бо лише в зовнішньому вираженні їх людина може знаходити свою об'єктивну повноту. А єдине джерело цієї повні, чи виповнення людини — тільки Божественного походження, і це якраз те, що людина втратила у випадковій її першого й універсального падіння (падіння Адама). У тому падінні людина затратила подобу Бога в собі самій, а Богопочитання — це її намагання привернути в собі цю подібність до Бога знову.

Потребу уподібнення Богові людина відчувала від самого первісного упадку в гріх; вона стреміла до нього в різний спосіб, — навіть хибними дорогами й методами, поки вкінці всі ці шляхи і методи були виправлені проповіддю Апостолів і Самим Ісусом Христом, що прийшов виповнити все новим змістом (Мт. 5:17).

2. Природа Богопочитання

З досі сказаного виходить, що, функціонально, богопочитання є засобом задоволення найосновніших духових потреб людини. Це зводиться до всякого удосконалення, а особливо до уподібнення людини до Самого Бога, тобто — до обоження її.

Щодо його форми і суті, — православне богочитання управляється конкретними нормами Православної Віри і є зовнішнім, тобто літургічним виразником її. Іншими словами можна сказати, що православне богочитання розвивається в межах символу Православної Віри. Цей символ являється стислим зображенням всієї Історії Спасіння, а втім історії божественного творення Всесвіту, Його відношення до світу, а зокрема до людини.

Богочитання розвиває перед очима віруючої людини всю панораму історичної долі людини, всю історію її спасіння і доводить до розмірів майбутнього віку, що є поза межами нашого розуміння. Це світ Євхаристії, світ есхатологічний, який все таки дається пізнати себе відчуженням людського досвіду сьогодні. Саме це є найвищою метою усіх наших літургічних стремлінь та заходів.

Проте, православне богочитання не обмежується до самого огляду, чи пригадки священних подій минулих часів. Самою силою своєї природи православне літургічне богочитання іде далі; воно також **оприсутнює** (в досвіді людей) події минулих часів. Ось, наприклад, Христос народився дві тисячі років тому, але, святкуючи Різдво, ми співаємо: „Сьогодні Діва Недосяжного народжує!” „Сьогодні Юда продає свого Учителя”. І таких літургічних висловів у наших богослужбових текстах дуже багато. А це нагадує нам те, що святкована священна подія, чи якийсь предмет святкування — це не тільки справа нашої пам'яті, нашого святкування, але понад усе — це справа розуму, серця і конче — справа нашого духа.

Подібному літургічному трактуванню, а втім і духовому досвіді людини підлягають правди Православного Символа Віри. Наприклад, такі догматичні правди, як правда Божественного Творіння, правда Промислу Божого (Його опіки над світом), походження і доля людини, Божественна обітниця Спасіння — це правди і теми, які подаються людині для розмірковувань і переживань у контексті Богослужби, що зветься Вечірнею. Ця Служба, зокрема, в особливий спосіб зображує і допомагає людині нашого часу розуміти, навіть переживати той душевний стан, що його переживала людина Старого Заповіту.

Бо, скажемо, скоро після настрою радості й душевного піднесення, що викликаються літургічними обстави-

нами, діями та рухами на самому початку Вечірні, — пригашення світла в церкві, закриття Царських Врат, моління перед тими Вратами частинно розоблаченого священнослужителя — це драматична ознака, що щось недобре сталося в царині духа. Але ось спів вечірної пісні, „Господи, взиваю до тебе, вислухай мене!” пояснює в чому справа; після короткотривалої радості з творіння краси світу (космосу) і людини в ньому, несподівано стався упадок людини в гріх. Через те людина в давнину переживала тугу за втраченим станом невинності й душевного (райського) спокою, вона каялася і в покаянні благала Бога про спасіння. Цей настрій духової туги і покаяння є панівним під час майже всієї Вечірні; щойно вечірні пісні „Нині відпускаєш” та тропарі, а особливо пісня „Богородице Діво, радуйся” обдають віруючих людей духом радості й надії.

В історичному контексті універсального духового досвіду людства, кінець Вечірні — це кінець старозаповітної долі людини. Духово, людина в цей час стає на переломі двох Заповітів, Старого й Нового. А літургічно, вона готується до переходу в світ Утрени, що починається на поземі відчувань душевної радості й потіхи. Тут — початок Нового Заповіту й урочисте проголошення, що „Бог Господь з’явився нам!”

В самому центрі Утрени стоїть справа прославлення Христового Воскресіння. Взагалі, дух Утрени — це дух християнської радості. Тут дуже багате оспівування діл і радості спасіння, прославлення Бога й святих. Тематично, Утреня — найбагатша служба в православній літургічній практиці; вона також найбільш улюблена служба, — очевидно там, де вона практикується й виконується як слід.

В історії нашої української літургічної духовості Утреня, в структурі Всенічної, займає особливе місце. Щодо своєї форми й змісту, вона управляється стислими приписами Типікону й вимогами літургічного богослов'я.

Як дальша (після Вечірні) стадія підготовки віруючої людини до страчних, Євхаристійних, а навіть есхатологічних переживань, — Утреня відіграє в духовому досвіді людини дуже важливу роль. Вона закінчується в настрої посиленого хваління й прославлення Бога і так підносить

людину до небесних висот, де Бог прославляється безнастанно.

Світ і духовна динаміка Утрени — це завершальна стадія підготовки людини до участі й переживань Божественної Літургії. А Божественна Літургія, як знаємо з особистого досвіду переживання її, — це Служба особлива, високо таємнича, повна Божественного Духа, сили, слави й енергії, особливо ж вдячності Богу, що допускає нас до цього. Це рівень і духові переживання Євхаристії.

В Божественній Літургії, людина підноситься в зовсім інший світ; вона високо благоговіє, відчуває й переживає єднання з Небесним Світом, забуває все земне — забуває навіть свою гріховність; вона жертвоприноситься з Ісусом Христом, благоговіє, співає ангельські пісні перемоги: „Достойно і правдиво є!” „Свят, Свят, Свят” та „Тебе славимо” і так поступово доходить до того, що єднається із самим Божеством Прославленого Ісуса Христа в Святому Причасті. Тут завершуються всі літургічні та богочитальні зусилля людської природи, всі душевні прагнення й стремління, що їх людина виявляє й переживає в літургійному процесі Вечірні, Утрени й Божественної Літургії; тут всі ті зусилля завершуються й розв'язуються в розмірах есхатологічних. Це дуже важливе. А на те, щоб повернути людину назад до продовження її життєвої місії на землі, треба спеціального заклику священника „У спокої вийдімо!” і його виходу серед людей на звичайну пастирську молитву — на Заамвонну молитву.

Отака то є природа, така суть і таке завдання православної літургійного богочитання. Але людина, що йде на те богочитання, мусить бути свідомим і активним учасником його, — інакше вона може стати лише рівнодушним, отже й постороннім обсерватором цього обрядового процесу.

3. Богочитання в українській традиції

В контексті даної доповіді не тільки можна, а навіть треба сказати дещо про богочитання специфічно в українській духовій традиції, бо така особливість у нас була від самих початків офіційного Православ'я в Україні. Про це говорить Митрополит Діонісій у його Археології

Евхаристійного Культу (стор. 75-102). Він звертає особливу увагу на феномен **свхаристійної** побожності, чи духовости, серед українців ще з Княжої Русі. Годі особливою рисою тієї духовости був культ випікання проскур, що є основним елементом Святої Євхаристії.

За часів XVI-XVII століть в Україні проявлялася особлива увага відносно впорядкування церковних Богослужб та взагалі богослужбової практики. Вже в XVI столітті в нас було видано ряд богослужбових книг, переважно Требників. А за час першої половини XVII століття пожвавилася праця над виданням іншої літургично-богослужбової літератури — і то не тільки для духовенства, але й для мирян. Вже в 20-их роках XVII століття в Києві був опрацьований і виданий підручник для духовенства під назвою **Ізвістіє учительнос**, а для мирян була видана спеціальна праця **Молитви при Божественній Літургії**. Цей літургичний підручник для мирян дуже цікавий тим, що він вводив у тайнозвершувальну духову енергію духовенства таку ж енергію „Царственного священства”, згідно з висловом Апостола Петра (I Петра 2:9), тобто віруючого народу Божого, мирян.

Обидва згадані документи — це продукт особливої богослужбової свідомости й духовости української людини, чого серед інших православних народів не було і немає досі. Лише румуни перейняли дещо з цієї української традиції.

Далі, звичай складання нових молитов та Богослужб, призначених на різні випадки життя та на різні потреби — звичай, що зазнав великого розвитку за час першої половини XVII століття, — це ще один доказ того, якою чутливою була українська людина відносно богочитання та якою творчою вона виявилася саме в цьому відношенні. Це цікаве і важливе явище і йому треба присвятити багато більше богословської уваги. А згідно з постулатами даної доповіді, на все це треба дивитися з точки зору глибинних богочитальних потреб людської природи, яка без Бога і без тіснішого єднання з Ним — не може жити. А найкращий засіб єднання людини з Богом — засіб літургійного богочитання, а радніше — богочитання таїнственного.

Наукова Конференція Колегії Св. Андрея,
Торонто, 11 серпня 1988 р.

ЦЕРКВА — ЦЕ ОРГАНІЗМ ЖИВИЙ

Православні богослови, містики, аскети й взагалі глибоко віруючі люди навчають і з досвіду визнають, що природа Православної Церкви — євхаристійна, що без Євхаристії — Церкви немає, а тому й людина, яка від Євхаристії відчужується, православним християнином не є.

Та це не тільки думка богословів, ні життєвий досвід даної групи людей. Цю істину відкрив людям і повторно стверджував Сам Основоположник Церкви — Господь наш Ісус Христос. Це Він встановив Євхаристію, встановив Її для життя Церкви, а в ній — для кожної віруючої людини, і надав Євхаристії категоричного значення. Про це Ісус Христос говорив урочисто й відкрито (дивись Євангелія від Івана, розділ 6); Він говорив про це образно (Івана 15:1-8), а на Тайній Вечері, встановлюючи й благословляючи Першу Євхаристію, Господь наш Ісус Христос проголосив людям на всі віки:

„Прийміть, споживайте, це — тіло Моє!"; „Пийте від неї всі, бо це — кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів!"

Навколо цих слів Господніх побудована наша Православна Літургія — Служба Божа.

І Церкву Свою Господь Ісус Христос представив нам як виноградну лозину, причому сказав, що „Я — Виноградина, а Отець Мій — Виноградар . . . Я — Виноградина, — ви галуззя! Хто в Мені перебуває, а Я в ньому, той рясно зароджує, бо без Мене нічого чинити не можете ви. Коли хто перебувати не буде в Мені, той буде відкинений геть, як галузка, і всохне” . . .

Така природа Церкви, — вона Євхаристійна. І вищеведених кілька слів Господніх нічим іншим підтверджувати не треба, що лише той може бути живим членом Церкви, хто Євхаристією живе і її споживає; той є живим членом Церкви, хто від Лози Виноградної — Христа, не відсихає.

Це — мова категорична, мова Самого Господа нашого Ісуса Христа. А Його мова була проста: Його „так” — ніколи незмінне „так”, а „ні” — ніколи незмінне „ні”, й інакше Його мови розуміти не можна.

Проте є люди, які цієї мови Господньої розуміти не хочуть, євхаристійної природи Церкви не визнають, — бо не можуть чи не хочуть її розуміти, або не надають їй належного значення.

Такі люди є і в нашому середовищі, православному. Це переважно люди, яким пощастило стати мало що вище пересічної людини, яка стоїть на рівні „примітивізму”, отже й вірує у такі речі, як Причастя; а це, каже нещасна „культурна” людина, — перестарілий звичай, який для сучасної людини не має значення.

Кажемо, що таку мову можна почути і серед нашого середовища переважно „вищої кляси”, які свою церковну мертвизну виявляють відкрито, а то й вмовляють її іншим.

Люди, які обезцінюють Святу Євхаристію, — допускаються дуже шкідливої помилки, бо вони стають проти природи Церкви, а коли такі погляди проголошують відкрито, — то займаються протицерковною агітацією.

Нав’язування релігійних переконань силою — це не наша справа, бо й Сам Ісус Христос нікому Своєї Науки не нав’язував примусом. Проте нашим обов’язком є перестерегти людей, які стають на хибний релігійний шлях, або які хочуть говорити авторитетно про справи релігійні, про основні засади Віри, про які вони достатнього поняття не мають.

Ми повторюємо незмінну Євангельську й Господню науку, що Церква — то Тіло Христове, що природа Церкви — незмінно євхаристійна, що без приймання участі в Євхаристії — ніхто дійсним членом Церкви бути не може; бо Церква — це організм, організм живий і безєвхаристійної мертвизни він у себе прийняти не може. Це правда, що Церква основана для грішних людей, і що до неї належать люди грішні, — але такі, які життям церковним — євхаристійним — жити хочуть.

Тепер Великий Піст, час рокового говіння — підго-
товлення людей і переживання ними Таїнства Сповіді й

приймання Святого Причастя. Нехай у нікого не буде сумнівів чи того треба, чи може, без Сповіді й участі в Євхаристії — Причасті, можна обійтися.

Ні, кажемо, — без життя в Таїнствах Сповіді й Причастя обійтися не можна! Хто хоче бути релігійно на своєму місці, бути дійсним і бездоганим ісповідником Православної Церкви, той повинен бути учасником її євхаристійного життя.

Життя Церкви — євхаристійне. І так, як не можна зберігати живу гілку, відтяту від виноградної рослини, — так і людина не може вважатися живим членом Церкви Христової, якщо вона позбавить себе життя євхаристійного й відчужиться від Святого Причастя. І ніякий рівень цивілізації, ані рівень науки цього закону відмінити не може, і ніколи не зможе. Бо Церква — це організм, організм живий, й інакшою вона не може бути. Від Церкви можна відпасти, Церкву можна залишити, але ніколи Церкви, в її істоті й природі, не можна змінити. Бо Церква — організм незмінний!

(„Вісник” 15 березня, 1971).

**Вечері Твоєї Тайної, Сину Божий,
причасником мене сьогодні прийми...**

ПИТАННЯ ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ

В „Українському Православному Слові” (орган Української Православної Церкви в США), в числі за вересень-жовтень 1988 року, була опублікована стаття Володимира Шиприкевича під заголовком „Чи не час нам подумати над зміною календаря?” А редакція „Українського Православного Слова” від себе проголосила запрошення до дискусії над цією статтею. Досі ніякої дискусії над цим питанням ще не було. Тільки торонтонський місячник „Нові дні” передрукував цю статтю в числі за грудень 1988 року, не входячи в будь-яку дискусію на порушену тему. Але факт передруку згаданої статті в „Нових днях” вказує на те, що редакція цього органу до дискусії над зміною календаря ставиться прихильно.

Справа зміни старого, Юліянського календаря, на новий, Григоріянський, турбувала Українську Православну Церкву і православних українців від самих початків виникнення цієї проблеми, від XVI століття; тоді православні українці запропоноване їм календарне нововведення відкинули. Так само українці поставилися до цієї проблеми в 1920-их роках, коли в межах Православної Церкви в Польщі було зроблено спробу перейти на новий календар. Справа зміни церковного календаря була порушена на одному із Соборів Української Православної Церкви в Канаді, але Собор відкинув її.

В межах світового Православ'я, на новий календар перейшли Константинопольська Патріярхія, частина Православної Церкви в Греції, Румунська Церква та ще деякі менші православні церковні угруповання. Але традиційний Юліянський календар залишається в Єрусалимській Патріярхії, в Сербській Православній Церкві, в Українській Православній Церкві, в Російській, на Афоні, частинно в Польській Православній Церкві і в інших Церквах. Великий розкол на основі календаря стався в Православній Церкві Греції. Там частина перейшла на новий календар, але понад три мільйони православних греків залишилися при традиції старого календаря. Це тяжкий

поділ між православними греками, але про нього мало говорять.

Проблема церковного календаря не така проста, як її уявляють ті, що беруться її дискутувати. В церковній літературі вона достаточо не вияснена. Митрополит Іларіон обговорює справу спроб заведення в нас календаря нового стилю, але він робить це описово, отожд в істоту речей, пов'язаних з календарною проблемою, Митр. Іларіон не входить (дивись його праця *Українська Церква*, розділ „На світанку боротьби проти нового стилю”, Вінніпег 1982, стор. 183-192). Проблем, що стосуються суті речей, торкнувся Свящ. Олег Кравченко в статті „Наш Церковний календар” *Рідна Нива* на 1971 рік, стор. 122-129. Хоч і його підхід до цього питання більш літургично-формальний, проте, саме заключення до його статті вартє нашої уваги сьогодні. Ось воно:

Як у рішенні кожної життєвої проблеми, так і в рішенні справи календаря, треба найперше встановити срархїю чи драбину вартостей. Робити скоропоспїшні постанови лише на базі того, що одне є трохи більше практичне, як інше, — незважно. Завести зміну в церковному календарі так, як дехто пропонує, — не є такою легкою справою. Така зміна є пов'язана не тільки з цілим рядом проблем національного порядку, але також і церковно-богослужбового.

Питання календаря в статті „Чи не час нам подумати над зміною календаря” ставиться надто легкодушно. Це питання має багато глибші імплікації, інакше ж бо воно не довело б до такого тяжкого розколу Грецької Православної Церкви. Крім того, треба мати на увазі, що всі ті Православні Церкви, які перейшли на новий стиль, — далі придержуються старої православної пасхалії; тобто вся та частина церковного календаря, яка регулюється Святом Пасхи, а це час Пісної Тріоди, що починається з неділі про Митаря і Фарисея, весь час Великого Посту, Пасхи, включно із Зеленими Святами — П'ятидесятницею, святкується в них за старим стилем. Тут ідеться про таку літургичну обставину, якої вони не сміють порушити. Очевидно ті, що легкодушно кличуть до дискусії церковного календаря, про це або не думають, або просто не знають. Дещо про це пише о. О. Кравченко в його вищезгаданій статті.

„Календар це не справа віри, а тільки справа церковного порядку”, говориться в заклику до дискусії. А в яку царину відсувається тоді справу духової єдності народу, його святкової духовості, виявлення її в традиціях народу — того народу, який в своїй масі живе в Україні і в царині духа далі живе за старим стилем? Чи не передчасно нам приступати до дискусії справи, яка може довести нас до духової розлуки з життям і духовістю нашого народу? Це ж бо справа не тільки психологічна, а трохи глибшого значення. Чи треба дискутувати її на еміграції? Такі ж справи можна дискутувати в усій цілості народу, а не відламками від нього.

А ось погляньмо на ще один практичний бік справи зміни календаря — такої, яка стосується містерії нашого самозбереження. Тому, що українці Вінніпегу та всіх інших міст і околиць Канади святкують своє Різдво за старим стилем, тобто — 7 січня, — вся Канада знає, що то „Українське Різдво”. Це є час для співання українських колядок в радіопрограмах, час для поміщення в місцевій пресі статей про Різдвяні звичаї українців, а ялинки по містах залишаються аж до Йорданських свят. Це дуже важливе! Занехаймо старий стиль і перейдім на святкування Різдва Христового за новим стилем, то ми невідмінно загубимося в англomовному морі і про нас не згадає ніхто так, як не згадують тієї більшості українців-католиків, які додискутувалися до того, що святкують разом з іншими, отже за новим стилем. Новий стиль календаря не тільки довів би до упадку нашу духовість, він неодмінно зубожив би обличчя самої Канади.

Очевидна річ, що справу зміни календаря можна дискутувати, але дискутуючи її, треба добре знати, про що саме йдеться і до чого наша дискусія може довести. Три мільйони православних греків, що залишилися при традиції старого календаря, повинні нам дещо сказати. Треба знати, що між ними були і є люди глибоких душевних почувань і глибокого розуму. Певна річ, що вони не опинилися в ситуації великого церковного розколу легкодушно.

(„Вісник” 1-15 січня, 1989).

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

**ДЕЩО З ЦАРИНИ
ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ**

РЕЛІГІЇ СВІТУ, КУЛЬТУРА І ХРИСТИЯНСЬКЕ ПРАВОСЛАВІЄ

І. Людина і походження релігії

Людина — це особливе творіння Боже. Вона являється фізично-духовою істотою. Тому-то духові й релігійні потреби людини є такими основними й природними, якими є й фізіологічні та психологічні вимоги людської природи. Через те від самих початків, разом з іншими, людська істота шукала заспокоєння своїх духових потреб та потягнень. І якраз оце шукання дало початок виникненню різних релігій.

Згідно зо своєю старою дефініцією, релігія — це добровільне відношення людської істоти до Правдивого Бога, або й до якогось іншого, уявного божества. Звідси-то неодмінно й приходиться до висновку, що тільки та духова система може називатися релігією, яка ставить перед собою надприродні цілі і веде до них людей.

Релігія ґрунтується на Божественному Об'явленні, або й може бути побудована на філософських висновках. Юдейська й Християнська релігії належать до першого роду; всі інші, т.зв. „поганські” релігії являються продуктом людських висновків. Через те в них є чимало хибних припущень, хоч вони часом можуть видаватися раціональними. Це стається тому, що хоч релігійні шукання людини збуджуються духовою спрагою, — її розум неспроможний повно охопити й збагнути Божественної Правди, бо це лежить поза людськими силами. Тому-то й твердиться, що правдивою релігією є тільки та, яку об'явив Сам Господь Бог.

В історії людства Бог почав об'являти Себе почerez Авраама, Мойсея та інших старозаповітніх пророків, а в кінці завершував те об'явлення втіленням і народженням від Диви Марії Сина Свого Єдинородного, Господа нашого Ісуса Христа, та Його Євангелією.

Всі релігії змагають до правди та до того, щоб життю людини надати якнайвищого значення; всі релігії основу-

ються на духових прагненнях людини і на її висновках відносно тієї Надприродної Істоти, про яку людина пере-свідчується, що Вона існує.

Всі релігійні аспірації людини, згідно із заключенням Віктора Франкла, двигаються силою „релігійного невідомого”¹, що криється в таємничій глибині людської природи. І так, релігійні аспірації людської істоти гонять її до пізнання найвищого призначення людини та її життя, до найвищих якостей життя: до любові, до ладу, святості, до заспокоєння людського духа, до спасіння.

Багато релігій дають тільки частинне заспокоєння; Християнство заспокоює всі душевні прагнення людини й відповідає на всі запити людського духа, бо його відповіді — це відповіді Сина Божого, Господа нашого Ісуса Христа.

Проте, навіть по народженні Сина Божого на землі і по основанні Ним Його Святої Церкви на світі далі існують інші релігії, які охоплюють великі маси людей. Вони розвивалися на основі різних старинних родових та племінних культів, які згодом зазнавали більш уточненого й систематичного розвитку і так ставали релігіями окремих народів, а то й рас. Так деякі із сучасних азійських релігій були основані в добу великих зворушень та шу-кань, що виникали в час 7-го та 6-го століття до Народження Ісуса Христа. Це доба поживленої діяльності пророків.

II. ВАЖЛИВІШІ РЕЛІГІЇ СВІТУ

1. Гіндуїзм

Гіндуїзм — це старинна релігія Індії, яка тепер має біля 300,000,000 послідовників. Гіндуїзм був і є релігією пантеїстичною (вірування в багатьох богів); історично, він перейшов був ряд змін та розвитку. Гіндуїзм — система пасивна і наслідки цього дуже виразно відбиваються на культурі та на економічному житті індійського народу.

---

¹Victor E. Frankl, *The Unconscious God*, Simon and Schuster, New York, 1975, pp. 25-32.

Його характеристичний етос (суть духового змісту) зсумовується в покірному вислові „Тат твам асі”, що значить „нехай собі діється”, „нехай буде”. Гіндуїзм включає в собі багато відмінних виразників, головнішими з яких є Янізм, Браманізм та Буддизм.

2. Буддизм

Цю систему оснував Будда в 6-ому столітті до Христа. Сьогодні, Буддизм має понад 200,000,000 послідовників в Індії та в інших частинах Азії. Тут по суті немає віри в божество, через те Буддизм являється тільки філософією життя, а не релігією в повному розумінні цього слова. Буддизм кличе своїх послідовників до повної посвяти і він найкраще характеризується обрядом „Шін баю”, що означає вихід і відречення від світу. Дисциплінований монастицизм — це дуже помітна риса буддистського духового настрою.

3. Конфуціанізм (і Таоїзм)

Це китайська система, але релігією вона, в повному розумінні цього слова, не є; вона являється тільки філософією життя. Характеристичною рисою тут виступає вірування в існування двох протилежних сил: світлої й темної, які хоч і виключають одна одну, але взаємно потребують себе для зрівноваження світу і життя. Символом цієї системи є коло їн-янг, що включає в собі контраст і гармонію, які балянсують себе вічно. Крім того, тут розвинулося вірування в духів предків, що лягло в основу широко розвиненої фантастичної забобонности. Ця система нараховує біля 600,000,000 послідовників, переважно в Китаї.

4. Зороастріянізм.

Зороастріянізм — це релігія старинної Персії. Її основником був Зороастер (Zarathustra), (660-583 до Христа), сучасник пророка Єремії. Основною рисою цієї релігійної системи є сувор моральність і правильна поведінка. Проте чистий і невинний розум (ум) — це найвищий ідеал цієї релігії. Її бог, Ормузд, Ahura Mazda, недоступний і нестижимий. Він — вічний, але так само вічний і Його супротивник, Агриман, Angra Maiyu, істота зла. Це вірен-

ня в дуалізм надприродних істот мало сильний вплив на розвиток гностицизму та ранніх християнських сект цього напрямку. Зороастріянізм навчає, що людина — вільна істота і через те вона перебуває в постійній боротьбі за перевагу в своєму житті впливів божества добра, або божества зла. Зороастріянізм під натиском воюючого Ісламу, є в процесі повного занепаду. В кращому стані є його залишки в Індії.

5. Шінто

Шінто — японська ідеологія. Це не релігія, а система звичаїв, патріотична культура японського народу з розвиненим звичаєм почитання предків. В парі з сильно розвиненим почитанням сонця, Шінто зусильно розвиває дух японізму, т.зв. „Ямато дамаші”. Тут звичайна чистота доходить до пропорцій ритуалу. Дух шінтоїзму такий сильний, що навіть Буддизм у Японії шінтоїзований. Існує припущення, що якби так Християнство подалося духові шінтоїзації, його проникнення в японську культуру було б успішним.

6. Магометанізм

Магометанізм, чи Іслам, був оснований Магометом у 7-му столітті нашої ери, на принципах юдаїзму, християнства та зороастріянізму. Магометанізм — це релігія, яка навчає віри в Єдиного Бога та в Магомета, Його пророка. Він вимагає повного послуху і покори і через те в етосі народу є об'єктом постійного страху. Релігійне життя магометанина складається з точного виконання приписаного моління, пощення та подавання милостині. Магометанство не знає милосердя, ані надії. Ритуалізм та страх суворого Бога домінують увесь етос цієї релігії. Тепер є біля 300,000,000 ісповідників Ісламу.

7. Юдейство

Юдейство, чи гебрейська релігія основана на Божественному Об'явленні Авраамові та на Законі Мойсея. Юдейство — це безпосередній предтеча Християнства і багато з біблійного юдейства внаслідувала Християнська Церква. Юдаїзм визначається віруванням у своє спеціаль-

не вибрання і через те релігією місійною він не є. Основна риса Юдаїзму — очікування Месії, але те очікування не включало надії на спасіння від гріха. Месія в надії жидівського народу уявлявся провідником Ізраїля. Цей месіанізм за нових часів занепадає, а на його місце стає месіанізм сionістичний³. Сучасний Юдаїзм — поділений, і числа його послідовників не подається.

* * *

Вищеподаний короткий огляд вистачальний для на-світлення релігійної природи людини, що наявна скрізь і що зазнала була особливого збудження в час 7-6 століть до Христа. Це незаперечне ствердження духових потреб людини і її безнастанного шукання надприродного насичення. Ці шукання — віковічні. Крім того, якщо даний народ не знаходить душевного задоволення в існуючих системах, він буде шукати його в інших. Наглядним прикладом цього може послужити недавній джонсонізм, що закінчився трагічною смертю всіх його послідовників.

Буває, що релігійні системи не задовольняють людей, а то й розчаровують їх. Але ось Християнське Православ'є і Господь Бог, об'явлений в Тройці Отця, і Сина, і Святого Духа вірних дітей Своїх ніколи не розчаровує. Нехай же Він прославляється в нас і в нашому житті, а ми — в Ньому, нині, і повсякчас, і віковічно. Амінь.

III. ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ МІЖ БОГОМ І ЛЮДИНОЮ

1. Людина як шукач Бога⁴

Людина бачить і знає, що поза світом і правдою, яку вона розуміє і може пізнавати, наприклад у царині науки, є багато правди, про яку в неї буває тільки загальне поняття, але якої вона не може збагнути. Наприклад, ми знаємо, що існує життя і бачимо його прояви, але тайни життя

---

³Jacob Neusner, *The Way of Torah: An Introduction to Judaism* (second edition). Dickenson Publishing Company, Inc., Encina and Belmont, California 1974, pp. 85-86.

⁴Розділи „Людина як шукач Бога” і „Бог як шукач людини” взяті з брошури *Faith and Science*, Orthodox Christian Commission, 1969. Ілюстрацій тут не подається.

збагнути не можемо. Ми не розуміємо тайни взаємовідношення між людьми, тайни буття, краси, терпіння, любові і т.ін. А це якраз ці тайни, які надають нам життєвого смислу. І саме життя набирає значення і стає приємним і плодovitим постільки, посільки ми вникаємо в його тайни й усвідомлюємо їх.

Без Бога, що є самотнім і найвищим осмисленням всього, — життя втрачає своє значення. Шекспір вловив цей стан дуже влучно:

„Життя — це ходяча тінь і бідний грач, що то хвалиться, то драгується в свою годину на сцені, після чого його більше не чути. Це казка в устах ідіота, повна галасу і примхи, але без жодного значення” (Мекбет V, 5). Так і людина завжди шукає джерела всякого смислу й значення. Але вона його не знаходить, поки не визнає основної правди, що тільки Бог осмислює все.

2. Бог як шукач людини

Твердження, що Бог є шукачем людини, може видаватися дивним, проте відповідь на це здивування є дуже проста: людина — це вільна істота, отже вона не є невільною іграшкою в руках Божих. Якщо б так кожний рух і кожна дія людини були прямим наслідком волі Божої, як рухи маріонетки, що залежать від руху пальців людини, — тоді нащо людина була б потрібна Богові? Тоді наше відношення до Бога було б порожнім і не мало б ніякого значення. Але ось людина — вільна істота, і вона навіть може відвернутися від Бога, вона може відкинути Його. Якщо Бог людину відвічно любить, то Він і очікує, щоб людина відповідала на Його любов такою ж любов'ю. Любов — вільна. Тому і Бог бажає, щоб людина наближалася до Нього з власної волі й охоти. Тому-то й Бог шукає людини, чи не навернется вона до Нього з власної волі, добровільно. Ось пригадаймо собі найвищий ступінь Божественного шукання людини, як про це сказано в Євангелії: „Так Бог полюбив світ (людину), що й Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожен, що вірує в Нього не загинув, а мав життя вічне” (Ів. 3:16). Віра в це — це переважливий елемент релігійної свідомості.

3. Зустріч Бога з людиною

Найважливішим аспектом релігії є та стадія, коли Божественне і людське шукання зустрічаються. Тоді Бог у Своїй любові виявляється людині Сам, а людина пізнає це і на Божественну любов відповідає своєю любов'ю⁵. Це стається тоді, коли ми переконуємося, що Бог є і що Він являється джерелом усіх явищ і є їхнім осмисленням. Такі прозріння можуть статися несподівано, блискавично; вони можуть являтися внаслідок глибокого духового прозріння, що розвивається повільно, на протязі довшого часу. Для декого, це може статися під час Богослуження, для інших у якихось інших моментах життя чи праці, але такі свідомі зустрічі з Богом бувають настільки поражаючі, що вони оновлюють віру людей і надають їхньому життю іншого значення.

Діялог Божественного об'явлення і людської відповіді на нього становить, властиво, всю суть релігії. Без такого взаємовідношення між Богом і людиною Божественна любов до людини не мала б ніякого значення; без такої живої взаємодії між Богом і людиною моління й Богочитання було б порожнім трудом, марним стремлінням до неможливого. Тоді й людське тяжіння до Бога являлося б одностороннім порожнім зусиллям, а релігія справді була б як сказав Шекспір, „галасом і примхою без жодного значення”.

IV. КУЛЬТУРА ЛЮДИНИ Й ХРИСТИЯНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Є

Згідно з загально прийнятими висновками, людина живе в трьох головних системах, до яких вона мусить пристосуватися, щоб забезпечити собі життєвий лад та загальний добробут. Цими системами є слідуючі:

1. Природна система — це світ, серед якого людина живе.
2. Соціальна система — це суспільне середовище людини.

---

⁵Буває, як це було з виникненням різних дохристиянських релігій, що людина відповідає на Божественне шукання і Його любов у мильний спосіб.

3. Духова система — це система релігійна, а в нас християнсько-православна.

Кожна з цих систем вимагає відповідного відношення: 1. Відношення до світу; 2. Відношення до людей і 3. Відношення до Бога. Вироблена система, що встановлюється для регулювання відносин людини до цих явищ називається к у л ь т у р о ю. Тільки людина встановлює і придержується принципів культури.

Визначаючи поняття культури, можна сказати, що культура — це система вироблених і засвоєних стосунків, прийнятих вартостей та способу поведінки, встановлених для заспокоєння означених біологічних, психологічних та духових потреб людської природи. Культуральна антропологія визнає сім основних, т.зв. імпульсивних, потреб людської природи. Ними є наступні:

1. Метаболізм, що вимагає повітря, води та поживи.
2. Репродукція — забезпечення й продовження свого роду.
3. Фізична вигода — потреба житлового захисту й одяжі.
4. Соціологічне забезпечення — родинне, суспільне та державне.
5. Свобода руху, що включає свободу ініціативи та творчості.
6. Різномодний розвиток.
7. Здоров'я та різномодний добробут.

Щодо цих потреб людини — то вони універсальні серед всього людства; проте саме заспокоєння їх буває відмінне, бо воно встановлюється різними стимулами, що залежать від впливів підсоння, культури та інших явищ. Треба знати, що культурні виразники (форми культури) залежать від клімату, від рідної землі та історичної долі народу. Так само клімат, рідна земля та історичні переживання і мова даного народу виробляють і специфічний характер, чи вдачу даного народу. Все це є явищем природним і цілком закономірним.

На світі немає кращих, чи гірших народів, ані культур, хоч вони і бувають відмінні. Всі вони — і народи, і їхні культури, — виникли внаслідок природного гону до заспокоєння основних потреб людських. Наприклад, ми, україн-

ці, виробили собі специфічний смак до вареників та борщу, італійці — до пасти, французи — до вина та різного суфле; є народи, що їдять м'ясо псів, котів та вужів і вони роблять це для заспокоєння своєї біологічної потреби поживи. Те саме треба сказати і по відношенні до різних духових, чи культурних уподобань окремих народів.

Дуже важливо є запам'ятати, що різні культурні та національні уподобання народів розвинулися на базі їхніх стремлінь до заспокоєння своїх основних біологічних та духових потреб. Вони були розвинуті в процесі відклику людини на Божественне повеління трудитися для заспокоєння всіх своїх потреб (Буття 3:16-19), тобто в гоні до самозбереження. Таким чином народні, чи етнічні культури — це дуже важливий засіб шукання і забезпечення душевних, отже й релігійних аспірацій людини. Св. Апостол Павло каже, що Господь Бог „весь рід людський з одного створив, щоб замешкали всю поверхню землі, і призначив окреслені доби й границі замешкання їх, щоб Бога шукали вони, чи Його не відчують і не знайдуть” (Дії 17:26-27). Погляньмо на те, — як цей процес шукання відбувається.

1. Рідний край

Кожний народ має свою рідну землю, на якій він народжується, живе і розвивається. Згідно з Святим Письмом, кожний народ, чи нація, має свою землю, чи свій рідний край, призначений йому Самим Господом Богом (Повторення Закону 32:8; Дії 17:26). Це природний дім, справді Рідний Край даного народу. Досі ні філософія, ні теологія не виробили достатнього розуміння значення рідної землі. Але рідна земля має незаперечне місце і високу вартість у серцях, в почуваннях та в духовому житті кожного народу.

Рідна земля — дуже важливий чинник у куванню долі та у виробленню психологічної totoжності даного народу. Глибина і значення любові до Рідного Краю — невичерпна й неописана ані філософією, ані фолкльором.⁶

---

⁶Більше про це в моїй праці: *Fate of the Individual and Pastoral Care in Eastern Orthodox Theological Education*, part two, chapters on the Philosophy of Land and on the Meaning of the Muse.

Рідний Край — це Божественне обдарування й призначення даного народу, і цього призначення не можна ані занедбувати, ані втручатися в нього з боку якогось іншого народу.

Рідна земля — це місце народження і розвитку даного народу та його культури. Це зовсім природна і зрозуміла річ, що люди готові вмирати за свій народ та за свій Рідний Край. В цьому полягає патріотизм людини, і почуття патріотизму — це також Божественне обдарування людини. Навіть Ісус Христос зворушувався долею Свого народу до сліз (Див. Лк. 19:41-44).

2. Народ чи нація

Окремі народи й нації утворюються й усвідомлюються в процесі відклику людини на природне почуття безпеки і гону до неї. Так формувалися родини, племена, народи й нації та їхні держави.

Родинне й етнічне споріднення — дуже важливий чинник для нашого життя. Етнічність дає нам почуття національної приналежності й ідентичності.

Окремі народи формуються внаслідок інстинкту самозбереження, силою вироблених уподобань, відносин та духових потягнень. Уся ця спорідненість доводить людей до витворення специфічних виявлень та формацій, що мають вирішальне значення в процесі духового окормлення даного народу та його самозбереження. Тут знову ані філософія, ані фолкльор не можуть вичерпати таємниці значення для окремих людей їхнього народу, чи нації.

3. Історична доля народу

Історія даного народу — це також Божественний дар, навіть талант, за добрий стан і розвиток якого цей народ є відповідальний і перед Господом Богом, і перед світом. Історія надає народові повної його ідентичності і навіть невідрадні моменти історії даного народу збуджують у нього почуття героїзму й національної гордості.

Історія також є дуже важливим чинником у формуванні національної ідентичності, національної вдачі та взагалі культурного обличчя даного народу. Немає людини — особливо нормальної людини, — яка могла б зневажити

чи уникнути вродженого в неї потягнення (гравітації) до своєї Рідної Землі, до свого народу, або відректися його історичної минувшини.

Традиції даного народу, його Муза — пісні, різні звичаї ніколи не втрачають своєї сили впливу на душу людини, — навіть тоді, коли вона занедбує свій етнічний образ, свою душевну ідентичність.

4. Національна вдача

У національну вдачу даного народу входить багато складників, але для нашого наświetлення цього явища згадаємо тільки декілька, більш основніших:

(а) **Мова:** Мова — це найбільш помітна прикмета в ділі вирізнення даного народу та встановлення його специфічної тотожності — етнічної ідентичності. Але, чи мова є найважливішим елементом у формуванні духової (національної) ідентичності, — це дискусійне питання. Бо ж рідною мовою можна нести людям вбивчі, ворожі даному народові й зрадницькі ідеї. Все таки, любов до рідної мови — дуже сильна, отже й мова є важливим виразником національної вдачі.

(б) **Звичаї і духові традиції:** Немає ніякого сумніву, що звичаї і духові традиції — це витвір духа та релігійної природи людини. Вони встановлюють відношення людини до природи, до інших людей та до надприродного світу.

Звичаї й духові традиції — переважно дохристиянського походження, і це зокрема відноситься до наших українських звичаїв і традицій.

Традиції формувалися в процесі намагань людини заспокоювати потреби свого духа. Пізніше, більшість з них були виповнені християнським значенням, прикладом чого можуть бути наші колядки, традиційні різдвяні страви, пасхальні писанки і ін. Ці складники нашої культури — дохристиянського походження, як і дохристиянського походження є наша сердечна гостинність та милосердне відношення до бідних, упосліджених та чужинців. Ці явища — це просто виразники нашої української природи. З приходом Християнства — вони були виповнені іншим змістом і це річ — природна (Див. Мт. 5:17).

(в) **Тасмниця музи:** Народна Муза — це тасмнича сила кожного народу, яка управляє його почуваннями та допомагає йому виявляти свою духову субстанцію у фольклорі, звичаях, традиціях та різних піснях. Більш специфічно, в загально прийнятому припущенні поняттям Музи окреслюються душевні виявлення людини у формі поезії, мелодії. І так кожний народ виявляє свою Музу в свій специфічний спосіб і, на мою думку, — це є найважливішим складником даного національного характеру.

Муза виявляє душу даного народу в його природний спосіб і вона промовляє до душі даного народу найсильніше. Бо сформована Муза — це, як казав Карл Юнг, „колективно несвідоме” кожного окремого народу.

Національні танки — дуже тісно пов'язані з етнічною Музою і, на мою думку, ці два виразники духової культури й душевних почувань даного народу — це найважливіші елементи для збереження й продовження його національного духа. Ніщо інше не може зворушити біологічно-психічно-духової субстанції людини так сильно, як це робить її рідна Муза епічна, святкова, чи взагалі духовна Муза.

V. ХРИСТИЯНСЬКЕ ПРАВОСЛАВІЄ

Немає ніякого сумніву, що всі культурні надбання — людини — це продукт її живого духу. А ці надбання — це намагання людини заспокоїти свої основні, тобто природні потреби. Християнство пізнало цю правду від самих своїх початків. Ранні Святі Отці Церкви навчали, що кожна людина є обдарована іскрою (частинкою) Божественного Логоса, що надає їй здібності роздумування й рефлексій та що навіть т.зв. поганські релігії і філософія мають у собі певну міру правди.

Культура людини властиво і є продуктом людського духа, що може раціоналізувати та творити нові вартості. Так і всі примітивні релігії й філософія були продуктом цієї самої людської здібності, хоч досконаліми вони не були. Але це власне за їх посередництвом людина намагалася вийти поза свої обмеження і проникнути у світ надприродний.

Проте спроба людини самостійно проникнути в царину надприродного була їй непосильна. Тільки Божественний Логос, Господь наш Ісус Христос — Спаситель світу, міг допомогти людині в цьому і заспокоїти її духову спрагу та ввести її в царину Божественного Об'явлення.

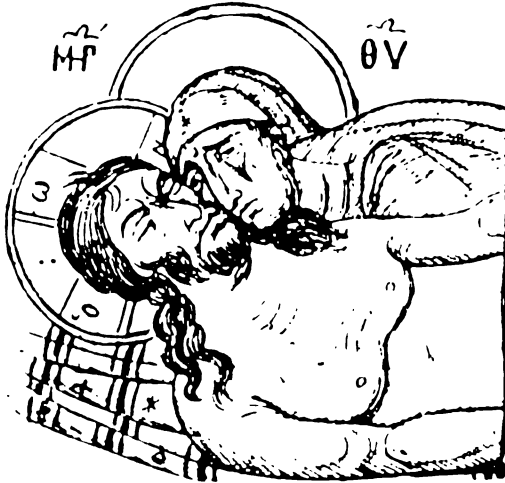
Це — сталося, і завдяки цьому людям була відкрита можливість встановити Правдиву Релігію. І так, явившись відповіддю на шукання людини і проголосивши Себе як Дорога, Правда, Життя — досконала метода, дійсна правда і повне життя — (Ів. 14:6), тільки Ісус Христос, Господь наш і Спаситель, міг заспокоїти релігійні шукання людини і виповнити первісні її релігійні аспірації і традиції духом і правдою Євангелії.

Тому-то, багато дохристиянських звичаїв і традицій підлягали процесові християнізації і були сповнені духом Євангелії Господа нашого Ісуса Христа. Якраз це сталося з нашими дохристиянськими колядками, звичаями, а також з різними обрядовими стравами. Але все, що було забобонного характеру, все фальшиве мусіло бути відкинене. І так, всяке вірування в існування духів і духовости неоправданих Священним Писанням, всі спроби нехристиянського способу контактів з духовим світом — бо ж тільки Христос явився Правдивим Методом, Правдою і Життям, — всяка астрологія, ворожба мусіли бути проголошені неправдивими й фальшивими і їх відкинено. Це саме треба сказати і відносно нового феномену, т.зв. культуралізму, позбавленого християнського змісту і духа, який зазнає помітного розвитку серед нас.

Немає нічого дивного в тому, що Євангелію Ісуса Христа приймається і приноровлюється до культурної системи даного народу, яка надає їй певного національного життєвого забарвлення і приспосіблення. І добре, коли Євангелія одухотворює дану культурну систему, не порушуючи її зовнішньої структури. Тоді основні елементи даної культури — виразники національної вдачі людей і певні звичні уподобання, як спосіб співу, богочитання, а навіть поведінки зберігаються й шануються на рівні духових потреб даного народу. Бо кожна культура і її зовнішня форма — це витвір творчого духа, який є Божественного походження. Скажемо, нашу дохристиянську українську культуру можна розуміти найвідповіднішим засобом при-

готовання нашого народу до прийняття Християнства, що серед греків виконувала старинна грецька філософія, а серед жидівського народу — Старий Заповіт. Всіх їх сповнив й осмислив Господь наш Ісус Христос Своєю Божественною Євангелією, як сповняє й осмислює Він всі духові прагнення й очікування людей. Нехай Його Ім'я буде благословенне і прославлене на віки вічні. Амінь.

(Передрук з двомовної брошури „Релігії світу, культура і Християнське Православ'є”, виданої Місійним Відділом при Консисторії УПЦеркви в Канаді, 1981 р.).

Вболівання Богоматері

БОГ, ВСЕСВІТ І ЛЮДИНА

(Богословські міркування з приводу мандрівок людини в небесні простори).

Останнє десятиліття (60-ті роки) світової історії позначиться не так самим шаленим темпом технологічного розвитку, як тим, що цей розвиток допоміг людині вийти із своєї земної колиски й помандрувати в небесні простори, — до інших тіл небесних. Це сталося за нашого часу, на наших очах.

Як ніколи перед тим, у наш час людина поглядає в небесні простори якимось сміливіше: час різнорідної безпосередньої загадковості минає й небозвід можна більш „виразніше” оглядати, читати. У царині тілес небозводу людина починає бачити все кращу ясність, а водночас — все глибшу та глибшу таємничість. Ми вже маємо з людської руки світлини Місяця, а технологія показала нам світлини Марса; про Місяця ми вже маємо більш безпосереднє знання, а про Марса нам кажуть, що й він подібний до Місяця. А далі перед людиною розкривається все більш незбагнена велич Всесвіту, його склад, механічна точність і . . . таємничість.

Останні новини з небесного простору збудили в людини широкі міркування: міркують науковці, міркують філософи, міркують також і богослови.

Людині нашого світу не раз пригадують те, що Біблія дає відповіді на всі людські запити. Одні приймають це з вірою, інші — ні, а багато відносяться до біблійних оповідань скептично. Більше довіряють науці. І коли, наприклад у дискусії, хто скаже іншому, що порядок світотворення і зродження життя в ньому, що їх наука показала лише недавно, а Мойсей описав у Біблії тисячі років до розвитку науки, — що все це вийшло з творчих рук Бога, то й це мало що кому докажує, бо „людина є завжди людиною”, як не раз любив приповідати Митрополит Іларіон.

Влітку 1969 року, як ніколи досі, християнські богослови сильно зацікавилися змістом 8-го псалма. Він є в

молитовниках і в богослужбових текстах усіх християн. Але досі не було відповідної „зачіпки”, отже богослови й біблійні коментатори вдовольнялися молитовним змістом цього псалма, а в глибшу його таємничість — пророчу, мало хто вважав потрібним входити.

Але ось людина вирвалася з обіймів матері Землі і полетіла в простір. Більше того, — своєю ногою ступила на інше небесне тіло. А перед релігійною людиною негайно стало питання: чи має людина моральне право на те? Чи таке право дав їй Бог?

Аж тепер богослови вдивилися глибше в зміст 8-го псалма і без особливої напруги побачили, як то ще при творінні Бог учинив людину володарем творива рук Своїх, і все під ноги їй умістив (Пс. 8:7). Отже настало заспокоєння: Бог дав людині право летіти навіть у простір. Але перед богословами стало друге питання, — питання широкого морального значення: Роля людини в сотвореному Богом світі та її відповідальність за порядок у ньому. Це питання — реальне. У кожній галузі життя, — там, де людині дається права, там неодмінно йдуть обов'язки і відповідальність. Так у випадковій полеті людини у простір: на що людина використає ці полети і досвід з них та як вона почне задивлятися на себе саму? Це питання турбує богословів.

Космічні полети збудили також іншу богословську цікавість: А що, якщо десь на інших планетах людина зустрінеться з життям? Знайде якісь інші форми життя? Розумні істоти? Особливо розумні істоти . . . Чи мали б вони якесь значення для нашої релігії? Якщо б ті розумні істоти вірували в Творця: чи було б у їхній вірі місце для Сина Божого, Ісуса Христа?

Нам відкрилося маленьке віконце в небесні простори, але Всесвіт людині дуже важко пізнати. Але й з того, що вона вже побачила, пізнала, — вже й з того людина бачить себе дещо малішою й сама стає смиреннішою: А може вона таки не одинокий розумний житель у Всесвіті? І в інших зоряних системах можуть бути розумні істоти, і вони можуть мати віру в Бога Творця. Це — можливе.

Ми віруємо в Творця Всесвіту, Триєдиного Бога: Отця, і Сина і Святого Духа. В нашій історії відбулося Боговтілення: Син Божий народився від жони. Це наш Спаситель, Господь Ісус Христос. Чи мало б це Богов-

тілення якесь значення для розумних і релігійних істот на інших планетах?

Навколо цього питання відбуваються дискусії, і вже є різні припущення християнських богословів. Західні богослови твердять, що Боговтілення сталося в наслідок первородного гріха, отже його релігійне значення обмежується до сфери людського життя на Землі, а поза Землею воно не має значення. Православне ж богословіє мислить інакше, і Боговтіленню надає космічного значення, бо відносить його до всього Божественного пляну творіння. Першим про це говорив Св. Іван Золотоустий і його вчення ввійшло в традицію православного богословія. В його основу поставлено ось цей вислів Апостола Павла:

„Страждання теперішнього часу (нічого) не варті супроти тієї слави, що має з'явитися в нас. Бо чекання творіння очікує з'явлення синів Божих, бо й створіння покорилось марноті не добровільно, але через того, хто скорив (його), — в надії, що й саме створіння визволиться від неволі тління на волю синів Божих. Бо знаємо, що все створіння разом зітхає й разом мучиться аж досі” (Рим. 8:18-22).

Апостол говорить, що весь сотворений світ переносить якусь муку, і що ми, каже він, про те терпіння знаємо. Але яке саме терпіння переносить живий і неживий світ, богословіє на це відповіді ще не має. Творіння від тих мук визволить Христос. А тому Його втілення безумовно мусить мати космічне значення, як про це навчає православне богословіє. Апостол Павло з усього творіння Божого лише творіння земного не вирізнив, а говорить про творіння в космічному сенсі.

А втім, три монотеїстичні релігії нашого світу, — релігії, що визнають Єдиного Бога: Християнство, Юдаїзм і Магометанство, — визнають Його Творцем Всесвіту, Творцем усього видимого і невидимого, — того, що ми знаємо, і чого ми не знаємо. Саме Християнство має Божественне об'явлення, що Той Єдиний Бог — це Троїчний Бог: Отець, Син і Святий Дух. Бог Тройця — це Один Бог, Тройця Вічна, Одноістотна й неподільна. Це Він, Бог Тройця, — Творець Усесвіту. І коли б так десь на інших небесних тілах — планетах — були розумні й релігійні істоти, що вірують у свого Творця, — то наш Творець — це безумовно й їхній Творець; у нас з ними була б віра в спільного Творця.

Релігійній людині на Землі Бог виявив свою Троїчну природу; чи, і який характер мало б Божественне Об'явлення релігійній істоті на інших планетах, і який є, чи міг би бути світогляд її віри, — це, мабуть, тайна, якої житель нашої Землі не пізнає ніколи. Але наш, особливо наш православний релігійний світогляд, дає нам повні підстави вірити, що не тільки Логос — Господь наш Ісус Христос, як Один із Святої Тройці, — але й Його втілення на Землі має космічне (універсальне) значення.

(Рідна Нива, 1970).

Гетсиманські переживання Спасителя

ЛЮДИНА І ЗАКОНИ ТВОРЧОСТИ

Через те, що найменш дослідженою і вивченою істотою, а втім найбільшою проблемою в світі є людина — думаю, що цю космічну загадку у деяких аспектах треба обговорити. Отже подумаймо про людину звичайну, як ми бачимо її в особі чоловіка-жінки, друга-сестри-брата, а навіть підростаючої дитини. Покористувавшись трошки вищою мовою, можна сказати, що такий підхід до людини тепер називають підходом екзистенціальним.¹ Самозрозуміло, що цей екзистенціальний підхід стосується до людини сучасної — такої, якою вона є, і з якою мається діло щоденно.

Так ось представмо собі образ сучасної людини. Сучасна людина, — що це?

Це, правда, кожний Іван-Степан-Микола, Марія-Ганька чи Христина, що встає вранці, іде до праці, працює, а тоді приходиться додому, їсть, десь ходить, щось ще робить чи й вдивляється в телевізію; тоді йде спати, встає і знову починає вибрану собі рутину життя і праці.

Це один тип сучасної людини. Цей тип сяк-так живе і особливих проблем собою не представляє. Але тепер щораз частіше появляється такий тип людини, який встає вранці і їсть поданий суспільною опікою хліб, а до праці не йде, бо праці не має, або й гірше — працювати не хоче. Цей тип людини нудиться удень, нудиться увечір, а тоді спить і так далі, бо й він має свою рутину, — безділля. Цей тип людини — це вже суспільна проблема.

Поставимо перед собою ще й третій тип сучасної людини, як і перших два типи людини здорової, до того забезпеченої необхідними засобами для життя: дорібком своїх рук, вигідною спадщиною, чи заслуженою пенсією. Це тип старшої людини, який, дякуючи удосконаленню суспільного розвитку й медичної опіки має всі шанси жити спокійно, безжурно й насолоджуватися світом. Але скіль-

---

¹У філософії є два поняття про екзистенціалізм: поняття матеріалістичне, і поняття ідеалістичне, а специфічно кажучи — християнське. Отож екзистенціалізм не є один, а два різні екзистенціалізми.

ки з тих людей вдоволені й щасливі? Чому вони так часто просто проблематично нещасливі?

Навіть поминаючи нашу природну привычку говорити про свою долю песимістично, доводиться сказати, що майже все сучасне людство — нещасливе, і на це є чимало очевидних причин економічних чи соціологічних. Але чому так часто люди нудяться-нидіють без очевидних причин? Чому людина, яка довго прагне до того, щоб дочекатися такого стану, щоб жити без праці, коли такий час настане, — чому так часто дійсного безділля вона не може переносити? Чому люди, які йдуть на морально заслужений старечий відпочинок, так скоро хворіють, нидіють, а то й умирають? І врешті, чому відсотково самогубства найчастіше трапляються серед людей багатих, часто навіть мільйонерів?

Тут коротенько скажемо, що раз людина вільно чи невільно розминається із своїм природним призначенням бути безнастанним творцем і перестає щось творити-робити, вона втрачає сенс, людина розминається з природною метою життя і тому в більшій чи в меншій мірі починає відчувати нудьгу-нещастя. Дуже часто всякі нервові та психічні недуги розвиваються якраз на цьому ґрунті. Це стверджують психологи.

Людина живе у світі чи й у всесвіті, який греки назвали космосом. А „космос” у грецькій мові означає красу, гармонію, лад, порядок. Це правда, світобудова, що в ній ми живемо, бо Богом проєктовані на те. Це дуже важливе: ми Богом проєктовані жити в центрі цієї космічної гармонії, краси і порядку. Космос — це творіння Боже; Бог людину на світ пустив і сказав їй володіти світом. І все це дуже гарне. Сам всесвіт названо космосом, тобто — гармонією-красою, і відразу визнано його добрим; людину сотворив Бог, і вона таке ж гарне творіння, а до того обдарована величезним потенціалом творити добро і бути щасливою. Але тепер воно не так, і людина, замість добра та щастя, дуже часто переживає нещастя. Чому?

Р. Нібур² сказав, що Бог пустив людину в світ, — проєктував її в світ, але не вложив у неї творчої програми.

---

²Райнголд Нібур — це один з американських мислителів 20-го століття, богослов, соціал-євангелик.

Тому-то людина — то компютер без програми; тут вона мусить програмуватися сама, бо до того жене її у неї вложений біологічно-психологічний закон творчости,³ який ніби каже людині, що якщо ти будеш мене заспокоювати своєю власною програмою життя і праці, то ти будеш пасувати до всесвітнього ладу й порядку; ти будеш продовжувати в собі Богом започаткований процес творчости і будеш щаслива; коли ж ні, то ти розминаєшся із своєю проєкцією в майбутнє, тратиш сенс життя, не знаєш його мети і так вибиваєшся з річища космічного ладу, отже й щастя.

Тому зрозуміло, чому люди, які мають матеріальні основи бути щасливими, все таки в життєвій практиці залишаються нещасливими. Вони нещасливі, бо відійшовши від законів творчости, до якої були проєктовані, в них не раз залишається тільки біологічно-матеріальна база бути щасливими, а психологічно-моральної основи не стає. А вона для щастя необхідна.

Сказано, що творчість ущасливорює людину. Але що до тієї творчости належить?

Треба сказати, що кожна праця — то творчість. Всяка праця, яка веде до краси, до ладу та добра — то ущасливорююча творчість. Діла фізичні чи духові — то творчість. Тому-то кожна праця — усмішка до любого чи нелюбого обличчя — то виявлення елементів творчости, що марно не минає ніколи.

А щодо праці взагалі, то про неї наш сл.п. Учитель Митрополит Іларіон навчав, що праця — то щастя, і він працював все своє свідоме життя. Таке життя — то життя творче, повне і щасливе.

Далі, щодо щасливого життя дуже гарну філософію виклав професор Колегії Св. Андрея, сучасний мислитель д-р Юрій Мулик-Луцик в статті „Закон відносності біоло-

---

³Про значення творчости можна прочитати, між іншим, такі праці мислителів нашого часу:

(а) Судьба человека Н. Бердяева, розділ „Етика творчости”. Ця праця поширена в англійській мові: Nicholas Berdyaev, *The Destiny of Man*, Harper Torchbooks 1960, New York.

(б) Етика преображенного эроса, Б. Вышеславцева, розділ „Правда творчества и истина познания”, УМСА Press, Париж, 1931.

гічного часу”.⁴ Там подана філософія про ролі вражень і праці в процесі людського життя. З науки обидвох згаданих наших учителів-філософів робиться один висновок, що бездіяльне життя — порожнє, отже нещасливе.

Тут вартий відмічення той факт, що так Митр. Іларіон, як і професор Мулик-Луцик вбачають у праці глибокі категорії моральні. А російський мислитель Б. Вишеславець каже, що в кожній творчості людини завжди присутній Бог.⁵

Творча праця в житті людини має велике значення. Вона навіть продовжує життя. Німецький поет Гете, працюючи над своїм твором „Фавст”, пережив біологічні межі свого життя на 7 років. Те саме можна сказати і про Митр. Іларіона, що фізично підупав шойно тоді, коли настало ослаблення його пам’яті. А до того він довго перемагав поважні фізичні недотягнення, — перемагав, поки міг боротися з безділлям. Так загрози безділля боявся й англійський поет Лорд Теннісон, що в поемі “Ulysses” висловився так:

How dull it is to pause, to make an end,
To rust unburnish’d, not to shine in use!
As though to breath were life!

Безділля в житті здорової людини — то протиприродний стан і проти нього стають біологічно-психічні закони. А творче життя — то життя повне й щасливе, або — як каже д-р Мулик-Луцик — творчим є те життя, яке є повне вражень.

Справді, справа вражень — важлива, а навіть дуже цікава. Ось подумайте про своє власне життя: чи не є воно так, що найцінніші, або найбільш „героїчні” є враження з тих моментів, які доводилося переживати в особливих труднощах? Виходить, що всякі виклики, боротьба з труднощами — це дуже благородні моменти в житті людини. А яку насолоду приносять людині творчі осягнення, — особливо ті, що їх набувається зусильно і тяжко!

---

⁴Юрій Мулик-Луцик, „Закон відносності біологічного часу”, *Новий Літопис*, ч. 3 (4), Вінніпег, 1962.

⁵Б. Вишеславець, *Етика преображеного зроста, YMCA Press, Париж 1931*, стор. 86.

Коли людина творить — будь-що робить, а особливо коли творить добро, то вона негайно відчуває, що живе плідно і корисно. Бездільне ж життя моральних утїх нікому не приносить. А втім відомо, що всяке ледарство — то й гріх. Коли ж людське життя проходить нетворчо, то воно межує з тваринним животінням.

Програму звичайного творчого життя накреслив Ісус Христос в розмові з Апостолами про Страшний Суд (Мт. 25:34-46). Та програма повсякденно проста. Ось її основні принципи: голодного — нагодувати; спраглого — напоїти; подорожуючого — в дім прийняти; нагого одягнути; хворого та ув'язненого — відвідати. Життєва практика каже, що такі діла, коли навіть починаються з нехїттю, — ніколи без завдання добродїєві морального задоволення не минають. Хто цю програму заводить у життя і її практикує, — життя того монотонним не буде — просто тому, що всяка праця, кожне діло, добре слово, або тільки приязна усмішка — це виповнення норм закону творчості. І найменше сповнення норм цього закону вводить людину у Богом створений космічний лад, що доповнює людину добром і щастям. Коли ж сучасна людина не раз просто без причин нещаслива, то повинна знати, що вона розминається з своєю головною місією на цьому світі, і замість творчого веде безплідне життя.

Щодо самої творчості, то вона проявляється в будь-яких ділах людини, особливо в тих випадках коли людина щось діє-творить з власної ініціативи, з любов'ю. Усі люди є проєктовані до чогось; кожний з нас має свій природній нахил, вроджені обдарування. З такою потенційною проєкцією ми виходимо у світ, але за саму програму свого життя і за творче розроблення її відповідаємо самі ми. Це факти життя, і вони диктуються нам біологічно-психічними законами та вимогами космічного ладу.

Це не якась там абстрактна філософія. Ні, це філософія життєва і кожному легко зрозумїла. Її унагляднює й вияснює сам процес життя. Кажемо, що людина природно проєктується і тяготить до космічного ладу і знаходить в ньому щастя. Цей лад завжди приваблює нас, але де він?

Відповідаємо просто: Космічний лад навколо нас; він

у живій і мертвій природі; він на обличчі землі і в космічних просторах. Космічний лад в усьому, що нас милує: в симетрії рослин, в кольорах цвітів, у мистецтві, в симфонії звуків, в гармонії людського життя та в ладі між людьми. До всього того ми, правда, тяготимо з природи, бо в усьому тому бачимо лад, знаходимо спокій, добро і щастя. Це зовнішня гармонія й симфонія життя. Вона очевидна, коли тільки на неї звертається увагу. Це космічний лад, що був пізнаний як добро, коли він виходив з творчих рук Творця. Далі, це світ, у який ми природно проєктовані.

Але є ще й той світ, з якого ми проєктуємося. Це тайна глибина нашої істоти, наш внутрішній світ, творчий потенціал, що його в центр нашої істоти вложив Сам Творець і відразу виявив, що через те ми Йому уподібнені. На цій основі людину догматично визнається співтворцем Божим. Це дуже важливе, щоб зрозуміти вартість і значення людини. Тут скажемо, коли Ангельський світ — це тільки світ службний, бо Ангели служать Богу, і людям (Євреїв 1:14), то світ людини — це світ творчости, і через те кожна людина повинна бути творчою.

Усе твориво Боже — всесвіт, ще старинні греки назвали космосом; а людину вони визнали мікрокосмосом, тобто — маленьким заокругленим у собі світом, який також стоїть на принципах гармонії та внутрішнього ладу. Один з тих принципів — це принцип творчости, що набрав у людині сили біологічно-психічного закону. Від того закону безкарно відійти не можна. Коли ж людина від нього відходить і починає вести безплідне життя, то вона карається в почуваннях морального опорожнення, безцільності, душевного неспокою, нещастя.⁶ Але коли в тому стані людина обмінюється з кимось іншим тільки добрим словом, її настрої відразу змінюється і вона почувається краще. І відомо чому так. Ми вже говорили про те, що не тільки великі діла, а ласкава усмішка, тепле слово — це виповнення нашої внутрішньої проєкції творчим змістом,

---

⁶Такий, безцільний, стан — це вже мало що не універсальна ситуація сучасної людини. Віктор Франкл, віденський учений психолог, так і називає цей стан недугою двадцятого століття. Він говорить про це в своєму творі: V. E. Frankl. **Man's search for Meaning: An Introduction to Logotherapy**, Pocket Books, New York, 1971, pp. 167-171.

це початки особистого творчого програмування, виповнення життєвого призначення. А сповнення будь-якого обов'язку приносить людині почуття вдовolenня та щастя.

Людина не порушує принципів закону творчості, коли вона будь-що діє охоче, а особливо коли вона діє з власної ініціативи. Ініціативність — дуже важлива, бо вона стає найкращим відзивом на природну проєкцію людини в космічний лад — у Лад Божественний.

Тому, щоб бути вдоволеною із життя і почуватися щасливо — людина мусить щось діяти-творити. Тільки вона мусить діяти не з принудження, а з охоти, бо примусова, невільна праця іде проти принципів творчості і щастя людині не приносить.

Отож, нудиться хтось життям? Мучать когось приступи неприємного настрою? Гнобить когось загальна картина сучасного світу? — Починай щось діяти-творити, — починай від веселішого погляду на світ, від приязної усмішки, від доброго слова — одного однісінького доброго слова, і життя твоє почне виповнюватися зовсім іншим змістом, і так станеш на шлях щастя.

Це філософія життя і вона повинна бути життєвою філософією кожної людини. До того треба сказати, що вона поволі стає преважливим елементом сучасного душпастирства.

На кінець можна поставити питання: Добре, ми погоджуємося з філософією, що творчість має велике ущасливорююче значення. Але як її пізнати, як до тієї творчості взятися?

Відповідь повинна бути проста:

Творчість можна проявляти на кожному кроці. Творчість — широка царина людського життя й діяльності, і кожна людина творчо обдарована по-своєму: один творить у сферах інтелектуальних, працює філософічно; другий працює науково; третій лікує людей; той несе розраду нещасним людям; ще хтось ущасливується кравецьким фахом, той з любови обробляє землю; матір утішається добрим утриманням свого дому, і навіть висловлений їй комплімент, — усе це разом творить великий космос творчості. Навіть моє складання цих думок, а читачеве

терпеливе читання їх вміщують у собі елементи творчості. Отже ми всі можемо бути творцями та будівниками щастя на кожному кроці, — і то просто виконуючи як слід те, до чого хто покликаний.

(Передрук із „Сучасного Душпаствирства”,
видання 1975 р.).

Ісус і багатий юнак:
„Господи, що мені робити, щоб унаслідувати
вічне життя?” „Виконуй Заповіді”.

ДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ ПРО КОНФЛІКТ

Браття, „я чую, що як сходитеся ви до церкви, то між вами бувають поділення, в що почасти і я вірю. Бо мусить між вами різномудність бути, щоб відкрились між вами досвідчені”. (1 Кор. 11:18-19)

Незважаючи на те, що вся світобудова, а в ній і життя людини поставлені і залежать від законів гармонії, порядку та ладу, — життєвий досвід стверджує також іншу реальність, а саме: що в цій світобудові, в царині живої природи, а зокрема в царині людського життя наявні базнастанні конфлікти. А коли приглянутися самій людині, зокрема коли подивитися на неї з перспективи історії, або й дивитися на неї в процесі її життя, — то не рідко і не тяжко спостерігається, як та людина ніби наладована якимось вибуховим матеріалом, що дуже часто вибиває її з родинного й суспільного ладу, порушує її власну рівновагу, робить з неї жертву постійного конфлікту — суспільного, чи душевно-особистого. Можна сказати, що вся історія світу і людини — це історія конфлікту. І наша людська натура вже така, що вона любить конфліктом, і якби цього явища не було, то історія світу і людини в ньому не була б цікавою. Людина не любить конфлікту переживати, але саме цим явищем вона цікавиться чи не найбільше. Перегляньте тільки пресу, предмет інформації телевізійних та радіо-вісток, то саме ця реальність кинеться вам ввічі найперше і найчастіше.

Отже конфлікт і проблема конфлікту — це ніби віковична доля людини. Проте конфлікт не завжди буває явищем негативного значення; конфлікт може бути явищем позитивним. В такому сенсі про конфлікт говорить Апостол Павло, коли каже: Браття, „між вами повинна бути різномудність (тобто — суперечки), щоб відкрились між вами досвідчені”. Отже конфлікти чи суперечність у позитивному сенсі — це явище благородне й корисне. Ось, скажемо, догматична наука Православної Церкви, взагалі церковна доктрина, — треба знати, — розвивалась і формувалась в ситуації конфліктів; і якщо б у Церкві не було різномудності та конфліктів, — хто знає чи ми мали б

так розроблену догматичну науку, якою вона є сьогодні. Треба знати, що всі Вселенські Собори і їхня наука — це результати конфліктів.

Але все досі сказане — це історія. А сам конфлікт — це явище, з яким кожний з нас ознайомлюється з життя і знає його з переживань, з досвіду, з терпіння. Тому про конфлікт треба говорити в екзистенціальному сенсі, — треба говорити про нього з метою вироблення певної філософії конфлікту. Бо, — як уже було сказано вище, — природа конфлікту не завжди від'ємна, а навпаки: у болях конфлікту не раз народжується й добро. Крім того, конфлікт — це діло людини, не завжди і не конче людини лихого наміру, а просто людини іншого, або здоровішого погляду. Тому не кожний конфлікт є лихом; найчастішим лихом є нездорове ставлення, нездорова оцінка ситуації й істоти конфлікту.

Конфлікт — це суперечність, і він можливий тільки там, де протилежні сторони бувають зацікавлені даним питанням чи даною ситуацією хоч у приблизно однаковій мірі. Про примхливу різномудність тут не будемо говорити, бо то інша тема, яка відноситься до патологічного стану людини; а конфлікт, — на мою думку, — особливо конфлікт раціональний — це здорове явище.

Але попробуємо вглибитися в саму істоту й ситуацію конфлікту. З того, що вже сказано робиться висновок, що конфлікт, — коли він ґрунтується на раціональних ставленнях, — це явище нормальне, а то й позитивне. Все ж таки, незважаючи на те, екзистенціальне переживання конфлікту майже завжди болісне; воно ж бо веде до напруження нервів, емоцій, до певного терпіння. Проте, той конфлікт, який розвивається на раціональних причинах — це явище здорове. Але це твердження треба ілюструвати.

Перш за все, — як уже було сказане вище, — конфлікт виникає там, де принаймні дві сторони бувають зацікавлені даною справою чи проблемою в бодай приблизно однаковій мірі. Там, де одна сторона ставиться активно до даної проблеми, а друга сторона займає рівнодушне, тобто нейтральне й неактивне становище, — там конфлікту не буде. Для конфлікту треба зударення інтересів. Тому конфлікт — це доказ того, що люди чи окремі

сторони даною справою чи ситуацією заінтересовані повно, або, заінтересовані „до болю”. Таке ставлення до проблем та взагалі до життя має навіть теологічне оправдання, як свідчить вищезгаданий вислів Апостола Павла. А пасивність, неутралітет там, де певне становище треба займати, — осуджується Самим Ісусом Христом; Він хоче, щоб кожна людина мала певний напрям, смак, певну температуру, а втім живу душевну атмосферу. В Книзі Откровення Івану Богословові (3:14-16) рівнодушність та пасивну контентність у людей Христос втілює в особу Ангела Лаодикійської Церкви, якому каже:

„Оце каже Амінь, свідок вірний і правдивий, початок Божого творива: Я знаю діла твої, що ти не холодний ані гарячий. Якби холодний чи гарячий ти був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплюю тебе з уст Своїх”.

Літеплий стан людини, тобто стан неутральний, пасивний та рівнодушний, як бачимо, осуджується Самим Ісусом Христом. Тому краще, щоб людина чи громада людей була активна, рухлива — навіть коли б ця активність вела до певної різномудности, або й до конфлікту. Очевидно, тут на увазі мається конфлікт раціональний, здоровий, а не примхливий чи авантюриницький. Бо, у випадкові конфлікту раціонального звичайна розсудливість, культурність та респект з боку однієї сторони до другої завжди ведуть до розумних висновків, до поступок і до остаточного полагодження предмету конфлікту.

Природа людини вимагає, щоб кожна людина була активна, щоб мала певні цілі, живий темперамент, певний інтерес. Цікавість та активність додають людині динаміки до життя, надають і її життю певної енергії, температури та смаку. А тому, що кожна людина — це абсолютно унікальна істота, істота ніколи неповторна, яка має тільки їй притаманну вдачу, обдарування, прагнення, душевну й нервову енергію, — то, звичайна річ, що в зборі таких індивідів, у громаді людей різномудність, а то й конфлікти — це річ природна, неунікнима, отже й неминуча. Тому можна сказати, що проблемою є не так конфлікт, а трактування його, шукання розв’язки конфлікту. А це вже, правда, підводить нас до суб’єкту конфлікту, до замішаної в конфлікт людини. Та людина потребує здорового харак-

теру, доброго виховання, розсудку, поблагливіости, нервової рівноваги, баянсу емоцій. Без тих категорій людських, чи чеснот, конфлікту розв'язати не можна. Конфлікт без баянсу згаданих сил неодмінно веде не до добра, а до руїни. Отже скажемо ще раз, що проблемою буває не сам конфлікт, а замішана в конфлікт людина. Але й людина стає проблемою тільки тоді, коли вона не розуміє природи конфлікту і не вміє, або гірше, коли не хоче шукати раціональної розв'язки даного конфлікту.

Думаю, що тепер вже можна сказати (наслідуючи Апостола), що різнодумність у людях повинна бути, бо в цей спосіб кожна людина виявляє свій природний потенціал, свої обдарування і так стає повновартісною істотою. Ідучи далі скажемо також, що конфлікти в людях — у громадах людей — часом повинні бути, бо їх зрушує динаміка громадського життя. Але ті конфлікти повинні бути раціональні, — вони повинні мати благородний сенс; бо конфлікт задля самого конфлікту — це звичайне авантюрицтво, що не має нічого спільного з гідністю людини, з суспільним ладом, ані з громадським прогресом.

* * *

Вищесказаного про конфлікт вистачить, щоб бодай у загальних рисах впізнати його, та звернути увагу на його природу і ролі в житті суспільства. Тепер треба хоч коротенько застановитися над ролю провідної людини в обличчі конфлікту, чи в самій ситуації цього явища. Під провідною людиною розуміється будь-якого провідника: священика, голову управи якоїсь інституції, громади, організації. Кожний душпастир та провідник повинен бути свідомий того, що парафія, громада чи організація людей у своїй істоті потенційно наладована динамікою конфлікту, і що різнодумність, а то й конфлікт у данім згуртуванні людей та їх інтересів — це природна можливість. І це вже від проводу залежить раціональна розв'язка непорозумінь, спірних питань, різних конфліктив.

Провідник повинен знати, що конфлікт — це природна річ, і що людина в конфлікті не є доказом того, що вона, може, керується тільки негативними мотивами, або що вона є людиною хворобливої вдачі. Провідна людина мусить бути свідомою того, що кожна раціональна людина

може і повинна бути людиною власних поглядів, що вона може мати особисте судження про речі, і що така свобода людини — це нормальне, отже й здорове явище. В громадському чи організаційному житті можуть бути згуртування однодумців, а також можуть бути групи людей різних поглядів, і все це треба вважати нормальним, отже природно здоровим явищем. Найгірше буває тоді, коли доводиться мати діло з людиною чи з громадою людей, яка не знає, чого вона хоче, тобто не має виразних поглядів, не має ні напрямку, ані мети. Людина чи громада людей без життєвої мети, без ідеалів — це людина без життєвого смаку, і це про ту категорію людей Христос сказав, що Він воліє виплювати її геть. Тому провідна людина повинна бути завжди жива й метка, щоб могла орієнтуватися, чи кожний спокійний стан у громаді чи організації є явищем здоровим, чи, може навпаки — патологічним. Також у випадку конфлікту провідник повинен бути людиною здорової орієнтації, щоб міг пізнавати чи даний конфлікт є явищем здоровим, чи може хворобливим. До того треба знати, що конфлікт не раз буває необхідним для оздоровлення хворобливого стану речей. Прикладом на те можуть бути Церковні Собори, як про це вже було сказано вище.

Дуже важливою справою є також становище провідної людини в ситуації конфлікту. І в даному випадкові саме про це ідеться найбільше: що діє провідна людина в ситуації конфлікту?

Перш за все, провідна людина, в обличчі конфлікту, старається пізнати його природу. І коли як коли, а в обличчі конфлікту провідні люди, а тим більше душпастирі церковні, — як повчав Своїх Апостолів Христос — повинні бути мудрі, як змії, і смиренні, як голубки (Мт. 10:16), щоб енергію даного конфлікту спрямовувати до конструктивного й тривалого завершення. Бо одностороннє становище, рівнодушне становище судді, сухого філософа, чи хитрого дипломата може довести до хвиливого заспокоєння конфлікту; воно спірних питань не полагоджує й не виліковує болю, який в ситуації конфлікту не раз доходить до великих розмірів.

Добрий провідник іде в ситуацію конфлікту з живим розсудком, з любов'ю, з вирозумінням до людей, а понад

усе — з добрим серцем. У людей в конфлікті часто дуже сильним буває суб'єктивне судження, гостро витончене відчуття й відстоювання своєї особистої рації; а не раз буває і так, що ті почуття доводиться не заспокоювати, тобто ставити на рівень виграної сторони, а тільки гоїти та лікувати. У випадкові душпастирства не раз треба лікувати горді почуття виграної сторони, бо гордість — це великий ворог людини, — стан не здоровий, а хворобливий.

Провідник і душпастир іде в ситуацію конфлікту з любов'ю до обидвох спірних сторін. Провідна людина і є провідником тільки тоді, коли вона вміє зберігати рівновагу і не спішить ставати на бік однієї сторони в конфлікті, не зважаючи, хто та сторона може бути. Односторонній провідник затрачує характер батьківства в громаді, а стає партизаном, однобічним конформістом. Однобічність та конформізм, правда, веде скоріш до руїни. А провідництво і є на те, щоб людей від руїни охороняти і з конфліктів виводити на конструктивний шлях життя та праці.

Конфлікти дуже часто виникають в ситуації безцільності й безділля. Безцільно-бездільний стан взагалі стає основою незадоволення, нудьги, бунту, а втім також конфлікту. До того стану людину можуть доводити приглушені пориви, стремління, незаспокоєна рація. Це якраз ті почуття, що якщо їх не заспокоюється, то вони стають динамікою конфлікту. Апостол Павло радить виводити їх наверх шляхом самовиявлення в різнодумстві, в дискусії; Ісус Христос вказує на це розв'язку у виявленнях енергії людського життя, в проявленнях життєвої температури, бо людина в стані життєвого обмеження, заглушення, чи застою, або нидіє і гине, або, якщо її потенційні сили бувають сковані — тоді вони стають вибуховим матеріалом конфлікту.

На всі ці процеси є певні закони, вложені в людську істоту. Хто знає ці закони, хто вміє пізнавати потенційні сили людей, — той може спрямовувати їх на шлях творчий. У стані творчому людина буває задоволена й щаслива, для конфлікту просто непридатна. Коли ж внутрішні прагнення людини, її потенційні сили та пориви придушуться, або коли вони не мають нагоди виявлятися

в конструктивний спосіб, — то вони стають динамікою конфлікту.

Тепер, у короткому підсумуванні сказаного треба наголосити те, що всі ті, що мають діло з підвладними людьми: виховники, провідники та душпастирі, — всі вони повинні вивчати природу конфлікту; вони повинні вміти знаходити конструктивні розв'язання спірних ситуацій; а куди благородніше й корисніше було б їхнє уміння задалегідь пізнавати й спрямовувати потенційні сили на шлях творчості, на будування ладу і життя, на задоволення душевних потреб людини та її сил, щоб вони не залишалися в бездільному стані. Треба знати, що сковані сили людини мусять бути виладовані. Коли ж вони доводяться до того, що вони самі мусять виладовуватися, то вони не раз карають людину внутрішнім патологічним бунтом, або заганяють її у горяч конфлікту.

Коли ж ідеться про саму природу конфлікту, то конфлікт, — в очах теолога і філософа, не така-то велика проблема, і не велике лихо. Більшим лихом є невміння пізнавати потенційних сил людини й спрямовувати їх до конструктивних цілей. Конструктивне життя, взагалі творчість — має велике значення; кожна бо людина з природи хоче і любить бути творцем добра та спокою. В тому її щастя. В конформізмі, в одноманітнім мисленні товпи людина щастя не знаходить. І ото завданням різних шкіл, виховних інституцій, а втім і нашої, є допомагати людям пізнавати їхні потенційні сили, щоб вони могли використовувати їх у ділах добрих. А у випадках конфліктів треба бути свідомим того, що їхньою динамікою бувають природні, тобто добрі сили, які — в здоровому стані людини — можна спрямовувати на творчий шлях, і запрягати їх до діл благородних. Але це вже у великій мірі завдання виховників та проводу, завдання наше. В даному випадкові завдання моє і ваше. Щодо конфлікту в поглядах, то він бажаний, коли доводить до вияснення сумнівних поглядів та пізнання правди. Шкідливим буває конфлікт пристрастний, — з примхи.

Інавгураційна промова,
Колегія Св. Андрея, 21.IX.75

ЛЮДИНА У СВИТОГЛЯДІ Й ІДЕОЛОГІЇ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

Вступні завваги

Цього 1982 року сповнилося 100-річчя з дня народження і 10-річчя від часу упокоєння великого українця, — людини епохального значення, — сл. п. Митрополита Іларіона (15.І.1882 — 29.ІІІ.1972).

За час свого життя і праці Митр. Іларіон, у мирі проф. д-р Іван Огієнко, позначився знаменними слідами на таких відтинках життя українського народу, як на ниві освіти, культури, політики, богословія, духовости, а зокрема — національної й церковної свідомости. Деякі сліди мислі й праці Митр. Іларіона були частково насвітлені ще за його життя, — з нагоди його особистих та різних загально-українських ювілеїв, знаменних дат тощо. Проте, крім поверхового констатування названих аспектів життя й праці Митр. Іларіона та його особистості, — в справі вивчення його, як мислителя, майже нічого не зроблено.

Проф. Іван Огієнко, згодом Митрополит Іларіон, мислителем був, доказом чого є чимале число його наукових праць, а в цьому й низка філософських творів. Користаючи з ось цієї святкової нагоди, а також нав'язуючи до згаданих роковин Митр. Іларіона, а крім того, дотримуючись таки ним, довголітнім деканом Богословського факультету Колегії Св. Андрея, встановленої традиції давати в подібній ситуації виклади, — я, в межах цього Академічного Акту, чи, як це в нас кажуть — „Конвокації”, попробую звернути увагу на антропологічний аспект його філософії — під заголовком: „Людина в світогляді й ідеології Митр. Іларіона”. При цьому я обмежую свою спробу тільки оглядом тих його трьох творів, в яких ідеал людини займає центральне місце. А є ними ось ці його твори: „Народження Людини” — філософська містерія з 1948 року; „Обоження Людини” богословська студія з 1954 року; і „Служити народові — то служити Богові” — богословська студія з 1965 року. І вже таки на самому вступі мушу зазначити, що — принаймні на мою думку —

в Митр. Іларіона ідеал людини-народу визначений із становища академічно-теоретичного, людські ж вартості часто абстрагуються і в більшості випадків мислиться про них у сферах філософії, містерії та есхатології; ідеал людини тут не конкретизується в специфічних ситуаціях, де людина живе й переживає всі свої радощі й терпіння, добро й страждання, потреби й нужду реально, — переживає по-живому, або — як кажеться — екзистенціально. Усі ж бо переживання людські можливі (і вони в дійсності саме так реалізуються й переживаються) тільки як переживання персональні. Людина абстрагована в поняття громади-народу ніяких реальних переживань не має, бо всі переживання людські — це явище виключно особисте; лише на основі свого особистого досвіду ми можемо розуміти переживання інших людей, але реально ми не переживаємо їх. На мою думку, Митр. Іларіон свого мислення про людину й служення їй ніде до конкретних висновків не доводив; він переважно ідеалізував людину абстрактно.¹ Тут, щоправда, могло проявлятися його універсальне самозосередження на ідеалах народу та подекуди й специфічна, а може навіть пристрасна суб'єктивність. Мені ж особисто тут ідеться не про щось інше, а тільки про ту антропологічну й філантропійну конкретність, якої мислителям-теоретикам часто бракує, і на яку нам треба було б звернути пильнішу увагу, і то тим більше, що цього вимагає потреба нашого часу. (До речі, це пробував був зробити наш філософ-піонер П. Юркевич понад 100 років тому; але він великих успіхів не мав, хоч щоправда, в ролі чоловіколюбця він і не виступав). А саме філантропійна конкретність, здається, залишається поза межами специфічно-народолюбних стремлень Митр. Іларіона. (Між іншим, Митр. Іларіон не дуже „гонорував” П. Юркевича²).

Погляньмо ж на Іларіонове мислення про людину трохи ближче.

---

¹Проте в Іларіона в цьому відношенні виняток був; це його турботи про долю українських скитальців в рр. 1947–49, задокументованих у „Слові Істини” в числах від 1 до 21. На цьому ж, на жаль, його конкретизація ідеології служення людині стає, а далі продовжується абстрактна філософія.

²Це завважується, наприклад, у його поясненні біблійного поняття „серця”. „Слово Істини” ч. 6 (18), 1949, стор. 22.

1. Призначення людини на землі

Нам відоме майже всежиттєве мотто Митр. Іларіона „Служити народові — то служити Богові”. Уже саме це мотто виділяє його з-поміж усіх інших мислителів-народолюбців нашого часу. Це мотто — популярне, і воно цікаве особливо з богословського погляду; але Іларіон, здається, відчув його особливе значення передусім інтуїтивно. Усе ж таки це мотто є винятковим явищем у всій традиції нашого народолюбства, починаючи з голосних кличів всеслов'янського, а втім і нашого народництва, і кінчаючи всякими політично-соціальними системами, програмами та утопіями.

Про людину говорили багато, а проте ніхто не придержувався ідеалу служення людині так послідовно і так пристрасно, як це чинив Митр. Іларіон. Цей ідеал у нього згодом систематизувався, і він укінці стає відвічним цілеспрямуванням людського життя в його містерії „Народження Людини”. Вистачить тільки послухати, що каже головний герой цього твору, Душа, перед своїм народженням в істоті людини. Ось її заява:

„Служити хочу я народу,
І тим служити й Богу буду,
Й не стану я шукати броду,
Щоб плідну поміч нести люду”.

І далі:

„Найбільше щастя для Людини,
То працювати для народу,
І до Останньої Хвилини
Плести йому цілющу оду”.³

Це говорить Душа. Але Іларіон посилює це поняття, і в усту Самого Господа вкладає там оце:

„Найбільша служба — то служба народу,
Бо служба народу — то служба Мені”.⁴

Абстрагуючи від богословського аспекту, я послуговуюся цим твором для того, щоб насвітлити Іларіонове

---

³ „Народження людини” стор. 105-106.

⁴ Там же, стор. 114.

самозосередження на проблемі людини, — на тій проблемі, в яку він поринає всією своєю істотою, а при тому констатувати його розуміння призначення людини на землі. Цим призначенням, очевидно, є служення іншим людям. І, згідно з мисленням Іларіона, своє призначення повинна саме так розуміти й сама людина, бо так встановив це Господь Бог.

Такий висновок сам собою виринає з містерії „Народження Людини”.

Цей твір — у моєму розумінні його — виступає лише наглядним наświetленням того факту, що Митр. Іларіон давно й глибоко займався проблемою людини та її призначенням на землі. Без сумніву, він увесь час мислить про людину, як глибоко віруючий мислитель-ідеаліст. Тому-то й доля людини мислиться ним виключно в контексті її добровільного відношення до свого Творця, до Господа Бога.

Це так, коротенько, про висновки Іларіонової філософської містерії „Народження Людини”, в яких прозрівається й окреслюється передусім високоблагородне завдання людини на землі.

2. Есхатологічна доля людини

Шість років після видання друком своєї містерії „Народження Людини”, в якій по-філософському визначається призначення людського земного життя, 1954 року Митр. Іларіон опублікував одну з кращих своїх богословських студій — „Обоження Людини”. Тут можливість-благодать обоження оцінюється як найвищу ціль людського життя. Проте ж у якій мірі містерія „Народження Людини” була висновком його особистого філософського прозріння, в такій мірі свою студію „Обоження Людини” Митр. Іларіон оснував на науці Святих Отців і Вчителів Церкви, і то тільки східних, тобто православних”.⁵

За винятком лише деяких моментів дискусійного характеру, напр., на стор. 37, 50, — студія „Обоження Людини” — дуже корисна й рекомендована праця. Хоч, на мою думку, 30 років тому, вона була трохи передчасна, не

---

⁵ „Обоження Людини”, стор. 4.

тільки з уваги на панівну тоді подекуди сурогатну й механічну релігійну свідомість, але й навіть з уваги на рівень нашої тодішньої богословської „зрілості”. Тоді, в ранніх повоєнних роках, наша релігійна свідомість займалася переважно „горизонтальними” справами; нас ще задовільняла панівна тоді абстрагована й теоретична духовість, а конкретними, більш інтимними, життєвими й есхатологічними запитамі душі ми стисліше ще й не займалися. Усе це прийшло пізніше, хоч, на жаль, не під впливом сміливих, далекосяглих і систематизованих ідей Іларіонової праці „Обоження Людини”.

Читання книжки „Обоження Людини” обдає враженням, ніби її автор несподівано пробудився до прозріння неймовірно простих можливостей, і ось він із захопленням оповідає про них читачеві. І справді: Ідея обоження людини!... Це щось ніби нечуване, неймовірне, а то й недоступне, — ми ж бо віками дивилися на себе — на людину, — як на щось негідне, упавше в „юдолі”, над якою грізно висить божественний гнів, що тільки й чекає вирішальної кінцевої судової розплати з людиною. А тут несподівано — ідея обоження... Здається, що сам Іларіон зустрівся з правдою про обоження людини якось несподівано. Але, переглянувши науку Святих Отців і Учителів Церкви та, і то перш за все, Священне Писання, він зібрав і підсумував масу свідчень і тверджень, що воно таки так: кінцева мета й призначення людини — це необхідність уподобитися Самому Богові; це і є обоження, а по-богословському: теозіс. Іларіон пише про це з високим емоційним захопленням і з очевидним духовим піднесенням. Досліджуючи Священне Писання й науку Святих Отців, він побачив, що там є дуже сміливі, а при цьому й переконливі та ясні вказання навіть на те, що світ людини ставиться вище ангельського світу. Переглядаючи науку Св. Григорія Палами про обоження людини, Митр. Іларіон подає, що він (Св. Григорій) „високо ставить людину, і завжди навчав, що Людина духово вдосконалена, вища від Ангелів, бо вона сотворена за Образом Божим, а про Ангелів Святе Письмо цього не подає”.⁶

Я не вважаю потрібним робити довгих витягів з

---

⁶Там же, стор. 67

цього твору Митр. Іларіона про обоження людини; я просто щиро рекомендую його кожному; бо все читання його — переконаливе й висококорисне. А в даній ситуації я тільки наголосую той факт, що Митр. Іларіон, займаючись проблемою істоти людини, зосередив своє мислення на справі найвищої мети її життя, і запропонував нам той вислід свого мислення в формі ось цієї нам усім доступної богословської студії — „Обоження Людини”. Сам він не переставав займатися людиною до своєї кончини, і він постійно проповідував її під своїм загальним мотто „Служити народові — то служити Богові”. І саме це узагальнююче, що декому може навіть показуватись „поверховим”, мотто було завершенням Іларіонового мислення про людину.

Розгляньмо ж і це Іларіонове мотто трохи докладніше.

3. „Служити народові — то служити Богові”

Мотто „Служити народові — то служити Богові” зустрічається в Іларіоновому мисленні давно, і саме цією ідеєю завершується його містерія „Народження Людини” 1948 року. Року 1957 Іларіон наголосив це мотто в своєму слові „Моя ідеологія”, яке він сказав з нагоди святкування 75-річчя свого життя.⁷ А пізніше, року 1965, він поставив це мотто в заголовок своєї останньої богословської студії п.з. „Служити народові — то служити Богові”. І в цій студії він уже справді конкретизує одну з найбільших християнських чеснот, а втім і Заповідей Божих, про любов; тут Іларіон не приймає абстрактного розуміння любові, а конкретизує її, проголошуючи, що „любити — то служити”.⁸ Далі він уточнює своє поняття про любов нашим простолюдним розумінням її в сенсі повного входження в положення людини, свого ближнього, тобто — в сенсі ж а л у в а н н я іншої людської істоти. Митр. Іларіон подає ілюстрації того простолюдного поняття любові, згідно з яким, напр., чоловік свою жінку не любить, а ж а л у є її, як мати не так любить свою дитину, як ж а л у є її і ночі не досипляє за неї.⁹

⁷ Календар „Рідна Нива” на 1973 рік, 101-107.

⁸ „Служити народові — служити Богові”, стор. 59-60

⁹ Там же, стор. 63.

До того ж, але вже на рівні більш розвинутого й удосконаленого філантропійного мислення Іларіона, такі поняття в відношенні до іншої людини, як любов до ближнього, праця для народу та служення народові, набирають у нього синонімного значення. І він уже послідовно проповідує таке відношення до людей та ілюструє його прикладами Ісуса Христа, Який, — каже Іларіон, — нам для прикладу „допомагав бідним, відвідував хворих, зціляв їх, навчав темних, рятував упавших у біду, завжди ніс Свою поміч — службу голодному, спрагненому, хворому, нагому, ув'язненому, чужинцеві, взагалі всім, хто потребував якої служби”. І Митр. Іларіон продовжує:

„Служив Христос ближньому й народові в повній покорі, навіть умив ноги Своім Учням (Ів. 13:2-17), і все самовіддано твердив: „А Я серед вас — як слуга!”, (Лк. 22:27).¹⁰

Митр. Іларіон при цьому правильно пов'язує це своє систематизоване вчення з Словами Господа, спрямованими до пророка Осії (8 стол. до народження Христа), згідно з якими Господь уже тоді вимагав від людей милости до ближнього свого, а не жертви Самому Собі; богопізнання, а не цілопалення. (Осії 6:6; Мт. 9:13).

Митр. Іларіон на основі цього поробив правильні висновки, але висновки тільки філантропійного значення; важливі ж богословські імплікації — напр., питання, чому саме Господь вимагає від людини милости, тобто — служення іншій людині (по-простолюдному — „жалування” людей), а не служення Самому Собі, та чому Господь каже почерез Єремію (6 стол. до нар. Христа), що „ваші жертви Мені неприємні!” (Єремії 6:20), він залишив без відповіді. Проте ж інтуїція привела Митр. Іларіона до цих запитів дуже близько. Сам же він вибрав напрям філантропійно-філософський і зрозуміло — чому; у своєму слові „Моя ідеологія” (1957 року) він пояснив: „Я так надивився на нещастя нашого народу . . . що я ще молодим посвятився і вибрав собі ідеологію праці для народу”.¹¹

Від цієї альтруїстичної — здається такої самозрозумілої ідеології, Митр. Іларіон не відступив ніколи.

---

¹⁰ „Служити народові — то служити Богові”, стор. 66.

¹¹ Календар „Рідна Нива” на 1973 рік, стор. 101-107.

Незважаючи на його вірність ідеології служення народові, Митр. Іларіон заповнює нас, але сприймається він переважно як мислитель, проповідник та учитель; він, як сам каже, добре розумів положення сучасної людини й народу взагалі, і вмів повно співчувати їм, але — може силою свого становища — з кабінету мислителя він не виходив і з ораторської трибуни та з церковного амвону до дійсного нерва людського життя конкретно й реально не сходив.

Отже треба констатувати, що Митр. Іларіон справді мислив глибоко, спостерігав і відчував положення людини всією силою свого серця; він також послідовно навчав і палко проповідував про потребу служення людині й народові, але до конкретної й систематичної філантропійної програми не доходив. І то, незважаючи на те, що необхідні на це філософські, духовні, а то й соціальні можливості й засоби в нього, розуміється, були. Це можна пояснювати хіба тим, що в Іларіона — вченого, філософа, професора, церковного ієрарха й громадського мужа — просто не залишалось фізичних можливостей посвятитися ще й якійсь реальній програмі служення потребам окремих людей, чи взагалі потребуючим й упослідженим верствам народу.

Щодо самого мислительського, учительського, архиєрейського, проповідничого та громадського покликання у сенсі служення народові, Митр. Іларіон звершував усе це послідовно. У цьому його служення було безпрецедентним і винятковим. Тут усе своє оригінально ідейне, він, звичайно, звершив. Це ж він поставив перед нами християнську філософію служення людині! А вже конкретна інтерпретація й реалізація її — це така справа, яка залишається відкритою кожному, хто відчуває в собі покликання займатися цим.

Кінцеві висновки

Немає сумніву, що Митр. Іларіон глибоко розумів людину, співчував їй і високо поставив ідеал служення людині. Але він, — приймімо до відома, — розвинув і передав нам лише саму філософію служення людині, бо прикладів конкретного служення потребам людей нам доводиться шукати в когось іншого, — згідно з самим

Іларіоном, — таки в Чоловіколюбця Христа. Тут же треба також ствердити, що хто не готовий перед Богом поставити любові конкретної людини понад усе, той не зможе повно служити нікому. Треба усвідомити собі, що Христос любив усіх людей, і то любив кожну конкретну людину без винятку. Перед Ним навіть упосліджена людина була і є цінною й дорогою істотою. Це виявлялося особливо в ситуаціях, коли людина попадала в якийсь нещастя. Христос Господь соту загублену овечку ставив понад 99 безпечних (Лк. 15:1-10); чужинку: бідну хананеянку (Мр. 7:24-30), занедбану самарянку (Ів. 4:4-42) підніс понад суворі священні вимоги й звичаї свого жидівського народу; а зведену жінку поставив вище категоричних вимог Закону Старого Заповіту (Ів. 8:3-11). Він не раз дивував людей, коли потреби нещасних ставив понад непорушну святість Суботи; і Він Сам проголосив на віки вічні, що „Субота постала для людини, а не людина для Суботи” (Мр. 2:27). Це переважливе ствердження! Але цього далекосяжного вислову Христового ще й досі поважніше не береться й глибше не розглядається.

В усіх поданих ілюстраціях виявляється глибока правда про кожну конкретну людину, про її унікальну цінність, яку повинен пізнати кожен, хто цікавиться цим, чи взагалі має діло з живими людьми. Треба ж бо знати, що без такої уваги до людини високоблагородна філософія Митр. Іларіона має значення в межах академізму, — не поза його межами. Але ця філософія таки на наш час, і вона може мати велике практичне значення, — якщо б її конкретизувати в житті з такою увагою до людини і з таким розумінням її, як це виявив Сам Чоловіколюбець Христос. Бо, згідно з Ісусом Христом, на нашій землі немає цінності понад людину! Він показав, що ніякий витвір, ніяка система — навіть духовна й священна система не перевищує вартості конкретної людини. То ж Сам Христос сказав, що людина — цінніша від Суботи!

Це такі наші висновки, але вони основані на фактах і на Святому Писанні. І якщо Митр. Іларіон, займаючись людиною, не встиг здефініювати цієї правди аж так реально, — він увесь час, виходить, відчував її інтуїтивно. Бо все формальне й основне, що стосується цієї правди, він таки

дав; а решту вже нам залишається доводити до конкретного заключення.

Джерела:

Митр. Іларіон „Народження Людини” — філософська містерія в п'яти діях, Видавництво „Наша Культура”, Вінніпег, 1948.

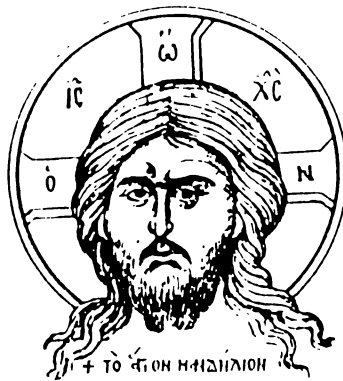
——— „Обоження Людини” — Ціль людського життя, — Богословська студія, Українське Наукове Православне Товариство, Вінніпег, 1954.

——— „Служити народові — то служити Богові” — Богословська студія, Видання „Наша Культура”, Вінніпег, 1965.

——— „Моя ідеологія” в календарі „Рідна Нива” на 1973 рік, Видавнича Спілка „Екклесія”, Вінніпег.

——— „Слово істини”, Вінніпег, pp. 1947-1949, чч. до 21.

(Віра й Культура, журнал Богословського Т-ва ім. Митр. Іларіона, Колегія Св. Андрея, Вінніпег, 1982).

ПОНЯТТЯ ПРО ЩАСТЯ НА ОСНОВІ ФІЛОСОФІЇ СКОВОРОДИ

В С Т У П

Григорій Савич Сковорода (1722-1794) — український філософ, і як багато інших філософів, — також займався категорією щастя і виробив на нього свій специфічний філософський погляд. Його погляд на щастя — ідеалістичний, християнський, оснований на Священному Писанні і на особистому життєвому досвіді. Сковорода не тільки філософ-теоретик; він філософ живий, що й усю свою науку втілював найперше у власне життя.

Щастя у Сковороди — не абстрактна категорія, не тільки мета людського життя, але й у великій мірі його метода. Тому й уся філософія Сковороди життєва і практична. І коли б так вихідним пунктом трактування щастя у філософії Сковороди умовно зробити його виклики „Щастя, де ти? Щастя де ти?“, то його відповідь на це: „Ти мати і дім, нині тебе бачу, нині тебе чую“,¹ окреслює щастя, де і чим воно для людини є, і так надає йому екзистенціального характеру. Таке поняття про щастя можна прослідити в філософії Сковороди про пізнання самого себе, про „сродність“ (природне обдарування людини), про розумне розрізнювання легкого й потрібного в житті від трудного й непотрібного, про спокій серця, про мир, дружбу й любов з людьми та про мир з Господом Богом.

Поняття і трактування щастя у філософії Григорія Сковороди — екзистенціальне. Для унагляднення цього не можна обмежитись одним-двома філософськими творами Сковороди, а треба розглянути усі жанри його творчості: поезію, байки, листи та філософські трактати. Перевагу, очевидно, треба дати тим творам, у яких предмет щастя піддається спеціальному трактуванню. Але навіть у жит-

---

¹Григорій Сковорода — твори в двох томах, розділ „Сад Божественних пісень“, пісня 21-ша, том 2, В-во Академії Наук, Київ 1961, стор 36. (Далі подається Твори із зазначенням тому і сторінки).

теписі Сковороди подається його науку про щастя. Там сказано:

„Обмеження бажань, відмова від усього зайвого, гнuzдання вибагливої волі, працелюбність, виконання обов'язку, в який Промисл Божий кого поставив, — не за страх, а за совість, — це шляхи до щастя. Сковорода так учив і так жив”.²

У творах Сковороди подібних визначень щастя дуже багато. Відчування правди і добра, проблемою удосконалення людини та її щастя пройнята майже вся творчість Сковороди. Нашим завданням є ознайомитися з цим хоч коротенько.

ЕЛЕМЕНТ ЩАСТЯ У ДЕВІЗІ „ПІЗНАЙ САМОГО СЕБЕ”

Проблемі „пізнай самого себе” Сковорода присвятив два філософські твори: „Нарциз” і „Асхань”. У нього самопізнання — це метода здійснення мети людського життя, реалізування її. Тому в першому своєму філософському творі, „Нарциз”, Сковорода проголошує клич „Пізнай себе!” і далі стверджує, що людина неодмінно повинна пізнати, що джерело щастя впливає з тайних глибин її власної істоти. „Блаженний той, хто джерело утіхи знаходить у домі своєму”, — каже він. Сковорода знаходить на це євангельські основи.³ Далі він стверджує, що людина, знайшовши і добре пізнавши себе, — може сама в себе влюбитися. Людина

„турбується тільки про себе. Тільки одне їй потрібне. Вкінці вся, як лід, розтопившись від себелюбного полум'я, — преображується в своє джерело. Правдиво! Правдиво! В що хто влюбитися в те преображується. Кожний стає тим, чие в ньому серце. Кожний буває, там де серцем сам”.⁴

Це стається тоді, коли людина пізнає й оцінює себе повно. Тут треба сказати, що згадане „себелюбство”

---

²М. Ковалинський, „Жизнь Григорія Сковороди”, Твори том 2, стор. 501.

³Приклад цього є Євангелія від Івана 7:37-39.

⁴Твори том 1. стор. 28.

зовсім не противиться Божественній заповіді про любов, бо вона ж сама наказує любити ближнього свого любов'ю чистою й святою, — любити його, як **самого себе**.

Пізнання самої себе і преображення людини в себе-любному полум'ї творить її сонцеподібною — такою, що вона стає „світлом для світу” (Мт. 5:14), а це значить — сонцем, — каже Сковорода. Але таким сонцем — не по сонячному обличчі, а по серці, — може стати чоловік Божий, стверджує філософ. А це вже, очевидно, стан блаженства, отже — щастя. Проте Сковорода навчає, що таке пізнання взагалі, як і пізнання самого себе, доступне людині тільки тоді, коли в процесі її пізнання буває присутній Бог. Тільки Бог відкриває нам повну правду, а людина живе „живим життям тільки тоді, коли наша думка любить правду і йде її шляхами, та її око бачучи „святкує й радіє цьому незахідному світу”.⁵

Так, категорія щастя в Сковороди виходить поза рамки теорії, а входить у царину життєвої моралі — у світ „святкувань та радісности”. А це вже категорія не тільки щастя, але й блаженства в повному розумінні цього слова.

Щодо елементу щастя в девізі Сковороди „пізнай самого себе”, зокрема як його насвітлюється в трактаті „Нарциз”, то елемент цей завершується, як зовсім правильно зауважує Д. Чижевський, традиційним церковним поняттям про обожену людину.

Пізнання людиною самої себе і Бога відбувається одним і тим самим зусиллям — обоженням. Воно завершується найвищим щастям — обоженням:

„Пізнати себе і розуміти правдивого чоловіка — це один труд . . . А ось правдива людина і Бог — це те саме . . . Якщо не пізнаєш себе, о добра жінко, то паси свої вівці біля купинів (шалашів) пастуших. Не бачиш Мене тому, що себе не знаєш. Іди собі з Моїх очей і не показуйся! Ти навіть не можеш бути перед Мною поки добре себе не зрозумієш. Хто ж себе знає, тільки той може заспівати: „Господь охороняє мене...””⁶

---

⁵Д. Чижевський, *Філософія Г. С. Сковороди*, Варшава 1934, стор. 132.

⁶*Твори* том 1, стор. 47-48.

А в своєму іншому творі, „Асхань”, Сковорода про пізнання Бога в самому собі говорить так:

„Ви є храм Бога Живого” (I Кор. 3:16-17). І хто може живучого внутрі нас пізнати, не застановившись над собою і не пізнавши себе? А від цього залежить усе наше здоров'я і просвічення”.⁷

Для Сковороди все це входить у межі можливого, корисного і необхідного, за що він проголошує вдячність Богові, кажучи: „Благодареніє убо Блаженному Богу. Сія єсть неизреченная Єго милость і власть сотворшая безполезное невозможним, возможное полезним”.

Пізнання самого себе, як і взагалі знання та мудрість, — згідно з навчанням філософа Сковороди, — це дуже важливий елемент людського життя, бо від нього залежить його повнота, а в цім і його щастя.

Тепер перейдемо до іншого елементу людського щастя, до примирення людини з її природним пристосуванням до даного стилю життя, що у філософії Сковороди також займає визначне місце. Це філософія Сковороди про т. зв. „сродність”.

ЩАСТЯ ЛЮДИНИ — В ЇЇ „СРОДНОСТІ”

Одним з улюблених предметів філософських міркувань Сковороди була проблема „сродности” — природжений людині нахил до даного способу життя й заняття. Згідно з філософськими висновками Сковороди, кожна людина може бути щасливою — якщо вона не розминається із своїм природним покликанням з нахилом до даної форми життя і праці. Це пристосування до чогось з уродженого нахилу, чи й призначення. Бо коли людина любить своє призначення — то вона щаслива. Сковорода прийшов до такого висновку на основі особистого досвіду. „Сродне” життя — це життя приємне і легке, отже — щасливе, — навчає філософ.

Філософія „сродности” особливо виразно насвітлюється в таких творах Сковороди як „Алфавіт міра”, „Бесіда, наречена двоє”, пісня „Ой ти птичко жолтобоко”,

---

⁷Там же, „Асхань”, стор. 104.

байка „Соловей, жаворонок і дрозд” і ін. В своєму трактаті „Бесіда, наречена двоє” Сковорода каже:

„напиши красками на адамантовім нігті оцю славу: „Вроджене” (сродне), потрібне і легке — це те саме”. Що потрібніше від Царства Божого? В заплутаних думках і в туманних речах гніздиться неправда й удаваність а в трудних ділах криється обман і суєта. А ось легкість — у необхідності, необхідність у вродженості, а вродженість пробуває в Царстві Божім. Що потрібніше для душевного чоловіка, як дихання? . . . Що потрібніше для духовного, як Бог?, — запитує філософ і відповідає, що і одне, і друге наповняє все.

Сковорода дякує Премудрості, що потрібне вчинив нетрудним, а трудне непотрібним.⁸

На основі своєї філософії про „сродність” Сковорода стверджує, що бути щасливим — це зовсім не трудна справа, а навпаки — легка, бо щастя — всередині нас. Сковорода висловлює своє прозріння цієї правди в діялозі „Бесіда, наречена двоє”:

„Тьфу! . . . Оправдалася приповідка: „На коні їдучи, коня шукає”. Я думав, що дуже трудно бути блаженним... По землі, по морі, по горних і преісподних шлявяс за щастям. А воно в мене за пазухою... Вдома . . .⁹

„Сродність — природна здібність людини до даного способу життя, — це дар Божий, і хто тому дарові вірний — той щасливий. Усе від Бога залежне. Сковорода каже, що „все наше життя в руці Божій; це значить вроджений нам добір поживи, стану, дружби... навіть кожне найменше діло без Його керівництва стає невдачним. „Без Мене не можете чинити нічого” (Ів. 15:5). Хто знає Бога, той знає плян і шлях свого життя. А що є життя? Це в’язанка всіх твоїх діл і рухів. Бачиш, що той, хто пізнав Бога, той усе своє розуміє”.¹⁰

---

⁸Твори том 1, стор. 177.

⁹Там же, стор. 176.

¹⁰Твори том 2, байка „Соловій, жаворонок і дрозд”, стор. 148.

Вихід людини поза межі своєї „сродности” — це не тільки діло неприродне, що виводить людину з її властивого місця; воно — крім того, що не приносить людині вдовolenня — також і небезпечне. Сковорода говорить про це в пісні **Сад Божественних пісень** — „Ой ти, птичко жовтобоко”. Тут у легко зрозумілій філософії Сковорода навчає, що той, хто спокійно приймає вроджену собі долю — життєвий хрест — той оминає багато лиха. Він дає приклад: сильне дерево явір може стояти над горою і може видержувати „ламання рук” від буйних вітрів, але делікатній вербі найкраще місце в затишку долини, біля потоку води.

Філософія „сродности” — це філософічне застосування євангельської науки в практиці життя, або християнське хрестоношення. Бо хрест — це доля. Правда своїй філософії „сродности” такого аскетичного забарвлення, яке відчувається в євангельській ідеї хрестоношення, Сковорода не надає. Євангельська наука про те, щоб кожна людина вдовольнялася своєю долею, проєктує її більше в світ есхатологічний; філософія „сродности” в трактуванні Сковороди, відноситься до негайного (екзистенціального) ущасливлення людини. Проте вона від духу Христової науки ані трошки не відходить.

ЩАСТЯ — В ЦАРИНІ НЕОБХІДНОГО

Згідно з філософією Сковороди, щастя людини — це не абстрактна категорія, не так есхатологічна, як категорія природна, життєва — екзистенціальна. Тому вона легка. Таким поглядом на щастя Сковорода виявляє в своїй філософії те, що все потрібне для життя людини — легке, а те, що трудне — непотрібне. Він цю філософію наголошує часто, але тут вистачить обмежитися його славнем Блаженному Богу за те, що потрібне вчинив нетрудним, а трудне — непотрібним. Цей славень — це вступ („переддвер’я”) до твору, призначеного для молоді „Начальная дверь ко християнському добронравію”. Вистачить навести тільки декілька початкових речень, щоб збагнути, як цей предмет трактує Сковорода:

„Подяка Блаженному Богу за те, що потрібне вчинив нетрудним, а трудне непотрібним!

Немає нічого легшого від цього. Подяка Блаженному Богу!

Царство Боже всередині нас. Щастя — в серці, серце — в любові, а любов у Законі Вічного”.¹¹

Так як „сродність”, так і щастя — це природне Божественне обдарування людини, і воно в однаковій мірі доступне всім людям — як „необхідна необхідність” на кожному рівні їхнього „сродства” соціального й інтелектуального. Крім того, воно дається людині даром, втаємничується в глибину її істоти. Через те доступ до щастя дуже легкий, бо воно людині не тільки що потрібне, але природне. Отже дуже близьке.

Шукання і пізнання щастя — це те саме, що шукання й пізнання самого себе та Великого Бога. Все це вимагає вглиблення в самого себе. Це справа можлива і легка, і помилки допускається той, хто шукає щастя поза собою, по далеких місцях земної кулі, або й у Єрусалимі. Скворода каже, (у згаданому вже „переддвер’ї”), що щастя ні від небес, ні від землі не залежить, а залежить воно виключно від знайдення й пізнання самого себе, від знайдення і пізнання Бога у власному серці. І це не трудне, а можливе, легке, бо й необхідне. Людина зайво змагає до того, що їй „несродне” та що їй трудне й непотрібне.

Філософ Скворода навчає, що потрібне з трудним не сходиться. Про це він говорить у своєму творі „Брань Архистратига Михаїла со Сатаною”:

„Потрібність з трудністю не змішується так, як світло з тьмою. Потрібне сонце — чи трудне? Потрібний вогонь — чи трудний? Потрібне повітря — чи трудне? Потрібна земля і вода — і хто без неї? Бачите потрібність? Де ж при ній трудність... Немає для неї місця в чертогах непорочної й блаженної необхідності! . . . Покажіть мені де пробуває трудність? В аді? Вірую, Господи, що там пробуває трудність, і слабкість, і печаль, і зітхання. Але чи там необхідність? Ах не бувала вона там . . . Тільки одне потрібне... Воно є і вроджене, і легке, і прекрасне, і преподобне, і веселе, і корисне, без срібла і без турбот набуте . . . Почуй, роде людський! Напиши на адамантовім нігті, на вічних

---

¹¹Твори том 1, стор. 14.

скрижалих серця свого оцю Господню славу: „Благословен еси, що створив потрібне нетрудним, трудне — непотрібним”.¹²

Наведене філософське мислення Сковороди про щастя спокійно екзистенціальне. Хоч воно в нашого філософа не оригінальне, а запозичене від Епікура, то все таки йому належить признання за вложення цієї філософії у своєрідну життєву формулу та за пов’язання її зо своєю сучасністю, — каже проф. Д. Чижевський.

ЩАСТЯ В ЧИСТОТІ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Григорій Сковорода був великим філософом і то не тільки словом науки, а й усім своїм життям. І він робив це з природної необхідности мати душевний спокій, чисте серце та постійне примирення з Богом. Сюди також входить чистота совісти, бо це той же самий внутрішній світ людини, на гармонії якого оснований щастя. Сковорода розумів це глибоко, — сприймав це як царювання Бога в людині. Про це він говорить у листі до М. Ковалинського (у збірці творів ч. 41), а крім того, проблемі внутрішнього спокою він присвятив ще й такі твори як „Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни” і „Кольцо”. Це діалог про душевний світ, внутрішній спокій.

І так, наприклад, згідно з наукою Сковороди, проблема чистоти та радості серця така, що на неї розраховане все, що тільки в житті людини діється. Філософ каже, що якщо б над тим застановитися, то стало б очевидним, що вся людська винахідливість зводиться тільки до одного — до радості серця,¹³ тобто — душевного вдоволення. На це проєктується вся філософія Сковороди, наприклад:

„. . . бажаю, щоб душа твоя, як Ноева голубка, не знайшовши спокою ніде, повернулася до свого серця, до Того, Хто в серці твоєму пробуває, щоб сповнилося сказане Ісайєю: „Будуть основи твої вічні родам родів, і назовешся Основником Захисту, і стежки твої там заспокоїш”.¹⁴

---

¹²Там же, стор 458-459.

¹³Там же, стор. 207.

¹⁴Там же, стор. 15-16.

Так ото до того захисту-щастя спрямовується вся діяльність людська. Але найвище добро — всередині нас, у чистоті совісті та серця. І ніщо не приносить людині такої радості, як радість з чистоти совісті і серця.¹⁵

Тут же треба занотувати погляд Сковороди на проблему добра і зла; він розкриває і дуже коротко з'ясовує саму сутність цієї проблеми. Ось думка Сковороди:

„Найбільша кара за зло — чинити зло, як і найбільша нагорода за добро — робити добро. Любов добродішності подібна до світла вогню. Запали вогонь, — зараз же світло твоє осяє очі твої; возлюби, відчуй охоту до добродійства, — твоє серце негайно освітлюється веселощами. Виконуй, приводь у чин добродійства любов — і наповниш серце своє стуком блаженства”.¹⁶

Це переважлива, просто — свята замітка Сковороди, бо вона виводить людину з рабського рівня (побоювання кари за зло і шукання нагороди за виконання добродійства), а підносить її до рівня людської гідності й свободи (така людина творить добро просто тому, що добро — то добро, і що добродійство — то річ „сродна” людині).

Багато своєї філософської уваги Сковорода присвятив проблемі серця. Згідно з його наукою, серце — це центральна сила людини, Божественна іскра в ній, центр душі, і серце — то дійсна людина. Ця проблема широко трактується Сковородою в його творі „Нарциз”, у тісному пов'язанні з проблемою самопізнання. Це дуже важливий елемент філософії Сковороди і ним пройнята вся його творчість. Найбільший дослідник філософії Сковороди, проф. Дмитро Чижевський, стверджує, що його філософія серця базується на Священному Писанню і на платонізмі. Але все трактування серця Сковороди — „божественне”. Він задивляється в серце як у світ тихий, спокійний, мирний, прозорий, тобто — чистий, бо це від нього залежить лад людського життя і його примиренність з Богом. Це той світ, що його треба пізнавати й охороняти безна-

---

¹⁵Це „золотий вислів” Отця церкви Св. Івана Золотоустого, що Сковорода згадує в листі до М. Ковалинського. Текст листа *Твори* том 2, стор. 316.

¹⁶*Твори* том 2, стор. 528.

станно. В своєму творі „Нарциз” Сковорода вкладає в уста Друга такий палкий заклик:

„Сину! Охороняй серце твоє! Стань на сторожі з Авакумом. Пізнай себе. Дивись на себе. Будь у домі твоїм. Охороняй себе. Чуєш! Охороняй серце!”¹⁷

Сковорода глибоко пізнав і вивчив значення чистого серця; він рекомендує це своїм друзям і тяжко вболіває над тим, як мало людей знають своє серце. Це він виявляє в листі до Якова Правицького:

„Головою (вершиною — СЯ) людини є її серце, що управляє її тілесним світом . . . і якщо та голова не болить (не слабує — СЯ) . . . тоді сповняється приповідка: „Святому чоловікові кожний день — свято” . . . радість вічна . . . „Радість серця — то життя людини” . . . О, змисле чистий! Як небагатьом ти другом єси! . . . Серце чисте створи Великий Боже . . . О, змисле чистий! (кажу ще раз). О, серце! Як небагатьом ти другом єси! Завершу це Соломоном: „Хто ж похвалиться, що має серце чисте?”¹⁸ . . .

Так глибоко Сковорода був проіннятий проблемою серця, — блаженним станом людської істоти. А це ж, у буденній мові, — щастя, правда, найвище щастя. До цього також підходить поняття душевного спокою, що неодмінно пов’язується з чистотою серця. Для унагляднення цього в Сковороди покористуємося уривками його листа до М. Ковалинського:

Що тебе гризе . . . Ти ще не блаженний, якщо поза собою шукаєш якихось благ. Збери всередині себе думки свої і в собі самому шукай справжніх благ . . . Навіщо блукаєш розумом? . . . О, якби в мене був духовий меч! Я б знищив у тобі скупість, убив би розкіш і дух нетверезости, вразив би честолюбство, розтороцив би марнолюбство, вигнав би страх перед смертю і бідністю. О, найвища тверезість! О, добра убогість! О, спокій душевний! Як мало людей знає вас! Якщо ти ще не бачиш, що гріх затаює в собі всі види зла, — ти ще не мудрий, не володієш богослов-

---

¹⁷Твори том 1, „Нарциз”, стор. 47

¹⁸Лист до Я. Правицького, Твори том 2, стор. 391-392.

ською вірою. Проте вір, хоч не бачиш, що весь рай (тобто й особисте щастя — СЯ) полягає в твердому збереженні й додержанні заповідей Божих, — ти ще не маєш Божої благодаті . . . Якщо ти цього будеш всім серцем шукати — знайдеш” . . .¹⁹

Пізнання самого себе і Бога в серці своєму, шукання душевного спокою та береження чистоти серця — усе це сильно пов'язується ще з однією категорією щастя, а саме — з примиренням людського духа з Господом Богом. Увесь цей процес ушляхетнює людину в однаковій мірі й одночасно. Згідно з філософією Сковороди, людина, **пізнаючи себе, тоді ж таки пізнає і Бога**,²⁰ вона просвітляє свій внутрішній світ, очищає серце, пізнає свою цілісність — повноту, і знаходить душевний спокій. Разом з тим, людина входить у примирення з Богом, що є головним завданням всієї етичної чинності.²¹

Щасливий стан людини Сковорода не раз висловлює в поняттях спокою, примирення та суботи. Він каже: „Будь же мені тепер мир в силі твоїй і спокій! Будь же мені тепер субота благословення”. Але цей мир і спокій можливі тільки в примиренні з Богом, у спокої з Богом, бо він Вічний.²² А це той мир, який перевищує всякий розум. Це опліт Божественний.²³

З уваги на те, що автором девіза „пізнай самого себе” вважається Сократа, — Сковороду називають „українським Сократом”. Але при тому не звертається належної уваги на той факт, що сквородинська мета самопізнання є цілком іншою, ніж сократівська мета даного девізу. Сократ поставив імператив „пізнай самого себе” на те, щоб почерез пізнання самого себе пізнати інших людей — пізнати їх задля мотивів раціональної етики. Бо щоб жити згідно з етичними імперативами, треба знати людину. А пізнати людину можна тільки почерез пізнання самого себе.

---

¹⁹Лист до Ковалинського, там же, стор. 47.

²⁰Твори том 1, „Нарциз”, стор 47.

²¹Д. Чижевський, *Філософія Г. С. Сковороди*, стор. 140.

²²Там же

²³Лист до Ковалинського, *Твори* том 2, стор. 258-259.

У Сковороди, натомість, девіз „пізнай самого себе” становить собою методу, за допомогою якої можна пізнати істоту Бога, і жити етично по через пізнання суті християнської етики. Тут вартий уваги такий вислів Сковороди:

„Не будь наглим і безсовісним, поведься тихенько, бо життя — небезпечний шлях; привчайся бути задоволеним малим, не наслідуй тих, що розкидають своє серце на зовнішні речі. Навчайся збирати свої розбіжні мислі і спрямовуй їх у самого себе. Твоє щастя в тобі самому, тут і центр його зориться: пізнавши себе — усе пізнаєш, не пізнавши себе будеш ходити в темряві, і будеш побоюватися страху там, де його ніколи не було”.²⁴

ДРУЖБА, ЯК КАТЕГОРІЯ ЩАСТЯ

Григорій Сковорода був мандрівним філософом, що любив самоту, але було б невірно вважати, що він знаходив душевний спокій та щастя тільки на самоті. Навпаки. Сковорода знаходив велике щастя в добрих людях, у друзів своїх. Проте чесноту самотності він вважав однією з найбільших чеснот: смиренність, убогість і самотність.²⁵

Сковорода подорожував багато, його знали й любили скрізь і, очевидно, він скрізь мав багато приятелів. Проте такої дружби, яку він вважав дружбою найвищого рівня, — Сковорода зазнавав не багато. Це видно навіть з його листів. У збірці його творів надруковано біля 80 листів Сковороди до його друга Михайла Ковалинського і 45 до різних осіб. З тих листів видно, що саме дружба Сковороди з Ковалинським — це приклад дружби, що її можна назвати священною і по ній судити трактування її у нашого філософа.

Дружба — це також категорія екзистенціальна. Сковорода говорить про неї філософічно в листах до Ковалинського і вистачить взяти їх як приклад його трактування цієї чесноти. Проте обмежимося тільки до кількох листів, поданих у збірці творів Сковороди. Вже в першому листі

²⁴Твори том 1, „Кольцо”, стор. 267-268.

²⁵Д. Чижевський, Філософія Г. С. Сковороди, стор. 151.

до Ковалинського філософ наводить стару грецьку поговорку про те, що дружба — то скарб; він пропонує Ковалинському вглиблюватися в неї своїми думками. В пізніших листах до нього Сковорода так і називає Ковалинського своїм скарбом.

Дружба і любов — це одне, це дар і благодать Божа, як даром Божим є інші чесноти, що до дружби і любови людину побуджують. Про це Сковорода говорить в іншому листі до Ковалинського:

„. . . безмірно нерозумний людський рід бажає купувати друзів і не турбується тим, щоб мати для цього засоби. Що це за засоби, при помочі яких здобувається друзів, — ти знаєш з Плутарха: „Задатки чеснот та наші найпрекрасніші властивості, що закликають до любови — це дар Божий; їх ніхто не може здобути, вони благодать Божа. Коли люди їх позбавлені, їм залишається тільки заздрити, додаючи до природного нещастя нове, створене самою людиною, тобто — порочність душі, яка створюється під впливом звички. Таким чином, люди не гідні любови не стільки з несправедливости природи, скільки тому, що одержані від Бога скромні здібності вони псують і, незадоволені своєю долею, — заздять, нарікають”. Такі ті, що на тебе гніваються і тебе ненавидять; вони вічно скаржаться, хваляться, щоб не показати свого убозтва, яке вони в глибині душі усвідомлюють і яким мучаться. Ти їх уникай, не товаришуй з ними”.²⁶

Отже, у філософії Сковороди, дружба — це дар Божий, це щастя, а брак дружби — це муки й нещастя. Проте, таких людей, що з ними дружити варто — небагато. Тому, в своєму другому листі до Ковалинського наш філософ каже, що істинно добра людина, тобто — християнин, якому можна довірятися повно і з ним дружити, — трапляється рідше ніж біла ворона. Через те він радить підтримувати приязні зв'язки з кращими людьми, з людьми простої вдачі, а людей хитрих, спритних та нечесних — оберігатися. І хоч правдива дружба — це велике щастя, то все таки — з уваги на те, що між людьми є більше таких,

---

²⁶Твори том 2, стор. 261.

яких треба оберігатися, — своєму другові Скворода рекомендує дружбу Священних книг, тобто — самотність.²⁷ Бо з людьми підступними, піддесливими, скритими та з такими, яких не можна пізнати, — з такими людьми здружитися не варто, бо вони доводять до нещастя.²⁸

Прикладом дружби і дружньої любови у самого Сквороди може бути його відношення до Ковалинського. Про це свідчать його листи, а особливим з них є лист з Білгороду (у збірці творів ч. 16). А про те, що дружба в філософії Сквороди — то щастя, говорить сам він у листі до Ковалинського від 9 липня 1762 р.²⁹

В И С Н О В К И

Григорій Савич Скворода якогось спеціального філософського трактату про щастя не залишив: всі його твори — в більшій чи меншій мірі — включають проблему щастя, і по них вивчається його трактування цього предмету.

Однією з основ філософії Сквороди є символіка, що є також мистецьким законом його творчости. Він, наприклад, залюбки подає троїсту одність символом трикутника вічність — символом кола, що охоплює трикутника. І трактування щастя в Сквороди, зображення його універсальної повні, також дуже легко вкладається в трикутне поняття.³⁰

Повний трикутник і щастя складають його окремі категорії, що основні і від цілости царини щастя невідлучні. Вони є специфічними частинами універсального щастя, що в свою чергу базуються на основі всебічного примирення. Примирення також поняття трикутне: 1. Примирення людини в своїй істоті, 2. Примирення людини з Богом і 3. Примирення людини з іншими людьми.

Таким є образ трактування щастя в Сквороди і так його розглянено. Чогось штучного тут вбачати не треба,

---

²⁷Там же стор. 263-264.

²⁸Там же, стор. 277.

²⁹Там же, стор. 214.

³⁰Семен Погорілий, „Символ у Сквороди”, календар Рідна Нива на 1974, Вінніпег, стор. 48-105.

бо трикутник миру і щастя вкладається в рамки трикутника універсальної любови, що в Божественних Заповідях виявляється в категоріях любови до Бога, до самої себе і до свого ближнього.³¹

Цей елемент вартий уваги, хоч він тільки природньо вкладається у філософське трактування щастя в Сковороди. Сам філософ його так не представляє. Другим важливим елементом є те, що категорія щастя — в усіх його аспектах — в Сковороди подається екзистенціально. Тому то наш філософ менше теоретизує про щастя, а більше пульсує ним у своєму власному житті. Він, певно, не лукавив, коли на пропозицію зайняти місце при царському дворі відповів, що „для мене сопілка і вівця солодші царського вінця”, або коли в прощанні з цим світом по-філософському сказав: „Світ мене ловив та не спіймав”.

Ось такий останній славень методі життя заспівав наш філософ, що мислив глибоко, злітав своїм духом в широкі простори філософської думки, але жив життям простим і почувався щасливим. Так він трактував усе життя. І про нього сказано:

„Оце розумний чоловік! Він просто щасливий. Менше було б на світі пустоти та невдовольень, якби люди так думали”.³²

Так, отже, на закінчення стверджується, що щастя та блаженство — це найважливіше в житті людини, згідно з філософією Григорія Савича Сковороди. Так він філософствував. А коли його запитали, що таке філософія? — то він сказав:

„Найголовнішим у людини є її дух, думки і серце. Кожний має якусь ціль життя, але не кожний найголовнішу, тобто не кожний займається найголовнішим у житті. Один займається шлунком життя, тобто всі діла свої спрямовує на те, щоб дати життя шлункові; інший — очам, інший — волоссю, інший — ногам та іншим членам тіла; ще інший — одежі та

---

³¹ „Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю, і всім своїм розумом, а ближнього свого, як самого себе”. (Лука 10:27).

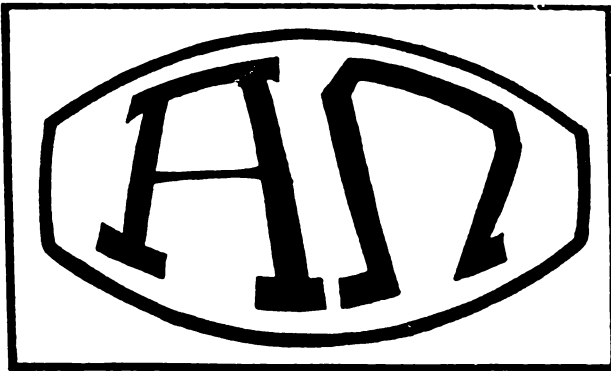
³² „Життепис Сковороди”, Твори том 2, стор. 511.

іншим бездушним речам; філософія, або любов до мудрости, спрямовує весь круг своїх діл на те, щоб дати життя нашому духові, шляхетність серцю, світло думками як завершенню всього. Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце примирене, — то все буває світле, щасливе й блаженне. Це — філософія”.³³

Отже, найголовнішим завданням людини є віднайдення душевного спокою та щастя, бо все це людині з природи „сродне”.

Славний український філософ Григорій Савич Сковорода присвятив цій проблемі все своє життя, всі свої філософські зусилля. І це було щастям для нього.

(Передрук із „Сучасного Душпастирства”,
НБТМІ, Вінніпег, 1975)

Алфа і Омега

---

³³Там же, стор. 520-521.

КОРДОЦЕНТРИЗМ — ПІДСТАВА УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТИ Й ФІЛОСОФІЇ

Вступні завваги:

Краще було б якби предметом кордоцентризму займався хтось з фахівців у ділянці філософії. Бо ж предмет цей вимагає солідного, таки фахового вивчення й наświetлення, до чого мені бракує так формальної підготовки, як і самої методології праці. Проте я погодився присвятити питанню кордоцентризму хоч трохи своєї уваги, поперше, тому, що предмет цей підходить моїм психологічно-раціональним уподобанням; а по-друге, тому, що в мене виробилося професійне зацікавлення справою кордоцентризму.

Я — душпастир. Уся моя освіта, в основному, розвивалася в межах пастирського богослов'я та душпастирського виховання; а в кінці вона була завершена заключеннями пасторальної антропології. І в цьому, властиво, полягає весь раціонал мого зацікавлення справою українського кордоцентризму.

Я радий нагодою, яка застала мене хоч формально зупинитися й поглянути на кордоцентризм як на саму підставу української духовости й філософії. А сам факт, що це робиться на форумі цього виняткового Наукового Конгресу — це хоч і неабиякий „визов”, але і великий привілей. Отож, перш за все приступимо до означення самого поняття нашого предмету, тобто — кордоцентризму.

1. Поняття кордоцентризму:

Поняття „кордоцентризм” — порівнюючи нове поняття; воно належить передусім до царини філософії. Поняття це означає те, що в житті людини, в її світогляді, основну роль, тобто роль мотиваційну й рушійну, відіграють не розумово-раціональні сили людини, а скоріш сили її емоцій, почуття, або, образно кажучи, сили людського серця. („Кордо” взяте від латинського *cor*, родовий відмінок *cordis*, що означає серце). Тому то, „кордоцентризм”

означає те, що первісною домінуючою силою мотивацій і дій людини є серце, а не її розум. Бо, згідно з ученням українського філософа Памфіла Юркевича (1826-1874), серце людини рухається і приходить до заключень багато швидше, ніж її розум.¹

„Кордоцентризм”, кажемо, — поняття філософське. Але, коли ми розглядаємо „кордоцентризм”, як підставу української духовності й філософії, то тим самим визнаємо, що цей „кордоцентризм”, як феномен, являється невідлучною частиною самої істоти української людини. Іншими словами наш кордоцентризм феномен екзистенціальний, бо він є основою самого буття (екзистенції) українця, або й частиною його природи. Тому все, що українець діє, все його світосприймання, його поведінка, встановлення життєвих вартостей, всі його культурні надбання треба розглядати з узглядненням його кордоцентризму. А кордоцентризм — це те, що українцеві дав Бог, вся українська стихія й свята українська земля.²

Це один аспект кордоцентризму, аспект феноменальний, як ось, наприклад:

а) **Структура кордоцентризму** — Основою кордоцентризму є живе й чутливе серце людини. Сам же кордоцентризм — це певна структура, певна система, або певна життєва струя, яка наповнює й інформує всі прояви людського життя. Це власне з уваги на саму пливучу горизонтальність цієї життєвої струї ми охоплюємо її в певне збірне поняття, концептуємо його, як структуру й означуємо науково-філософським терміном „кордоцентризм”.

Основою всієї структури кордоцентризму є властиві йому рухи індивідуального серця. Звідси кордоцентризм розливався в лучі первісного світогляду; згодом він набрав життєвої сили й стабілізувався в проявах фолкльору, в традиціях, у творенні культурних вартостей. А далі він

---

¹Памфіл Д. Юркевич, **Твори**, (Видання Колегії Св. Андрія в Вінніпезі, 1979), стор. 110-111.

²Про духовне значення землі для української людини я згадую в моїй докторській англійській дисертації, стор. 57-59, і в „Духовності українського народу”, (Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1983), стор. 194-195.

сублімувався в різних надбаннях релігії, психології, антропології, філософії, в індивідуально-романтичному світогляді, а навіть в проявах альтруїзму. Це так кордоцентризм став структуральною базою всієї нашої духовости й філософії.

б) **Природа кордоцентризму.** Кордоцентризм, як поняття нове й атрактивне, сприймається позитивно; він сприяє нахилам до альтруїзму. Але хоч соціальна революційність йому не притаманна, то все таки розвинений кордоцентричний альтруїзм схильний доводити до конфлікту між поривами серця й дисципліною норм, між ідеальним новаторством та непорушністю традицій. Це дуже яскраво проявлялося на прикладі Григорія Сковороди, кириломефодіївців, а навіть наших новітніх церковних автокефалістів. Проте в цих проявах видно не риси соціального бунту, а скоріш прояви романтичного ідеалізму, або й таки наївного альтруїзму.

Деякі риси цього показуються в „Книгах битія українського народу”, що їх вважається програмою Кирило-Мефодіївського Братства, а також у центрально-українському народництві й навіть у соціалістичному державобудівництві під проводом М. Грушевського і його Центральної Ради. Крім того, це бувало й у добрій волі Симона Петлюри, що підписував встановлення відповідних карних законів, але коли ці закони були застосовані, то Петлюра не міг цього пережити. З давніших прикладів: повторно виявлена наївна добродушність Богдана Хмельницького по відношенні до польського короля вже стала відомою широко.

Все це були реальні прояви феномену нашого кордоцентризму. Проте кордоцентричність і далі являється основною духовою базою української духовости, філософії, а навіть політики.

2. Духовість народу й розуміння духовости:

Тому, що моя тема включає предмет духовости, то само собою розуміється, що предмет цей вимагає відповідного означення, що саме під поняттям „духовість” мається на увазі. Бо, на мою думку, в понятті цього предмету панує недорозуміння самої суті речей. Духовість, особливо ж духовість народу, часом змішується із

спекулятивними теоріями окремих мислителів тощо. Цього дуже багато в богословській літературі. Ось, наприклад, американська видавнича фірма The Seabury Press, New York,³ недавно видала три томи великої праці відомого католицького мислителя Люїс Буера й один том праці Урбана Т. Голмса. Обидва автори пишуть на тему історії християнської духовости, але зразки тієї духовости вони насвітлюють працями окремих християнських мислителів. Одначе, те мислення можна визнати тільки їхнім особистим богословствуванням, чи їхньою філософією, але не християнською духовістю, як такою; ті мислителі методи реального життя християн не насвітлюють. Завваживши таке трактування предмету духовости, я в післямові до своєї праці „Духовість українського народу”, між іншим, зробив таку заввагу:

Треба ж бо розуміти, що духовість — це не теоретизування про неї на вершинах богословія чи філософії; бо дійсна духовість християнського народу — це примінення Євангелії Ісуса Христа в реальному житті людей. Про це говорять поважніші дефініції християнської духовости. Тому то, коли хто хоче займатися християнською духовістю, той конче мусить приглядатися до духовости народу, чи до духовости людини, бо духовість не теоретизується абстрактно, а реалізується дійсним життям.

Теоретизування про духовість на вершинах богословія й філософії — це діло спеціалістів. Їх не багато. До того ж їхнє теоретизування для пересічної людини недоступне, — воно для неї небезпечне, бо так Євангелію від життя людей абстрагується, а такі плоди її, як звичайну життєву святість ставиться поза межі можливостей широкого простолюддя та представляється її в формі непосильних тягарів для людей...

Тому то, впротивагу до популярного переконання в справі поняття про духовість, тут твердиться, що духовість — це не щось проєктивно-нормативне в царині богословської та філософської мислі. Ні, дійсною духовістю є життєва, отже й волева активність людини (чи й

---

³Louis Bouer, *A History of Christian Spirituality* in three volumes, (English translation, 1963, 1968); Urban T. Holms, *A History of Christian Spirituality*, 1981.

народу) задля особистого убагороднення, задля етичного й морального добра, заради Євангелії й волі Самого Ісуса Христа.

Моє мислення про духовість, шукання й прозріння її в самій площині християнського життя новиною не є. Воно стоїть у традиції раннього християнського практицизму, на жаль, забутого антиохізму (традиції Антіохійської школи), як реакції на той абстрактний геленізм (традиція Олександрійської школи), яким захоплюються послідовники модерної інтелектуальної ортодоксії тепер, а вже особливо в Північній Америці.⁴

Для дальшого насвітлення мого розуміння предмету духовости, я ще раз повертаюся до своєї вищезгаданої праці і наголошую, що

. . . в поняття й контекст духовости входить уся та свідома активність людського духу, яка веде й підносить людину до ідеалу добра, — до того, що її убагороднює. А це якраз і є все те, що орієнтує і водить людину на дійсному рівні життя — в його горизонтальному аспекті; а зокрема все те, що допомагає людині нормувати й заспокоювати її природжені гони й прагнення до ідеалу вищого, у світ божественний... Інакше можна сказати, що в духовість людини входить активність її розуму, серця й духа, в усі прояви її життя, інспірованого (натхненого) ідеалом Найвищого Добра, Благодаттю Божественного Духа. Або й ще: на духовість людини складається та її активність, яка виринає із спонук Віри, Надії, Любови.⁵

Це стільки щодо мого розуміння поняття духовости. Воно веде до висновку, що в даному контексті духовість представляється як поняття, що описує зміст і методи дійсного життя народу. А те, чим займається окремий мислитель, його проєктивно-спекулятивні поняття, — це не духовість, а його гіпотези, особисті міркування, його особиста філософія.

Щодо нашого українського кордоцентризму, — це явище етнологічне; це мотиваційна, волева й діюча сила

---

⁴ „Духовість українського народу”, стор. 216-217.

⁵ Там же, стор. 30.

людини, сила сукупности всього народу, який дивиться на світ і на життя в ньому із становища і „розрахунків” почуття й серця. Так він про все судить, так він все оцінює, так він все оспівує. Це тому в нашій народній музі, — в поезії й пісні — так багато відношень до серця, до сліз, до емоцій.

Тепер спробуємо поглянути на явище духовости в житті людей і народу, тобто — в її активному стані.

а) Роля духовости в витворенні первісного світогляду.

Український соціолог Н. Я. Григоріів у своїй праці „Українська національна вдача” констатує, що „Українська національна вдача витворилася повільно із загальнолюдської”.⁶ Очевидно, що в цю національну вдачу входить також українська духовість, первісний світогляд українського народу та його філософія. Усі ці елементи української істоти проходили нормальний процес свого розвитку; вони взаємно підсилювали себе й інформували. Наприклад, говорячи про розвиток української людини, проф. Г. Ващенко, між іншим, пише:

Людина, як моральна і суспільна істота, не могла жити без певного уявлення про те, якою вона мусить бути. Мало того, є підстави думати, що в доісторичні часи людина мусіла ще стисліше дотримуватись загальноприйнятих норм поведінки, ніж в нові часи історії, бо тоді був значно суворіший контроль суспільства над особистістю. Коли ж зважити, що доісторичний період людства тягся значно довше, ніж історичний, то ми мусимо прийти до висновку, що доісторичний ідеал людини входив так би мовити у плоть і кров народу, ставав його другою натурою, відбивався у його звичаях, обрядах і народньому мистецтві.

Тому й характеристику традиційного ідеалу людини ми повинні почати з ідеалу доісторичного українця.⁷

---

⁶Українська національна вдача”, Вінніпег, 1941, стор. 13.

⁷Проф. Г. Ващенко, **Виховний ідеал**, „Український ідеал людини перед хрещенням Руси-України”, В-во Центральної Управи СУМ, 1976, стор 112-113.

У цій цитації для нашої тези важливим є те, що в людини того раннього часу вже були активними такі елементи людської природи, як її духовість, первісний світогляд, отже й зариси філософії. Це зауваження, розуміється, важливе. А ось зауваження іншого мислителя, який стверджує, що від найдавніших часів „Українці люблять природу й поезію; особливо визначалися піснею. В українських піснях виробляється краса слова й вислову. Та й поза піснею пробивається естетичний смак: в одежі (вишивки), житлі (чистота, малюнки на печі і т.п.). „Український народ глибоко релігійний”. Так пише соціолог Григорієв.⁸ Цитуючи один виклад проф. І. Мірчука, той же Григорієв в іншому місці каже:

Коли хочемо правильно зрозуміти український світогляд то мусимо звернути увагу на одну рису, яка в психічному житті кожної одиниці зараз же впадає в очі. Це сильна перевага моменту емоційного над раціональним. Не розум, так характеристичний для цілого західно-європейського думання й філософії, а почуття, що наростає з темних глибин душі, є провідним мотивом цілої духовної чинності.”⁹

Наведені вислови українських мислителів зовсім послідовно й яскраво насвітлюють ту роль, яку в розвитку української людини виконував саме елемент її духовості, той елемент, що творив певну систему її світогляду та взагалі систему життєвої орієнтації. Проте на особливу увагу тут заслуговує головне те, що в усіх рухах українського духа й духовості взагалі виступає категорія серця, сила почуття, що, як тут уже було сказано, являється провідним мотивом всієї духовної діяльності української людини. А це ж і є наш кордоцентризм, що став предметом окремої уваги в контексті цього нашого святкового моменту.

Кордоцентризм заслуговує на особливу увагу саме в наш час. Це кордоцентризм українців являється чи не найсильнішим аргументом проти нової теорії Москви про походження т.зв. „трьох братніх народів”; бо, скажемо, коли серед українців все діється під тиском категорій

---

⁸Українська національна вдача, стор. 16

⁹Там же, стор. 24-25.

правди й серця, то в росіян діючим мотивом для всього є терор страху й батога. Очевидна річ, що між цими двома життєвими принципами нічого спільного немає; немає, отже, й спільного джерела, чи кореня їхнього походження.

в) **Духовість** — життєва філософія народу. Духовість народу базується на основі його світогляду, виробленої системи переконань, або, — на базі віри народу в певну систему вартостей. А це значить на базі релігійних висновків, різних альтруїстичних нахилів і виникаючих з них заключень. Той факт, що первісні релігійні заключення наших предків не були згідні з наукою Ісуса Христа, — це в даному випадку не таке важливе. Важливішим є те, що наші предки дійсно мали свою власну систему вартостей, свою філософію. Бо, —

Коли християнство стало на нашу землю офіційною стопою, то воно застало в нас докладно розвинену релігійну систему. А треба припускати, що на її розвиток і на просякнення нею духової істоти народу треба було багато часу. І виходить, що та природно натхненна релігійна система наших предків задовольняла. Крім того, треба знати, що іншого вибору в них не було. А проте, що саме в ділянці задоволення духовних потреб нашого народу було зроблено, вже згадуваний український соціолог, професор Н. Я. Григоріів, пише так:

„Українці здавна містики, поети, довірливі й пошанливі до авторитетів. Релігійність їх проста, щира й безпосередня. (Вона — С.Я.) походить з умов життя та його натуральних потреб; весь первісний побут пронизаний релігійним світоглядом; весь первісний суспільний устрій збудований на приписах релігії. Релігійне почуття глибоке й незломне, а світогляд незмінний”.

Це значить, що дохристиянська людина вважала свою віру й культуру задовільними, а свій світогляд — незмінним. Чогось іншого вона просто не знала.¹⁰

Але, повторяємо, свою власну систему вартостей й свою філософію життя ще до часів прийняття християнства українська людина мала. Так було завжди. Пізніше, перший з наших систематичних філософів, Григорій Са-

---

¹⁰Духовість українського народу, стор. 23-24.

вич Сковорода (1722-1794), виявив і здійснив свої філософські переконання не так словом науки, як своїм власним життям. Сам же він, Сковорода, навчав, що філософія — це життя. Але філософія, згідно з поняттям Григорія Сковороди, стоїть на послугах духовости. Про це він, між іншим, пише:

„Філософія, або любов до мудрости, спрямовує весь круг своїх діл на те, щоб дати життя нашому духові, благородність серцю, світло думкам, як завершенню всього. Бо коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце примирене, то все буває світле, щасливе й блаженне. Це — філософія.¹¹

А ця філософія життя, пише проф. Григорій Ващенко, включає такі прикмети української істоти,

. . . як міцна віра в Бога, відданість волі Божій і віра в провидіння; смиренність, діяльна любов до ближнього, чесність, правдивість, вірність присязі; любов до батьківщини, мужність, любов до праці і знання; і коли він стверджує, що ідеал цей був вироблений ще за Княжої Русі, — то треба вірити, що багато з того було звичайним виявленням своєрідної аристократичної вдачі української людини, що розвивалася й формувалася під впливом самої стихії української землі та її підсоння далеко до прийняття Християнства.¹²

Така то філософія української людини, така природа її активності. Проте це не щось абстрактне; це реальні ідеали людського духа й серця, це наш життєвий кордоцентризм і нормальні вияви властивостей природи українця. Бо ж ще навіть у дохристиянської української людини

. . . вони були розвинені до неймовірно високого рівня. (Пригадаймо лише високу гуманність старого кодексу „Руської Правди”). А від цієї активності, від того психічного процесу залежить уся творчість людини, а також засвоєння нею таких абсолютних вартостей, які належать до правди, добра, етики, моралі, естетики і т.ін. Завдяки цій активності людина підноситься понад

---

¹¹Григорій Сковорода, *Твори*, том другий, „Життєпис Сковороди”, стор. 52.

¹²*Духовість українського народу*, стор. 32-33.

примітивний душевний процес і рівень, на якому перелідується тільки егоїстичні цілі й змагається до варстостей лише відносного порядку.¹³

Традиційна духовість українця та його філософія життя були настільки замітними, що на них звертали увагу чужинці, а навіть описували їх. Проф. Григорій Ващенко в статті „Український ідеал людини перед хрещенням Руси-України” наводить два приклади спостережень чужинців щодо життєвої поведінки українців. Він цитує записи арабського подорожника Ібн-Даста й візантійського імператора Маврикія. Обидва згадані автори записів говорять про такий альтруїзм ще дохристиянської української людини, особливо в її трактуванні подорожніх чужинців, який доводиться до меж наївного альтруїзму. Згідно із записом Маврикія, українці

„Для тих, що їх відвідують, вони ласкаві й зичливі, переводять з місця на місце, куди їм треба. Коли б через недбальство господаря гість потерпів яку шкоду, то той, що передав гостя другому господареві, підняв би війну, бо вони вважають своїм обов’язком помстити кривду гостя.”¹⁴

Це враження й завваги чужинця. Крім того, маючи конкретні дані на те, на що наш кордоцентризм спосібний, приймаємо ці зауваги за правду. Бо, наприклад, навіть тепер бувають часті випадки, коли група українців, з ввічливості до одного чужинця, з української мови переходить на мову лише одного чужинця. Така практика диктується не так філософією життя, як нашим традиційним кордоцентризмом, — самою природою українця.

3. Духовість українців: її структура й альтруїзм.

Структурально, духовість українського народу, як пише проф. Григорій, „наростає з темних глибин душі”, але не тільки з душі індивідуальної людини, а з колективної душі народу, з його довгого історичного досвіду. Цей досвід так глибоко вкорінився в українську істоту, що, згідно з висловом проф. Ващенка, він став другою нату-

---

¹³Там же, стор. 31.

¹⁴Проф. Г. Ващенко, **Виховний ідеал** („Записки Виховника”), В-во Центральної управи Спілки Української Молоді, 1976, стор. 113.

рою української людини. Джерела цього духового досвіду — це непроглядна глибина нашої історичної давнини й непроглядна глибина самої української істоти. В генезі народу і в генезі його історичної долі цей духовий досвід має вирішальне значення. Тому то твердження московської гіпотези про спільне походження трьох братніх народів з одного кореня для нас загрозливе, бо прийняти її означало б відмовитися від нашої історичної минувшини, тобто покінчити історичним самогубством.

Крім того, ми не забуваємо, що в своїй генезі наша українська духовість і наш духовий досвід виростає й розвивається з глибин нашого серця, і що та духовість управляється законами серця. Тому кажемо, що наша духовість — кордоцентрична. Духово, ця обставина високо убагороднює нас, а навіть доводить нас до духового аристократизму; політчо ж, вона доводить також до чималого нещастя.

а) Альтруїзм в українській духовості й філософії. Український кордоцентризм був активним завжди. Але якщо за Княжої Доби він видавався більш практичним, то за часів Козацького Романтизму він став то надмірно буйним, то навіть наївним. Наприклад, буйне серце Богдана Хмельницького водило його до великих чинів, але його наївна довірливість полякам зводила ці чини нанівець. Знову ж як далеко духовий і філософічний альтруїзм Григорія Сковороди відійшов від життєвого практицизму! Сковорода розробив філософію серця, і так став першим теоретиком філософського кордоцентризму; але через те він відвів ту філософію від життя, хоч і навчав, що філософія — це життя.

Альтруїзм Сковороди відповідав йому самому, і він, як філософ, оправдав його прикладом свого життя. Про це Ковалінський у життєписі Сковороди пише:

„Філософія, оселившись у серці Сковороди, давала йому найщасливіший стан, можливий для земнородних. Вільний від пут усякого примусу, суєти, турботи, піклування, він знаходив усі свої бажання виконаними через їх незначність. Стараючись про зменшення своїх природних потреб, а не про поширення їх, він користав-

ся задоволенням, що його не мав ніхто з найщасливіших.¹⁵

Життєва філософія Сковороди зовсім підходила духовому складові його особистості; а вона — це високий альтруїзм. Але яке його життєве примінення? Альтруїзм цей — високоблагородний, але в приміненні до широкого життя він просто утопічний.

Те саме бачимо й у пізніших романтиків-народників: у гуртку Кирило-Мефодіївського Братства, головно ж у Миколи Костомарова — автора „Книг биття Українського Народу”.¹⁶ У ці книги вложено багато серця й запалу, але політичної зрілості в них бракує. Там чимало політичного альтруїзму, але той альтруїзм і утопійний, і таки — наївний. Це просто продукт серця.

Та недалеко від цього відійшов і сам систематичний філософ серця — Памфіл Юркевич. Він — повністю кордоцентрик, також альтруїст. Одначе на негативний аспект кордоцентризму, власне на його утопійні властивості й тенденції, Юркевич уваги не звернув.

Але ніде наш український кордоцентризм, і наївний альтруїзм не проявився так фатально, як у кругах Центральної Ради, яка ставала до возстановлення Української Держави не тільки без попа й Бога, але, сподіваючи на добру волю сусідів України, — навіть без війська.

б) Значення кордоцентризму для української духовости. Насвітлюючи деякі негативні властивості кордоцентризму, ми ніяк не знецінюємо його, бо ж саме кордоцентризм являється невіддільною частиною нашої національної істоти. А щодо негативних властивостей кордоцентризму, то тут ми повинні бути свідомими їх, як можливостей, що можуть статися.

Сам же кордоцентризм, як виявлення особливостей нашої живучости дав нам багато: він дав нам красу душі й серця; він дав нам високу культуру. Не Візантія дала нам

---

¹⁵Проф. Д. Чижевський, лекція „Українська філософія” в збірнику УТГІ *Українська культура*, 1947, стор. 131.

¹⁶Щоб переконатися в сказаному, вистачить прочитати „Відозву до українців”, долучену до цих книг на стор. 25-26. Видання Український Музей-Архів при УВАН, Авгсбург, 1947.

нашу культуру, а дала їй нам наша кордоцентричність. Вона окрасила нам мову, наш фольклор, музу, пісні; взагалі, українська кордоцентричність виплекала в нас українську душу, зблизила нас з таємницями стихій, а особливо з містерією землі, а по-філософському зорієнтувала нас практично, — горизонтально. У цьому полягає філософська й усяка інша практичність українця.

Крім того, — і це дуже важливе, — кордоцентризм української людини, — кордоцентризм, як підстава української духовости й філософії, зовсім відрізняє українця, скажемо, від росіянина, і то етнологічно, світоглядно, і в самій духовій структурі своєї істоти. Це знають і добре розуміють самі росіяни; про це говорить російський філософ Н. О. Лосський у своїй праці **Характер русского народа**, де він дорікає українцям, що не хочуть збагатити росіян біологічно, і так створити „велич усіх великих народів”. Ось дослівний витяг з його праці:

Леруа-Больнэ указывает в своей книге о России на то, что великоросы и южное племя, своим характером дополняют друг друга; такое единство, говорит он, „создает величие всех великих наций” (т. I, кн. II, гл. IV). Украинцам-сепаратистам следовало бы понять, что разделение двух русских племен на два государства привело бы к снижению значительности и ценности русского народа в историческом процессе.¹⁷

Тому то наш кордоцентризм, як особливий дар Бога й усієї української стихії, — це підстава всього укладу нашого буття й життя, і ним, як і всяким іншим обдаруванням, треба дорожити й володіти ним розумно.

4. Українська філософія й українські мислителі

Філософія українських мислителів — кордоцентрична, а в широкому обсязі — антропоцентрична,¹⁸ або така, яка зосереджується на переживаннях і на досвіді людської істоти *per se*, але з наголосом на кордоцентризмі. І властиво досвід цей є фактом найвищого значення, бо без

---

¹⁷Н. О. Лосский, **Характер русского народа**, Посев, 1957, стор. 146.

¹⁸В. Ерн, Григорій Саввич Сковорода — жизнь и учение, Товарищество Типографии А. И. Мамонтов, Москва, 1912, стор. 214.

нього правдива філософія, а навіть релігіознавство були б неможливими; у них не було б життєвої основи. По суті релігіознавство та філософія й займаються розробленням того, що дається людині в душевних переживаннях, у досвіді.¹⁹ Тому то, щоб зробити свою філософію доступною для пересічної людини, Григорій Сковорода для виложення свого мислення користувався, наприклад, формою таких віршиків, як „Ой ти, птичко жовтобоко”, а Памфіл Юркевич писав такі короткі трактати, як „Серце” та „Мир з ближніми”.

Коли йдеться про практичність українських мислителів, то в тому немає нічого несподіваного, або неприродного: сама філософська кордоцентричність зв'язує їх з практичністю. Так воно було вдавнину; „східній слов'янин не задивлявся пристрасно в нічні небеса, як це робили семіти в пустині; і сонце не дуже поражало його... Його увага була звернена на таємниці внизу, що діялося на землі, де починалося його племінне й особисте життя.²⁰ Проте ця приземленість української людини та українського мислителя, і його очевидна практичність, не позбавляли його прозріння, гону до вартостей чисто розумового характеру та до розвитку їх.

Професор Дмитро Чижевський, вичислюючи в своїй лекції „Українська філософія” самостійні філософські праці українців, першим згадує Кирила Транквіліона Ставровецького (помер 1646 р.) та його **Зерецало Богословія**, що було видане 1618 року. Але в цьому виданні було лише декілька розділів філософського змісту. Черговим Чижевський згадує Григорія Савича Сковороду (1722-1794), що все таки прославився більше своїм життям, ніж своєю філософією. Проте Сковорода — це один з перших українських філософів; то власне він започаткував у нас філософію серця.

У цій своїй лекції Чижевський згадує сучасника Сково-

---

¹⁹Николай Бердяев, *Філософія вільного духа*, YMCA Press, Париж (без дати), стор 14. Проте цей висновок оригінально належить не Бердяєву, а П. Юркевичеві. Див. його праця „Серце...”, *Твори*, Колегія Св. Андрея, Вінніпег, 1979, стор. 109.

²⁰G. P. Fedotov, *The Russian Religious Mind*, (Harper & Row Publishers, New York, 1960), p. 11.

роди Паїсія Величковського, а далі — письменника Миколу Гоголя, хоч він „фаховим” філософом не був. Між іншими письменниками, що висловлювали філософські ідеї, Чижевський згадує Тараса Швеченка (1814-1861), Пантелеймона Куліша (1819-1885) та Миколу Гулака-Артемовського (1822-1899). Крім згаданих тут, були й інші філософствуючі письменники, т.зв. письменники-романтики. Усе ж таки, після Сковороди, головним українським філософом у нас був Памфіл Данилович Юркевич (1826-1874). Це він довів українську філософію серця до певної системи. Однак й він, як було тут зазначено вище, повним систематиком не був.

Між українськими філософами ХХ століття Чижевський згадує Володимира Лесевича (1837-1905), Михайла Туган-Барановського (1865-1919), Богдана Кістяковського (1868-1920), В'ячеслава Липинського (1882-1931). До філософів зараховуємо також Миколу Шлемкевича (1894-1966) і Юрія Мулика-Луцика, що займає становище антропологи з відстоюванням високих аксіологічних якостей людини.

До філософів ХХ століття треба зарахувати письменника Василя Барку. Барка, на мисленні якого видно деякі позначення т.зв. тейярдизму,²¹ важливий для пасторальної антропології. Один з його проникливих висловів про долю людини і про вихід її із заїснуваного положення наведу повністю:

Людство доволі натерпілося від злиднів і кривди, від егоїзму і обманів; воно або буде гинути, як „суєтний, проклятий”, або приходитиме до ладу, гідного безсмертної душі на час її перебування в земному крузі.

Запорожжя і Печерська Лавра давно дали два взірці вселюдських змагань: зовнішнього, проти окружних

---

²¹„Тейярдизмом” в ССРСР називають мислення французького палеонтолога, філософа-богослова П'єр Тейяра де Шардена (1881-1955). Цей „тейярдизм” був осуджений в книжці Е. М. Бабосова **Тейярдизм: попытка синтеза науки и христианства** (Высшая школа, Минск, 1970). Мова Василя Барки про ноосферу подібна до мови П'єр де Шардена. Див. Teilhard de Chardin, *The Phenomenon of Man*, (New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper & Row, Publishers, 1965), “The Development of the Noosphere,” pp. 191-212.

сил світового зла, що рушають на полі бою, і внутрішнього, проти сил світового зла — в сфері душі.

Слід сподіватись доби духовного подвижництва: без „велетенськості”, як без аскетизму — теж; без помертвлення плоті, а навпаки, з благословеннями чистих радостей тіла в згоді з радостями духу, — при подоланні тваринності в людині.²²

Усі згадані філософи, чи тільки філософствуючі письменники, виступають із становищ традиційного українського емоціоналізму, антропоцентризму, а врешті — кордоцентризму. Кордоцентризм є домінуючим у нашій духовості, в філософії, в фольклорі, в літературі та в усіх інших вираженнях українського духу, особливо ж у думках і щедриках.

Найвищою вартістю нашого кордоцентризму є категорії миру, ладу, гармонійності, — перш за все у внутрішньому світі особистості, а тоді вже і в мирі з ближніми. У цьому кордоцентризмі дуже помітно виступає релігійне забарвлення так, як воно виступало в усі часи нашого духового досвіду.

Далі, у нашому столітті дуже важливим явищем у духовому досвіді українців був церковний рух серед православних українців, встановлення Української Православної Церкви нової формації з поставленням для неї Церковної Ієрархії в незвичайний спосіб. Досі, ця подія і ця Церква були оцінювані із становищ політичних, суто національних, але не еклезіологічно-богословських. Це ще треба буде зробити. А крім того, ми ще й досі не приглянулися до самих особистостей головніших творців того руху й Церкви нової формації. Головний твір того часу — трактат Володимира Чехівського „За Церкву, Христову громаду”²³, також ще не проаналізований як

---

²²Василь Барка, *Земля садівничих* — Есеї, „Фавст” — як доля людини, (Сучасність, 1977), стор. 160.

²³Твір В. Чехівського „За Церкву, Христову Громаду, проти царства тьми” передруковано в журналі „Сучасність” за лютий 1991 року, ч. 2 (358) з „усучасненням правопису і виправленням очевидних мовних та друкарських помилок”, що буде зумовлювати наукового аналітика цього твору звертатися до його оригіналу.

слід з точки зору православної еклезіології, православного богослов'я, і таки з узглядненням дуже важливого елементу — нашого українського кордоцентризму. Це можна було б зробити з нагоди 1000-ліття нашого Хрещення.

Далі, український кордоцентризм виявляється в усіх формах романтизму, зокрема в літературі — так серед письменників сучасної України, як і поза нею.

5. Мос пов'язання з теоретичним кордоцентризмом

Я не філософ, не поет і не письменник. Я — душпастир, і вся моя освіта концентрувалася на філософії душпастирства в її виховному й практичному аспектах. Мос пов'язання з предметом кордоцентризму — професійне. А якщо не специфічно з кордоцентризмом, то з антропоцентризмом напевно, бо мої професійні пасторологічні студії були завершені докторською дисертацією, що була доведена до розроблення принципів пасторальної антропології.²⁴ Пасторальна антропологія орієнтує священика-душпастиря ставитися до людини з узглядненням усіх потреб людської природи: фізіологічного, духового, філософського, психологічного, соціального й етнічного аспектів. Це — антропоцентризм, але антропоцентризм не так раціональний, як сердечний.

**Науковий Конгрес,
у 1000-ліття Хрищення Руси-України,
Збірник праць Ювілейного Конгресу,
Мюнхен, 1988/1989.**

---

²⁴Stephan Jarmus, *Fate of the Individual and Pastoral Care in Eastern Orthodox Theological Education* — Some Steps Towards the Precepts of Pastoral Anthropology, D.Min. dissertation, San Francisco Theological Seminary, 1981, pp. 148-190.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

**В КАЛЕЙДОСКОПІ УПАДКУ
МАРКСИЗМУ Й КОМУНІЗМУ**

НА ГРАНІ ЗМАРНОВАНОГО СТОЛІТТЯ

Як гордо звучали гасла марксизму, що закликали до єдності пролетаріату усього світу, а світові проголошували диктатуру пролетаріату! Під цими гаслами пройшло майже ціле двадцяте століття. Ці гасла марксизму спокусили багато народів і призвели їх до революції проти ладу та всього доброго й святого. Дійшло до того, що успіхами комуністичної революції, що завалила тюрму народів царської Росії, раділи і подивлялися їй навіть дехто з членів англійської аристократії. Сама ця аристократія дала носіям ідей світового комунізму й марксизму чимало зрадників англійського народу й англійської демократії, — навіть філософів калібру Бернарда Шоуа. А британські зрадники, як ось герой світового марксизму Ким Филбі (Kim Philby), зрадою свого народу заслужив собі в СССР рангу генерала КГБ.

За все двадцяте століття багато діялось під гаслами марксизму й світового комунізму. А на жертвник цієї, тепер уже збанкрутованої, філософії принесено великі мільйони людських жертв. За час від запланованого комуністами великого голодомору в Україні 1932-33 рр. до закінчення 2-ої світової війни марксизм-комунізм пожег біля 15,000,000 жертв, переважно національно здорового українського селянства та української інтелігенції.

Комуністичні загони маршала Тіто поголовно вибили тисячі переданих їм англійськими властями полонених козаків і українців 1945 року. Комуністичні революціонери в Китаї вистріляли біля 30,000,000 китайців. Комуністична революція в Камбоджі вигубила біля 8,000,000 населення. Те саме зробила і продовжує робити комуністична революція в Етіопії. Де б ідеологія марксизму-комунізму не появлялася, — вона вимагає людських жертв і нечуваного терпіння. Хто хотів би довідатися, скільки терпіння принесли простолюддю Греції грецька комуністична війна, — нехай прочитає книжку автора Nicholas Gage, *Eleni*. „Елені” — це книга спогадів з часу грецької комуністичної революції. Вона була програна.

Незважаючи на всі ті масові жертви, незважаючи на драконських масштабів терпіння, нанесеного людству ідеологією марксизму-комунізму, — вся Східна Європа опинилася в руках комуністів; більша частина Азії — також під владою марксизму-комунізму; частина Африки — під владою, або під впливами світового комунізму; більша частина Латинської і Центральної Америки — під впливами й під загрозою комунізму. Далі, майже вся система вищої освіти в світі, а втім і в Канаді та США, — під впливом, а навіть під контролею, нео-марксистів, матеріялістів, нігілістів, і т.п. Для ідеалізму не стає місця навіть у школах початкової освіти. І так, наприклад, молитву в американських школах заборонили давно, а в Канаді ведеться акцію, щоб dokonати те саме.

Але на ті процеси, які розвиваються на терені царства марксизму-комунізму, в ССРСР, мало хто дивиться так, як на ті процеси треба б дивитися. Мало хто бачить те, що під маскою кличів за „гласность” та „перестройку” стоїть дійсне марииво банкрутства марксизму-комунізму на всіх відтинках людського життя: поперше, на полі економіки, політичної філософії, ідеології, реальної світової політики, психології, антропології, — тут сам марксизм виявляє своє тотальне банкрутство і то скрізь!

Гіркою іронією є те, що вся політична наука у вільному світі, а втім речники масової комунікації, далі поза гасла „гласности” і „перестройки” не йдуть. І так, наприклад, журналіст Вілліам Пфафф (William Pfaff), в своєму спеціальному репортажі до „Вінніпезького Фрі Пресс” за 21 жовтня 1988 під заголовком „Тяжка доля світових революцій”, очевидячки говорить про тяжку долю тих революцій у тому сенсі, що до неї доводить не протилюдська ідеологія марксизму, а однопартійність політичних систем, що їх заводять революції. Однак й те, що каже Вілліам Пфафф про банкрутство всіх комуністичних революцій, є виразно вказівкою на те, що диктатура пролетаріату, яку проповідує марксизм, — антилюдська, отже, — протилюдська, і що тільки так про неї треба говорити; вона просто неприйнятна.

Крім того, тепер настав такий час, коли треба голосно заговорити, що марксизм і марксисты старого і нового

кольору — носії ідеології і філософії духового банкрутства, що марксизм змарнував життя не тільки мільйонам людських істот, а що він змарнував ціле двадцяте століття. А найкращим свідком цього є власне втеча советських марксистів до засобів „гласності”, „перестройки” і т.п. З нашого боку, настала нагода до сильного слова від українських політичних мислителів, бо ми можемо говорити про це не тільки на основі теоретичних висновків, але й на основі тяжкого пересвідчення.

Ось якою виявляється доля матеріалістичної ідеології Карла Маркса. За три чверті двадцятого століття, коли ця ідеологія застосовувалася в площині людського життя за посередництвом брутальної сили з боку дегуманізованої марксистським нігілізмом його нелюдяної агентури, — вона вже сама проголошує своє тотальне банкрутство.

Проте, банкрутство діалектичного (наукового) марксизму не перше. Десять років тому майже до такого самого заключення була доведена наукова система автора глибинного психоаналізу, філософського нігіліста Зігмунда Фрейда. І ця система завдала багато шкоди носіям християнського ідеалізму. Фрейдизм також причинився до того, що нашу еру проголосили похристиянською ерою. В світлі всього того, можна прийти до заключення, що, говорячи ідеалістично, двадцяте століття являється змарнованим століттям. Тепер постає питання, — чи двадцять перше століття буде визнане помарксистським століттям чи ні?

Проте, що стосується советського марксизму і його політичної ідеології, ціллю якої було опорожнити людину з усіх елементів християнського й альтруїстично-творчого ідеалізму і перетворити її на советську людину, т.зв. „гомо советікуса”, марксистським інженерам душ це, подекуди, вдалося зробити.

Цікаво, чи заговорить хто про потребу „перестройки” в обличчі цього досягнення? А це повинно б стати завданням бодай останньої декади двадцятого століття.

(„Вісник”, 1-15 грудня, 1988).

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КОМУНІЗМУ? ЧИ, МОЖЕ, ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ МАРКСИЗМУ?

Коли наша редакція 1988 року опрацьовувала для грудневого числа „Вісника” статтю під заголовком „На грані змарнованого століття”, щоб нею завершити 1988 рік своєї праці, в нас була думка, що стаття ця спонукає декого до дискусії на порушену тему. В статті цій йшла мова про ідеологічно-політичне змарнування ХХ століття і про повне банкрутство ідеологічної філософії марксизму і політичної структури комунізму. Але, виходить, що ще не настав час на таку дискусію. Тепер популярнішим є говорити про демократизацію комунізму й християнізацію марксизму, хоч і перша і друга пропозиція відноситься до полярно протилежних речей. Що ж спільного може мати догматична диктатура пролетаріату з демократією, або яка подібність між філософічним марксизмом і християнством, що його марксистки проголосили опіюмом народу? Але саме такого зближення між цими двома протилежностями тепер шукають із пристрасним захопленням. А поняттям „перебудови” (совєтської „перестройки”) зовсім „прогресивно” починають послуговуватися навіть у нас.

Якщо ж справді комунізм перебудується, то він не буде комунізмом, а чимось іншим. Ортодоксальний комунізм збанкрутував і це його банкрутство найперше виявилось в ССРСР з його зовсім струхлюю економією і такою ж „совєтською” людиною, яка до відповідального життя вже не надається. Банкрутство струхлого комунізму стало виразним явищем у теперішній комуністичній Польщі, в Югославії, а зокрема в Китаї. Комунізм ніде не може стояти на засадах демократизму, бо демократизм — система людяна, а комунізм система нелюдяна; вона протилюдська, отже може стояти тільки на брутальній, грубій силі, як це так наглядно показується в розвитку подій в Китаї. Там, здається, знають що „перестройка” й демократизація комунізму, на жертівник якої китайці поклали тисячі своїх молодих інтелектуальних сил, — це заперечення самої природи комунізму, бо вона — протилюдська.

У світлі цього насувається питання: куди тепер звернутися, наприклад, наші українські прогресисти, тобто — комуністи, скажемо в нас, в Канаді? Цим жертвам послідовного обману також треба признатися до суцього стану речей і взятися за якусь „перестройку”, — але яку?

Це, очевидна річ, тяжко зробити, бо ж за ними стільки обману, стільки ідеологічного і всякого іншого марнотратства . . .

Комунізм з його догматичною диктатурою пролетаріату ніколи демократичним не стане, бо демократія не має нічого спільного з клясовою боротьбою, з диктатурою пролетаріату. Бачимо, що ця диктатура робить на наших очах, у Китаї і в комуністичному світі взагалі. А проте, на що саме комунізм спосібний, — радимо Шановним Читачам ще раз прочитати нашу редакційну, що надрукована у „Віснику” за місяць грудень 1988 року: „На грані змарнованого століття”. (Тут вона надрукована перед цією статтею).

Філософічною основою комунізму є марксизм, тобто — політична ідеологія Карла Маркса. Марксизм також ідеологія протилюдська, вона також не гідна практичного пристосіблення. І там, де вона не може опертися на брутальну силу, вона зберігається в підміненій формі т.зв. неомарксизму. А неомарксизм стає філософією в наших академічних кругах, в літературі, в середниках масової комунікації — бо дехто бачить багато-чого спільного між марксизмом і християнством. І так, наприклад:

На базі такого заключення діалог між католицизмом і марксизмом ведеться вже довгенько, — особливо в Латинській Америці. У США, як ось у Чикаго, є наукові центри, які займаються студіями християнства і марксизму. У нас є летючка-запрошення на один такий семінар. Летючка оздоблена іконами-портретами Ісуса Христа і Карла Маркса. Обидвох цих учителів ставиться нарівні, а науку одного розглядається в світлі науки другого. А коли йдеться про діалог між цими світоглядами, то там робиться спробу насвітлювати подібності між ними та визнавати їх однаково добрими. Це, властиво, є завданням кожного діалогу.

Але, говорити про демократизацію комунізму, або

християнізацію марксизму, — речей, що противляться собі по своїй природі, отже й виключають себе взаємно, — зовсім недоречно. Бо, запитаємо, чим може поступитися правдива демократія перед догматичним комунізмом, або що може бути спільного між Божественним Християнством і атеїстичним марксизмом? Або, як каже Апостол: „Яка згода в Христа з більяалом? Або яка частка вірного з невірним?“ (2 Кор. 6:15)

Комуністична „перестройка” подібна до заключення чотирьох звірят у відомій байці Крилова. У байці говориться, що раз козел, осел, ведмідь і мавпа постановили створити із себе оркестру. Вони набули музичні інструменти, сіли собі разом і почали грати, але музики з того зусилля не було; вони рішили помінятися місцями, але результат був той самий: вони нічого не могли заграти, бо козлам, ослам, ведмедям і мавпам — не до музики. Ніяка перестройка їм не помагала.

Так воно є і з демократизацією комунізму й християнізацією марксизму. Обидва явища виключають себе взаємно; ні погодження, ні поєднання між ними не може бути, бо вони протилежні по своїй природі. Може бути тільки заміна одного другим. Але догматичний комунізм збанкрутував, отже не в силі замінити демократизму; ортоксальний марксизм збанкрутував також. Тому, навіть перемінений у неомарксизм, він, як ідеологія протилюдяна й нелюдська, не християнізується ніколи. Щодо жертв марксистського комунізму, — їм залишається справді каятися і навертатися, або, простіше, — євангелізуватися.

(„Вісник” 1-15 липня, 1989).

ЙШЛА ДЕГУМАНІЗАЦІЯ ЛЮДИНИ, ІНДИВІДУАЛІЗОВАНА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ Ї А ТЕПЕР, ЩО . . .

Збулися часи . . . і багато дечого сталося: в світі, а навіть у самій людині, починаючи від волтеріянського клича “Ecrasez l'infame”, яким 200 років тому закликали людей до повної заглади тоді обезславлюваного Християнства. І людину справді вели до такого стану, особливо в антигуманній і таки в нелюдській системі марксизму-комунізму, в якій пляново й примусово людину пробували дегуманізувати, опорожнити з усяких вищих вартостей, і так убивали в ній почуття віри й перетворювали її в справжнього „гомо советикуса”. А він, „гомо советикус”, мав стати людиною без совісти, без ініціативи, зосередженою на самій собі і скритою у самій собі. А згідно із спостереженнями Івана Паскевича, — це тип затупленої й онімілої людини, яка, одначе, своїм заляканим мовчанням розказує дуже багато. (Гляди його *A Voiceless Song — Photographs of the Slavic Lands*, 1983).

Поражаючим тут являється те, що крім очевидного пограбування людини з її вартостей, згадана марксистсько-комуністична система вела волтеріянський проти-релігійний клич до кінця, а людину ХХ століття вела до тотального духового упадку. Але тут дивним явищем являється і те, що в нас ніхто й ніде не звертає на це уваги. І коли інші народи валять комуністичні системи, бо не бачать у них нічого доброго, то, скажемо, в проводі нашого РУХу в Україні стоять навіть комуністи . . .

А тут ось таке явище. В час Різдвяних Свят, на одній з американських телевізійних станцій відбулася панель на тему течій, рухів та подій за час ХХ століття. Панелісти прийшли до висновку, що одним з найбільш поражаючих явищ ХХ століття є повне банкрутство двох панівних ідеологій: комуністичної і капіталістичної, і що самотнім виходом для духово загубленої й опорожненої людини є поворот до християнського ідеалізму.

Проте, не зважаючи на те, що марксизм валиться, — центри для порівняльних студій марксизму і християнства існують далі і між цими ідеологіями продовжується діалог.

Поминаючи все це, в даному випадкові центром нашої уваги ставиться душевний стан модерної людини, яку одна система — комунізм, пляново дегуманізувала, а друга — капіталізм, безоглядно індивідуалізувала. Обидві системи ХХ століття вели людину до фатального опорожнення. Того стану людина витримувати не може. І так, у системі советської дійсності вона змагає до роз'язки свого душевного стану при допомозі філософських заключень і тому там відчувається сильний брак літератури релігійно-філософського змісту. Бо советська людина — то освічена людина, отже вона схильна розв'язувати свої душевні запити на базі розумових, філософських заключень. У системі північно-американського та західньо-європейського капіталізму індивідуально лібералізована людина опинилася в стані „духового буржуа” (це заключення Николая Бердяєва), яка поза своїми індивідуалізованими інтересами ніяких вищих вартостей не бачить, не визнає і не хоче знати. Це тип людини, з яким доводиться зустрічатися на кожному кроці. Він потребує повної переміни, зокрема в царині його відношення до вартостей духового змісту.

У світлі вищесказаного треба ствердити, що коли вже й обсерватори соціологічного та ідеологічного стану модерної людини приходять до висновку, що вона неодмінно потребує духової розв'язки і то розв'язки християнського змісту, то це заключення треба привітати і не випускати його з уваги ні на одну мить. Через те, до чого б там ми не підступали, що б ми не плянували нам треба робити це з уваги на душевний стан людини, а особливо з уваги на зміст її душевних потреб. Бо людина кінця ХХ століття — це людина винятково великих душевних потреб.

Якщо українська людина в Україні потребує релігійного просвічення, базованого на філософських заключеннях, — українська людина в північно-американській ситуації потребує виховання в царині пізнання основ своєї віри та основної ієрархії духових вартостей православної людини. Бо ніде правди діти, в нас є чимало людей, які не

здають собі справи з того, чому вони належать до Церкви, що ця приналежність означає, що вона їм дає, до чого обов'язує. Тому-то, прояснення цього стану — це справа найпершого значення!

Далі, тому, що сучасна українська людина відвикає від книжки, — її треба привчати читати і так пізнавати правди своєї Віри, обсяг своїх душевних потреб, їхню природу і т.ін. Книжки на ці теми є; їх треба пізнавати й вивчати і так набувати свідоме просвічення щодо своєї Віри, бо це просвічення — відповідальність особиста і справа далекосяжного значення.

Крім того, дуже важливим елементом душевного просвічення є справа нашого богочитання, тобто — свідомої участі в церковних Богослуженнях, на що тепер звертається увагу все більше і більше. Бо коли людина зрозуміє істоту, ціль та суб'єктивне значення Богослужень, — вона змінить до них своє відношення й неодмінно почне жити тим змістом, який у структуру даного Богослуження вложений. Бо якщо раніше людину пляново відводили від цього, якщо людина під різними впливами зосереджувалася на собі самій й займалася своїми егоцентричними інтересами, тепер настав час на перемену.

Тому то, нове зацікавлення релігійним життям, релігією, явне повернення до Бога, інтерес до Якого проявляється в усіх галузях людського життя, свідчить саме про те, що той поворот став неминучим. Інакше й не могло бути! Бо дегуманізована людина, до краю індивідуалізована особистість й лібералізована навіть перед обличчям Господа Бога, — то вже не людина. Такій людині українська народна мудрість каже, що без Бога їй ні до порога! А наскільки ми з Богом і наскільки — ні, над тим якраз тепер треба застановитися, — застановитися і поробити відповідні висновки, бо про це вже й каміння починає говорити (Лк. 19:40).

(„Вісник”, лютий 1990)

СЛОВО ПРО ТЕ, ЩО МУСИЛО НАСТАТИ!

Про двадцять століття, яке оце доживаємо, можна сказати, що то було століття для будування різних утопій: політичних, економічних, національних, філософських, навіть церковних (пояснення цього — нижче). В цьому русі важливими вважалися різні структури, скупчення, групи, навіть кліки, але на конкретну людину, на її особистість уваги майже не звертали. А німецький фашизм індивідуальній людині гордо голосив: „Ти — ніщо! Народ — понад все!” Навіть серед нас були підголосники, які викликували: „Нація понад все”. Але до чого це вело? До повного занепаду, або, як писав наш філософ і гуманіст двадцятого століття, Микола Шлемкевич (1894-1966), — до загублення окремої людини.

Проте не всі системи та утопії забували людину. Советська комуністична утопія взялася програмово дегуманізувати її; вона пляново опорожнювала людину, виховувала її на істоту, позбавлену всяких духових вартостей, творчої й особистої ініціативи, навіть звичайної людської гідності. Советські марксистки змагали до витворення „нової людини” і витворили з неї т.з. „гомо советікуса”, який тепер валить советську комуністичну систему із середини.

Чи зрозумілий тепер гін до т.зв. перебудови („перестройки”)? Ця перебудова — це одинокий рятунок советської комуністичної системи від неминучого розвалу, що його почала доконувати сама ж советська людина, котру ця система виховала.

Нові події, що розвиваються в Советському Союзі — це не спроба створити систему з „людським обличчям”; свобода для релігії, відкривання занедбаних і замкнутих церков — це не діло комунізму з „людським обличчям”; це більш правдоподібно діалектичне заключення, що людина без подоби до Бога — це вже не людина, бо без Бога вона ні нащо не придатна.

Чи зрозуміло чому советська людина, коли їй пропонують приватну ініціативу, приватну власність — ця людина від того всього відвертається, бо творчий (божест-

венний) інстинкт у ній не діє; він убитий протилюдською ідеологією марксизму-комунізму. Віталій Коротич, під час інтерв'ю з кореспондентом СВС для програми The Journal, що була висвітлена в телевізійній сітці в половині липня 1989, не жартував, коли благав, щоб світ дивився на советське суспільство, як на людей, хоч це суспільство справді, каже він, позбавлене особистої ініціативи. Бо особиста, отже свободна ініціатива, відчуття вартостей — особливо вищих (альтруїстичних) вартостей, гін до творчості (всякої!) — це категорії Божественного походження, без яких людина — не людина. Так, в Советському Союзі потрібна перебудова, але найперше перебудова людини, щоб вона знову стала людиною з Божественним обличчям!

Сказане вище по відношенні до різних утопій, особливо до таких, які нівечать образ, гідність, а особливо істотні вимоги й потреби конкретної людської істоти, — стосується також церковної структури та церковних людей. Бо й Церква та її структура може бути по-богословському абстрагована, або ідеологічно сполітизована до таких меж, в яких конкретна віруюча людина, а особливо її душевні потреби, переочуються й залишаються забутими. Це стається тоді, коли ідею Церкви і саму Церкву ставиться на послуги інтересам, які мають мало що спільного з моральним та взагалі з духовим добробутом людської істоти. Навіть модна тепер спокуса всяким формальним та структуральним церковним поєднанням рідко коли ґрунтується, або мотивується пастирським прозінням спасальних потреб віруючої душі. Більше того, в нашій церковній пресі про спасіння душі говориться дуже мало, або таки ніколи. Це саме нерідко стосується нашого проповідництва. Взагалі, хто говорить про такі потреби людського духа, як жива й активна віра, значення живого-активного моління, живіша участь у Богослуженнях, той може наразитися на неприємну реакцію.

У нас затратився інтерес „сотою вівцею”, потребою її рятунку, бо й душпастирська свідомість у нас буває не така, як треба. Але традиція наша інакша. В нас був час, коли Церква прислуховувалася до потреб людей і реагувала на них відповідно. Наш великий Святитель XVII століття Митрополит Петро Могила, в передмові до

свого Требника писав: „Зверхник (читай Єпископ — СЯ), при своїй повазі й честі, повинен завжди вважати на потреби й вади своїх підвладних”. Це такою, — чутливою! — повинна бути психологія пастиря і Церкви взагалі. Така психологія орієнтує Церкву та її душпастирство приглядатися до потреб і болів пастви, бо тільки тоді воно буде пастирство добре, як говорив Христос Бог (Ів. 10:1-16).

Митрополит Петро Могила встановляв євангельський образ Церкви і її душпастирства. Правда, наша історична доля була така, що цей образ став закаламучений волею царя Петра Першого, і цю його „казьонщину” ми подекуди покутуємо по сьогоднішній день і то в різних формах, а зокрема у вищезгаданих утопіях. Хто знає, чи та велика іронія, яка розвивається на наших очах в границях Советського Союзу, — чи не стане вона сигналом до рятунку, дійсного оздоровлення конкретної людини, яку той Союз пляново й програмово дегуманізував докраю. Сталося, що тепер та людина сама валить советське Царство Сатани економічно, морально і духово. А Віталій Коротич говорить про ту людину так, що в ній „убили особисту ініціативу”. Проте він кличе світ дивитися на советську людину як на дійсну людину, бо і там вже добре зрозуміли, куди і до чого дегуманізована людина веде.

А, в міжчасі, який вихід з того положення? Який рятунок?

Відповідь на це питання можна бачити у факті відкриття церков в СРСР, допущення до людей Священного Писання, релігійної літератури, бо, згідно з правильним заключенням, тільки вона має силу оживити в людини совість, відчуття вищих вартостей, збудити в неї ініціативу, почуття гідності, привести її до богоподібності.

Ото стільки про те, що, кажемо, мусіло настати. Але в тім і неабияка пересторога, як то утопії та різні людські структури можуть розминатися з їхнім призначенням. Ми ж, перш за все, займаємося Церквою, що її заснував Христос. Але й Церкву можна довести до того, що вона розминеться зо своїм призначенням і стане утопічною. Живих прикладів на це немало.

(„Вісник”, 1-15 вересня, 1989).

ДІЙСНИЙ СТАН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

**Вона: без землі, без річок, без повітря,
без долі, — навіть без обличчя!**

Несподівано розвинене й по всьому світі розголошене советське явище „гласності” та „перестройки” всієї системи СРСР, по-українському, явище „радянської перебудови” стало новиною всього світу; цим явищем захопилася світова преса та взагалі середники масової комунікації, політичні мужі, виховники, бо ж в очах світу тюрма народів — СРСР, з доброї волі почала процес змін та перемін, — почала перелицьовуватися на систему з людським обличчям. І в це повірили скрізь, про це заговорили політики, церковні ієрархи, бо ж справді в СРСР почали творитися чудесні речі. Скрізь заговорили про свободу, про приватну ініціативу, про визволення народів. Все пішло так далеко, що можна було сподіватися, що по світі пролунає апокаліптична пісня:

„Упав, упав великий Вавилон! Став він оселею демонів, і сховищем усякому духові нечистому, і сховищем усіх птахів нечистих та ненавидних, бо лютим вином розпусти своєї він напоїв усі народи! І земні царі з ним розпусту чинили, а земні купці збагатіли від сили розкоші його!” (Об’явлення 18:2-3).

Але секуляризований світ обмежується тільки висловами захоплення з приводу того, що в СРСР сьогодні діється. Хто ж бо міг припускати, що західним кореспондентам можна буде іти зо своїми фотоапаратами до советських тюрем і розмовляти з ув’язненими злочинцями? Це дивує багатьох. Але дуже-дуже рідко хто на Заході звертає увагу на те, що нові події та рухи в сучасному СРСР — це наслідки великого морального упадку і повного банкрутства марксистської ідеології і комуністичної політики.

Проте „гласність” та вимушена станом банкрутства „перестройка” дали дещо і нашим братам/сестрам, українцям в Україні. Там вони спромоглися створити (комуністи й різні ідеалісти) Народний Рух України і на Установчому

З'їзді цього Руху, що відбувся на початку вересня 1989 року, ухвалили ряд важливих резолюцій, наприклад, у справі свободи та привілеїв для людей різних релігійних переконань; вони заявили за відновленням УАПЦ в Україні і за те, що Митрополит УАПЦ повинен мати зв'язки з Царгородським Патріархом (резолюція З'їзду, Київ, 10.9.1989 р.), за незалежність України і т.ін.

Крім того, в програмі з'їзду Народного Руху України було виголошено ряд доповідей; одна з них — доповідь Володимира Яворівського (гляди „Український Голос” за 30 жовтня і 6 листопада 1989). Доповідь смілива, правдива, а до того глибоко тривожна й болюча! Зміст її та спосіб висловлення спостережень і почувань доповідача можуть довести чутливу людину-патріота до відчаю. І так трагічно правдиво став Яворівський висловленням того патріотичного болю й страху Тараса Шевченка, який у своїх пророчих передчуваннях мовив:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую збудять...
Ох, не однаково мені.

Проте Шевченко не міг уявити собі того, що розкриває в своїй доповіді В. Яворівський. Він показує нам Україну не тільки обманеною, окраденою, — такою вона є! Він показує нам Україну смертельно затрешеною і далі катастрофічно загроженою. Ось частина телеграми до нього від київлянки Галини Коваленко, а вона до теми, яка нас тривожить:

Атомні відходи звозяться до нас із багатьох закордонних країн та союзних республік. Саме лише перевезення атомних відходів небезпечно для життя людей. У Чорнобилі будується новий завод для перероблення ядерних відходів. У Хмельницькій області будується велетенський завод для переробки

шкідливих відходів хімічної промисловости, який буде обслуговувати не лише європейську частину Союзу. Під Білою Церквою в Сквирі, знову відведена величезна територія буде пустельною, буде наганяти страх і моторошність на випадок стихійного лиха — повені, урагану. У цьому страшному горі нас залишив напризволяще наш республіканський уряд та й уряд всесоюзний, наче проблеми Чорнобиля вже не існує. Міністерство охорони здоров'я України розв'язало цю проблему, піднявши максимально допустиму дозу радіації в десятки разів. Благаю вас, Володимире Олександровичу, від мільйонів онімілого українського народу — прорвіться на трибуну і скажіть про це.

Володимир Яворівський сказав про це учасникам З'їзду, а з його форуму промовив про стан та долю України до всього світу. А що скажемо ми?

Чи не подумати б нам, особливо нашим крайовим та світовим організаціям і установам, про потребу добитися захисту для безборонних українців в Україні, для їхньої долі, землі, річок, повітря та для всього укладу їхньої культури — і то захисту з боку якогось світового трибуналу? Такий існує! Ось, наприклад, народи світу стали були на захист канадських тюленів („сілс") і канадські власті були приневолені з цим рахуватися. А у випадкові України йдеться не про долю звірят, а про цілу країну, про її екологічний склад та стан; про народ і його майбутні покоління, а сукупно — там йдеться про тотальну долю України і всього її народу! Певно, що то нам доводиться мобілізувати всі свої сили та сили й опінію інших народів, щоб Україну рятувати і таки рятувати!

Україну виведено на шлях тотальної заглади. Хто до цього веде? Хто за тим стоїть? А до того ведуть не тільки саму Україну, але й сусідні їй народи. І якщо тепер якась інша зловмисна акція в світі нап'ятовується, як злочин проти людства, — то впливована нова заглада українського народу — це ніщо інше, як справжній злочин і гріх проти всього світу.

Очевидно, що над цим усім у першу чергу нам треба застановитися, — і то особливо тепер, в обличчі гласності

та перебудови, а не турбуватися тим, який хто трон в новій Україні буде займати. Там, каже Володимир Яворівський, — „вистачить на всіх”.

Крім того всього, за zagrożену Матір нашу Україну, за її народ треба безнастанно й усердно молитися Богу.

(„Вісник” 1-15 грудня, 1989).

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

**ІНШЕ ІЗ СЬОГОДЕННЯ
НАШОГО ЧАСУ**

.

.

СИЛА КНИЖКИ — ВІКОВІЧНА

Був час коли книжка вважалася великим маєтком, і той, хто мав книжку, чи книжки, — вважався багатим. Сама книжка була оповита своєрідною містикю. Тепер — інакший світ, — навіть убога людина може стати багатою у книжках. Але, якщо книжка, як така, мала колись велику матеріальну вартість, то тепер її вартість передусім духова. Тепер вже рідко хто вважає книжку майном; а коли хто має книжку, чи книгозбірню, то це тільки той, хто хоче багатіти духово; такий дорожить і дружить з книжкою.

А втім, кожна книжка, що стає другом-власністю даної людини, — стає також частиною її істоти, або й більше: книжка стає світлиною подруженої з нею душі. І є такі, що інших людей пізнають саме по їхніх книжках. Колись хтось із мудрих сказав: „Скажи мені, хто є твоїми друзями, я тобі скажу, хто є ти”. Ця життєва правда — незмінна, і вона в повній своїй силі стосується також людини та її книжки. Бо книжки — це найкращі друзі, наші вибрані друзі, і наше оточення. А хто в якому оточенні пробуває — таким він і сам є.

За нашого часу світ книжки переживає велику еволюцію. Ще пам'ятається час, коли книжка в хаті вважалася чимсь величним; а хто мав книжку — той був у повазі; книжка-дві в хаті робила його розумною людиною. Власник книжки був свого роду авторитетом для свого оточення. А було й так, що той, хто читав книжки, газети, — він зводив на себе око урядових властей. Так було недавно, а подекуди є й тепер. Ану нехай хто покаже, що він читає не те, що можна тепер у нашій підсоветській Україні . . .

Щождо самого світу книжки, — тепер настали великі зміни: людина з книжкою зустрічається майже на кожному кроці; у кожному домі є книжки, а то й цілі книгозбірні; але величезну еволюцію пережила також і сама книжка. Якщо колись книжка була розсадником правди і добра, тепер вона стала також найвигіднішим розсадником всякого розкладу та нечисті. Ви самі бували по книжних крамницях і бачили, що в них є. Дійшло до того, що вже

треба оглядатися, чи не бачить вас хто, коли ви хочете оглянути даний журнал чи книжку . . . (священики та батьки повинні знати, які книжки продукують сьогодні, щоб могли протидіяти). Такий стан сучасної книжки в поразуючій більшості книгарень.

У нашому, українському світі, книжка ще зберігає свою невинність. А така книжка завжди виконувала (і тепер виконує) колосальну службу. Тому ми святкуємо книжку: повний місяць у році — місяць жовтень — проходить у нас під знаком пошани до книжки. Кажемо, що український світ книжки — чистий світ, хоч і в нас уже бувають випадки свого роду осквернення книжки. Але це роблять лише безвідповідальні люди.

Сама книжка — це ніколи невмируща реальність, з якої вона зродилася. І книжка може перележати століття, вона старіє, але дух її не вмирає ніколи. Ось, наприклад, вісімсот років пройшло від часу, коли був написаний славний наш літературний твір „Слово о полку Ігореві”. Але візьміться читати цей твір сьогодні; читайте його, як читати треба, — що стається? Читаючи, людина нашого часу входить в реальність подій, що діялися вісімсот років тому; читаючи, ви бачите образ старої України; стаєте посеред зборів княжих полків; вибираєтесь з ними в похід; вас покривають чорні хмари, що віщують поразку в полі бою; відчуваєте шал бою; а читаючи про те, навіть у вас починає кипіти кров . . . Ось останній образ бою перед вашими очима: поразка, смерть, неволя. Ви, читаючи „Слово о полку Ігореві”, переживаєте все. Вас нагороджує втеча князя Ігоря з неволі. Ви з ним: чуєте свист друга, шелест трави, стукіт кінських копит, зови чайок. З Ігорем несетеся духом від половців до Києва. Або на мить переноситеся до горем прибитої Ярославни й переживаєте з нею її горе.

Всі ці переживання дав вам співець з-перед вісімсот років тому. Він вложив їх в свою книжку, в свій твір, а ви вісімсот років пізніше, читаючи про те, переживаєте всю ту нагу реальність своєю душею.

Усе це дає нам вісімсотлітня книжка. Книжка має велику силу: вона реалізує в нас минуле, оприлюднює сучасне, завжди вносить у нашу істоту все те, чим вона

дише: передає нам втілений у неї дух. А той дух може бути так добрий, як і недобрий.

Книжка має величезний вплив на людину. А тому — особливо в наш час — з книжками треба поводитися уміло, треба знати, що людина береться читати. Немає ж бо книжки, щоб вона в більшій чи меншій мірі не впливала на людину, або й не змінювала її. Колись своїх студентів у Колегії Св. Андрія покійний Владика Митрополит Іларіон навчав:

„Коли берешся читати книжку, — конче постарайся пізнати її автора, а тоді читай, але читай критично”.

Це відноситься переважно до ідеологічних книжок, але й повісті впливають на людей. І такі книжки треба знати, — особливо знати їх авторів. Відомий американський педагог Емерсон, що жив у минулому столітті казав, що університети виконують велику службу, бо постачають найкращі бібліотеки; але університети, — казав він, — не роблять найголовнішого: не мають добрих професорів по книгознавстві. Тепер ця ділянка навчань подекуди змінилася: по університетах і середніх школах є курси літературознавства, але не все вони можуть дати, і не всі їх проходять. Тепер пересічна людина стоїть перед величезним вибором книжок — переважно дешевих, популярних, що несуть людині більше шкоди, ніж добра. І як треба розумітися на тому, що людина бере в свої руки, що несе у свій дім, з чого буде свою домашню бібліотеку! Виходить, що без доброї рецензії книжки не купуй.

Світ української книжки до масового осквернення ще не дійшов, і наша книжка, і наші автори заслуговують на пошану, і в місяць книжки ми їх вшановуємо. Але ми не замкнені лише в своєму українському світі — в світі української книжки, що назагал є здоровим. Ось візьмім наших дітей та молодь. В їхні руки попадають переважно неукраїнські книжки, а тому й часто невідомих авторів. А що вони подають у книжках тим молодим душам?

Коли настає час, що з особливим підкресленням наголошується предмет книжки, говорить про книжку, як таку, — батько й матір повинні брати на увагу й те, чим — якими книжками будеться їхня домашня бібліотека? Меншу, чи більшу бібліотеку тепер має вже кожний з нас, і бібліотека

завжди надає домові своєрідного тону. Треба знати, яка буде в хаті бібліотека — такий буде в ній домашній дух. Коли в хаті є книгозбірня, то треба знати, що вона завжди жива, що вона завжди втаємничує в собі даний книжковий дух. Правду сказав колись грецький мудрець Платон: „Дім у якому є бібліотека, — має душу!” Це правда, і це дуже важне: Який дух криється в домашній книжці, в домашній бібліотеці, — такий у даному домі дух.

Книжка несе знання, мудрість та ерудицію тому, хто її читає. Книжка поширює кругозір людини, вводить її в невідомий їй світ — чи то знання, чи якоїсь історичної доби, чи й у світ фантастичний. І не можна думати, що книжка не впливає на духовий світ людини. Так, — впливає, і то впливає сильно! Книжка, культура змінюють людину! Ось, скажемо, в нас, українців, — не одна ментальність; в українця, що в Україні — одна ментальність; в українця, що живе у Франції — вже інша; інша в Канаді, інша в Південній Америці і т.д. А чи не відіграє тут своєї ролі книжка, — неукраїнська книжка?

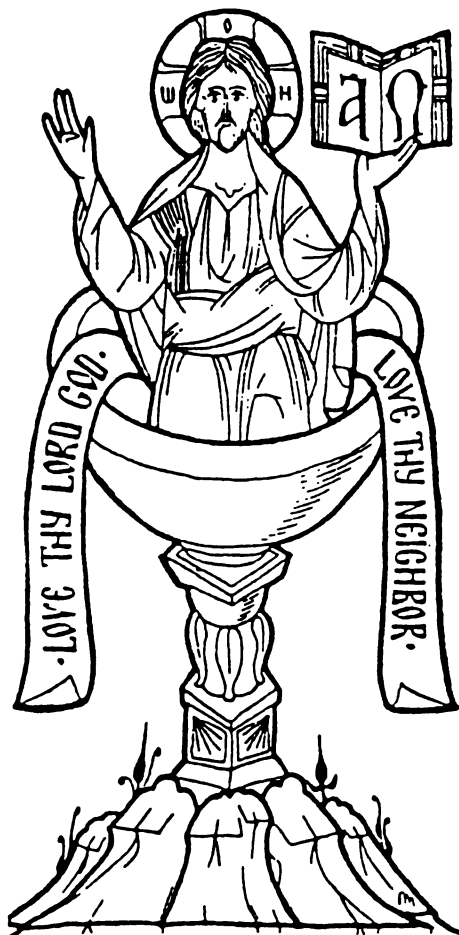
Треба сказати, що книжка відіграє велику роль. Не та школа, не та книжка, не та культура, серед якої живуть українці, — впливають на українську ментальність і порізняють її. Навіть на землях нашої України ментальність українців не одна. Там таке порізнення творили історичні обставини: відмінний устрій пануючих, відмінне виховання, впливи різних неукраїнських культур таки поріズнили українців. Скажіть, що хочете, але в нас є тип українця з східних українських земель, з центральних, з Волині, з Галичини і т.д. А книжка відіграла тут свою роль також.

Так що ж, — не читати книжок неукраїнських? Ні, читати можна все і звідусіль, але той, хто читає таки повинен знати, що він читає. Коли він свідомий, то він дасть собі раду і з усякою книжкою. Але коли б так у порожню українську душу наливати духа неукраїнської закраски, то таким він і буде. Тут напрошується думка про світ (неукраїнське оточення) нашої української дитини: коли українська дитина — з коміксів та телевізії — буде наповняти свою духовість, скажемо, кавбойським героїзмом, — то куди буде звернена її дитяча візія? Правда, в неукраїнський світ . . . Ми, старші, можемо давати собі раду з навчанням від чужих, а одночасно й свого не

цуратися, як вчить Шевченко. Але що діється у світі нашої дитини? Як запобігти цьому? Маємо для українських дітей підхожу літературу?

Святкуючи книжку, починаймо турбуватися й про те, яку книжку будуть читати, а згодом, може, шанувати наші діти.

Свято Книжки, Катедра Пресв. Тройці, Вінніпег
(„Вісник” 1 жовтня, 1974).

**Возлюби Господа Бога твоего понад усе,
а ближнього свого як самого себе.**

БУВ ЮВІЛЕЙ, — ЩО Ж БУЛО СВЯТКОВАНЕ?

У жовтні 1971 року, і до недавна, українське православне суспільство і провідники церковні були зайняті святкуванням Ювілею 50-ліття Української Автокефальної Православної Церкви. Сповнилося було 50 років від Першого Всеукраїнського Церковного Собору, що відбувся 14-30 жовтня 1921 року в Софійському Соборі в Києві. З приводу того були ювілейні святкування, — 50-ліття святкували так т.зв. „автокефалісти”, як і не-„автокефалісти”; святкували, бо не святкувати не можна було, але що було святковане, хто що святкував, — про те ясної мови не було, немає бо сміливости говорити про це відкрито.

У 50-ліття Першого Всеукраїнського Собору можна було відзначити й наголосити хоч би ось такі чотири моменти:

1. Факт скликання й відбуття Першого Всеукраїнського Собору й церковно-офіційного затвердження ним волевиявлення українського народу, щоб його Православна Церква була автокефальною;

2. Церковно-офіційне затвердження процесу українізації Православної Церкви в Україні;

3. Обрання й поставлення для Української Православної Церкви ієрархічного проводу в нетрадиційний спосіб (спільне рукоположення перших єпископів священниками й мирянами);

4. Реформа священства і церковного права та заведення соборноправного устрою управління.

Перші два моменти — волевиявлення українського народу до незалежнення Православної Церкви в Україні та повної українізації Церкви, — це моменти, з якими переважаюча більшість православних українців погоджується беззастережно (бодай про людське око); але поставлення ієрархії через рукоположення священників і мирян (на майбутнє заборонене самим Всеукраїнським Собором, що до тієї крайности допустився) та реформа священства (поставлення в єпископи жонатих священників і допущення до одруження повдовілих священників), — ці реформи не змогли перебороти церковної свідомости всіх православ-

них українців, отже з їхньою рецепцією (прийняттям, погодженням) не зустрілися. Це не тайна, що з тією реформою духовні круги православних українців не погоджуються. І, наприклад, Іван Теодорович — єпископ висвяти 1921 року, був висвячений вдруге (з ініціативи і з участю Архиеп. Мстислава).

Проте наші ювілейні святкування 50-ліття УАПЦеркви відбулися так, що ніби все зроблене Першим Всеукраїнським Церковним Собором 1921 року — добре, повне, всіми прийняте, отже й святкування гідне.

Ювілей відбувся. В ювілейні святкування 50-ліття УАПЦеркви включилася навіть єрархія українців, під проводом єпископа Андрея (Кущака), яка входить в юрисдикцію Вселенської Патріярхії, отже й з українською ідеєю автокефалії нічого спільного не має.

Отож був великий ювілей і його відзначували всі православні українці і їхні церковні проводи, — навіть ті, — які ні з волевиявленням українського народу до незалежності своєї Православної Церкви, ні з ідеологією українізації Православної Церкви українців не погоджуються по сьогоднішній день.

Правда, того здебільша допускаються круги „менш помітні” в українському православному світі, — нехай там собі . . .

Але виходить, що на тому наша церковна „неконсеквентність” не стала. Ось, одночасно з великими ювілейними святкуваннями 50-ліття УАПЦеркви і її Першого Всеукраїнського Собору, в кругах тих же наших ортодоксальних автокефалістів висунено й популяризується нову ідею — повернення Української Православної Церкви до її стану з-перед 1686 року.

До того часу (роки 988-1686) Православна Церква в Україні входила в склад Вселенського (Константинопольського) Патріярхату, як Київська Митрополія, а в нашому сполученому розумінні, — як Митрополія з привілеями нібито „фактичної автокефалії”.

Ось ще одна благородна ідея. Вона зродилася, чи тільки проявилася, в час відзначення 50-ліття автокефалії Української Православної Церкви, — зродилася в крайньо

несподіваний час, і то якось принаглено. І, можна передбачити, що горе буде тому, хто посміє заквестіонувати ту нову ідею, або поспіх з просуванням її. А цю ідею квестіонувати треба; треба також врешті поставити питання:

Що було святковане в ювілейних святкуваннях 50-ліття УАПЦеркви? Волевиявлення українського народу свою Церкву українізувати? Тут, мабуть, буде відповідь в один голос — Так! Волевиявлення українського народу свою Церкву унезалежнити, автокефалізувати? Так? Виходить, що — ні, коли вже є усердні „автокефальні” голоси повернути її до стану „фактичної автокефалії” з-перед 1686 року.

Про святкування реформаційних постанов Всеукраїнського Собору навіть не треба ставити питання, бо вони тихим унісоном — хоч апологетично по адресі їх творців — рішучо відкинуті.

Перший Всеукраїнський Собор і Ювілей 50-ліття Української Автокефальної Православної Церкви — це таки небуденні речі, але треба зробити уточнення, в чому саме та небуденність полягає.

(„Вісник”, 1 лютого, 1972).

Милосердний самарянин.

ЛЮДИНА І ЦЕРКОВНІ РУХИ

За нашого часу в християнському світі творяться дивні речі, а іноді речі неймовірні, і це непокоїть віруючих людей. Діється ряд подій — невідрадних і незрозумілих пересічній людині. На це складаються різні причини.

Свого часу було чимало нарікань, що Церква не входить в проблеми світу, „не йде в народ”. Отже багато хто з християн, — щоб не відходити від духу часу, — почали „йти в народ”, а було й так, що провідники християн долучувалися до модних тепер протестаційних груп й демонстрували, домагаючись певних прав для уполісвіджених, протестували проти воєн — Корея, В’єтнам, Середній Схід тощо.

На це дивилася пересічна віруюча людина, хоч сама вона часто даної події зрозуміти, а тим більше оправдати не могла.

На її очах поставали великі церковні події та рухи: початок і розвиток Світової Ради Церков та пущена нею в рух машинерія т.зв. „єкуменічного руху” за поєднання християн в одно; проголошення і перехід Другого Ватиканського Собору і його єкуменічні заходи за поєднання; скликання й відбуття низки Пан-православних Конференцій, їх старання звести православну акцію в одно, а також урухомити православний єкуменічний рух.

Бачила людина нашого часу і те, як три більші християнські групи: католики, протестанти й православні, починали прислуховуватися до „гуманістичних” кличів нашого часу і як вони самі починали — усердно, чи ні — зосереджувати свою увагу тільки на людину. Це набрало таких розмірів, що окремі круги почали послугоуватися такими термінами, як „богословіє вертикальне” та „богословіє горизонтальне”. Це через те, що дехто з християн занадто переймається „богословієм горизонтальним”, тобто приземленим тільки до людини, а „богословіє вертикальне”, тобто взаємовідношення людини з Богом, — та справу віри в Нього — починають занедбувати.

Усе це діялося і діється на очах людини нашого часу, і

хоч не все вона може зрозуміти, — вона на все це дивиться і це може впливати і на її особисту віру.

Бачила людина нашого часу показні екуменічні події: зустрічі провідників відокремлених християн, різні діалоги, переговори з метою християнського поєднання, або тільки на те, щоб себе взаємо пізнати; людина нашого часу була також свідком міжконфесійних молінь, про що до недавня і мови не могло бути. Чує людина нашого часу кличі до примирення, до поєднання — навіть там, де про поєднання мови не може бути. І це хоч неймовірне, але натяки на таке поєднання роблять авторитетні й відповідальні люди. Хто міг, наприклад, думати про поєднання християн з жидами? Але пару тижнів тому (1970 р.) надію на таку можливість висловив один католицький кардинал і про це писала преса.

Далі, людина нашого часу бачила, як виникали, розвивалися і падали різні рухи, а ті що були поставлені ті рухи вести, змінили свою діяльність і звели її в протилежний бік, а прикладом того є Світова Рада Церков, яка з світового екуменізму зійшла на площину діяльності соціології, світової політики.

Усе це діється на очах сучасної людини. Але вона є водночас свідком чогось зовсім неймовірного: там, де розвиваються прерізні церковні рухи, а Церква зведена тільки до площини людини, — бо ж вона мусіла „піти в народ”, — там віра маліє, а християнські церкви — пустіють; знову ж там, де для християн не дозволені ніякі рухи, крім руху в тайниках своєї душі, — там віра палає священним вогнем, якого навіть брутальна сила не може погасити. І це дивує сучасну людину.

Бачить це пересічна людина нашого часу і дивується тим, що на її очах діється, бо якщо б вона того не бачила, — вона, мабуть, не йняла б віри, що це можливе.

Людина нашого часу чує безнастанні кличі за релігійне зближення, за поєднання християн в одній вірі, і все це робиться під кличем слів нашого Спасителя, Господа Ісуса Христа, „Щоб усі були одно”, а далі в цьому гаслі дається післяслово „І буде одне стадо й Один Пастир”. Це також слова Ісуса Христа. Де й ці кличі нічого помітного не дають, то трапляється, що цій акції дається

зовсім політичну мотивацію (це вже в нашому українському світі), мовляв, що раз настане єднання віроісповідне-церковне, — тоді автоматично настане єднання політичне.

Людина нашого часу бачить, що сучасним церковним рухам — чи то християнське поєднання, чи усунення соціальної несправедливості, надається гасла євангельські, а навіть їх ведеться під знам'ям висловів Самого Господа нашого Ісуса Христа, а прикладом цього є вже наведені Його слова „Щоб усі були одно” та „І буде одне стадо й Один Пастир”.

Перший вислів Ісуса Христа — „Щоб усі були одно”, — це слова з Його моління до Бога Отця; другий — „І буде одне стадо та Один Пастир” — це пророче твердження Ісуса Христа, що за Ним — Єдиним Істиним і Добрим Пастирем, підуть слухняні вівці і зайдуть туди, де Ісус Христос і Його Отець — Одно.

Дезорієнтованій всякими рухами людині нашого часу варто б пригадувати, що в Священне й Абсолютне Одно Отця, і Сина і Святого Духа їх єднає свята Любов, Святий Мир, незбагнене нами земними Божественне Блаженство. Людина сама може легенько пізнати й зрозуміти, читаючи стосовні місця Євангелії, що в обидвох випадках Господь Ісус Христос був перейнятий любов'ю, говорив про любов, і нам вказував шлях євангельської любови, і що Його остання розмова з учениками в час Тайної Вечері, — це була заповідь і наука про любов, про любовну одність, і що єдино спасальна метода нашого життя — життя в любові, взаємопошані, в звичайній життєвій згідливості. Але й ці категорії життя такі, які ледве чи коли зацарять на землі вповні, поминаючи багато трудніше поєднання всіх в релігійно-ісповідне ціле. До того ж ні Ісус Христос, ані Апостоли ніде не сказали, що таке поєднання за земного життя колись настане, а навпаки, вони говорили про появу фальшивих пророків, які будуть кликати людей за собою, обіцяти їм правду, але тоді ж таки нас попереджено, щоб на кличі тих пророків не йти і їх не слухати (Мт. 24 розділ).

Щодо сучасних різних церковних рухів, то варто звернути увагу на те, що їхні інтереси, так би сказати, **приземлені**, тобто такі, які дістали влучну назву „горизонтального богословствування”. Вони змагають до творен-

ня все більших груп та спілок, а справами віри та внутрішньої християнізаційної місії надається другорядного значення. А що з того, що десь може статися формальне єднання даних християнських груп, коли християнські святині порожніють та порожніє сама людина? Цю майбутню картину бачив Ісус Христос, і Він не висловив вболівання, що коли прийде знову, то не знайде всіх під одним пастирем, а сказав: „Коли прийде Син Людський, чи знайде Він віру на землі” (Лк. 18:8). Він вболівав над тим, що „через розріст беззаконства любов багатьох охолоне” (Мт. 24:12).

Це само собою вказує, на що треба звертати найбільше уваги за нашого часу.

Світові треба Віри і Любови! Далі, світ треба рятувати від хвилі беззаконства. Ось де треба справжнього екуменізму! Навчання людей віри в Бога, — проповідання людям Бога, християнської моралі, навчання людей любови й пошани до інших людей, з їхнім віруванням включно, бо яку б там людина віру не визнавала, а навіть нерелігійна людина, — все таки людина, і ми повинні шанувати її як людину — творіння Великого Бога.

Отож християнам треба стати до місії за поширення Віри, за тісніший зв'язок людини з Богом. І для того кожне віроісповідання має великий обов'язок, широке поле для праці й відповідальности за своїх вірних. При цьому варто взяти на увагу один євангельський випадок, про який в екуменізмі не згадується. Це згадка про те, як Апостоли Христові заборонили були „самозваному” апостолові християнську місію, бо „він з ними не ходив”, але Ісус Христос не похвалив їх за те, а сказав: „Не забороняйте йому . . . Хто бо не проти нас, той за нас . . .” (Мк. 9:38-40).

Перед нами всіма велика місія рятування світу, а втім сучасної людини, від беззаконства, і тут можна показати справжній екуменізм, бо тут він не тільки можливий, але й конче потрібний. Поширення злочинів, ледарство, бунтівництво, наркоманія, порнографічний бруд, аморальні телевізійні програми, фільми, аборти, узаконення декотрих з тих моральних звихнень, — це речі проти яких повинні стати всі Церкви і віруючі люди, не тільки як християни, але й як громадяни даних країн. Боротьба з тим безза-

конством — це наш „єкуменічний” обов’язок. І тут ми могли б стати в одно, не зважаючи на наше специфічне вірування. А це берегло б, зміцнювало б і будувало б кожную релігійну людину нашого часу.

(„Вісник”, 15 листопада, 1970).

ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ
І ТОВАРИСТВА „ВОЛИНЬ”
У ВІННІПЕЗІ

КАТАЛОГ КНИЖОК

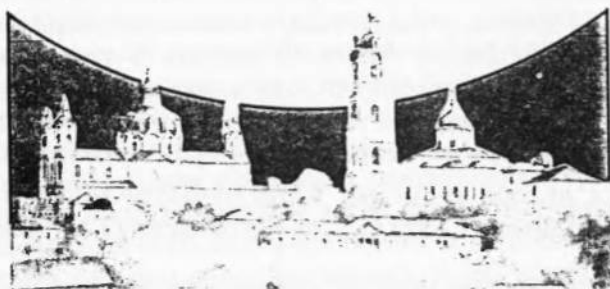
CATALOGUE
OF PUBLICATIONS

THE RESEARCH
INSTITUTE
OF VOLYN

AND

THE SOCIETY
OF VOLYN
IN WINNIPEG

1990

СИЛА НАШОЇ ДУХОВОЇ КУЛЬТУРИ*

„Погани, що не мають Закону, сами собі Закон, що виявляють діло Закону, написане в серцях своїх, як свідчить їм сумління та їхні думки, що то осуджують, то виправдовують одна одну”. (Рим. 2:14-15).

Сьогодні, на Богоявленський Свят-Вечір, зібравшись на цю Святу Вечерю, ми з вами оживляємо, переживаємо, відчуваємо й демонструємо один з найважливіших моментів культурно-релігійного життя нашого народу. І, думаю, що немає кращої нагоди, як ця, для бесіди саме про нашу духову культуру. Бо якщо в якийсь інший час про цю культуру можна лише говорити, дискутувати її як абстракт, то сьогодні ми можемо ознайомлюватися з нею в її живучій силі, відчувати її, переживати її на повні груди... реально й живучо. Сьогодні ця культура наша справді ніби якось доповнює нас й упевнює, що якраз тут і в ній ми є на своєму місці. І знову, якщо й сьогодні ми не спроможемося на те, щоб цю живу силу нашої культури збагнути, то можемо покласти руку на груди й сказати, що в нас уже не все добре.

В обсяг (сферу) культури даного народу входять різні надбання: здобутки розумові, освітні й матеріальні. Але ця свята okazія наша зумовлює наговорити про культуру духову, життєву, побутову, — близьку й зрозумілу кожній пересічній людині. Вона сильно пов'язана з релігійним життям і віруванням народу; вона є життєва й основна, — вона й наслідується легко. Її зродив релігійний дух, — на ньому вона зросла, утримується, і вона може зберігатися тільки на релігійному ґрунті. Її живить й увіковічне душевний голод, і коли того голоду немає, або не стане, то й духова культура втрачає своє значення. В такому випадкові вона стає зайвою, нерозумною отже й непотрібною.

Наша духова культура, якою бувають зодягнені й прикрашені зимові Свята Різдва-Богоявлення Господньо-

---

*„Сила нашої духової культури” — це бесіда, яку автор виголосив з нагоди Свят-Вечірньої Богоявленської вечери, в аудиторії Катедри Пресв. Тройці в Вінніпезі, 18 січня 1972 р.

го, — культура пишна, багата, приємна, лагідна, а понад усе — культура наскрізь релігійна. Про це свідчать так старинні і нові колядки й щедрівки, як також пояснення традиційних святкових страв та різних домашньо-побутових ритуалів та звичаїв. Культуру цю творила жива релігійна душа українця, і то вона внесла її в наші святкування й оживляє її сьогодні в обставинах цього Вечора. Це культура своя, матірня і рідна. Вона нас виплекала й сьогодні збрала на цей Свят-Вечір. Тут вона нас кормить, насолоджує, доповнює і переконує, що то значить жити в атмосфері своєї культури, бути людиною на своєму місці.

Ми всі знаємо, і про це можна читати книги кращих українських авторів, що оця святкова культура наша була зроджена, до подробиць розроблена й приспособлена до життя нашими прабабками в давню-сиву старовину. Та культура хоч дохристиянська, але наскрізь релігійна. Вона сильно пов'язана з природою, з її силами, з віруванням наших давніх попередників, з їхньою духовістю, і з самим життям. І поки її зберігається чистою, то й тією сивою давниною вона дише по сьогоднішній день. І ось, скажимо, до наших Святих Вечорів Різдва Христового, Нового Року й Богоявлення Господнього таке новітнє „культурне” внесення, як чарка, ніяк не підходить. Вона бо порушує оригінальність нашої святкової культури, завдає шкоди її тонові, порушує духову музу тих святих моментів, яку можна відчувати тільки в тверезості й спокої, — спокійною музою своєї душі.

Сьогодні, наша святкова культура просякнута віруванням, духом і змістом християнським. Проте вона розвивалася до деяких мір самостійно, одночасно й рівнобіжно, а може й далеко перед появленням Християнства. Її творив дух людини, яка з природи прагнула доповнити своє животіння красою, сенсом і своєрідною музою життя. І оту духову музу давня українська людина знайшла сама, і виявила її в різних віруваннях, святкуваннях, традиціях, в звичаях. Далі, та життєва муза давнього українця була висловлена й виспівана в прегарних колядках, щедрівках, у різних побажаннях-віншуваннях. У них вона донесена й до нас, і живе між нами по сьогоднішній день. Або ось коли й тепер ми бодай частинно відновимо й здійснимо

обставини давнього святкового життя української родини, а на стіл поставимо її ритуальну поживу: кутю, овоч, книш, а стіл прикрасимо пшеничним колосом й освітимо живим огнем свічки, — то й сьогодні в наших душах починає бриніти священна муза старовини. І ще раз ми відчуваємо рідну атмосферу й приємно відчуваємося, — ніби справді ми знаходимося на своєму місці.

Відчування, що людина є на своєму місці, — має величезне значення. Але таке почування можливе і доступне людині тільки в межах своєї рідної духової культури, в її атмосфері, в її обставинах. На несвоєму культурному ґрунті цієї живої музи відчутти не можна. Вона також терпить, коли до неї вноситься несвої елементи. Наша духовна культура повна сама собою, і вона може грати на наших душах своєрідною музою життя, якщо вона залишається чистою. Вона також має величезну силу. Це муза душі українця, від якої українська людина ні відмежуватися, ні відкинутися не може. І що це справді так, — на це можна знайти чимало свідчень таки з нашого життя тут, у Канаді.

На це є живі приклади. Я знаю одного молодого учителя, який одружився з неукраїнкою, і внаслідок того змінив свою віру і став провідною людиною в протестантській громаді. Він сам каже, що там він робить все, що можна, і формально повинен би мати душевний спокій. Але, каже він, що особливо в час Різдвяних Свят душевного насичення знайти не може. Він його знаходить вже після відсвяткування Різдва Христового в своїй громаді. На наш традиційний Свят-Вечір він їде додому, і вже сівши за матірній свят-вечірній стіл, він відчуває, що його душа знаходить своє місце, знаходить своє природне насичення і спокій.

Подібних свідчень є багато, а оцей наведений факт каже, що несвоя духовість, несвоя духовна культура не доповнює людини, а кривдить і надверджує її.

Народів є багато, всі вони мають свою духову культуру, в кожного народу є свої душевні струни, і в усіх народів душевна муза відмінна, і на несвої душевні струни її перенести не можна, бо вона не буде грати так, як треба. Цей природний закон розуміло Християнство вдавнину, а тепер, здається, починає розуміти навіть наш уряд.

Наша духовна й святкова культура — це витвір дохристиянський. Але ледве чи цей витвір можна називати поганським. Думаю, що гріха не буде, коли б сказати, що наша стара духовна культура була природним предтечею Християнства в Україні. У жидів таким предтечею була їхня стара релігія, потім Старозаповітній Закон; у греків — філософія; у римлян — їхня стара релігія, а в нас українців, стара дохристиянська культура. Це вона підготувала наших прабатьків прийняти Християнство спокійно. І якщо жида, римляни й греки ставили Християнству великий спротив, — у нас про такий спротив мови немає. По духові, Християнство було нашій культурі близьке, воно несло в неї повний релігійний сенс, і тим духовим змістом наш народ оживляється й кормиться до сьогоднішнього дня.

Християнство — це найвища наука й метода на освячення людини і її життя. Християнство в Україні (як і в інших народів) застало добре вироблену духову культуру; це була культура життєва, культура життя, і воно лише доповнило її правдивим змістом. У нас Християнство не змінило форми старої культури, а дало їй правдиве релігійне насвітлення, — правдиву релігійну орієнтацію. Стара українська духовна культура — це був і закон життя (Рим. 2:14-15) в Україні. Християнство не зруйнувало того закону, а доповнило його Правдою. Та й Сам Христос говорив, що Він прийшов на світ не руйнувати закон, а доповнити його (Мт. 5:17). Отож і наша стара духовна культура — отой первісний закон життя, — з приходом Християнства в Україну, була доповнена Правдою Християнства. Від того часу збагатилася і наша релігійна муза, — оте живе співання-бриніння людських душ; тепер та муза — наше душевне бриніння — підносить нас у сферу Правдиво Божественну і єднає нас з музою Небесною.

Християнська наука — Євангелія, — у кожного народу та сама. Вона одна. Але на поземі життя її практичне розуміння й виявлення буває відмінне в кожного народу; життєва інтерпретація її залежна від вдачі і духової культури народу, яка Християнству не шкодить, а дає йому так би сказати горизонтально-льокальне життєве виявлення і примінення. У нас це дуже глибоко виявляється в способі наших святкувань, святкових звичаях, традиціях, у свят-

вечірніх вечерях, у колядах, щедрівках, різних віншуваннях, або в таких okazіях, як оця наша. Це не є соціальною okazією, а духовою, бо вона повна релігійної атмосфери, повна релігійного змісту, або тієї духової музи, яку я тут згадую сьогодні.

Тепер зробимо практичний висновок із сказаного, бо це є чи не найважливіше, зокрема для нас.

Говоримо про нашу духову культуру, що є віковим виявленням духа народу; кажемо, що вона наскрізь релігійна, завжди нам рідна, на всіх позовах нашого життя прийнятна. І більше того, треба сказати, що вона є життєвою силою нашого народу, і якщо б її від нас відняли, занехали її, — ми потерпіли б, зазнали б великого упадку, надвередили б саму істоту українства. Ось посмішно відцуратися від своїх святкових традицій, занехаймо свої віковічні звичаї, зреформуємо календар, змодернізуємо віру до нашого примхливого чи вибагливого уподобання, — то молодші ще за свого життя можуть побачити, як обнажені із своєї природної духовости їхні діти підуть шляхом різнородних шукань, як вони будуть шукати собі душевного притулку деінде. Наочні картини такої ситуації нам уже відомі; знаємо ми вже про те, як обнажена з релігійних ідеалів та почувань сучасна молодь нетерпеливо, а то й відчайдушно шукає втечі у світ релігійних переживань при допомозі негайного душе-збудження (психо-збудження) від різних наркотиків, вдається в різний містицизм тощо.

Виродження людини, опорожнення її душі, — невідмінно поставить її на такий шлях. Усім видно, що аж так опорожнена людина не знаходить потіхи ні сама собі, ані не приносить її іншим.

Про збереження духових вартостей своєї культури говорять по всьому світі, — говоримо і ми: часто, голосно, щиро, або тільки з моди, патріотично . . .

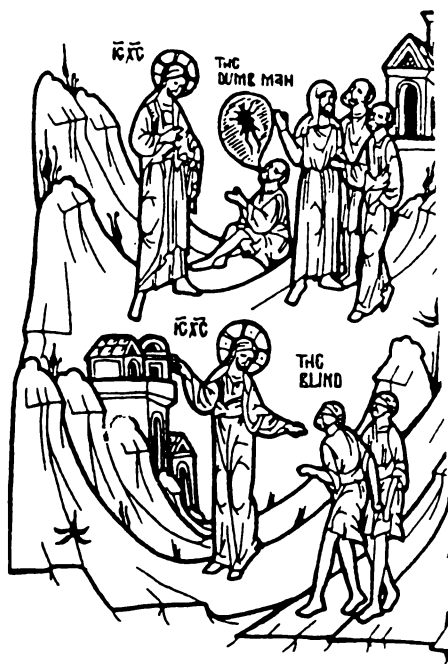
Про збереження своєї культури говорити треба. Але так говорячи, треба й розуміти, що найважливішою, найближчою до нашого серця, життєвою і повсякденною культурою, без якої ми обходитися не можемо, — є наша культура духовою, або й назв'їмо її священною культурою, бо такою вона в нас є. А далі розуміймо також і те, що та

культура повна релігійного сенсу і змісту, і що без релігійного ґрунту вона зберегтися не може.

Це культура життєва, практична. Вона не так передається з покоління в покоління, як переймається дітьми від батьків. Її можна передати дітям не так словом, як життям, життєвою практикою.

Добре про велич своєї культури розказувати дітям; але куди краще жити нею в своїм домі, в родині, в громаді, в Церкві. Життя і практика навчає більше. Ось візьмім цю нашу свят-вечірню хвилину; про неї люди можуть говорити так, чи інакше. Але хто бере в ній участь, той досвідом пересвідчений про те, якою вона в дійсності є. Отож, навчати й уводити в силу своєї духовної культури майбутні покоління можна лише життям; вони повинні полюбити її, зжитися з нею досвідом. Тільки це забезпечить для них, і для нашого народу певне майбутнє.

(Рідна Нива, 1973).

**І ходив Ісус, навчаючи Євангелії
і сціляючи всяку неміч у людей.**

З НИВИ НАШОГО ЖИТТЯ В КАНАДІ

У фермерській хаті відбуваються хрестини. На хрестини зібралася горстка рідні та гостей, настрій веселий, відповідний хвилині того часу. Дитинку охрестили, обідають. По деякому часі гості поділилися на окремі гуртки та пари співбесідників, — розмовляють про все. Один з молодої пари кумів лише відповідає на принагідні запити, більше мовчить та слухає. Він ніби пробує спостерегти та охопити все, але зчастіша поглядає своїми лагідними очима в бік священника. Він або ніколи ще в товаристві священника не був, або може носить у своїй душі щось не зрозуміле, неясне, на що ось тут сподіється знайти розв'язку.

Перша група гостей, пообідавши, встає з-за стола, щоб решта гостей могла засісти. Ті, що вже пообідали шукають собі місця присісти десь збоку, — де хто може. Молодий лагідний і гарно вихований кум сидить на стільчику, опираючись на якусь шафку. До нього підсідає священник, — вони знайомляться:

— Мені здається, що я вас стрічаю перший раз. Ви, мабуть, тут заїжджий чоловік. Я місцевий священник, а називаюся . . .

— Я є Волтер С., — представляє себе Володимир, а — батько хлопчика, що його сьогодні охрестили, — то мій брат. Я про вас чував, — мама мені про вас говорила.

Далі Волтер говорить по-англійському:

— Вибачте мені, прошу, — я по-українському добре не говорю. Вже минуло декілька років, відколи я живу поза домом моєї матері. Я народився і виростав тут. Тепер я працюю учителем в . . . Живу виключно серед англійського суспільства, і по-українському маю нагоду говорити тільки в час відвідин моєї матері. У місті, де я живу, я з дружиною ходимо до „юнайтед чорч” (пресвітеріянська церква). А ось побуваючи тут . . . Чи можна вас дещо запитати?

— Прощу, питайте! Як зможу, то й дам вам відповідь, — каже йому священник.

— Оці хрестини . . . Вони мене зворушили, продовжує Волтер. Навіть оті свічки, що ми їх тримали під час хрещення . . . Вони зчинили в мені якесь дивне переживання, збудили в мені почуття, що цей момент звищується далеко поза речі буденного значення. Я відчував, що в той момент навіть у мені щось діялося. Такі якісь дивні й приємні обставини . . . такі хвилини я бувало колись переживав. Тепер, бачите, я ходжу до „юнайтед чорч”. Але там є якось так, що ми всі знаємо, що нам треба робити, ми це виконуємо завжди, але чим те все починається, на тому й закінчується. Поза те я ніколи нічого не бачу, не відчуваю, — хоч би й такої атмосфери, як оце тут, сьогодні. Над тим я не раз роздумував, — справді ж не знаю в чому річ. Чи можна чимсь усе це пояснити, отче?

Тут між Волтером і священником зав'язалася довша усердна розмова. Священик пробує все це пояснювати своєму співбесідникові. Він каже, що така ситуація людей йому зрозуміла та що в подібних — кращих випадках — такі переживання, — переживання того роду душевних неясностей, запитів, викликів, — це є нормальна річ. Далі він каже Волтеру:

— Ви народилися і виростили в українській родині. Ви з дитинства виховувалися в українських традиціях — так церковних, як і домашніх. Тепер, кажете, вас зворушила свічка, яку ви тримали в руках під час хрещення. Свічка в нашій обрядовості та в родинній традиції є в дуже частому вжитку, а ви колись у таких обставинах виховувалися і виростили в людину. Бачите, я не думаю, що можна забути те, в чому хтось з дитинства виростав. Чи можете, наприклад, забути те, як колись ваша мати складала ваші дитячі пальці та вчила вас по-нашому перехреститися? Або як вона водила вас маленьким до церкви, як вона вчила вас молитися? Чи може хтось забути якісь особливо зворушливі моменти дитячого життя, пережиті в церкві в час Різдва, Пасхи, або в Зелені Свята? А такі пам'ятні моменти з дитячого життя бувають у кожного. Але, думаю, що найбільш незабутнім для вас є наш традиційний Святвечір.

Волтер показав згідливим рухом своєї голови, що так, а священник продовжує:

— Бачите, в таких обставинах ви оформлювалися у

зрілу людину, і це зовсім не дивно, а звичайне і природне явище, що тепер в „юнайтед чорч” ви відчуваєте, що вам чогось не стає, — незважаючи на те, що там ви виконуєте те, що треба. Я не думаю, що ви зможете стати повно вдоволеним християнином в „юнайтед чорч”, — бо не вірю, щоб з дитинства віруюча православна людина могла перейти в інше віроісповідання, не переживаючи в собі душевної тривоги, вагань чи навіть викликів сумління тощо. Вона може зробити це формально, але в своїй істоті завжди останеться такою, якою вона вийшла з дитинства. Кожен оформлюється в зрілу людину тільки один раз, і хто з дитинства оформлюється в зрілу людину в даному віроісповіданні, — той понесе у дальше життя свій душевний образ — навіть у випадкові переходу в інше віроісповідання, — таким, яким він був вихований з дитинства. Думаю, що й ви, хоч і вступили в „юнайтед чорч”, то все таки в своїй душі залишається православним. Взагалі, переходи людей одного віроісповідання в друге мене в ніякому випадкові не тішать, бо я є тієї думки, що дійсно віруюча людина такого зробити не може. В кожному випадкові переходу з одного віроісповідання в друге стається свого роду духове ущерблення людської істоти, і на те є реальні приклади. Там, де те ущерблення доходить до вразливого скалічення, — де стається глибокий духовий перелом, там той дух не раз пробує заглушувати себе неприродним йому — штучним фанатизмом і т.ін. Навіть ваш, на мою думку, поверховий перехід в інше віроісповідання, — перехід з однієї традиції в другу, підтверджує саме таке спостереження, або й таку правду. Для вас там немає природніх вам церковних, духових та традиційних обставин життя; коли ж ви ввійшли ось тут у свою природну атмосферу, то не диво, що й свічка у ваших руках має для вас незвичайне значення, і що вона вас зворушує.

— Бачу, що я таки дістаю відповідь на мої запити, каже Волтер. Це правда, — внаслідувана жива традиція є справою великого значення для людини. Ось 24 грудня буде святвечір. У день Різдва ми, як звичайно, підемо до церкви в . . . Але я ніколи і ніяк не міг би знайти в собі сили, щоб не поїхати на відвідини мами 6 січня на наш, український, святвечір. Буваючи в той вечір у мами, завжди буває якось лагідно, приємно. Тоді знаходять радісні спомини,

почуття, а все це надає святвечірнім обставинам якогось особливого значення. Справді, як ви кажете, тоді людина почуватється природно. Ось цього разу, — навіть коли нам треба буде цього вечора вертатися додому двісті миль, щоб на ранок бути в школі, — ми таки приїдемо до мами на святвечірню вечерю. Вона завжди каже, що їй буває веселіше, коли ми з нею. Та й себе самих ми не можемо позбавити родинного духа тієї святвечірньої хвилини. Моя дружина також любить дух українського святвечора. Вона ісляндка

Священик встає, просить прощення і каже, що йому треба відіхати.

— Думаю, що ми стрінемося знову, — каже Волтер.

— З приємністю! А тепер до побачення, сказав йому священик і, піднісши руку на знак прощання з усіма іншими, присутніми в хаті, — вийшов. І не один бачив, що він був задоволений з своєї зустрічі з Волтером. Ба, він був навіть підсилений нею.

(„Вісник”, 15 січня, 1969).

Сцілення жінки.

ПОВЕДІНКА З СВЯЩЕНИКОМ ПЕРЕД БОГОСЛУЖЕННЯМ

„Слухайтеся ваших наставників та коріться їм, — вони бо пильнують душ ваших, як ті, хто має здати справоздання. Нехай вони роблять це з радістю, а не зідхаючи, — бо це для вас не корисне”.

(Євреїв 13:17).

1955 року, сл. п. Блаженніший Митрополит Іларіон видав був дуже корисну й повчальну книжку для української молоді та широкого громадянства під назвою „Як поводитися в Божому Храмі”. У книжці читачам звертається увагу на елементарні речі та на прийняті правила поведінки в Храмі Божому, що їх повинен знати і шанувати кожний християнин. Ця книжечка широко розповсюджена, а бажаючі можуть набути її й тепер в книжковому складі при Консисторії. Це найкращий устав поведінки перед, під час і після закінчення Богослуження в Храмі Божому, і цей устав — правила поведінки в церкві — кожна церковно-культурна людина хоче знати, бо в Храмі Божому хоче поводитися якнайкраще.

Проте, не зважаючи на всякі підручники та повчання про поведінку в Храмі, в церквах не раз діються речі, які сильно порушують церковно-богослужбовий настрій та спокій віруючих людей, що й тільки для того ідуть до церкви, щоб відпочити, щоб запричаститися в ній святого спокою. Хоч і про те треба говорити частіше, але в даній статті звернемо увагу лише на один момент, при чому момент глибокого негативного значення. А це **порушення душевного спокою священника, який йде в Храм Божий на звершення Богослуження**. А з цією нетактовністю, на жаль, доводиться зустрічатися дуже часто, і то з боку людей усякого поколю.

Усі вірні, а тим більше обслуга церковна повинні знати, що звершування, чи служення, Богослужень — це дуже відповідальна справа, і священник, не підготовившись душевно, до звершування Богослуження не сміє братися.

Для підготовки священника до Богослуження є спеціальні церковні правила, і кожний священник обов'язаний їх

виконувати. І він їх виконує тільки на те, щоб витворити в душі своїй відповідне наставлення й атмосферу відповідну даному Богослуженню. Усе це вимагає цілого процесу читань та молінь удома, і тільки так підготовлений священник іде до церкви та до Престолу Господнього.

Така підготовка веде до Храму Божого священника душевно свіжого й живого. Тоді й звершуване ним Богослуження буває свіже, живе та святе, і це відчують усі люди. У такій атмосфері священник служить легко, він легко проповідує, бо в його душі атмосфера свята, і вона неодмінно розливається на всіх людей у церкві.

Так має бути під час кожного Богослуження.

Але ось уявіть собі, що священник провів вечір і ранок перед Богослуженням так, як того вимагає Церква та устав його священничого життя; і ось він вранці приходиться до церкви, а тут хтось переймає його та й починає розказувати йому щось таке, чого він перед Богослуженням не повинен чути, бо воно порушує його богослужбний настрій та душевний спокій. Такі ж інформації, а часто й усякого роду повчання, священникові не раз доводиться чути і від членів своєї церковної обслуги, — людей бо не раз аж дуже кортить сказати священникові й неприємну річ і то в час, коли на ніякі розмови не повинно бути місця. У той передбогослужбовий час люди не раз спішать висловити священникові свої жалі, перестороги, повчання, що він має зробити, як з ким поступити, або й що сказати в час проповіді.

Такі просто некультурні випадки бувають, і то бувають часто. Через те до Престолу Божого не раз підходить священник не спокійний, священник не повний святого настрою, а священник душевно розбитий, збентежений, а то й знівечений до краю. І так, буває, лише одна нерозважна людина знівечить священний день і самому священникові, і всій громаді людей, бо священник з розбитим духом нічого своїм вірним не дасть, нічого будуючого їм не скаже, хоч би й як він старався це зробити.

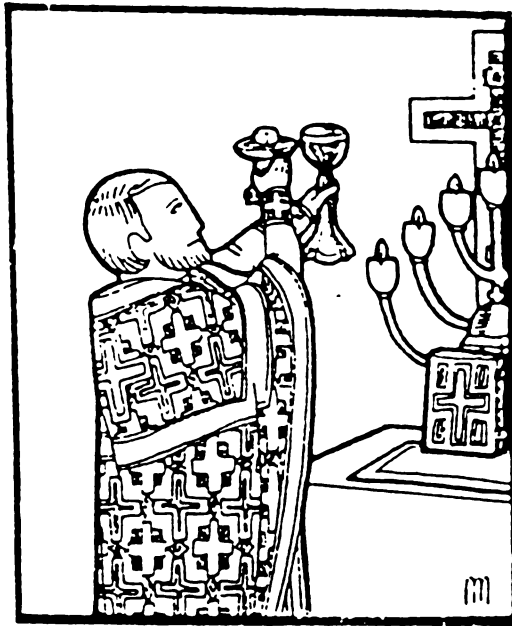
Живий дух, душевний спокій та свята богослужбова муза зроджуються, грають і бринять живою силою тільки на душевних струнах добре настроєних, добре наставлених і спокійних.

Коли з священником треба про щось порозумітися перед початком Богослуження, коли треба йому про щось поінформувати, — то це зробити можна. Але краще неприємні інформації подати йому після Богослуження. Тоді вже може бути місце і на всякі інші інформації та розмови.

Але перед Богослуженням, а зокрема перед початком Божественної Літургії, — душевний спокій священника треба шанувати й оберігати, і цієї дисципліни повинні навчатися всі вірні, а втім і члени церковної обслуги.

Священик, що богослужить, повинен мати право на спокій.

(„Вісник”, 1 листопада, 1972).

**Твоє від Твоїх, Тобі приносимо
за всіх і за все.**

ДО ПИТАННЯ „ПОЗБАВЛЕННЯ САНУ”

Українська Автокефальна Православна Церква нової формації заіснувала у Львові в день Преображення Господнього 19 серпня 1989 року. Вона зголосила свою духову приналежність до Вселенської Патріархії, але свого Єпископа не мала. Щойно 28 жовтня 1989 року до УАПЦ перейшов колишній Єпископ Житомирської Єпархії Іоан, який вийшов із складу Московської Патріархії і став першим Єпископом УАПЦ.

Реагуючи на цей вчинок Єпископа Іоана, Московський Патріарх Пимен скликав поширене засідання Священного Синоду РПЦ, яке відбулося 14 листопада 1989 року. Синод виніс рішення „заявити про позбавлення єпископа Іоана священного сану і чернецтва” і далі „іменувати його Василем Миколайовичем Боднарчуком. Усі священнодійства, які можуть відправлятися ним після даної постанови, вважати недійсними, хіротонії — безблагодатними, церковні розпорядження — незаконними” („Православний Вісник”, ч. 2, Видання Екзарха всієї України, Київ 1990 р., стор 4).

Таким чином знову повторилося „позбавлення сану” тобто відкликання благодаті Святого Духа, що була зведена, в даному випадку, на українця, колись Василя Боднарчука, а тепер Митрополита УАПЦ Іоана, в час його священничого та єпископського свячень. Диякон Грецької Архидієцезії в США Антоній Угольник свідчить, що коли про це рішення довідалися українці студенти Ленінградської Духовної Академії, вони здивовано запитували: „Позбавлення сану? Чи може хтось відкликати Таїнство?” (Ukrainian Orthodox Word, No. 4, July-August 1990, p 13).

Але якраз те „позбавлення сану” Московська Ієрархія застосовувала проти українців не раз. Митрополит Іларіон (Огієнко) описує подію, як то у 18 столітті „позбавляли сану” Митрополита Мацієвича (гляди його монографію „Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич, Волиняна XII, Вінніпег, 1964 р., стор. 169-173). Там Митрополит Іларіон пише . . . „зняття з Митрополита сану. На це дике й

неканонічне знуцання з духового сану були допущені монахи й біле Духовенство. А жодного якогось Чину зняття духового сану нема, бо й бути не може: духовий сан ніколи не знімається! . . .” (стор. 169).

Питання „позбавлення сану” обговорює російський православний богослов, професор Архимандрит Кипріяні. У своїй праці „Православное Пастырское Служение”, Париж, 1957 р., він пише:

„ . . . священство — невідкличне, навчають римокатолики. Такого погляду придержуються грецькі богослови. Хоч інакше думав митр. Філарет. Говорячи по суті, благодать, зведена Архиєреєм у таїнственному священнодійстві в час Літургії, не може бути знята ніякою владою на землі. Думати, що консисторіяльний акт може позбавити людину благодаті Святого Духа — це богословська непослідовність. Ні Хрещення, ні Священство невіднятні і незагладні. Навіть гріх відступництва не знімає благодаті Хрещення, і тому тих, що повертаються з апостазії, не перехрещують. Так само й найстрашніший гріх, звершений священником, і який доводить його до заслуження на „позбавлення сану”, не може сам собою, як і консисторіяльний акт позбавити священника благодаті . . . Але ще більш страшним і блюзнірським треба визнати т.зв. „сакраментальне розстриження”, яке допускається в Російській і Сербській Церкві!” (Вищеподана праця, стор. 71).

Це дуже важливе богословське твердження треба мати на увазі у випадку „позбавлення сану” Митрополита Іоана (Боднарчука) Московським Священним Синодом у листопаді 1989 року. Але в ситуації взаємовідносин між Церквами Московською і Київською, Російською і Українською, є ще один дуже важливий канонічний момент: Москва не має канонічного права до справ Української Православної Церкви! Акт 1686 року, коли Українську (Київську) Православну Церкву підкорено під владу Московського Патріярха, був насильним, неканонічним актом. Це визнано в Томосі Константинопільської Патріярхії, яким Польській Православній Церкві було надано статус Автокефалії 1924 року. Від того насильного рабства православні українці стараються звільнитися при кожній

нагоді, а непоступна Москва, в кожному випадкові цих спроб, реагує в спосіб традиційного їй „позбавлення сану”. Тепер, жертвою цього „позбавлення сану”, чи насправді, „страшного й блюзнірського сакраментального розстриження”, як пише Архимандрит Кипріян, став Митрополит УАПЦ Іоан . . .

(„Вісник”, жовтен, 1990).

**Він знову прийде... судити
живих і мертвих.**

ДО ВСТАНОВЛЕННЯ СОПРИЧАСТЯ УПЦК З ВСЕЛЕНСЬКОЮ ПАТРІАРХІЄЮ

(Деякі пояснення)

З того часу, коли Українська Православна Церква в Канаді була введена в стан Євхаристійного єднання з Вселенською Патріархією, що сталося в неділю 1 квітня 1990 року, а особливо, коли це єднання затвердив 18-ий Собор нашої Церкви, знаходяться одиниці, які не повністю розуміють суть речей, або розуміють її по-своєму, і на основі цього поширюють про це єднання різні невластиві речі, — речі безпідставні, неправдиві, а тому — шкідливі. Нам доводиться висловити таким людям пораду, що коли хто хоче говорити на тему нашого встановленого Євхаристійного єднання із Вселенською Патріархією, а через неї — з усім Православним Світом, — треба мати на увазі ось такі речі:

1. Справу цього єднання, з доручення Священної Ієрархії і повної Консисторії, опрацьовувала Комісія людей, троє з яких є викладачами теології, духовні особи, і один адвокат. Всі вони цілком свідомі своєї відповідальності, особи доброго розуміння природи Церкви та Її устрою, а над самою формою Євхаристійного єднання із згаданою Патріархією працювали майже три роки. І ця праця їхня була розважна й совісна під кожним оглядом: богословським, еклезіологічним, національним, навіть політичним. Тому й наслідки цієї праці були апробовані Консисторією і двома Соборами.

2. Встановлені точки домовлення в справі нашого Євхаристійного єднання із Вселенською Патріархією мусіли бути основані на вимогах теології й еклезіології; вони нічим не змінили, не обмежили, ані не зменшили значення нашої Церкви, а тільки виповнили її дуже важливим еклезіологічним елементом-виміром, — виміром Сопри-

---

*Автор цієї статті був головою Митрополичої Міжцерковної Комісії, яка опрацьовувала точки договору про встановлення Євхаристійного єднання Української Православної Церкви в Канаді з Вселенською Патріархією. — Ред. Колегія.

частя з іншими Православними Церквами, без якого Церква не є Церквою, а просто відокремленою сектою. Це з уваги на цей елемент і на цю вимогу відповідальні українські провідні люди (політичного і церковного стану) від самих визвольних змагань і до нашого часу, старалися ввести Українську Православну Церкву в стан Сопричастя з іншими Православними Церквами, а перш за все — з Вселенською Патріархією. Це той елемент, якого нам бракувало, до досягнення якого стреміли наші великі попередники, і якого ми набули з моментом участі нашого Єпископа і Священика в звершенні Божественної Літургії в Катедрі Св. Георгія в Царгороді, в неділю 1 квітня 1990 року і їхнього сопричастя з Священною Ієрархією Патріархії цього Великого й Святого для нашої Церкви Дня.

3. В досягнутому стані Євхаристійного Сопричастя з Вселенською Патріархією наша Церква ніякого пониження не потерпіла. Вона далі є Церквою православних канадців українського походження й управляється Хартією, що є частиною юридичної системи Канади. Це повинні розуміти і ми самі, і наші Українські Православні Церкви-Сестри з відновленою Українською Автокефальною Православною Церквою включно. Тепер наша Церква є в Причасному союзі із Вселенською Патріархією, і жодним способом не стала її невільницею, а навпаки, як ось наприклад:

4. Одиноким виразом нашого спілкування з Вселенською Патріархією є той факт, що лише один Митрополит нашої Церкви духово зобов'язаний поминати ім'я Вселенського Патріарха і то тоді, коли він звершує Божественну Літургію, а інші Єпископи нашої Церкви не зобов'язані цього робити. Це дуже важливе!

5. Кожний Єпископ Української Православної Церкви в Канаді є дійсним Єпископом своєї Єпархії і таким він титулується. Наша Церква дійсна Церква; наші Єпархії є дійсними Єпархіями, і наші Єпископи не титулюються якимсь неіснуючими Єпархіями в Греції, чи в Туреччині, а є вони ось такі: Митрополит Вінніпегу і всієї Канади, Єпископ Торонта і Східної Єпархії, Єпископ Едмонтону і Західної Єпархії, Єпископ Саскатуну й Вікарій Середньої Єпархії. В системі Православ'я — це дуже важливий елемент окремої Церкви! Наш еклезіологічний статус —

це зовсім не те, що пропонувала Вселенська Патріархія Блаженнішому Владиці Митрополитові Мстиславу 1973 року, коли він пробував нормалізувати стан очолюваної ним української православної діаспори: всі його Єпархії мали злитися з існуючими грецькими Єпархіями. Наша ж Церква далі залишається вільною Українською Православною Церквою Канади.

6. Зв'язки нашої Церкви з Вселенською Патріархією є братні, церковно-куртуазійні і ніякі речники Патріархії не мають права вмішуватися в життя нашої Церкви. Про це сказано в нашому договорі з Патріархією. Сама ж Вселенська Патріархія трактує нашу Церкву і Її Священну Ієрархію з такою повагою, яка окремії Церкві належить.

7. Наша Церква досягнула особливого статусу в системі Вселенського Православ'я. В переговорах з Патріархією наша Церква не домагалася автокефалії, ані автономії; вона хотіла здобути нормалізацію свого життя в Православному світі, і цю нормалізацію вона досягнула! Інші Українські Православні Церкви, включно з УАПЦ в Україні, вона далі вважає Церквами-Сестрами і свого відношення до них не змінює.

(„Вісник”, вересень 1990)

ПІСЛЯСЛОВО РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

У видавництві встановлено звичай, згідно з яким деяким важливішим виданням дається заключне слово. Вважаємо, що збірка праць протопресвітера о. д-ра Степана Ярмуся заслуговує такого слова також і то не тільки з формально видавничих вимог, але й з уваги на предмет опрацьованого ним матеріалу.

Всечесний о. д-р Степан Ярмусь відомий своїми публікаціями читацькій аудиторії так серед українців діаспори, як і в Україні. Крім того, його праця, а зокрема пасторальна філософія вже вийшла поза межі українського світу й здобуває місце на полицях наукових бібліотек та книжкових каталогів. Він приваблює людей свободою, отже — оригінальністю своєї думки, і властивим йому лагідним, але й безкомпромісовим антропоцентризмом. Тому і одна і друга риса домінує в усіх його творах, а пропоновану збірку — „Вибране...” вона об'єднує в ідеологічну цілість так з перспектив професійно пасторальних, як і філософських.

„Вибране із статей, проповідей і доповідей” протопресвітера С. Ярмуся — це, по суті, духово-релігійна читанка; тематично, це читанка універсальна, але принципово й послідовно горизонтальної релігійно-духової орієнтації. Всеч. о. д-р С. Ярмусь, як правило, (і це дуже вартісна риса його збірки!) уникає вертикально-теологічних абстракцій, а натомість виводить читача на площину практичного євангельського альтруїзму; він радить їй/йому пізнавати Божественні правди силою особистого душевного досвіду, а одночасно й настоює, що людина — то потенційно велика сила, що вона вільна в усіх своїх виборах і діях, хоч вона істота завжди суб'єктивно відповідальна. Це, властиво, в цьому полягає особлива ціна й окраса людини, настоює Автор. А така духова категорія, як святість — це просто природна доля людини.

Крім звернення уваги на особливе значення святкових переживань людини, тобто — на її істотне пересвідчення в усьому, що вона святкує, — Автор присвячує доволі уваги самій людині, процесам її переживань, а особливо застав-

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ІДВ І Т-ВА „ВОЛИНЬ” У ВІННІПЕЗІ
Зліва направо сидять: ред. М. Подворняк, д-р С. Радчук, Ніна Лугова (скарбник), митроф. прот. А. Тетеренко о. протопресвітер С. Кіцюк. Стоять: ред. П. Данилюк і о. д-р С. Ярмусь. Відсутні д-р Ю. Мулик-Луцик і д-р Іраїда Тарнавецька. На світлині нема інж. І. Онуфрійчука; він світлив.

ляє читача ознайомитися з найосновнішим у людини, — з процесом її покаяння, бо від чесноти покаяння залежить усе інше.

Методологічно, предметом специфічного задуму збірки є роздумування про святкові теми Різдва-Богоявлення Господнього, час Великого Посту і пов'язані з ним теми гріха й покаяння; далі трактується предмет святкувань Великодня й П'ятидесятниці, свят на честь Богоматері та деяких Святих і пов'язану з ними категорію святости. Автор роздумує також про материнство і проблеми материнства, про християнський дім та про проблеми виховання; він торкається проблеми християнізації людини, на-світлює важливіше з істоти Православ'я та мислить про людину на тлі упадку марксизму/комунізму. Далі наводиться інше, що стосується людини нашого часу, а в доповнення подається короткі трактати, які стосуються царини філософії релігії.

Перечислене, — це дійсно релігійно-духова читанка енциклопедичного характеру, або — курс для практичного ознайомлення людини з релігійними істинами й нормами, якого бракує так українській людині діаспори, як і нашим братам/сестрам в Україні, бо вони в одному випадкові і в другому, виростили без основного релігійного виховання.

Тематично, дана рідкісна, але дуже добре аранжована збірка — це книга так для пересічної людини, як і для інтелігента. Властиво, то саме для інтелігенції пропонується матеріал, що належить до царини філософії релігії.

Випускаючи цю книгу в світ, Редакційна Колегія Інституту Дослідів Волині і Т-ва „Волинь” у Вінніпезі висловлює Всеч. о. д-ру С. Ярмусеві сердечну подяку за нагоду включити цю його цінну збірку в каталог видань наших організацій.

Редакційна Колегія ІДВ і
Т-ва „Волинь” у Вінніпезі.

A NOTE FROM THE BOARD OF EDITORS

It is an established order that some publications are concluded with an epilogue, therefore, we thought it appropriate to provide one for this collection of works by the Very Reverend Dr. Stephan Jarmus. In this instance, it is not only the publisher's courtesy to provide some conclusive remarks, rather, the very subject matter compels us to complete it with a word of summation and evaluation.

The Very Reverend Dr. S. Jarmus needs no introduction to the Ukrainian reader in diaspora as well as in Ukraine. Moreover, his work, and particularly his pastoral philosophy is reaching beyond the bounds of the Ukrainian community as his publications are gaining acceptance on the shelves of non-Ukrainian libraries and catalogues. He is appealing to readers by the originality of his thinking and by his peculiar kind of a mild and at the same instance an unyielding pastoral anthropocentrism. It is not surprising, therefore, that these features are dominant in all of his works as they are in the proposed collection. Indeed, these features bind the collection into one ideological whole, so much so from the professional pastoral perspective as also from the philosophical.

Selected Works: Essays, Sermons and Addresses by Protopresbyter S. Jarmus, actually, is a spiritual-religious reader; thematically, it is a reader-of universal dimensions; nonetheless, it is true and coherent with the principle of the horizontal theological-spiritual orientation. The very Reverend Dr. S. Jarmus, as a rule — and this is a very valuable feature of his collection — avoids vertical-theological abstractions and, instead, leads the reader onto the plain of practical evangelical altruism. Moreover, he invites the reader to strive to know the divine truth by the power of his/her personal experience. He quite convincingly reiterates that the human being potentially is a great power, that it is free in all acts and determinations, being totally responsible for his/her choices. In this the author sees all the worth and beauty of the individual and insists that such a category as holiness is a natural quality of human nature.

Along with stressing the particular value and meaning of

all festive experiences — of the innermost ontological perception of the events or truths which are the subject of celebration — the author devotes much of his attention to the very nature of human being, to the processes of his/her experiences, and in a convincing way leads the reader to acquaint himself/herself with the most essential of human experiences — i.e., the experience of repentance for on repentance depends everything else.

Methodically, the subject of the specific design in the collection are themes of celebration of the feasts of Nativity and Epiphany of our Lord, the season of the Great Fast and the connected topics of sin and repentance. Furthermore, the celebrative themes of the Resurrection and the Pentecost are contemplated as well as the themes of the *Theotokean* feastdays, and the feastdays of some other saints with rather forthright consideration of the category of sainthood or holiness. The author discusses also the matter and the problem of motherhood and considers it an endangered social value; he deals with the problem of the Christian family, of education and of Christianization in general. He highlights some major features of Orthodoxy and discusses the state of being of modern humanity in the situation of virtual collapse of Marxism and Communism. Along with some brief notes on other contemporary issues, Father S. Jarmus completes his collection with some treatises on subjects pertaining to the area of the philosophy of religion.

Hence, the enumerated subject matter constitutes indeed an impressive content of the collection. On the whole, this collection can be considered a spiritual reader of encyclopedic dimensions, or even a course for practical religious enlightenment on the matter of religious truths and norms of life; for both, the Ukrainians in diaspora and in the Ukraine are missing this thing for the very reason that even elementary religious education was unavailable to them.

Therefore, thematically speaking, the presented material is a unique collection — a book for the average reader as well as for the more advanced in knowledge and education. As a matter of fact, the articles pertaining to the area of philosophy of religion are designed for the intellectual reader.

Releasing this publication to the world of readers, the Board of Editors of the Research Institute of Volyn and of the Society of Volyn in Winnipeg wishes to express its thanks to the Very Reverend Dr. Stephan Jarmus for granting us the opportunity to include this valuable collection into the catalogue of our publications.

*The Board of Editors of the Research
Institute of Volyn and
the Society of Volyn in Winnipeg.*

**СПИСОК ВАЖЛИВИШИХ ПРАЦЬ
ПРОТ. СТЕПАНА ЯРМУСЯ
(Його авторства, або редакції)**

- 1972 — Митрополит Іларіон і його методологія наукової праці. (Нотатки лекцій митр. Іларіона і редакція — прот. С. Ярмуся).
- 1975 — Митрополит Іларіон. **Старець Паїсій Величковський**. (Редакція і передмова прот. С. Ярмуся).
- Прот. С. Ярмусь. „Харизматизм” — складний релігійний феномен.
- Прот. С. Ярмусь. **Причинки до мислі про сучасне душпастирство**. Підручник
- 1978 — Митр. Іларіон. **Пастирське Богословіє**. (Записки лекцій Г. Удода; редакція і передмова прот. С. Ярмуся). Підручник, на правах рукопису.
- Rev. Stephan Jarmus. **The Problem of Pastoral Calling**. Підручник, на правах рукопису.
- 1979 — Митр. Діонісій. **Археологія Евхаристичного Культу**. (Редакція і вступне слово прот. С. Ярмуся).
- Памфіл Д. Юркевич. **Твори**. (Збірка, редакція і вступна стаття прот. С. Ярмуся).
- Прот. С. Ярмусь. **Памфіл Данилович Юркевич та його філософська спадщина**.
- Rev. S. Jarmus. **Pamphil D. Yurkevych and his Philosophic Legacy**.
- 1980 — Прот. С. Ярмусь. **Гомілетика I**. (Курс лекцій) Підручник, на правах рукопису.
- 1981 — Прот. С. Ярмусь. **Гомілетика II**. (Курс лекцій). Підручник, на правах рукопису.

- Прот. С. Ярмусь. Релігії світу, культура й християнське православ'я. **World Religions, Culture and Christian Orthodoxy.**
- Stephan Jarmus. **Fate of the Individual and Pastoral Care in Eastern Orthodox Theological Education.** (Докторська теза) і підручник Пасторальної антропології, на правах рукопису.
- 1982 — Митр. Іларіон. **Українська церква.** (Редакція і вступна стаття прот. С. Ярмуся).
- Rev. S. Jarmus. **Issues, Methods and Perspectives in Pastoral Education.** Підручник, на правах рукопису.
- Проф. Іван Огієнко. **Історія українського друкарства.** (Вступна стаття і редакційне оформлення прот. С. Ярмуся).
- Прот. С. Ярмусь. **Голод в Україні (1932-33): Чому? Famine in Ukraine (1932-33): Why?**
- 1983 — Прот. С. Ярмусь. **Духовість українського народу.**
- 1984 — Памфіл Д. Юркевич. **Вибрані твори. Ідея — Серце — Розум і досвід.** (Переклад з російського оригіналу і редакція прот. С. Ярмуся).
- 1985 — Прот. С. Ярмусь. **Дещо з нашого історичного досвіду. Some Aspects of our Historical Experience.**
- 1986 — Прот. С. Ярмусь. **Церковне Право.** (Із записів лекцій Митрополита Іларіона). Підручник, на правах рукопису.
- Прот. С. Ярмусь. **В яку вір хрестилась Русь? Into what Faith was Rus' Baptized?**
- **The Ukrainian Church** by Metropolitan Ilarion, prefaced and edited by Father Stephan Jarmus.
- Stephan Jarmus. **The Individual in Eastern Orthodox Worship: A Guide to Liturgical Spirituality:**

- **Volume I: Some Aspects of Eastern Orthodox Theology of Worship** (in manuscript, for San Francisco Theological Seminary).
- 1987 — **Volume II: — Liturgical Drama in Vespers and its Spiritual Meaning** (in manuscript, for SFTS).
- 1988 — **Volume III: — Spiritual and Thematical Dimensions of Matins** (in manuscript, for SFTS).
- 1989 — **Spirituality of the Ukrainian People**, translated by Orysia Ferbey.
- **On the Issues of Aging, Sickness and Dying**, co-author Andrew Jarmus. Підручник.
- **До питання старості, хворіння і смерті**, спів-автор Андрій Ярмусь. Підручник.
- **Прот. С. Ярмусь Враження з відвідин Православного Сходу**.
- 1990 — **Дещо з приводу Великого Ювілею православних українців**, збірка статей Митрополита Іларіона і Степана Ярмуса.

Адреси організованих волинян у Вінніпезі:

ТОВАРИСТВО "ВОЛИНЬ"
SOCIETY OF VOLYN,

Postal Station B, Box 3651
Winnipeg, Man., Canada R2W 3R0

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНИ
RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN

Box 606,
Winnipeg, Man., Canada R3C 2K3

